

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

disertační práce

Doktorský studijní program: Teoretické právní vědy

Studijní obor: Veřejné právo III

Trestní odpovědnost a ukládání sankcí mladistvým

Criminal Liability and Imposing of Sanctions on Juveniles

Autor: Mgr. Alena Němcová

Školitel: Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Datum odevzdání práce: 26. ledna 2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma „Trestní odpovědnost a ukládání sankcí mladistvým“ zpracovala sama a uvedla jsem všechny použité prameny.

Mgr. Alena Němcová

Děkuji panu prof. JUDr. Jiřímu Jelínkovi, CSc., vedoucímu katedry trestního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy za jeho cenné rady a odborné vedení při zpracování této práce.

OBSAH	strana
1. ÚVODEM	6
2. TRESTNĚPRÁVNÍ POLITIKA MLÁDEŽE A JEJÍ VÝCHODISKA	9
2.1 ZÁKLADNÍ PENOLOGICKÉ ŠKOLY	10
2.2 MODERNÍ TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K TRESTÁNÍ MLADISTVÝCH A DĚTÍ	15
2.3 PŘÍČINY KRIMINALITY MLADISTVÝCH	19
2.4 VÝZKUMY V OBLASTI KRIMINALITY MLADISTVÝCH V ČESKÉ REPUBLICE	22
2.5 SHRNUTÍ	25
3. VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY	27
3.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA DO ROKU 1931	27
3.2 PRÁVNÍ ÚPRAVA OD ROKU 1931 DO ROKU 1950	27
3.3 PRÁVNÍ ÚPRAVA V LETECH 1950 AŽ 2003	30
3.4 PROCES PŘIJETÍ ZÁKONA Č. 218/2003 SB., O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE	32
4. NÁSTIN PRÁVNÍ ÚPRAVY DLE ZÁKONA O TRESTNÍM SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ Z ROKU 1931	34
4.1 H MOTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA ZÁKONA O TRESTNÍM SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ	34
4.1.1 Základní pojmy ZTSM	34
4.1.2 Ukládání trestněprávních sankcí podle ZTSM	35
4.1.3 Druhy trestů	38
4.1.4 Ochranná opatření	40
4.1.5 Trestání odsouzených po dovršení osmnácti let	41
4.1.6 Výkon trestu	44
4.1.7 Péče o propuštěné	46
4.1.8 Promlčení trestního stíhání a promlčení výkonu trestu	47
4.2 PROCESNÍ ÚPRAVA TRESTNÍHO SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ PODLE ZTSM	48
4.3 ZÁVĚREČNÁ USTANOVENÍ	51
4.4 ODKAZ ZÁKONA O TRESTNÍM SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ	51
5. ZÁKON O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE	53
5.1 STRUKTURA A ZÁKLADNÍ POJMY ZSM	54
5.2 ÚČEL ZÁKONA O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE A JEHO VZTAH K JINÝM PRÁVNÍM PŘEDPISŮM	57

6. TRESTNÍ ODPOVĚDNOST MLADISTVÝCH	67
6.1 DELIKTNÍ ZPŮSOBILOST MLADISTVÝCH	67
6.2 PŘÍČETNOST	69
6.3 ROZUMOVÁ A MRAVNÍ VYSPĚLOST MLADISTVÉHO	72
6.4 VĚK	76
6.4.1 Věková hranice patnácti let jako Rubikon trestního práva	79
6.4.1.1 <i>Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti za současného snížení věkové hranice jakožto znaku objektivní stránky skutkových podstat</i>	81
6.4.1.2 <i>Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti jen pro některé trestné činy</i>	83
6.4.1.3 <i>Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti a legálního sexu a související otázky občanského a rodinného práva</i>	83
6.4.2 Alternativy pevné dolní věkové hranice	84
6.4.3 Právní úprava věkové hranice ve státech Evropy	85
6.4.4 Klíčové faktory pro optimální nastavení dolní věkové hranice	86
6.4.5 Existují i jiné důvody pro snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti?	88
6.4.6 Věková hranice trestní odpovědnosti v legislativním procesu	91
6.5 ZÁNİK TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI	92
6.5.1 Důvody zániku trestnosti	93
6.5.2 Důsledky zániku trestnosti	98
7. OPATŘENÍ UKLÁDANÁ MLADISTVÝM	100
7.1 POJEM OPATŘENÍ	100
7.2 ZÁKLADNÍ ZÁSADY UKLÁDÁNÍ OPATŘENÍ PODLE ZSM	102
7.3 ÚČEL OPATŘENÍ	104
7.4 UKLÁDÁNÍ OPATŘENÍ PODLE ZSM	105
7.5 VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ	108
7.5.1 Dohled probačního úředníka	112
7.5.2 Probační program	121
7.5.3 Výchovné povinnosti	126
7.5.4 Výchovná omezení	131
7.5.5 Napomenutí s výstrahou	133

7.6	OCHRANNÁ OPATŘENÍ	134
7.6.1	Ochranná výchova	134
7.6.2	Ochranné léčení	137
7.6.3	Zabezpečovací detence	139
7.6.4	Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty	142
7.7	TRESTNÍ OPATŘENÍ	144
7.7.1	Ukládání trestních opatření	147
7.7.2	Upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření	152
7.7.3	Alternativní trestní opatření	154
7.7.3.1	<i>Obecně prospěšné práce</i>	155
7.7.3.2	<i>Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty</i>	158
7.7.3.3	<i>Zákaz činnosti</i>	160
7.7.3.4	<i>Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce</i>	161
7.7.3.5	<i>Vyhoštění</i>	162
7.7.3.5	<i>Peněžitě opatření</i>	164
7.7.3.6	<i>Peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu</i>	168
7.7.3.7	<i>Domácí vězení</i>	171
7.7.3.8	<i>Odnětí svobody podmíněně odložené a odnětí svobody podmíněně odložené s dohledem</i>	173
7.7.4	Odnětí svobody	176
7.7.5	Promlčení výkonu trestního opatření	181
7.7.6	Zahlazení odsouzení	182
8.	UKLÁDÁNÍ SANKCÍ DĚTEM DO PATNÁCTI LET	186
9.	OCHRANA MLADISTVÝCH DELIKVENTŮ V MEZINÁRODNÍM PRÁVU	194
9.1	DEKLARACE PRÁV DÍTĚTE	195
9.2	ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE	195
9.3	MINIMÁLNÍ STANDARDNÍ PRAVIDLA SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ	197
9.4	SHRNUTÍ MEZINÁRODNÍ ÚPRAVY	200
10.	ZÁVĚR	202
11.	RESUMÉ	204
12.	LITERATURA A PŘÍLOHY	211

WE OUGHT TO HAVE A "CHILDREN'S COURT" IN CHICAGO, AND

WE OUGHT TO HAVE A "CHILDREN'S JUDGE," WHO SHOULD ATTEND TO NO OTHER BUSINESS.

— FREDERICK WINES, SECRETARY OF THE ILLINOIS STATE BOARD OF CHARITIES, 1898

1. ÚVODEM

Moderní chápání trestního soudnictví nad mládeží s sebou přináší základní stavební koncepty tohoto přístupu. Mezi tyto základní stavební koncepty lze řadit zcela jistě samostatnou právní normu, která komplexně upravuje trestněprávní odpovědnost nedospělých osob, specializované soudnictví a zvláštní způsoby zacházení s mladistvými provinilci, které lze reflektovat v konkrétní úpravě jak do zásad, tak i do podrobné právní úpravy jednotlivých institutů.

Přijetím zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále také jako „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“ nebo jen „ZSM“), byl učiněn jeden ze základních kroků reformy českého trestního práva.

Tento proces následně pokračoval přijetím zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, a lze očekávat, že bude završen přijetím nového trestního řádu. Doprovodný zákon související s přijetím trestního zákoníku, zákon č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku, pak s účinností od 1. ledna 2010 výrazněji do zákona o soudnictví ve věcech mládeže zasáhl a znovelizoval některá ustanovení. Část novelizací byla odrazem přijetí nového trestního zákoníku a přechodu na formální pojetí trestního práva, jiná část novelizací reflektovala kritické připomínky k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže z praxe i teorie, zejména kritiku směřující problematickému výkladu některých ustanovení, tak aby byl zajištěn jednotný výklad práva a v praxi nedocházelo k různým stanoviskům a rozdílným rozhodnutím za stejných skutkových okolností.

Důvodem přijetí nové právní úpravy v oblasti soudnictví ve věcech mládeže bylo zajištění komplexní právní úpravy za účelem odstranění základních nedostatků právní úpravy předcházející, mezi kterými lze zmínit zejména nedostatečnou diferenciaci trestní odpovědnosti, která nepřihlížela k jiné genezi, povaze a projevům mladistvými páchané trestné činnosti. Aplikační praxe tak neměla dostatečný právní prostor pro to, aby v rámci rozhodovací praxe přihlížela ke zvláštním projevům, které

kriminalita mladistvých a dětí vykazuje. V širším kontextu lze konstatovat, že smyslem nové právní úpravy je zajištění právního rámce pro takové zacházení a působení na mladistvé delikventy, které bude působit generálně i individuálně preventivně a které pomůže snížit kriminalitu mladistvých.

Došlo tak k naplnění kritických připomínek teorie i praxe ke stavu právní úpravy soudnictví ve věcech mládeže a k přiblížení zahraniční právní úpravě i doporučením Rady Evropy. Zahraniční právní úpravy přitom upřednostňují samostatnou právní úpravu soudnictví ve věcech mládeže. Mezi obecné důvody, které k tomu vedou, lze řadit vytvoření zábran a snížení rizika nesystémové aplikace trestního práva dospělých a stanovení speciální úpravy pro mladistvé, která bude vyhovovat požadavkům na smíšený charakter ukládaných trestněprávních sankcí (tj. charakter výchovný, ochranný a případně i izolující, zabraňující a trestající).

Cílem mé práce je zachycení současného právního stavu spolu s jeho výkladem a významnou, byť nepříliš početnou, judikaturou. S ohledem na téma mé disertační práce u výkladu zákona o soudnictví ve věcech mládeže akcentuji zejména hmotněprávní úpravu, byť zmiňuji i významnější procesní instituty, které se odrážejí v zásadách trestání mladistvých či jiným způsobem reflektují hmotněprávní úpravu. Hmotněprávní úprava tedy tvoří základ mé práce. Pro pochopení tématu v širším kontextu jsem do práce zařadila také kapitoly, které pojednávají o penologických školách a vývoji právní úpravy trestání mládeže. Zabývám se také mezemi stanovenými mezinárodní právní úpravou.

V rámci disertační práce se snažím kriticky postřehnout nedostatky právní úpravy, nabízet jiná řešení či doplnit publikované názory o jiné úrovni pohledu.

V kapitole druhé pojednávající o trestněprávní politice mládeže a jejích východiscích nastiňuji základní právně-filozofické školy trestání a dále aktuální právně-sociologické modely trestání mladistvých delikventů. Věnuji se zde také příčinám kriminality mladistvých, její struktuře a nabízím srovnání obdobných výzkumů, které byly v oblasti kriminality mladistvých učiněny.

Další třetí kapitola, pojednává stručně o vývoji soudnictví nad mládeží na území České republiky. Tuto kapitolu jsem do disertační práce zařadila pro vytvoření základního rámce chápání přístupu k trestání mládeže v historickém kontextu.

Na tuto kapitolu navazuje související kapitola o právní úpravě trestání mládeže podle zákona o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931. Ačkoliv se nezabývám podrobně srovnání tehdy a současně platné právní úpravy, nelze některé podobnosti

zcela opominout a považuji nutné zdůraznit tradiční chápání trestněprávní odpovědnosti mládeže v rámci českého, resp. československého práva. Základní úvod do tehdy platné právní úpravy je podle mého názoru významný pro plné pochopení a hodnocení právní úpravy současně platné, neboť na tuto významně a výslovně navazuje.

Kapitoly pátá až osmá tvoří jádro mé práce. Podávají výklad a analýzu trestní odpovědnosti mladistvých a dětí mladších patnácti let. Tento výklad je doplněn o aktuální judikaturu a pracuje také s publikovanými názory a stanovisky z teorie i praxe. Kapitola v souhrnu pojednává o trestní odpovědnosti mladistvých a zahrnuje podkapitoly o deliktní způsobilosti mladistvých, věku, přičetnosti a rozumové a mravní vyspělosti, jakožto znacích provinění. Zde podávám nejen výklad těchto znaků, ale otevírám diskutovanou problematiku věkové hranice, ale i další související otázky. Kapitulu uzavírá část pojednávající o zániku trestní odpovědnosti u mladistvých.

Navazující kapitola se podrobně zabývá sankcemi ukládanými mladistvým pachatelům. Rozbor aktuální právní úpravy je opět doplněn o judikovaná stanoviska a diskutuji zde o problémech, které přináší zejména aplikační praxe, ale také cenné připomínky z teorie.

Kapitola osmá je okrajově věnována také ukládání sankcí dětem mladším patnácti let. Důvodem pro zařazení této stručnější kapitoly do mé práce je skutečnost, že právní úprava mladistvých a dětí má společné rysy i společné odchylky. Právní úprava pro obě tyto skupiny je součástí jednoho právního předpisu. Zařazení této části do disertační práce dle mého názoru umožňuje systematičtější pohled na komplexní úpravu trestněprávní odpovědnosti osob mladších osmnácti let a zdůrazňuje (zejm. veřejností) opomínaný fakt, že delikvence u osob mladších patnácti let přináší právní důsledky, které se mohou projevit mj. v podobě opatření ukládaných za činy jinak trestné.

Jako předposlední kapitolu jsme zařadila téma ochrany mladistvého delikventa v mezinárodním právu. Smyslem této kapitoly je zdůraznění souvislostí mezi vnitrostátní právní úpravou trestněprávní odpovědnosti mládeže a mezinárodními závazky vyplývajícími pro Českou republiku z vybraných mezinárodních dokumentů.

Závěrečnou kapitolu tradičně tvoří závěr shrnující téma této práce a základní závěry z práce vyplývající.

2. TRESTNĚPRÁVNÍ POLITIKA MLÁDEŽE A JEJÍ VÝCHODISKA

Každá společnost, či spíše v dnešní době přesněji každý stát, si osvojila určitý systém norem, institucionalizovaný do podoby normativního právního systému, tedy právního řádu. Východiskem pro tento - v čase proměnlivý a na historickém vývoji závislý - systém právních norem je kultura, náboženství či hodnotový systém na náboženství nezávislý.

V závislosti na uvedených kritériích pak jednotlivé systémy právních norem různě nazírají na pojetí tzv. trestní spravedlnosti. Trestní spravedlností přitom rozumíme přístup společnosti k právní újmě, která je určena osobě, která se dopustila činu považovaného danou společností za společensky nežádoucí, tedy trestný. Konkrétní pojetí trestní spravedlnosti v dané společnosti přitom reflektuje kritéria vhodnosti a přiměřenosti zvoleného trestu a jeho výměry. Hlavní poslání trestní spravedlnosti však obecně lze definovat jako ochranu jednotlivce a sociálního společenství před kriminalitou prostřednictvím přiměřené a účinné reakce na spáchané trestné činy a prevenci budoucích podobných činů¹.

Současné chápání trestní spravedlnosti je velmi intenzivně podrobováno zejména sociologickému zkoumání. Moderní trestní politika se zabývá několika okruhy otázek, které bych formulovala takto:

- 1) příčiny kriminality a kriminálního jednání,
- 2) ochrana práv a zájmů obětí trestných činů zdůrazněná trendem směřujícím ke zlepšení postavení obětí v trestním právu procesním a k zajištění práv na náhradu škody a přiměřeného zadostiučinění,
- 3) přístup k trestání pachatelů a vliv uplatňovaných trestních sankcí na odsouzené a jejich budoucí kriminální perspektivu.

V oblasti trestního práva si lze povšimnout postupného vývoje na otázku trestání pachatele trestného činu. Ve starších kulturách jednoznačně nacházíme chápání trestu jako odplaty za spáchaný čin, přičemž pravidlo „oko za oko“ a „zub za zub“ se prolíná starověkým chápáním trestní spravedlnosti. Vzhledem k nerovnému chápání postavení lidí, zejména otroků, žen a dětí, však i tyto systémy umožňovaly poskytnout určitou reparaci či nahradit způsobenou škodu jinak. Velmi často šlo prakticky o narovnání vztahu mezi škůdcem a poškozeným a stát do tohoto vztahu velmi dlouho nezasahoval. Postupně s vývojem dochází na evropském kontinentu

¹ VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století? Trestní právo, 2000, č. 1

k monopolizaci trestní politiky a k jejímu osobení ze strany panovníka, resp. státu. V 18. a 19. století tento proces vrcholí formulováním základních teorií trestání. Vychází se přitom z presumpce, že trest je právním následkem spáchaného činu. Různé teorie se však již různě staví k tomu, co je účelem tohoto trestu, a zda je tento účel orientován do minulosti (odplata) či do budoucnosti (náprava, náhrada škody, narovnání společenských vztahů).

2.1 ZÁKLADNÍ PENOLOGICKÉ ŠKOLY

Základy soudobých směrů penologie pocházejí z tzv. relativní teorie, když tato škola na rozdíl od absolutní teorie, jež chápala ukládaný trest výlučně jako sankci představující odplatu za spáchaný čin, akcentovala ochranu společnosti před v budoucnosti páchanou trestnou činností. V rámci relativní teorie své uplatnění našly zejména teorie psychologického donucení (P. J. Anselm von Feuerbach) a teorie speciální prevence (F. Liszt), z nichž vycházejí i soudobé směry.

Z hlediska účelu trestu lze rozlišovat mezi několika základními penologickými směry. Teorie retributivní (neboli odplatná) vychází z filozofických názorů I. Kanta a G.W.F. Hegela a jejich nazírání na trest, který je účelem sám o sobě a představuje požadavek absolutní spravedlnosti. Východiskem této koncepce je ve své vůli zcela svobodný člověk, u něž trest představuje spravedlivý následek protiprávního jednání.

Teorie odstrašení představovaná P. J. Anselmem von Feuerbachem chápe trest jako hrozbu ve smyslu generální i speciální prevence. Hrozba trestu má potenciálního pachatele odradit od páchaní trestného činu a současně trest ukládaný pachateli (a v pojetí teorie odstrašení často vykonávaný veřejně) generálně preventivně působí na ostatní členy společnosti, čímž je odrazuje od páchaní trestné činnosti. Teorie odstrašení má dle kritiků jednu podstatnou slabinu, a sice různé vnímání hrozby trestu různými jedinci.

Teorie odstrašení našla v případě mladistvých pachatelů své uplatnění v podobě „šokujících trestů“, kdy mladistvý odsouzený za méně závažnou trestnou činnost je potrestán tak, že několik dnů stráví ve věznici s přísným režimem a zbytek trestu vykoná posléze na svobodě pod dohledem probačního úředníka. Vychází se přitom z předpokladu, že krátká zkušenost s vězeňskými podmínkami odstraší mladistvého od páchaní další trestné činnosti bez toho, že by byl vystaven

negativním vlivům charakteristickým pro výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody².

Teorie rehabilitační (neboli nápravná) spočívá v individuálním zacházení s odsouzeným pachatelem trestné činnosti tak, že zohledňuje příčiny jeho kriminálního jednání a snaží se je do budoucna potlačit, aby od páchání trestné činnosti upustil. Tato teorie klade vysoké požadavky jak na orgány činné v trestním řízení, tak i na pracovníky působící při výkonu uloženého trestu, neboť základ pro nápravu pachatele zde představuje důkladná znalost jeho osobnosti, prostředí, z něž pochází, a příčin jeho protiprávního jednání. Jak dále v práci vyplyne, toto pojetí je v současné době jednou z koncepčních myšlenek ZSM. Mladistvý je v současném českém trestním právu chápán jako osoba s neukončeným psychosociálním vývojem a jako k takovému je k němu přistupováno, zejména co se formování jeho budoucího jednání a vývoje týká.

Eliminační teorie navrhuje pachatele trestného činu izolovat, neboť tato izolace je nejen výraznou újmou pro pachatele, ale zejména nejlepší ochranou pro společnost. Jakkoliv je tato teorie v současnosti opouštěna pro svou nákladnost a neefektivnost do budoucna po propuštění pachatele, uplatnění této teorie má dle mého názoru svou budoucnost u osob tak závažně narušených, že jakékoliv jiné působení na ně není možné a jejich pobyt na svobodě představuje zásadní nebezpečí pro ostatní.

Teorie restituční (kompenzační) nachází spravedlnost v potrestání v podobě, kdy jsou současně odstraněny následky trestného činu a kdy dochází ke kompenzaci újmy, kterou utrpěla oběť trestného činu. Smyslem trestu je obnovení narušené společenské rovnováhy a vztahů mezi pachatelem a obětí. Akcentuje se přitom význam alternativních trestů a konceptů, které v návaznosti na ně umožňují současně kompenzaci poškozenému, mediaci a procesní odklony od trestního řízení.

Pokud budeme hodnotit vliv jednotlivých shora uvedených klasických penologických teorií na současný ZSM, lze pozorovat, že žádná z teorií zde nenalezla absolutně převažující uplatnění. V rámci ZSM dochází k provázanému působení prakticky všech shora uvedených teorií s důrazem na rehabilitaci a restituci. V jednotlivých institutech však lze nalézt převládající prvky jiných teorií, např. nepopíratelný vliv eliminační teorie lze vysledovat v novém trestněprávním

² KARABEC, Z.: Účel trestání, Kriminalistika, 2000, č. 2

institutu zabezpečovací detence. Důvodová zpráva však jako převládající koncept současného ZSM uvádí tzv. restorativní justici.

Koncept restorativní justice navazuje na shora uvedené přístupy, zejména na teorii rehabilitační a restituční. Jednotná definice restorativní justice není podána, v anglosaské literatuře bývá však definována např. jako „*aids to restore the well-being of victims, offenders and communities damaged by crime, and to prevent further offending*“³, tedy jako úsilí nastolit pohodu obětí, pachatelů a společností, která byla narušena trestným činem a zabránit dalšímu páčání trestné činnosti. Restorativní justici (z angl. restore = obnovit, navrátit do původního stavu) chápeme jako teoretický koncept přístupu k následkům trestného činu, jehož primárním zájmem je ochrana poškozeného, alternativní projednávání trestní věci, apod., přičemž hlavním účelem je odstranění následků trestné činnosti. Tento koncept zdůrazňuje význam budoucnosti pachatele a prosazuje jeho možnost podílet se na obnovení trestným činem narušených společenských vztahů za aktivní účasti dotčených stran. Charakteristikou je určitá vyváženost práv stran společenského konfliktu, neboť na jedné straně je zde dávana pachateli možnost docílit nápravy svého protiprávního jednání a na straně druhé je poškozenému v plné míře dovoleno zasáhnout do spravedlivého řešení vzniklého konfliktu. Tento přístup má pomoci dosáhnout satisfakce poškozenému, který mnohdy hraje pouze roli jakéhosi přivěšku obžaloby, v lepším případě se stává hodnotným svědkem proti pachateli, avšak primárně, ačkoliv je mnohdy pouze on fakticky tím, komu bylo ublíženo, není v rámci trestního práva cíleno na jeho zadostiučinění⁴.

Konkrétní projevy restorativní justice lze v rovině pozitivního práva vysledovat v preferenci alternativních trestů (opatření), v mediaci a v odklonech od trestního řízení. V českém právním prostředí lze pak konkrétně vliv konceptu restorativní justice vysledovat zejména v přijetí některých právních norem, konkrétně zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, a dále v přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

³ LIEBMANN, M.: Restorative Justice: How It Works, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2007, str. 25

⁴ PRICE, M.: Personalizing Crime, Mediation Produces Restorative Justice for Victims and Offenders, Dispute Resolution Magazine, American Bar Association, Fall 2001

Tento teoretický model se zrodil v 80. letech 20. století ve Spojených státech amerických⁵ - významným mezníkem přitom bylo založení Victim Offender Reconciliation Program v roce 1982 na California State University, Fresno, odkud se tento model rozšířil především do Kanady, Velké Británie a následně do západní Evropy.

Model restorativní justice je založen na čtyřech základních principech, mezi které patří: princip odpovědnosti, princip ochrany společnosti, princip rozvoje dovednosti a princip rovnováhy. Princip odpovědnosti je v největší míře vztažen k pachateli a jeho povinnosti nahradit škodu a urovnat porušené vztahy s obětí činu. Vztah mezi pachatelem, společností a obětí pak reflektuje princip rovnováhy, kdy pozornost je věnována shodně všem třem stranám. Z principu ochrany společnosti vyplývá právo společnosti intervenovat do proběhnuvšího narušení práva a pořádku. Cílem principu rozvoje dovednosti je výchova pachatele k odpovědnosti formou komplexního působení na rozvoj schopností a dovedností pachatele v občanském a sociálním životě⁶. Jiní autoři však principy restorativní justice identifikují mnohem šířeji⁷ a porovnávají paradigmatu starého atributivního a nového restorativního pojetí trestní spravedlnosti⁸.

Mnozí autoři však upozorňují na skutečnost, že model restorativní justice se objevuje v určité podobě v mnoha tradičních kulturách či společenstvích, jako například mezi původními obyvateli Austrálie (Aboriginy), a že prvky mediace a restorace lze najít jako nedílnou součást jejich soudního systému. Jako příklad mohou sloužit Filipíny, kde spory mezi sousedy a stížnosti na mladistvé bývají nejčastěji urovnávány v rámci místních vládních fór nazývaných barangay soudy, přičemž tento systém nalézání spravedlnosti pochází z tradiční filipínské společnosti⁹.

Nelze přitom přehlédnout, že model restorativní justice vychází z určitého omezování úlohy státu v trestních věcech a klade důraz na vyšší přímou účast všech

⁵ FURIO, J.: Restorative Justice: Prison as Hell or chance for redemption, Algora Publishing, 2002. str. 8

⁶ GJURIČOVÁ, J.: Aktuální stav a východiska ke snižování trestné činnosti dětí a mládeže, České vězeňství, 199, č. 4

⁷ Srov. např. KARABEC, Z.: Jaká je budoucnost trestní justice?, Trestní právo, 2003, č. 3 a 4

⁸ Srov. VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století? Trestní právo, 2000, č. 1

⁹ SHOEMAKER, D. J.: Juvenile Delinquency, Rowman & Littlefield Publishers Inc., United States of America, 2009, str. 327

stran dotčených spáchaným trestným činem. Otázkou, kterou restorativní justice přináší, je zda stranou dotčenou spáchaným trestným činem zůstává nadále stát. Osobně se přikláním k juristickým pohledům, které varují před vytrácením se úlohy státu a jeho práva na potrestání pachatele, který se provinil protiprávním jednáním. Přílišné neformální pojetí trestání pachatele pouze v rámci vztahu oběť – pachatel – komunita by v absolutní podobě dle mého názoru mohlo přerůst ve společenský a právní chaos. V českém právním prostředí, jak se domnívám, nadto není prostor pro takto neformální až obyčejovou aplikaci práva, jak ji známe například z anglosaského prostředí, tedy z prostředí, kde se restorativní justice zrodila. Tyto prvky restorativní justice je podle mého názoru potřeba odmítnout, neboť tento přístup nevyřeší problémy trestní justice, mezi které patří přeplněnost věznic, neefektivnost trestů a nedostatky v ochraně práv obětí trestné činnosti. Na druhou stranu nelze přehlédnout pozitivní prvky, které koncepce restorativní justice do systému trestání pachatele přináší, a sice důraz kladený na ochranu a práva oběti trestného činu a narovnání vztahů mezi pachatelem a společností. Současné výzkumy publikované v anglosaském prostředí¹⁰ však přesvědčivé závěry o vhodnosti konceptu restorativní justice jakožto „léku“ na problémy trestní justice nepřinášejí.

Lze tak přitakat názoru Karabce, že koncept restorativní justice se nebude vyvíjet jako autonomní způsob trestání a zacházení s pachatelem, avšak že spíše půjde o vzájemné ovlivňování a prolínání restorativní justice s tradičním systémem trestní justice tak, že nosné principy obou přístupů budou formovat trestní politiku v nejbližších desetiletích¹¹. Karabec přitom vychází z toho, že restorativní justici lze aplikovat pouze tam, kde to osoba pachatele, závažnost trestného činu, situace oběti a jiné okolnosti připouštějí, upozorňuje současně však, že trestní justice musí reagovat na všechny spáchané trestné činy. Pozitivní přínos restorativní justice vidí v požadavku diferenciaci a individualizaci nejen sankcí, ale i způsobu projednání spáchaného trestného činu.

Na rozdíl od Karabce se domnívám, že není nutné, aby se trestněprávní teorie podřídila moderním filozofickým, sociologickým a jiným teoriím. Ačkoliv současné představy o právu a spravedlnosti vycházejí z teorií 18. - 19. století, není nutné je

¹⁰ SHAPLAND J., ATKINSON A., ATKINSON H., DIGNAN J., EDWARDS L., HIBBERT J, HOWES M., JOHNSTONE J., ROBINSON G., SORSBY, A.: Does restorative justice affect reconviction?, Ministry of Justice Research Series 10/08, June 2008, www.justice.gov.uk/publications/research.htm

¹¹ KARABEC, Z.: Trestní spravedlnost, Kriminallistika, 2003, č. 2

odvrhnout jako celek, protože neodpovídají vývoji spřízněných společenskovedních disciplín.

Akceptace anglosaského pojetí spravedlnosti v podobě osobního pocitu spravedlnosti („*personal feeling justice*“) a názor, že ukládaný trest by měl být přiměřený morálním hodnotám pachatele je dle mého mínění nutno komplexně odmítnout, neboť dle mé praktické zkušenosti má toto nastavení své jednoznačné limity právě v morálním chápání hodnot pachatelů, popřípadě v limitech nastavených osobními poměry pachatelů. Z tohoto pohledu je dle mého zavádějící názor, podle kterého by trest měl být chápán jako prostředek k uvědomění si pachatele, že jeho jednání je škodlivé, a k jeho motivaci směrem k odstranění či zmírnění následků spáchaného činu.

Další ze současných penologických směrů představuje teorie sociální ochrany (z angl. „*social defence*“) ¹² představovaná ve své reformované podobě Marcem Ancelem. Ancel odmítá pojetí sociální ochrany pouze jako obrany společnosti proti kriminálnímu jednání, ale prosazuje pojetí nové spočívající v pochopení trestného činu jakožto sociální skutečnosti a lidského aktu a požaduje vysvětlení tohoto jevu z pohledu společnosti i jednotlivce. ¹³

2.2 MODERNÍ TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K TRESTÁNÍ MLADISTVÝCH A DĚTÍ

V rámci penologických přístupů je nutné zmínit teoretické modely trestání mládeže a dětí. Evropské státy a obdobně také Spojené státy americké se dlouhodobě snaží najít teoretický koncept, který by v praxi skutečně fungoval. Teoretická východiska jsou v rámci Evropy a Spojených států amerických ¹⁴ prakticky shodná, rovněž doba ustavení prvních soudů pro mládež splývá (1899 v Chicagu, Illinois, v letech 1905 až 1912 pak v Nizozemí, Spojeném království, Belgii, Francii a Německu). Rané koncepty reagující na delikventní chování mládeže se postupně vyvinuly od na trest orientovaného směrem k lékařskému a sociálnímu přístupu. Základní teoretický přístup představoval sociální model, a to až do šedesátých až

¹² Pojem sociální ochrana je zavedený v české právní literatuře, používá jej např. Karabec in KARABEC, Z.: Trestní spravedlnost, Kriminální věda, 2003, č. 2.

¹³ ANCEL, M.: *Social Defence: a modern approach to criminal problems*, Routledge and Kegan Paul Ltd, UK, 1965, str. 17

¹⁴ Pozn.: tyto přístupy nejsou doménou jen euro-americké civilizace, ale například japonský model trestního soudnictví nad mládeží se řídí zásadami welfare modelu podle doktríny *parens patriae* s důrazem na nápravu, rozvoj schopností a blaho mladistvého delikventa; blíže viz VÁLKOVÁ, J.: Trestní soudnictví nad mládeží v Japonsku, *Právní praxe*, 1999, č. 4

sedmdesátých let, kdy společenské změny a oslabená důvěra v tradiční psychiatrické a psychologické přístupy a modely „sociální léčby“ vedly k tomu, co bývá nazýváno morální panikou, a zpět k striktnějším více na trest orientovaným přístupům.

Základní teoretický koncept představuje tzv. sociální model (z angl. *welfare approach* nebo *welfare model*) vnímající dítě ve spojitosti s jeho biologickým a psychologickým vývojem. Z pohledu sociálního modelu lze na dítě pohlížet spíše jako na produkt svého prostředí než na subjekt o svobodné vůli. Na základě toho pak tato teorie klade důraz spíše na „léčbu“ než na potrestání jako základ pro donucovací zásahy ze strany státu, zjevné zaměření na blaho a budoucnost dítěte či mladistvého spíše než na delikt, jehož se dopustilo¹⁵. Dosažení účelu – blaha v budoucnosti mladistvého se dosahuje za pomoci opatření, která nejsou primárně trestem, nýbrž prostředkem ke svému účelu, a jako taková se ukládají na předem neurčitou dobu bez aplikace principu proporcionality.

Ve Spojených státech amerických se na konci 19. století v rámci sociálního modelu pro děti a mladistvé a institutu „*delinquency petition*“ (Illinois, 1899) prosadil významně vliv doktríny *parens patriae*, která prosazuje myšlenku, že delikventní děti a ti, kteří to potřebují, by měli být chráněni benevolentní autoritou státu, která jim pomůže překonat jejich delikvenci nebo neštěstí¹⁶. V praxi tento přístup znamenal jednak posuzování delikventního jednání dětí a mladistvých spíše než s ohledem na spáchaný čin na charakteristiku dítěte a konkrétní okolnosti činu, avšak také oddělení soudů pro mladistvé od soudů pro dospělé, které je víceméně ve Spojených státech amerických zachováno doposud. Nutno podotknout, že soudy pro mládež, založené a rozhodující na podkladu doktríny sociálního modelu, ve Spojených státech probíhaly neformálně, často za absence kvalifikované osoby s právním vzděláním a s aplikací utajených výslechů a jednání. Jejich existence byla proto podrobena právní kritice v klíčových rozhodnutích Nejvyššího soudu *Kent v. United States* a *In re Gault*, které završily období kritiky sociálního modelu.

Skutečností, která dovršila konec etapy sociálního modelu ve Spojených státech amerických, bylo jeho faktické využití filantropickým hnutím k sociální

¹⁵ CAVADINO, M., DIGNAN, P.: *Penal Systems: A Comparative Approach*, London, Sage 2006, str. 216

¹⁶ CAVADINO, M., DIGNAN, P.: *Penal Systems: A Comparative Approach*, London, Sage 2006, str. 215

kontrole a amerikanizace příchozích imigrantů. Na tuto skutečnost kriticky poukázal Platt¹⁷ v roce 1969.

Na troskách sociálního modelu povstává v sedmdesátých letech minulého století justiční model postavený na retribuci. Trest je v rámci justičního modelu chápán jako nezbytný následek spáchaného činu. Pachatel je vnímán jako nositel práv a jako takový je chráněn proti excesům ze strany státu v podobě například nepřiměřeného trestu. Z tohoto pohledu je pro justiční model přijatelnější přiměřený trest, který odpovídá skutku, avšak nepůsobí generálně preventivně, před trestem, který by byl generálně preventivně vnímán, avšak ve vztahu k pachateli nepřiměřený. Sankce jsou tedy přísně proporcionální a časově ohraničené. Justiční model klade důraz na spravedlivý proces, právní jistotu, důvěru v právo a očekávanost rozhodnutí.

Justičnímu modelu není nepodobný model neokorekcionalistický. I ten klade velký důraz na trest jako důsledek delikventního jednání, avšak více než justiční model nahlíží na pachatele činu jako na někoho, kdo má závazek ve vztahu k oběti a ke společnosti. Cílem neokorekcionalistického modelu je v přístupu k mladistvým koordinace aktivit v rámci spolupracujících institucí, zrychlení trestního procesu a zvyšování efektivity opatření směřovaných k mladistvým. Reparace oběti trestného činu či společnosti je zde akceptována převážně proto, že může přispět ke snížení kriminality mládeže, avšak akcent na potřeby oběti zde chybí, stejně jako individualizace trestu – trest má mít zejména odstrašující účinek ve smyslu generální prevence, a to i za cenu jeho neproporcionality ve vztahu k pachateli. Do určité míry vychází tento přístup z hesla „právo a pořádek“. Efektivitu přitom nalézají v ukládání tvrdých a intenzivních trestních opatření.

Korporativizmus je třetí z přístupů k trestání mladistvých a dětí. Jeho počátek můžeme datovat v osmdesátých letech minulého století. Výstižně jej popisuje Pratt¹⁸ jako sociologický koncept, který lze najít v rozvinutých sociálních státech, které redukuje společenský konflikt formou centrálního řízení, zvýšených vládních zásahů a spoluprací různých profesních a zájmových skupin. Namísto některých předpokladů tohoto modelu (jako je spravedlivý proces, právní jistota, očekávanost

¹⁷ PLATT, A.: *The Child Savers: The Invention of Delinquency*, Chicago, University of Chicago Press, 1969, str.

¹⁸ PRATT, J.: *Corporatism: the third model of juvenile justice*, in E. McLaughlin and J. Muncie (editors), *Youth Justice: A Reader* (London, Sage, 2002), str. 404 až 412

a prediktibilita rozhodování) vyvstávají však jiné prvky, mezi něž patří zvýšená administrativní rozhodování, širší rozdíly v rámci rozhodování, ale také mnohem výraznější zapojení mimosoudních orgánů a současně vysoká kontrola nad dětmi zapojenými v některých nápravných programech. Jakkoliv lze na tyto prvky nahlížet jako na vedlejší znaky justičního modelu, Pratt v nich vidí základní a nezbytné prvky třetího modelu trestněprávního zacházení s mladistvými – korporativismu. Mezi základní znaky korporativistického modelu pak řadí rozšíření diskrece rozhodujících orgánů a převzetí pravomocí ukládat sankce jiným orgánům působícím v rámci soudního systému mladistvých, dále stírání rozdílů mezi soudy a orgány činnými v trestním řízení na straně jedné a soukromými subjekty na straně druhé. Dalším znakem je kladený důraz na politiku oproti právům jednotlivých institucí a subjektů systému. Posledním znakem, který Pratt identifikuje, je společenský dialog, který je o delikvenci veden mezi všemi zapojenými subjekty.

Korporativistické znaky, jak jsou výše popsány, lze vysledovat také v českém právním řádu, kdy za určitých okolností například výstrahu související s povinnostmi uloženými v rámci probačního dohledu může uložit sám pracovník probační a mediační služby a na soud se obrací až za předem stanovených okolností. V poslední době lze vysledovat také společenské trendy směřující k vysokému zapojení mimosoudních institucí a subjektů do trestní politiky. Kromě zavedených institutů známých právu, jako je záruka občanského sdružení, se lze v praxi setkat také s iniciativami, které v právu nejsou institucionalizovány, které vycházejí z trendů občanské společnosti a které bývají organizovány nevládními organizacemi¹⁹.

Jakkoliv jsou shora popsané modely přístupu k trestání mladistvých velmi užitečné pro zkoumání vzájemných vztahů a příčin kriminality mladistvých, domnívám se, že je nutné s jejich praktickou aplikací zacházet obezřetně. Moderní přístupy vycházející z principů humanismu a reflektující trendy občanské společnosti s sebou přinášejí i moderní přístupy k trestání mladistvých. Trefně však před nimi varují Dignan a Cavadino²⁰, když upozorňují na skutečnost, že zkušenosti s praktickou aplikací moderního trestního zákona určeného mladistvým a dětem (The

¹⁹ Příkladem může být projekt Děti vězněných rodičů, což je program asistovaných návštěv organizovaný Českým helsinským výborem, jehož cílem je udržení či dokonce vytvoření rodičovských pout mezi odsouzeným a dítětem s generální prevencí jakožto vedlejším důsledkem (více informací na www.helcom.cz)

²⁰ CAVADINO, M., DIGNAN, P.: Penal Systems: A Comparative Approach, London, Sage 2006, str. 287

Children and Young Persons Act 1969) přinesl ve Velké Británii v období několika desetiletí paradoxně masivní vzestup uvězněných mladistvých.

Z uvedeného vyplývá, že lze identifikovat dva základní a vzájemně neslučitelné přístupy k trestání mladistvých pachatelů. Na straně jedné represivní a sociálně exkluzivní přístup, proti kterému stojí paternalisticko-ochranitelský a sociálně inkluzivní model²¹, který jako určitý trend převládá v současné době. Spor mezi oběma přístupy však přetrvává a dle mého mínění dlouhodobě přetrvávat bude.

Domnívám se, že je nutné zkoumat příčinu kriminality mladistvých a dětí, avšak na druhou stranu příliš silné prosazování alternativních teorií trestání a odklon od klasické úlohy státu ve vztahu ke spáchanému trestnému činu nepovažuji za aktuální. Podíváme-li se totiž – v českých podmínkách – na strukturu a pravděpodobné příčiny kriminality mladistvých, nenajdeme dle mého názoru opodstatnění například pro aplikaci restorativní justice v její krystalické podobě.

2.3 PŘÍČINY KRIMINALITY MLADISTVÝCH

Velká část výzkumů a teorií se týká právě důvodů kriminálního jednání. Významný podíl těchto výzkumů se pak snaží potvrdit či vyvrátit výzkumy předchozí, či jednu ze základních kriminologických teorií, a najít univerzální odpověď na základní otázku – Proč to dělají?. Zda existuje univerzální odpověď na otázku, proč mládež na celém světě páchá trestnou činnost, nelze zatím zodpovědět, protože velká část výzkumů byla prováděna na omezeném teritoriu. V současné době jsou příčiny kriminálního jednání mladistvých vysvětlovány spíše sociologicky, než na podkladě biologického (vrozeného) základu.

Lze vysledovat tři hlavní teorie, které vysvětlují delikventní jednání mládeže. Patří mezi ně teorie sociálního učení (angl. *social learning theories*), teorie kontroly (angl. *control theories*) a teorie životního období či vývojová (angl. *life-course or development theories*)²². Společně bývají někdy nazývány také jako teorie sociálního vývoje (angl. *social process theories*). Tyto teorie vykazují společné definiční předpoklady, mezi něž lze zařadit následující:

²¹ Shodně OSMANČÍK, O.: K některým kriminologickým a hmotněprávní aspektům zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Bulletin advokacie, 2004, č. 1

²² CLAYTON, A. H.: Youth, crime, and justice: a global inquiry, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, and London, 2008, str. 23

- lidské chování je naučené, nikoliv biologicky zděděné; učení se zločinu a delikventnímu jednání vzniká stejným způsobem jako učení se jakémukoliv jinému chování,
- chování se člověk učí v sociálních vztazích; postoje a chování člověk nabývá zejména blízkou interakcí s druhými, oproti neosobním spojením zprostředkovaným medií (televize, film, aj.)
- pozornost je nutné zaměřit na to, co člověk dělá, nikoliv na to, co (nebo kdo) člověk je, tj. je nutné zabývat se zejména sociálním a okolním světem, v němž se děti a mladiství pohybují a žijí.²³

Dominují přitom dva hlavní tradiční teoretické směry: teorie sociálního učení a teorie kontroly. Oba tyto směry vycházejí přitom ze zcela opačných východisek zahrnující určité předpoklady o lidské povaze a o silách ovlivňujících lidské chování.

Myšlenku, že člověk se kriminálnímu jednání učí, vyslovil poprvé Sutherland v rámci teorie diferencované asociace. Závěry jeho i jeho žáků (Burgess a Aker) obsahují základní postulát, a sice že mladiství se kriminálnímu jednání učí v rámci svých interpersonálních vztahů s druhými. Sutherlandova teorie je zaměřena na vztahy mezi vrstevníky a zvyklostí přátelství jako základní kauzální nexus pro delikvenci. Sutherland se přitom pokoušel najít vysvětlení, které by identifikovalo jak individuální příčiny kriminality, tak současně i jeho sociální příčiny. Jeho teorie zahrnuje devět základních tezí:

1. Zločinu se jedinec učí.
2. Kriminálnímu jednání se jedinec učí formou interakce s jinou osobou v procesu komunikace.
3. Hlavní část procesu učení se kriminálnímu jednání probíhá v rámci soukromých osobních skupin.
4. Součástí procesu učení se kriminálnímu jednání je osvojení si (a) technik páchaní trestného činu, které jsou někdy velmi složité, jindy velmi jednoduché, a (b) specifický směr motivů, cílů, racionalizací a přístupů.
5. Výkladem právních kodexů lze poznat, zda specifický směr motivů a cílů je příznivý či nepříznivý.
6. Jedinec se stane delikventem, pokud převáží výklad příznivý k porušení práva nad výkladem k porušení práva nepříznivým.

²³ SHOEMAKER, D. J.: *Juvenile Delinquency*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., United States of America, 2009, str. 111

7. Diferenciální asociace se může lišit ve frekvenci, trvání, prioritách a intenzitě.
8. Proces osvojování si kriminálního jednání formou styku s kriminálními a antikriminálními vzorci zahrnuje veškerý mechanismus, který je obsažen v jakémkoliv jiném procesu učení.
9. Zatímco kriminální chování je výrazem obecných potřeb a hodnot, tyto obecné potřeby a hodnoty nevysvětlují toto kriminální jednání, neboť stejné obecné potřeby a hodnoty jsou výrazem nekriminálního jednání.

Teorie kontroly vycházejí z předpokladu, že lidé by normálně páchali trestnou činnost, pokud by nebyli od páchání delikventního jednání nějak odrazeni (kontrolováni). Nejčastěji v souvislosti s těmito teoriemi bývá uváděn Hirschi a jeho argument sociální kontroly a Hirschi-Gottfredsonova teorie sebekontroly. Předpokládají, že delikventním mladistvým chybí něco, co umožňuje jejich přirozeným delikventním sklonům, aby byly realizovány²⁴.

Na rozdíl od uvedených teorií sociálního učení a kontroly, které se zabývají otázkou, proč se mládež dopouští (či nedopouští) kriminálního jednání, se teorie životního období (*life-course theories*) snaží odpovědět na otázku, proč se někteří mladiství dopustí kriminálního jednání pouze jedenkrát v životě, zatímco jiní mladiství se dopouštějí kriminálního jednání opakovaně a hojně. Odpověď se snaží podat několik modelových teorií, mezi které patří například model sociálního vývoje představovaný Catalanem a Hawkinsem, model věkově odstupňované neformální sociální kontroly (Sampson a Laub), LeBlancova mnohvrstevná teorie kontroly či interakční argument (Thornberry a Krohn). Uvedené přístupy se liší v jednotlivostech, mají však společné to, že se soustřeďují na vysvětlení změn kriminálního chování jednotlivce v průběhu života. Nabízejí tedy určitou alternativu či spíše doplňující vysvětlení k uvedeným teoriím kontroly a sociálního učení.

V rámci výzkumů kriminálního jednání (prováděných nikoliv univerzálně, avšak převážně ve Spojených státech amerických, Kanadě a v Evropě) však lze identifikovat určité prvky, které lze s delikventním jednáním mládeže spojovat. Patří mezi ně vrstevníci, nedostatek kontroly, psychologické dispozice jedince, rodinné prostředí i vliv školy.

²⁴ tamtéž, str. 25

Vrstevníci jsou nepochybně faktorem, který kriminalitu mladistvých ovlivňuje. Převážná většina spáchaného kriminálního jednání je totiž páchána v určité spojitosti s partou stejně starých vrstevníků. Výjimku tvoří velmi odchylní jedinci, kteří se dopouštějí často velmi závažného (násilného) protiprávního jednání a kteří se dopouštějí svého protiprávního jednání osamoceně. Teorie sociálního učení by tento fakt odůvodnily tím, že mladí skrze vzájemné vztahy získávají postoje, dovednosti a motivaci dopouštět se závažného jednání. Doposud však nelze odpovědět na otázku, zda delikventní jednání následuje po setkání se s jinými mladými delikventy či zda delikventní orientace jako taková vede mladistvého, aby se stýkal s podobně orientovanými vrstevníky²⁵.

Nedostatkem kontroly jako faktoru kriminogenního jednání se zabývají teorie kontroly, konkrétně Hirschiho teorie sociální kontroly a Hirschi-Gottfredsonova teorie sebekontroly. Obě se odlišují, avšak jako společný faktor předpokládají nedostatek kontroly (společenské či sebekontroly). Pro tyto závěry svědčí rovněž výsledky výzkumů shrnutých Claytonem²⁶. Není však zřejmé, do jaké míry se jedná o kulturně podmíněný faktor, resp. zda tento faktor je univerzálně aplikovatelný.

Mezi další kriminogenní faktory bude jednoznačně patřit také psychologická dispozice jedince; tato skutečnost je potvrzena mnohými výzkumy, které naznačují, že mladí delikventi mnohem více trpí problémy s osobností, emocionálními či neuropsychickými obtížemi než jejich nedelikventní vrstevníci. Do určité míry se tak – v současné době sociologicky orientovaná kriminologie – bude muset vrátit k biopsychologickým teoriím delikventního jednání a definitivně potvrdit či vyvrátit, jakou mírou se biopsychologické faktory podílejí na kriminalitě mladistvých a kriminalitě obecně. V této chvíli jsou však názory, jako například zda zločin lze považovat za nemoc, odmítány²⁷.

Některý výzkumy naznačují souvislost s biologickými předpoklady – studie prováděná v Dánsku na více než 14,000 adoptovaných mužích, zjistila, že adoptivní synové mají kriminální záznamy více podobné svým biologickým otcům v porovnání

²⁵ tamtéž str. 26

²⁶ tamtéž str. 29

²⁷ PTÁČEK R., ŽUKOV I., FISCHER, S.: Otázky biologické podmíněnosti kriminálního chování, Kriminalistika 2009/2

s adoptivními otci. Dále ti adoptovaní synové, jejichž otci adoptivní i biologičtí neměli žádný kriminální záznam, vykazovali nejnižší míru kriminality (Mednick et al. 1987)²⁸.

Skutečností však je, že výzkumy, které by (citlivě) integrovaly výsledky biologického výzkumu do základu již existujícího v oblasti sociálních predispozic pro zločin, zatím neexistují. Jedná se přitom o velmi citlivou oblast, kterou je nutno uchránit před tendenčními výklady, které by mohly nabrat například extrémistický ráz či rasistický podtext.

2.4 VÝZKUMY V OBLASTI KRIMINALITY MLADISTVÝCH V ČESKÉ REPUBLICE

Shora uvedené přístupy jsou teorie vysvětlující základní příčiny kriminality mladistvých. Dle mého mínění a praktické zkušenosti se lze na důvody kriminality dívat mnohem prozaičtěji – i v České republice lze v současné době hovořit o lidech, kteří žijí na hranici chudoby, přičemž chudoba je jeden z faktorů, které bývají uváděny spolu s jinými obecně jako kriminogenní²⁹. Mezi další faktory lze spolehlivě zařadit příslušnost k mužskému pohlaví, nízké vzdělání, absenci výchovného prostředí a nestabilitu rodinného zázemí.

To dokládá i výzkum, který v České republice provedli Holas a Večerka. V rámci své studie přišli s těmito významnými závěry³⁰:

- výrazně převládá majetková trestná činnost - čtyři z pěti mladistvých se dopustili majetkové trestné činnosti, a to nejčastěji podle § 247 trestního zákona (krádež);
- poměrně četnou majetkovou trestnou činností je odcizování barevných kovů a dalších surovin a jejich následný prodej ve sběrnách;
- mravnostní kriminalita tvoří zanedbatelnou část celkového nápadu;
- násilná kriminalita je záležitostí spíše starších kategorií mladistvých pachatelů s neukončeným základním vzděláním, často ze zvláštních škol;
- v době spáchání trestného činu byl každý pátý obžalovaný žákem základní školy nebo zvláštní základní školy, pouze necelých 5 % obžalovaných v době spáchání trestného činu studovalo na některé ze středních škol;

²⁸ SHOEMAKER, D. J.: *Juvenile Delinquency*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., United States of America, 2009, str.

²⁹ MCSHANE M.D., WILLIAMS F.P. III (editors): *Youth Violence and Delinquency: monsters and myths*, Praeger, Westport, London, 2007, str. viii a str. 21

³⁰ HOLAS, J., VEČERKA, K.: *Základní rysy delikvence mladistvých v ČR*, Kriminalistika, 2007/3

- co se motivace týká, převládá zistný motiv;
- autoři uzavírají, že jednu z nejdůležitějších motivací trestné činnosti však lze hledat i v nudě a nestrukturovaném volném čase pachatelů a jejich potřebě se odreagovat a prožít něco dobrodružného či vzrušujícího; nadto je zde třeba hledat i nezanedbatelný (i když ze spisového materiálu nedoložitelný) vliv zneužívání alkoholu a nealkoholových drog;
- velkou roli v podmínkách vhodných pro delikvenci mladistvých pachatelů sehrává též zjevný výchovný deficit. Značný vliv má prokazatelně nestabilní rodinné zázemí a častá kriminální infekce v blízkém okolí zkoumaných.

I další čeští kriminologové konstatují jako nápadný utilitární, instrumentální postoj ke druhým lidem, a o i v intimních interpersonálních vztazích. Příčiny pak vidí v typických kriminogenních faktorech jako je absence neformální sociální kontroly v sociálním prostředí, pozvolný rozpad tradičních sociálních vazeb, dlouhodobá krize rodiny jako sociální instituce, nezáměr rodičů o děti a nedostatek času na jejich výchovu (bez ohledu na příčiny), absence výchovných vzorců v rodině v důsledku kolektivní výchovy současné generace rodičů, ale také ztráta autority školy, rostoucí druhy různých druhů závislostí a mravní vzduchoprázdno³¹.

Také další prameny pocházející z České republiky vykazují podobné závěry. Podíváme-li se blíže na strukturu a příčiny kriminality mladistvých³² reportovanou státními zastupitelstvími, můžeme vysledovat následující závěry:

Jednoznačně převažuje majetková trestná činnost, mladiství se poměrně vysoce podílejí na trestném činu krádeže (pravidelně kolem 20% ze všech obžalovaných), loupeže (v roce 2009 měli podíl 20,52% z celkového počtu obžalovaných). Počet vražd spáchaných mladistvými se pohybuje kolem 5% z celkového počtu obžalovaných, u znásilnění pak jde o přibližně 10% podíl na celkovém počtu obžalovaných pachatelů, u trestného činu pohlavního zneužívání 26,3% z celkového počtu stíhaných pachatelů.

Výzkum Holase a Večerka lze porovnat s výzkumem zaměřeným na příčiny kriminality mladistvých, který probíhal v Německu v padesátých a šedesátých letech

³¹ OSMANČÍK, O.: K některým kriminologickým a hmotněprávní aspektům zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Bulletin advokacie, 2004, č. 1

³² Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2009, Nejvyšší státní zastupitelství, Nejvyšší státní zastupitelství, Brno, 23.6.2010 (www.justice.cz)

20. století. Ten poukázal na významný vliv faktorů jako je neúplná rodina, špatná výchova (bad parenting), problémy ve škole a nezaměstnanost (Villmow a Kaiser, 1974). Na základě prováděných výzkumů pak později byly publikovány závěry, které daly podklad pro předpoklady, že:

- kriminalita mladistvých je normální jev;
- samotné kriminální jednání mladistvých není dostatečné k ospravedlnění veřejného zásahu ve smyslu výchovy a/nebo trestu sledujícího nápravný účel.

Výsledky studií následně ukázaly, že samotné provinění mladistvého není automaticky důvodem pro úřední zásah a veřejnou výchovu. Dlouhodobé výzkumy totiž prokázaly, že 70% mladistvých delikventů jsou jednorázoví delikventi. Z těchto závěrů se následně dovozuje, že prevence další kriminální činnosti mladistvých spočívá spíše v jejich nestíhání a v odklonech od trestního řízení v porovnání s možnostmi sankcí spočívajících v uvěznění.³³

Výsledky výzkumů konaných ve Spojených státech amerických ukazují na obdobné souvislosti delikventního jednání. Nejčastějším deliktem byl majetkový trestný čin spáchaný mladistvým Afroameričanem ve věku patnáct až sedmnáct let pocházejícím z městského prostředí, nejčastěji v prostředí školy a beze zbraně. Zajímavé je, že jeho obětí by nejpravděpodobněji byl také mladistvý Afroameričan ve věku patnáct až sedmnáct let pocházejícím z městského prostředí a z domácnosti s příjmem nižším než 20,000 amerických dolarů³⁴.

2.5 ZÁVĚRY

Ačkoliv příčiny kriminálního jednání mladistvých nelze doposud jednoznačně identifikovat a přestože ani minulé ani soudobé teorie vysvětlující kriminalitu mládeže nedávají na tyto otázky jednoznačně odpovědi a namísto toho spíše identifikují různé faktory, které se na kriminalitě mládeže podílejí, lze uzavřít jednoznačně tím, že ohroženou skupinu mladistvých představují chlapci s nízkým intelektem a vzděláním, pocházející z nízkopříjmových rodin s nedostatečným výchovným zázemím.

³³ ALBRECH, H.-J.: Juvenile Crime and Juvenile Law in the Federal Republic of Germany, in Juvenile Justice Systems: International Perspectives, WINTERDYK, J. A. (ed.) 2. vydání, Canadian Scholars' Press Inc., Toronto 2002 str. 185

³⁴ MCWHORTER, R.: Age, Gender, Race, and Rep: Trends in Juvenile Offending and Victimization in MCSHANE M.D., WILLIAMS F.P. III (editors): Youth Violence and Delinquency: monsters and myths, Praeger, Westport, London, 2007, str. 21

Domnívám se, že na tuto skupinu by primárně měly být zaměřeny programy neziskových institucí, které by jim například umožnily osobnostní rozvoj a prožitky založené na jiných hodnotách než jen „mít“.

Lze se přiklonit v české teorii prezentovaným závěrům Moulisové, že období mládí je kritickým obdobím pro rozvoj sociálně patologických způsobů chování včetně páchání trestné činnosti. Moulisová dovozuje, že z tohoto faktu vyplývá mimořádná důležitost jak správného vedení a výchovy dítěte od raného věku, včetně uplatňování nejvhodnějších způsobů reakce na případné nežádoucí chování dítěte³⁵.

V případech, kdy se mladistvý dopustí poprvé v životě trestněprávně relevantního jednání, je nutné postupovat dle mého mínění co nejmírněji a v alternativních formách, za zvýšeného soukromí mladistvého či dítěte, avšak pouze za určité intervence státu, a to s ohledem na skutečnost, že latentní kriminalita mladistvých je poměrně vysoká a že většina mladistvých delikventů se dalšího provinění již nedopustí. Nevhodné odsouzení by z nich mohlo udělat sekundárního delikventa, který se dalšího – tj. sekundárního delikventního jednání dopouští v důsledku labellingu³⁶.

Intuitivně se zde jako vhodné řešení nabízí využití jednoho z pěti výchovných opatření, a sice výchovného opatření napomenutí s výstrahou, popřípadě využití některého z odklonů v trestním řízení.

³⁵ MOULISOVÁ, M.: Věk a trestná činnost z pohledu vývojové kriminologie, Kriminologie, 2009/2, str. 107-120

³⁶ Teorie nálepkování (nebo také etiketizační teorie či teorie labellingu) se řadí mezi konstruktivistické teorie. Zabývá se interakcemi mezi jedinci, kteří porušují normy a mezi osobami, které tyto osoby hodnotí - dávají jim určitou nálepku. Anthony Giddens definuje teorii etiketizace jako teorii deviance, podle které se určití jedinci stávají deviantními proto, že byli takto označeni jinými lidmi.

3. VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

3.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA DO ROKU 1931

První moderní pokusy o ustanovení soudnictví nad mládeží se ve světě objevují již přibližně v polovině 19. století. Jedná se o výsledek působení mohutného rozvoje společenských věd, ke kterému v 19. století dochází: vznikají nové filozofické směry, z filozofie se odděluje psychologie, politologie a sociologie, v právní vědě jsou v této době již jasně vymezeny dva vyhraněné právně-filozofické směry, iusnaturalismus a právní pozitivismus (třetím alternativním přístupem je sociologický přístup k právu). Současně však většina světa v praxi setrvává u trestních zákonů, které bývají shodně bez rozlišení aplikovány na děti stejně jako na dospělé.

Na našem území k prvnímu pokusu o nastavení zvláštní právní úpravy pro mladistvé pachatele dochází ještě za trvání Rakousko-uherské monarchie. Těsně před první světovou válkou, v letech 1907 a 1909, došlo k předložení kompletní osnovy *Zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých*, která však úspěšně legislativním procesem neprošla. Stejně tak tehdejší předkladatelé neuspěli s koncepcí nového trestního zákona obsahující také právní úpravu trestní odpovědnosti mladistvých.

Od roku 1918 platil na základě č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého prozatímně, na území dnešní České republiky rakouský trestní zákoník z roku 1852 a trestní řád z roku 1873; na území dnešního Slovenska a v Podkarpatské Rusi platilo uherské právo, které již znalo zvláštní hmotněprávní i procesní úpravu ve věcech mladistvých³⁷.

Po vzniku Československé republiky došlo k přijetí právní normy upravující trestní soudnictví nad mládeží až v roce 1931. Zákon č. 48/1931 Sb. z. a n. platil na celém území Československa a poprvé tak na území dnešní České a Slovenské republiky platila jednotná právní úprava.

3.2 PRÁVNÍ ÚPRAVA OD ROKU 1931 DO ROKU 1950

³⁷ Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi platily zák. čl. XXXVI/1908 a zák. čl. VII/1913, které narozdíl od právní úpravy na území dnešní České republiky poměrně komplexně upravovaly jak organizační soustavu soudů pro mladistvé, tak i trestní právo procesní pro mladistvé pachatele.

Uvedený zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 (dále také jako „ZTSM“) dal základy moderní trestněprávní politiky v oblasti trestání mladistvých provinilců. Nejen ve své době byl ZTSM pokládán za velmi progresivní právní normu s moderním přístupem k trestné činnosti páchané mladistvými. I proto se zřejmě stal následně inspirací moderního zákonodárce při přípravě zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, když tento se inspiroval nejen moderní komplexní povahou tohoto předpisu, ale také tehdejšími názvoslovím (provinění, soudy mládeže aj.).

Společnými autory ZTSM byli prof. JUDr. August Miříčka (PrF UK, Praha), prof. JUDr. Jaroslav Kallab (PrF MU, Brno) a prof. JUDr. Albert Milota (PRAF UK, Bratislava).

Komplex teoretických i praktických znalostí autorů ZTSM³⁸ umožnil vzniknout velmi pokrokové a moderní normě založené ve své podstatě nikoliv na myšlence trestat, ale na myšlence vychovávat a napravovat: „Více vychovávatí než trestati, a pokud trestati, tak trestem napravovati a polepšovati.“³⁹ Nová norma slavila úspěch nejen v československých podmínkách, ale velmi pozitivní ohlasy přicházely i ze zahraničí.

Myšlenka „více vychovávatí“ se plně projevila v novém a komplexním hmotněprávním i procesněprávním přístupu k trestání mladistvých. Zákon zformuloval zvláštní postavení nedospělých a mladistvých. Mladistvým je přitom podle ZTSM osoba, která v době spáchání činu dovršila 14 roku, ale nedokonala 18. rok svého věku. Věk ukončených čtrnácti let je ZTSM pokládán za mezník v sociobiologickém zrání, od něž se odvíjí schopnost chápat význam svých skutků a podle tohoto poznání jednat.

³⁸ Prof. JUDr. August Miříčka, profesor trestního práva a trestního řízení na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, v letech 1913 a 1928 děkanem PrF UK, rektorem univerzity v roce 1930; působil také jaké náměstek vrchního státního zástupce v Praze. Významně se podílel na tvorbě právních předpisů, mj. byl navrhovatelem zákona na ochranu republiky a kritikem trestního zákona z r. 1852.

Prof. JUDr. Jaroslav Kallab načerpal své zkušenosti kromě působení na Právnické fakultě Masarykovy Univerzity, kde mj. založil i kriminologický ústav, také v České zemské péči o mládež (mj. i jako předseda), která pečovala o mladé lidi žijící v nevyhovujících podmínkách. V rámci svého akademického působení se stal děkanem PrF MU a rektorem MU.

Prof. JUDr. Albert Milota působil nejprve jako soudce, posléze se stal mj. členem pro reformu trestního práva. Současně působil na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, kde mj. i on založil kriminologický ústav. Svou akademickou kariéru završil jako děkan PRAF UK a rektor UK, ve 30. letech byl rovněž senátorem Národního shromáždění a předsedou ústavněprávního výboru.

³⁹ Kratochvíl, V. a kol., Trestní právo hmotné obecná část, 3. přepracované a doplněné vydání, Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2005, s. 356.

ZTSM dále zakotvil pojem podmíněné přičetnosti, závislé na stupni vývoje mladistvého: mladistvý byl beztrestným, nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání (§ 2 ZTSM).

Mám-li zhodnotit právní úpravu ZTSM, pak právní úprava pocházející z roku 1931 vyhovuje představám o moderní trestní politice nad mladistvými v několika ohledech. ZTSM zejména:

- zavedl tzv. relativní neboli podmíněnou trestní odpovědnost mládeže, když stanovil jako důvod trestní neodpovědnosti rozumovou a mravní zaostalost;
- zavedl specializované senáty pro soudnictví nad mládeží (podle § 35 ZTSM existovala u soudů zvláštní oddělení pod společným označením soud mládeže);
- speciálně upravil řízení ve věcech mladistvých (zavedl zjednodušené trestní řízení ve věcech mladistvých z důvodu ochrany mladistvého před škodlivými účinky trestního řízení pro dospělé) a stanovil odchylky od obecné právní úpravy platné pro dospělé pachatele;
- zdůraznil některé základní zásady, mezi jinými zásadu zvláštního přístupu k mladistvým, zásadu spolupráce a jiné;
- položil v širším významu základy konceptu restorativní justice v právní úpravě soudnictví nad mládeží,
- stál na poměru speciality ve vztahu k obecné právní normě - tehdejšímu trestnímu zákonu.

Působení ZTSM bylo narušeno 2. světovou válkou, resp. ještě před jejím začátkem, když po vyhlášení protektorátu došlo k rozdělení obyvatelstva do několika skupin, pro něž platil odlišný právní režim. Na české státní příslušníky, resp. státní příslušníky Protektorátu Čechy a Morava se dále vztahoval ZTSM s výjimkou činnosti proti německé říši, kdy jinak podléhali německým právním předpisům. Zvláštní přístup byl uplatňován k německým státním příslušníkům (tj. říšským občanům) žijícím na území Protektorátu, na něj se vztahovaly německé právní předpisy, tj. konkrétně v případě právní úpravy trestního soudnictví nad mladistvými zákon o soudnictví nad mládeží z roku 1923 (Jugendgerichtsgesetz) a později v roce 1943 nový Rechtsjugendgerichtsgesetz. Obdobně jako v jiných oblastech práva byl proti

příslušníkům židovského národa uplatňován i v případě soudnictví nad mládeží zvláštní přístup, když na židovskou mládež se vztahovaly norimberské zákony.

Narušení působení ZTSM druhou světovou válkou bylo v plném rozsahu obnoveno dne 5. května 1945. Poválečný vývoj událostí však opět výrazně zasáhl do působení ZTSM; po krátké době byl v roce 1950 (domnívám se, že poněkud účelově) ZTSM bez náhrady zrušen. Skončila tak krátká etapa působení na svou dobu velmi moderního právního předpisu vycházejících z podobných myšlenek jako v současné době.

3.3 PRÁVNÍ ÚPRAVA V LETECH 1950 AŽ 2003

V dalších letech byla právní úprava mladistvých v trestním právu zakotvena pouze formou zvláštních ustanovení v obecném trestním zákoně.

Takto právní úpravu trestní odpovědnosti mladistvých obsahoval trestní zákon č. 86/1950 Sb. a konečně i trestní zákon – zákon č. 140/1961 Sb., který platil až do 31. prosince 2009. Právní úpravu mladistvých však obsahoval pouze do 31. prosince 2003; poté fungoval pouze ve vztahu obecné normy vůči normě zvláštní, kterou je současný zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

Trestní zákon č. 86/1950 Sb. byl přijat spolu s dalšími souvisejícími normami, se zákonem č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním a s trestním zákonem správním, tj. zákonem č. 88/1950 Sb. Trestní zákon č. 86/1950 Sb. derogoval prvorepublikový ZTSM a právní úpravu soudnictví ve věcech mládeže nahradil pouhými osmi ustanoveními. Úprava platná pro mladistvé byla nově zakotvena přímo do trestního zákona do oddílu třetího nazvaného „Zvláštní ustanovení o trestání mladistvých“ a do trestního řádu jako druh zvláštního způsobu řízení.

Zrušení ZTSM trestním zákonem z roku 1950 znamenalo mj. také zrušení zvláštních soudů mládeže a úřadoven pro péči o mládež. Za významné považuji zmínit, že legislativní novinkou, kterou přinesl zákon č. 86/1950 Sb. a která – přes rozsáhlé diskuze a legislativní pokusy – stále platí, je stanovená věková hranice patnácti let jakožto dolní věková hranice trestní odpovědnosti. Zákon č. 86/1950 Sb. současně také zrušil koncepci tzv. relativní trestní odpovědnosti zavedenou ZTSM a upustil zcela od podmínky rozumové a mravní vyspělosti. Zákon č. 86/1950 Sb. byl doplněn a změněn zákonem č. 63/1956 Sb. ze dne 19. prosince 1956, avšak k výrazné změně v oblasti trestní odpovědnosti mladistvých se nepřistoupilo.

Od 1. ledna 1962 nabyl účinnosti nový trestní kodex, zákon č. 140/1961 Sb. (dále také jen jako „trestní zákon“), který platil až do 31. prosince 2009, když s účinností od 1. ledna 2010 byl plně nahrazen novým zákonem č. 40/2009 Sb. (dále také jen jako „trestní zákoník“); v té době však již platil nový zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Trestní zákon z roku 1961 se právní úpravě odpovědnosti mladistvých věnoval širěji než předchozí úprava. V rámci formálně-materiálního pojetí trestného činu, kdy podle ust. § 3 odst. 2 trestního zákona jednu z podmínek trestní odpovědnosti tvořil materiální korektiv tzv. nebezpečnosti činu pro společnost. Zatímco u dospělých pachatelů postačoval k trestnosti činu stupeň nebezpečnosti vyšší než nepatrný, u mladistvých pachatelů ustanovení § 75 trestního zákona vyžadovalo stupeň nebezpečnosti pro společnost vyšší než malý.

V průběhu šedesátých a na počátku sedmdesátých let tehdejší Výzkumný ústav kriminologický na základě svých výzkumných prací prosazoval ustavení samostatného trestního soudnictví nad mládeží a také v hlavním referátu české delegace na III. Mezinárodním sympoziu ke kriminalitě mládeže, které se uskutečnilo v Praze v roce 1971, zazněl jednoznačný požadavek na zřízení samostatných soudů pro mládež. Tyto snahy však v důsledku srpnové invaze, okupace a tehdy nastoupené „normalizace“ nedošly svého legislativního vyjádření⁴⁰.

Právní úprava stanovená trestním zákoníkem měla podle jejích kritiků⁴¹ zejména následující nedostatky:

- pojetí odpovědnosti mladistvých jako absolutní,
- nedostatečná úprava zacházení s dětmi mladšími patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného,
- nedodržování zásady pomocného úlohy trestní represe,
- absence zásad individualizace a proporcionality,
- nerespektování zavedené specializace na trestní věci mladistvých u orgánů činných v trestním řízení,
- nedostatečná spolupráce s Probační a mediační službou.

⁴⁰ VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., ŠÁMAL, P.: Trestní právo a soudnictví nad mládeží ve světle připravovaných legislativních změn, Právní praxe, 2000, č. 8

Shodně OSMANČÍK, O.: K některým kriminologickým a hmotněprávní aspektům zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Bulletin advokacie, 2004, č. 1

⁴¹ VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., ŠÁMAL, P.: Trestní právo a soudnictví nad mládeží ve světle připravovaných legislativních změn, Právní praxe, 2000, č. 8

3.4 PROCES PŘIJETÍ ZÁKONA Č. 218/2003 SB., O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), dále také jen jako „ZSM“, byl právní normou připravovanou přibližně sedm let. Komise pro rekodifikaci trestního práva hmotného a procesního působící při Ministerstvu spravedlnosti připravovala návrh ZSM. Přípravy v období let 1997 až 1999 zahrnovaly analýzy, včetně srovnávacích analýz, na jejich základě byla počátkem roku 2000 vypracována první osnova budoucího ZSM⁴².

Předložený návrh paragrafovaného znění ZSM vláda schválila v roce 2001 a dne 10. srpna 2001 byl zákon předložen Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR pod současným názvem jako sněmovní tisk č. 1017 třetího volebního období Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. V rámci legislativního procesu v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR proběhlo první čtení zákona dne 13. prosince 2001 na 43. schůzi. Návrh zákona byl přikázán k projednání Ústavně právnímu výboru (ten návrh neprojednal), Výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu (který návrh zákona rovněž neprojednal) a Petičnímu výboru (který návrh zákona projednal a vydal dne 6. března 2002 usnesení, kterým doporučil návrh schválit)⁴³. K dalším legislativním krokům směřujícím k přijetí návrhu ZSM však již ve třetím volebním období (1998 – 2002) Poslanecké sněmovny ČR nedošlo.

Nově se Poslanecká sněmovna návrhem ZSM zabývala až ve čtvrtém volebním období (2002 – 2006). Vláda předložila Poslanecké sněmovně PČR návrh zákona znovu dne 4. února 2003 (rozeslán poslancům jako sněmovní tisk č. 210/0 dne 6. února 2003).

První čtení proběhlo 26. února 2003, kdy byl návrh zákona přikázán k projednání následujícím výborům: Ústavně právnímu výboru (projednáno s pozměňovacími návrhy), Petičnímu výboru (projednáno s pozměňovacími návrhy). Návrh zákona byl následně dne 21. května 2003 schválen.

Návrh zákona byl následně postoupen Senátu PČR, kde byl projednán v rámci Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice (projednán - záznam z jednání) a Ústavně-právního výboru (projednáno - schvaluje). Následně Senát návrh zákona schválil a postoupil prezidentovi k podpisu. Prezident zákon podepsal

⁴² ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007

⁴³ Zdroj: www.psp.cz, sekce Dokumenty / Sněmovní tisky

9. července 2003. ZSM byl následně vyhlášen dne 31. července 2003 ve Sbírce zákonů v částce 79 pod číslem 218/2003 Sb., čímž vstoupil v platnosti. Účinnost nabyl ZSM v souladu s ust. § 104 ZSM dne 1. ledna 2004. Česká republika se tímto vrátila po více než půl století ke komplexní a moderní právní úpravě trestní odpovědnosti mládeže a soudnictví ve věcech mládeže.

4. NÁSTIN PRÁVNÍ ÚPRAVY DLE ZÁKONA O TRESTNÍM SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ Z ROKU 1931

Moderní právní normu zastřešující pro celé území Československa bylo nutné z důvodů legislativní roztržičnosti přijmout. Po poměrně dlouhé době příprav byl zákon č. 48/1931 Sb. z. a n., o trestním soudnictví nad mládeží přijat.

Jeho obsah plně odpovídá tomu, že na přípravě se podíleli nejvýznamnější českoslovenští profesori trestního práva, kterým se přes hlasy odpůrců podařilo prosadit z hlediska trestněprávní politiky extrémně pokrokovou právní normu.

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží nabyl účinnosti dne 1. října 1931. Jednalo se komplexní samostatnou právní normu upravující hmotněprávní i procesněprávní instituty trestního práva mládeže. Ve vztahu k ostatním trestním předpisům měl ZTSM charakter speciální normy vůči obecným. Změny doznal tento zákon jedině, a to novelizace zákonem č. 65/1935 Sb.⁴⁴

Z hlediska systematického byl ZTSM členěn do tří hlav a 72 ustanovení. První hlava s názvem *O trestání mladistvých* obsahovala materiální právo trestní, druhá hlava *O trestním řízení proti mladistvým* upravovala trestní proces nad mladistvými a třetí hlava *Ustanovení závěrečná* zakotvila některé instituty neobsažené v předchozích hlavách, ale zejména ustanovení přechodná a závěrečná.

4.1 HMOTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA ZÁKONA O TRESTNÍM SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ

První hlava ZTSM se v § 1 až 27 zabývala výlučně hmotněprávní úpravou: zákon v první hlavě zejména definoval základní pojmy zákona, stanovil druhy sankcí ukládaných mladistvým, způsob jejich výkonu, promlčení uložených trestů a promlčení trestního řízení jako takového.

4.1.1 Základní pojmy ZTSM

ZTSM předně definoval tzv. nedospělé, což byly osoby, které nedovršily v době spáchaného činu čtrnáctého věku; nedospělí byli ze zákona neodpovědní za spáchaný čin (§ 1 ZTSM).

Pro nedospělé platila zvláštní právní úprava: pokud se nedospělý dopustil činu jinak trestného, učinil poručenský soud výchovná nebo léčebná opatření. Před

⁴⁴ Pozn.: Níže uváděné reflektuje právní úpravu zahrnující tuto jedinou novelizaci.

vydáním rozhodnutí si soud mohl vyžádat odborný posudek, a to zejména z hlediska pedagogického nebo lékařského.

Co se uložených výchovných nebo léčebných opatření týká, soud mohl zejména nedospělého pokárat (tělesné tresty byly zakázány), popřípadě ponechat jeho potrestání rodině nebo škole, anebo nařídit, aby nedospělý byl umístěn v jiné rodině, nebo aby byl dán do léčebného nebo jiného vhodného ústavu. V případě nezbytnosti za účelem zamezení hrozícího zpustnutí nebo za účelem nápravy nedospělého mohl soud nařídit ochranný dozor nebo ochrannou výchovu.

Pokud nedospělý starší dvanácti let spáchal čin, na který zákon stanovil trest smrti nebo nepodmíněný trest odnětí svobody na doživotí, poručenský soud obligatorně nařídil ochrannou výchovu ve výchovně nebo umístění v léčebném ústavě (srov. obdobně ust. § 93 odst. 2 ZSM).

Další ustanovení umožňovalo poručenskému soudu, aby udělil napomenutí i osobám, které měly nedospělého v péči.

ZTSM dále definoval pojem mladistvých, za které považoval osoby, které v době spáchaného činu dovršily čtrnáctý, ale nedokonalý osmnáctý rok svého věku. Mladiství byli, v případě že ZTSM nestanovil jinak, trestní podle trestních zákonů; tímto byla vyjádřena zásada subsidiarity trestních zákonů a zakotven vztah speciality ZTSM vůči ostatním trestním zákonům. Trestný čin spáchaný ve věku mladistvém (tj. mladistvým) nazval zákonodárce proviněním.

Stanovením věkové hranice čtrnácti let stanovil zákonodárce dolní věkovou hranici trestní odpovědnosti (mj. k historickému odkazu této věkové hranice se hlásí někteří ze zastánců snížení věkové hranice – viz dále v kapitole pojednávající o trestní odpovědnosti mladistvých).

ZTSM prolomil do té doby uznávanou absolutní trestní odpovědnost a stanovil, že mladistvý není trestně odpovědný také v tom případě, pokud nemohl pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost (složka rozpoznávací) nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání (složka ovládací). Zavedl tak do trestního práva tzv. relativní trestní odpovědnost neboli trestní odpovědnost podmíněnou.

4.1.2 Ukládání trestněprávních sankcí podle ZTSM

V případech, kdy byl mladistvý zproštěn obžaloby a dopustil-li se přitom činu jinak trestného, mohl poručenský soud fakultativně uložit některé z výchovných nebo léčebných opatření. Poručenský soud mohl zejména zproštěného mladistvého

pokárat, popřípadě ponechat jeho potrestání rodině nebo škole, anebo nařídít, aby mladistvý byl umístěn v jiné rodině, nebo aby byl dán do léčebného nebo jiného vhodného ústavu. Současně přicházelo v úvahu udělení napomenutí osobám, které mají pečovat o mladistvého.

V případě, že byl mladistvý zproštěn obžaloby za situace, kdy se dopustil činu jinak trestného, na který zákon stanovil trest smrti nebo doživotní ztráty svobody, ukládal ZTSM poručenskému soudu, aby obligatorně nařídil jeho ochranou výchovu ve výchovně nebo umístění v léčebném ústavu. Totéž platilo, bylo-li trestní řízení zastaveno anebo od stíhání upuštěno, anebo přesvědčil-li se soud z jakéhokoliv podnětu, že je takového opatření zapotřebí ku prospěchu ohroženého mladistvého.

V případě naléhavosti uložení možného opatření, zákon zmocňoval k zatímnímu opatření přímo trestní soud, zejména soudce konající vyhledávání. Tento postup byl přípustný i v případě, kdy se pokračovalo v trestním řízení proti mladistvému.

V případě odsuzujícího výroku v trestní věci vedené proti mladistvému pachateli, tj. uznal-li soud mladistvého vinným, přicházelo v úvahu několik možných trestněprávních reakcí. Soud mohl i v tomto případě upustit od potrestání mladistvého. V případě ukládání trestu mohl soud zvolit mezi odsouzením k podmíněnému trestu anebo odsouzením k nepodmíněnému trestu. Současně mohl soud nařídít ochranný dozor nebo ochrannou výchovu, což byly ochranná opatření výslovně upravená ZTSM; ochranná výchova byla dále upravena zákonem o ochranné výchově.

Zákon stanovil soudci vodítko pro ukládání trestu. Soud měl podle své úvahy zvolit v mezích zákona takovou možnost, kterou uznal jako nejúčelnější pro mravní vývoj mladistvého. Do úvahy přitom ZTSM ukládal soudci vzít následující kritéria: povahu činu, okolnosti, za kterých byl spáchán, pohnutky, které mladistvého k činu vedly, dále poměry, ve kterých vyrostl a byl vychován, dosavadní způsob jeho života, jeho povahu i věk i stupeň jeho rozumové vyspělosti a mravní zkaženosti.

I v případě ukládání trestu mladistvému umožňoval zákon soudu usnesením udělit napomenutí osobám, kterým náleželo pečovat o mladistvého.

Zákon stanovil jasné podmínky pro upuštění od potrestání. Soud mohl upustit od potrestání mladistvého v případě, že šlo o čin menšího významu, jehož se mladistvý dopustil z nerozvážnosti nebo vlivem jiné osoby nebo sveden příležitostí nebo hospodářskou tísní. Také v případě, kdy by soud měl uložit pouze nepatrný

trest na penězích nebo na svobodě, mohl soud upustit od potrestání. Konečně také v případě, kdy se mladistvý dopustil činu z tzv. omluvitelné neznalosti právních předpisů, byl soud oprávněn od potrestání upustit – tento důvod se stal terčem poměrně výrazné kritiky ZTSM jeho odpůrci, a to vedle (ale také v souvislosti) s principem relativní trestní odpovědnosti mladistvých.

Od propadnutí věci mohl soud upustit pouze v případě, pokud tomu nebránily zřetele veřejné nebo soukromé; v případě zřetelů soukromých byla možnost upuštění od potrestání propadnutím věci zpřísněna podmínkou, že se muselo jednat o důležité zřetele soukromé.

V případě, že soud upustil od uložení trestu, mohl stále uložit výchovné opatření a ponechat potrestání mladistvého rodině nebo škole anebo dát mladistvému důtku.

Výrok soudu o upuštění od potrestání (popřípadě za uložení výchovného opatření či udělení napomenutí osobám, které měly mladistvého v péči) měl účinky prominutí trestu.

V případech, kdy soud upustil od potrestání, anebo pokud při současném upuštění od potrestání pouze uložil shora uvedené výchovné opatření, platilo dle ZTSM, že takové odsouzení se nezapisovalo do rejstříku trestů a mladistvý tak byl optikou daného rozhodnutí považován za bezúhonného.

ZTSM upravoval částečně i právní úpravu podmíněného odsouzení mladistvých. Právní úprava provedená ZTSM byla speciální právní úpravou ve vztahu k ustanovením zákona o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění ze dne 17. října 1919, č. 562 Sb. z. a n. ZTSM tedy stanovil odchylky platné pro mladistvé delikventy.

Podmíněné odsouzení bylo přípustné pouze v případech, kdy byl ukládán trest odnětí svobody v rozmezí jednoho až tří let. Zákon přitom umožňoval i dodatečné vyslovení podmíněného odsouzení, a to i v případech, kdy již započal výkon trestu. Za těchto okolností bylo možné podmíněné odsouzení vyslovit, pokud se zjistila okolnost podmíněného odsouzení odůvodňující, to však za současného splnění podmínky, že tato skutečnost tu dříve nebyla anebo nebyla soudu v době rozhodování známa (tj. muselo se jednat o nové skutečnosti).

Podmíněné odsouzení mohl soud vyslovit i v případech, kdy mladistvý již byl trestán.

V případech, kdy nebyla současně nařízena ochranná výchova, musel být mladistvý dán pod ochranný dozor. Od uložení opatření ochranného dozoru mohlo být upuštěno pouze v případech, kdy se v dané věci jednalo o čin nepatrného významu a současně kdy bylo o náležitý dozor nad mladistvým jinak postaráno.

I pro případy, kdy se mladistvý neosvědčil (zde ZTSM odkazoval na § 6, čís. 2 až 4 zákona č. 562/1919 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění), stanovil ZTSM možnost vyslovit, že podmíněný odklad výkonu trestu zůstává nadále v platnosti. Podmínkou pro takový postup byla důvodná naděje na polepšení mladistvého posuzovaná z hlediska výjimečných okolností, zejména pak toho, že o řádnou výchovu mladistvého muselo být postaráno. Pokud soud ponechal podmíněné odsouzení v platnosti, byla zde fakultativně dána možnost prodloužit lhůtu zkušebnou (tj. zkušební dobu), maximálně však o dva roky. V případě ponechání podmíněného odsouzení v platnosti, mohl soud za předpokladu, že ochranný dozor nebo ochranná výchova nebyly doposud uloženy, uložit i ochrannou výchovu nebo ochranný dozor.

Jak je patrné ze shora uvedeného, zákon dával poměrně široce prostor po úvahu soudce. Z pravidel stanovených ZTSM (možnost podmíněného odsouzení v případech, kdy mladistvý již byl trestán, institut důvodné naděje na polepšení mladistvého v případech neosvědčení se, aj.) je patrná snaha zákonodárce o velmi individuální přístup k mladistvým delikventům s výrazným akcentem na možnost dát mladistvému příležitost k nápravě.

4.1.3 Druhy trestů

ZTSM speciálně také upravoval tresty, které mohly být mladistvému uloženy. Mezi ně patřil mj. i trest zavření a trest peněžitý.

V případě trestu zavření platilo, že pokud trestní zákony stanovily za daný trestný čin trest smrti nebo trest na svobodě, ukládal se mladistvému pouze trest zavření, a to bez jakéhokoliv zostření.

ZTSM v případech mladistvých zmírňoval trestní sazby stanovené trestními zákony. V případě ukládání tzv. dočasných trestů na svobodě, se horní a dolní hranice stanovené trestními zákony snižovaly v případech mladistvých pachatelů pro účely ukládání trestu na polovinu. Horní hranice trestu na svobodě však ani po snížení nesměla činit více než pět let. Rovněž dolní hranice byla omezena tím, že po snížení na polovinu nesměla činit více než jeden rok.

Pokud trestní zákony stanovily pro spáchání daného trestného činu jako sankci trest smrti nebo doživotní ztráty svobody, ukládal soud mladistvému trest zavření, a to v rozmezí mezi jedním až deseti lety; v případě, že se jednalo o mladistvého pachatele, který byl v době trestného činu starší šestnácti let, ukládal se v takovém případě trest zavření mezi dvěma až patnácti lety. Jakékoliv další snížení trestu pod uvedené dolní hranice zákon v tomto případě nepřipouštěl.

Další z trestů výslovně upravených ZTSM byl trest peněžitý. I v případech peněžitého trestu platilo určité změkčení sankcí ukládaných v případě mladistvých pachatelů, a to výrazněji než u trestu zavření. Horní hranice peněžitého trestu, které stanovily trestní zákony, snižoval ZTSM na polovinu. Dolní hranice stanovené pro peněžitý trest trestními zákony pro mladistvé vůbec neplatily. Je zde zřetelná snaha zákonodárce umožnit uložení tohoto trestu mladistvému, a to přiléhavě s přihlédnutím k tomu, že obecně mladiství spíše nedisponují velkým majetkem a výraznými úsporami a že jejich výdělečné schopnosti jsou z povahy věku více omezené.

Zákon totiž stanovil k zaplacení peněžitého trestu lhůtu, kterou povoloval soud a která mohla činit nejvýše jeden rok od nabytí právní moci odsuzujícího rozsudku. Soud sice mohl povolit splácení peněžitého trestu ve splátkách, avšak splácení muselo být nastaveno po částkách tak, aby byl celý peněžitý trest zaplacen rovněž ve lhůtě jednoho roku od právní moci odsuzujícího rozsudku.

V případě, že se stal peněžitý trest nevymahatelným, resp. nedobytným, ZTSM výslovně zakazoval nahradit nezaplacený peněžitý trest trestem na svobodě. V takovém případě nařídil soud usnesením některé z opatření ukládaných v případě upuštění od potrestání mladistvého (konkrétně tedy výchovné opatření spočívající v potrestání mladistvého rodinou nebo školou anebo důtkou ze strany soudu). Alternativně umožňoval ZTSM nařídít, aby byl mladistvý střežen a přiměřeně zaměstnán nepřetržitě po dobu tří až šesti hodin mezi devátou a patnáctou hodinou v příhodné místnosti. Takovou příhodnou místností však nesměla být místnost ve věznici.

ZTSM speciálně upravoval i problematiku tzv. vedlejších trestů a následků odsouzení. Tyto následky stanovené trestními zákony byly v případech mladistvých pachatelů ZTSM výslovně vyloučeny.

ZTSM dále explicitně vylučoval u mladistvých jako pro mladistvé zjevně nepřiměřené a výchovně nevhodné tresty přípustnost policejního dohledu,

přípustnost dodání do nucené pracovní kolonie nebo do donucovací pracovny, přípustnost ztráta úřadu a újmy na právech občanských.

Uveřejnění rozsudku přípustné podle zákonů trestních mohlo být v případě mladistvých nařízeno jen tehdy, pokud tak mělo být poskytnuto zadostiučinění osobě soukromé. Je zde patrná snaha o reparační charakter v souladu s koncepcí restorativní justice. Možnost soudcovské úvahy – s ohledem na soukromí mladistvého a také s ohledem na výchovný charakter trestu v obecné poloze – zde hrála významnou roli, přičemž citlivé vyvažování s ohledem na uvedená kritéria muselo být v aplikační praxi samozřejmostí.

U mladistvých pachatelů z řad cizích státních příslušníků mohl soud vyslovit vypovězení nebo vyhoštění z (celé) republiky – to však pouze v případech, kdy to dovozovala příslušná ustanovení trestních zákonů. I v případech cizích státních příslušníků musel soud přihlížet k rodinným poměrům odsouzeného. V případě, že by takovým opatřením byl mladistvý vydán nebezpečí zpustnutí, nemohla tato sankce být uložena vůbec. Vůči vlastním státním příslušníkům - mladistvým provinilcům ZTSM uložení vypovězení nebo vyhoštění z celé republiky výslovně zakazoval.

4.1.4 Ochranná opatření

Mezi ochranná opatření zákon zařazoval ochranný dozor a ochrannou výchovu, přičemž poslední uvedené bylo přísnější variantou.

Ve shora uvedených případech, uznal-li soud, že prospěch mladistvého vyžaduje, aby se dohlíželo na jeho řádnou výchovu v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije, stanovil soud mladistvému ochranný dozor. Současně s dáním mladistvého pod ochranný dozor mohl soud mladistvému uložit omezení, pokud jde o způsob života.

Zjevně ve snaze chránit hodnoty demokratického právního státu a ve snaze ochrany práv a svobod osob, explicitně ZTSM stanovil, že politické, národní, sociální nebo náboženské smýšlení mladistvého, jeho rodiny nebo rodiny, v níž žije, anebo způsob výchovy mladistvého po této stránce nemůže být důvodem pro nařízení ochranného dozoru.

Délka trvání ochranného dozoru byla dána jeho účelem, tedy dobou, po kterou byl ochranný dozor potřebný. Nejzazší dobou, do kdy mohl ochranný dozor trvat, byl věk dokonání dvacátého prvního roku.

Pro výkon ochranného dozoru platila ustanovení zákona o ochranné výchově s výjimkami stanovenými ZTSM. V případech, kdy ochranný dozor nepostačoval, mohl být přeměněn v ochrannou výchovu.

Ochranná výchova byla nařízena v případech, kdy nedostatky řádné výchovy nebylo možné odstranit ve vlastní rodině mladistvého nebo v rodině, v níž žil. V takovém případě nařídil soud mladistvému ochrannou výchovu.

Ochranná výchova se vykonávala buďto ve vybrané rodině, která byla k ochranné výchově způsobilá a ochotná (ochranná výchova rodinná), nebo ve výchovně (ochranná výchova ústavní). Obdobně jako u ochranného dozoru trvala i ochranná výchova po takovou dobu, dokud tak vyžadoval její účel. Shodně jako ochranný dozor, mohla však i ochranná výchova trvat nejdéle však do dokonání dvacátého prvního roku věku.

Stejně jako ochranný dozor, ani u ochranné výchovy nemohly být důvodem pro její nařízení politické, národní, sociální nebo náboženské smýšlení mladistvého, jeho rodiny nebo rodiny, v níž žil, anebo způsob výchovy mladistvého v těchto směrech.

V případech, kdy nebylo možno započít ihned s ochrannou výchovou, ukládal ZTSM soudu, aby zavedl zatímní ochranný dozor.

Ochranná výchova a ochranný dozor byly poměrně flexibilní, co jejich vzájemné proměny týká. Ochranná výchova mohla být kdykoliv změněna v ochranný dozor a naopak. Obdobně ochranná výchova rodinná mohla být proměněna v ochrannou výchovu ústavní a naopak.

Podrobné podmínky výkonu ochranné výchovy stanovil zákon o ochranné výchově; vztah ZTSM vůči zákonu o ochranné výchově byl vztahem zákona speciálního vůči obecnému.

ZTSM upravoval také podmínky pro dodatečné rozhodování o ochranných opatřeních. Před každým propuštěním vězně z polepšovny rozhodovala dozorčí rada podle výsledku výkonu trestu, zda se vězni po propuštění uloží ochranný dozor nebo ochranná výchova. Dodatečné uložení ochranného opatření tak mělo dovést a zajistit proces nápravy mladistvého delikventa.

Vězeň se před rozhodnutím dozorčí rady mohl vyjádřit, stejně tak měl být vyslechnut i jeho zákonný zástupce. V případech, kdy nebylo možné vyslechnout zákonného zástupce včas, byl vězni ustanoven obhájce. Obhájce byl vězni

ustanoven také v případech, kdy dozorčí rada shledala přítomnost obhájce při rozhodování jako účelnou pro úspěšné hájení vězně.

Soud, popřípadě dozorčí rada, v případech, kdy viník vykonával trest v polepšovně, měl poměrně široké možnosti pro volné uvážení v rámci limitů stanovených ZTSM.

Pokud s ohledem na veškeré okolnosti případu, zejména pak na délku vykonaného trestu a chování odsouzeného, dozorčí rada zjistila, že ochranné výchovy není třeba, stanovila pouze zkušební dobu v rozmezí jednoho až tří let a k tomu byl současně nařízen ochranný dozor.

Od výkonu ochranné výchovy však muselo být upuštěno, nebylo-li možné očekávat vzhledem k věku a ostatním poměrům viníka, že výkon ochranné výchovy (limitovaný horní hranicí dvaceti jedna let) naplní svůj účel.

Pokud nedošlo k výkonu ochranné výchovy do šesti měsíců od té doby, kdy byla pravomocně nařízena, muselo být o výkonu ochranné výchovy rozhodováno znovu.

O osvědčení pachatele, jehož ochranná výchova byla podmíněně odložena, rozhodoval soud, resp. dozorčí rada v případech, kdy viník vykonával předchozí trest v polepšovně.

Soud, který nařídil ochrannou výchovu, mohl přistoupit také k upuštění od výkonu ochranné výchovy, pokud zjistil, že ochranné výchovy není s ohledem na všechny okolnosti případu, zejména na délku vykonaného trestu a na chování odsouzeného, potřeba. V případě, že pachatel vykonával trest v polepšovně, musel však soud nejprve vyslechnout dozorčí radu polepšovny.

Shora uváděným rozhodnutím vždy musel přecházet výslech odsouzeného, jeho zákonného zástupce, veřejného žalobce, obhájce a zástupce pomocného zařízení. Pokud rozhodovala dozorčí rada, uplatnilo se i zde ustanovení o možném ustanovení obhájce.

4.1.5 Trestání odsouzených po dovršení osmnácti let

Zákon rovněž obsahoval právní úpravu trestání pachatelů, kteří byli souzeni až po dovršení osmnáctého roku věku, avšak za čin spáchaný před dovršením této věkové hranice. Tato úprava se vztahovala jak na mladistvé, kteří dovršili osmnácti let věku v průběhu trestního řízení, tak i na ty, proti nimž bylo trestní řízení zahájeno až po osmnáctém roku věku za čin spáchaný před dovršením osmnáctin.

Na takového pachatele byl plně aplikován ZTSM s následujícími výjimkami:

Ochrannou výchovu mohl nařídít soud jen v případech, kdy s ohledem na věk pachatele a jeho ostatní poměry, bylo možné očekávat, že výkon ochranné výchovy do dokonaného dvacátého prvního roku věku bude mít výsledek, tedy naplní účel ochranné výchovy. Pokud soud nenařídil ochrannou výchovu a pokud byly současně dány zákonné podmínky pro výrok o zadržení v nucené pracovní kolonii nebo v donucovací pracovně, mohl soud výrok o zadržení v nucené pracovní kolonii nebo v donucovací pracovně učinit.

Trest zavření mohl soud uložit jen v případech, kdy šlo o osobu mravně nezkaženou, a pouze pokud bylo možné uložený trest anebo alespoň jeho podstatnou část vykonat do dokonaného dvacátého prvního roku věku. V opačném případě soud ukládal trest podle zákonů trestních. Délka trestu zavření se však i v tomto případě řídila ustanoveními ZTSM a podléhala tedy snížení horní i dolní hranice podle pravidel uvedených shora a platných pro mladistvé obecně.

Upuštění od potrestání z důvodů stanovených pro mladistvé (čin menšího významu, jehož se mladistvý dopustil z nerozvážnosti nebo vlivem jiné osoby nebo sveden příležitostí nebo hospodářskou tísní, čin z omluvitelné neznalosti právních předpisů, nebo pokud by soud ukládal toliko nepatrný trest na penězích nebo na svobodě) za fakultativního uložení výchovného opatření spočívajícího v ponechání potrestání mladistvého rodině nebo škole anebo uložení důtky soudem bylo možné pouze v případech, kdy pachatel nedosáhl v době vynášení rozsudku devatenácti let věku.

Stejné omezení – devatenácti lety věku v době vynášení rozsudku – se uplatnilo také v případech nedobytnosti peněžitého trestu. Tak soud nemohl uložit náhradní trest na svobodě mladšímu devatenácti let; v takovém případě se uplatnil postup stanovený pro mladistvé a soud mohl pouze nařídít usnesením některé z výchovných opatření nebo nařídít střežení a přiměřené zaměstnání mladistvého nepřetržitě po dobu tří až šesti hodin mezi devátou a patnáctou hodinou v příhodné místnosti, nikoliv však ve věznici.

Zvláštní ustanovení upravovalo případ, kdy soud odsuzoval pachatele pro trestný čin spáchaný před dokonáním osmnáctým rokem a zároveň pro sbíhající se s ním trestný čin spáchaný později, tj. po dovršení osmnácti let. V tomto případě se aplikovala ustanovení ZTSM, a to i na trestný čin spáchaný po dovršení osmnácti let, pokud byl pro tento trestný čin příslušný okresní soud a současně pokud se jednalo

jen o trestný čin trestaný pouze trestem peněžitým nebo trestem na svobodě, který však nesměl být delší než trest stanovený zákonem na čin spáchaný před dokonáním osmnáctým rokem. Pokud nebyly tyto podmínky splněny, uplatnila se na trestný čin spáchaný před dokonáním osmnáctým rokem a současně i na trestný čin spáchaný po jeho dovršení ustanovení trestních zákonů se dvěma výjimkami. I při uplatnění trestních zákonů ZTSM favorizoval pachatele tím, že v těchto případech se na čin spáchaný před dovršením osmnácti let věku obligatorně aplikoval důvod relativní nepříčetnosti jako důvodu vylučující trestnost. Pokud tedy mladistvý spáchal trestný čin před dovršením osmnácti let věku a nemohl-li při tom pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání, nebyl trestně odpovědný. Na čin spáchaný před dovršením osmnácti let věku se aplikovaly meze trestních sazeb snížené podle pravidel stanovených ZTSM pro mladistvé pachatele.

4.1.6 Výkon trestu

Trest zavření uložený v délce do šesti měsíců se vykonával v soudních věznicích zvláště k tomuto určených ministrem spravedlnosti. V případě, že po výkonu takového trestu měla následovat ochranná výchova ve výchovně nebo v případě, že se takový trest vykonával na osobě, která byla dána do výchovny, měl být trest zavření podle možnosti vykonán přímo ve výchovně. Bez ohledu na uvedené podmínky mohl ministr spravedlnosti povolit výkon trestu zavření do šesti měsíců vždy ve výchovně.

V rámci soustavy věznic krajských soudů byla určena oddělení, v nichž byli soustředěni mladiství, jejichž trest zavření převyšoval šest týdnů, a to bez ohledu na skutečnost, že byli případně odsouzeni jinými soudy.

Trest zavření delší než šest měsíců se vykonával v polepšovně. V polepšovně byli vězni rozděleni do tří kázeňských tříd; polepšovnou přitom mohlo být určeno samostatné oddělení některé trestnice.

Ministr spravedlnosti mohl s ohledem na možnosti a kritérium účelnosti nařídit, aby tresty zavření delší než tři měsíce byly vykonávány v polepšovně.

V případech, kdy bylo místo výkonu trestu zavření závislé na délce trestu, rozhodovala vždy pouze délka trestu, který měl být skutečně ještě vykonán po odečtení vazby započtené do trestu.

Při výkonu trestu měli být mladiství vězni užitečně zaměstnáváni s přihlédnutím k jejich budoucímu povolání; součástí vězeňské péče byla i péče o jejich výchovu tělesnou a duševní.

Výkon trestu probíhal odděleně od ostatních vězňů a vyšetřovaných starších osmnácti let s cílem zamezit negativním vlivům tohoto styku. Porušení kázně mohlo být dle ZTSM trestáno kárnými tresty: napomenutím výstrahou před spoluvězni, odnětím povolených výhod, samovazbou, případně samovazbou zostřenou postem a tvrdým lůžkem.

Na výkon trestu zavření ve výchovně dohlížel komisař, na výkon trestu zavření v polepšovně pak komisař spolu s dozorčí radou. Komisařem mohl být jmenován jen soudce. Dozorčí rada se skládala z komisaře jako předsedy, člena státního zastupitelství a dvou přísedících. Dozorčí rada i komisař byli jmenováni na dobu čtyř let ministrem spravedlnosti.

Otázku podmíněného propuštění upravoval ZTSM pouze několika ustanoveními stanovícími speciální úpravu proti obecnému předpisu, kterým byl zákon č. 562/1919 Sb. z. a n. o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění. O podmíněném propuštění a o odvolání proti rozhodnutí o podmíněném propuštění rozhodovala dozorčí rada. Přípustnost podmíněného propuštění byla podmíněna tím, že trest na svobodě musel po odečtení případné vazby započtené do trestu převyšovat délku šesti měsíců.

Vězeň mohl být podmíněně propuštěn jen z nejvyšší kázeňské třídy, za podmínky, že v ní strávil nepřetržitě alespoň jednu čtvrtinu trestu a odbyl si celkově minimálně polovinu trestu, nejméně však šest měsíců.

Zkušební doba podmíněného propuštění se rovnala zbytku nevykonaného trestu, avšak musela trvat nejméně jeden rok. Pokud nebyla nařízena ochranná výchova, musel být mladistvý při podmíněném propuštění dán pod ochranný dozor.

Pokud podmíněně propuštění nedovršil v okamžiku, kdy se neosvědčil osmnácti let, mohla dozorčí rada s ohledem na výjimečné okolnosti případu vyslovit, že podmíněné propuštění zůstává v platnosti. Fakultativně mohla dozorčí rada v takovém případě prodloužit zkušební dobu podle svého uvážení, ne však o více než dva roky.

ZTSM nevyklučoval opětovné podmíněné propuštění z téhož trestu, podmínky pro takové opětovné propuštění se posuzovaly podle zbytku trestu, který měl být vykonán.

Jednou zamítnutá žádost o podmíněné propuštění mohla být znovu až po uplynutí šesti měsíců od pravomocného rozhodnutí, kterým bylo podmíněné propuštění zamítnuto. Dozorčí rada však byla oprávněna ve svém zamítavém rozhodnutí určit kratší lhůtu, v takovém případě se aplikovala tato kratší lhůta.

Speciální úprava se vztahovala také na výkon trestu zavření na osobách starších osmnácti let. V polepšovně bylo možné vykonávat trest zavření pouze do dokonání dvacátého prvního roku věku odsouzeného. Výjimku pro výkon trestu zavření v polepšovně po dokonání dvacátého prvního roku mohla stanovit dozorčí rada v případech, kdy měl být vykonán již jen krátký zbytek trestu za podmínky, že odsouzený nemohl zhoubně působit na spoluvězně.

Dozorčí rada byla dále oprávněna pro případy, kdy vězeň v polepšovně působil na spoluvězně tak zhoubně, že by pod jeho vlivem byl ohrožen mravní vývoj spoluvězňů, rozhodnout, že trest zavření nemá být nadále vykonáván v polepšovně. Tato úprava se vztahovala na všechny vězně polepšovny bez ohledu na jejich věk. Rozhodnutí o tom, ve kterém trestním ústavu bude zbytek trestu vykonán, příslušelo ministru spravedlnosti.

Ministru spravedlnosti náleželo také rozhodnutí o tom, zda trest zavření má být vykonán v polepšovně či v jiném ústavě, nenastoupil-li jej odsouzený před dokonáním devatenáctým rokem svého věku.

Výkon trestu se v takovém případě následně řídil předpisy platnými pro ústav, v němž trest po přemístění vězně měl být vykonán. V případě, že se vykonával v takovém ústavu trest vězení, řídila se úprava předpisy danými pro výkon trestu tuhého vězení. O podmíněném propuštění pak v těchto případech rozhodovala komise pro podmíněné propuštění z trestu, a to podle příslušných ustanovení zákona č. 562/1919 Sb. z. a n. o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění.

4.1.7 Péče o propuštěné

Význam a pokrokovost ZTSM lze spatřovat také ve vysoké míře pozornosti, kterou ZTSM věnoval péči o propuštěné.

Představený polepšovny byl povinen před každým propuštěním vězně učinit po dohodě s dozorčí radou nebo s jejím členem k tomu určeným a po slyšení zákonného zástupce vězně včas vhodné kroky, aby propuštěný byl na svobodě řádně umístěn. ZTSM přitom představenému ukládal, aby podle možností využil pomoci některého sdružení nebo zařízení pro ochrannou péči o mládež.

V případech, kdy takové ani jiné vhodné opatření nebylo možné učinit včas a hrozilo-li, že bez takového opatření by se vězeň znova ocitnul na scestí, byl představený polepšovny oprávněn – po dohodě s dozorčí radou nebo s jejím členem k tomu určeným – ponechat vězně v ústavu po dobu maximálně čtrnácti dnů, pokud bylo pravděpodobné, že se do této doby zlepší naděje na takové opatření.

4.1.8 Promlčení trestního stíhání a promlčení výkonu trestu

Trestní stíhání se promlčovalo obecně u činů spáchaných mladistvými v lhůtě pěti let. V případě činu, na nějž trestní zákony stanovily kratší dobu promlčení než pět let, se uplatnila tato doba kratší. Druhou výjimkou byly činy, na které stanovily trestní zákony trest smrti nebo doživotní ztráty svobody, tyto se u mladistvých pachatelů promlčovaly ve lhůtě deseti let.

Výkon trestu se mohl promlčet. Promlčení pak absolutně vylučovalo výkon trestu. K promlčení výkonu trestu docházelo za splnění následujících podmínek.

Výkon trestu zavření delší než pět let se promlčoval po uplynutí deseti let, výkon trestu zavření do pěti let nebo výkon jiného trestu se promlčoval po uplynutí pěti let. V případech, kdy byl trest uložen za čin, který byl podle zákonů trestních přestupkem, promlčoval se výkon trestu po uplynutí dvou let. Peněžitý trest uložený vedle trestu zavření se promlčoval podle podmínek promlčení trestu hlavního.

Promlčení výkonu trestu počínalo běžet dnem nabytí právní moci rozsudku. Do doby promlčení se přitom nezapočítávala doba, na kterou výkon trestu byl odložen. V případě podmíněně odsouzeného pachatele se nezapočítávala doba až do právní moci rozhodnutí, kterým výkon trestu byl nařízen, a dále se do promlčecí doby nezapočítávala doba, na kterou bylo povoleno splácet peněžitý trest po částkách, pokud toto povolení nebylo pravoplatně odvoláno. Konečně se do doby promlčení nezapočítávala doba, po kterou po právní moci rozsudku trest nemohl být vykonán z některého zákonného důvodu anebo proto, že se odsouzený zdržoval v cizině, nebo doba, po kterou byl vykonáván jiný trest na svobodě nebo ochranná výchova v ústavě.

Promlčení výkonu trestu se přerušovalo jakýmkoliv opatřením soudu nebo příslušného úřadu směřujícím k výkonu trestu a namířeným proti osobě odsouzeného, zejména zatčením odsouzeného nebo vzetím do vazby z tohoto důvodu. Nové promlčení počínalo pak běžet dnem takového opatření a v případech, kdy odsouzený byl zatčen nebo vzat do vazby, dnem, kdy došlo k přerušování výkonu

trestu nebo vazby. V případech podmíněného propuštění odsouzeného počínala běžet nová promlčecí lhůta pro výkon trestu až dnem nabytí právní moci rozhodnutí, kterým propuštění bylo odvoláno.

Krátce jen uvádím, že ZTSM obsahoval požadavek na vlastnosti, povahu a odborné vzdělání zaměstnanců v polepšovnicích a věznicích a zakotvoval povinnost vzdělávání úředníků a ostatních zaměstnanců, jichž se práce s mladistvými delikventy dotýkala (srov. ust. § 3 odst. 8 současného ZSM).

4.2 PROCESNÍ ÚPRAVA TRESTNÍHO SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ PODLE ZTSM

Procesní právo mladistvých upravoval ZTSM ve své hlavě druhé (§ 28 až 53), která obsahovala speciální ustanovení pro trestní řízení vedené pro trestné činy spáchané mladistvými osobami. Pokud ZTSM nestanovil jinak, řídila se právní úprava subsidiárně ustanoveními trestního řádu.

Procesněprávní úprava významně a velmi vhodně doplňovala zvláštní hmotněprávní úpravu na úseku odpovědnosti mladistvých. Z významnějších ustanovení majících vztah k hmotnému právu, popřípadě k zásadám týkajícím se mladistvých či související se zvláštním přístupem k mladistvým, zdůrazňuji tyto:

U každého krajského soudu a u okresního soudu v sídle krajského se zřizovala pro trestní věci mladistvých zvláštní oddělení těchto soudů pod označením soud mládeže. Podle možností měla být oddělení soudů pro mládež místně oddělena od ostatních oddělení soudů tak, aby mladiství nepřicházeli do styků se staršími provinilci.

Trestné činy spáchané mladistvými rozhodoval u krajského soudu senát mládeže, složený ze dvou soudců z povolání – tzv. soudců mládeže – a přisedícího. U okresních soudů náleželo vedení trestního řízení pro trestné činy spáchané mladistvými jednomu soudci mládeže. Soudci mládeže měli být ustanovováni ti, kdo se svými vlastnostmi a svou povahou pro tento úřad zvláště hodili, přihlíželo se přitom také k jejich odbornému, zejména pedagogickému, vzdělání a k jejich dosavadní činnosti. Zákon přitom výslovně zdůrazňoval, že soudcové mládeže nemají být bez naléhavé potřeby měněni. Rovněž přisedící museli být, kromě podmínky uvedené pro soudce, znalí sociální péče o mládež.

ZTSM zřizoval pro trestné činy spáchané osobami mladistvými institut zvláštního státního zástupce, tzv. žalobce mládeže.

Místní příslušnost soudu byla stanovena dle stálého pobytu, podpůrně pak, neměl-li v době činu pachatel na území republiky stálý pobyt, dle místa, v jehož obvodě se zdržoval. V případě pozitivního kompetenčního sporu více místně příslušných soudů, konal trestní řízení soud, který učinil první opatření ve věci. Postoupení do obvodu příslušeného poručenského soudu nebo soudu, v jehož obvodu má stálý pobyt zákonný zástupce obviněného, či soudu místa spáchání trestného činu, bylo přípustné za podmínky prospěchu mladistvého nebo účelnějšího provedení trestního řízení.

V případech souběhu trestného činu spáchaného před dokonáním osmnáctým rokem a po něm, platily odchylky procesní úpravy pouze, pokud později spáchaný trestný čin byl jen přestupkem nebo přečinem, který projednával v trestním řízení okresní soud. Pokud však nedošlo k zahájení trestního řízení před dokonáním devatenáctým rokem, uplatnila se v plném rozsahu ustanovení trestního řádu.

ZTSM ukládal, aby ve v rámci trestního řízení vedeného proti mladistvému včas a co nejdůkladněji zjišťovaly všechny osobní, rodinné i majetkové poměry mladistvého, jakož i všechny ostatní okolnosti důležité pro posouzení, jakého opatření má soud užít. Soud byl povinen si vyžádat zprávu poručenského soudu o uvedených skutečnostech a dále o případech, ve kterých bylo upuštěno od potrestání mladistvého nebo od jeho stíhání. Za účelem zjištění poměrů mladistvého mohl soud vyslyšet jako osoby přezvědné i jako svědky osoby, jejichž výsledky pokládal za žádoucí k zjištění poměrů mladistvého. Osoby, které pro svůj poměr k obviněnému měly právo odepřít svědectví, nemohly odepřít svědectví ohledně zjištění osobních, rodinných a majetkových poměrů mladistvého.

V případech odůvodněné pochybnosti o úplném duševním nebo tělesném zdraví mladistvého nebo o jeho normálním vývoji, měl soud povinnost dát mladistvého ohledat jedním nebo dvěma lékaři a podle potřeby a možností odborníky pro duševní nemoci mládeže.

ZTSM zakotvil v trestním řízení proti mladistvým tzv. zrychlené řízení. V rámci zrychleného řízení se nekonalo vyšetřování, soudce však mohl provést tzv. vyhledávání. Obžalovací spis se nepředkládal, žalobce předkládal pouze návrh žalobce.

Právní úprava vazby byla omezená a umožňovala vazbu na mladistvého uvalit (za splnění zákonných podmínek vazby) pouze tehdy, pokud bylo vazby nezbytně zapotřebí a účelu vazby nebylo možné dosáhnout jinak, zejména výchovným nebo

léčebným opatřením. Vazba mladistvých se vykonávala odděleně od vyšetřovanců a vězňů starších osmnácti let a vždy také od osob, které by mohly mít na mladistvého škodlivý vliv.

Předvádění a doprava mladistvých osob měla být prováděna dle možností nenápadně, čímž bylo chráněno soukromí mladistvého.

Trestní řízení proti mladistvému a spoluobviněnému staršímu než osmnácti let bylo vyloučeno a trestní řízení proti mladistvému se konalo odděleně, ledaže zde byly závažné důvody účelnosti pro konání společného řízení – v takovém případě o společném řízení (budto před soudem pro dospělé nebo před soudem pro mladistvé) musel rozhodnout nadřízený soud. Ve společném řízení konaném před soudem pro dospělé se však ve prospěch mladistvého užila odchylná ustanovení ZTSM.

Právo na obhajobu bylo kromě případů, kdy obviněný musel mít obhájce podle trestního řádu, rozšířeno u mladistvých také vždy pro hlavní přelíčení a pro ústní líčení o opravném prostředku. Senát mládeže (soudce mládeže) mohl však z důvodů účelnosti ustanovit obhájce již v přípravném řízení. Ustanovení obhájce již v přípravném řízení bylo obligatorní, pokud byl obviněný ve vazbě. Pokud si obviněný obhájce nezvolil, byl mu ustanoven soudem.

Soud v rámci spolupráce s pomocnými zařízeními pro soudní péči o mládež využíval pomoci okresní péče o mládež nebo jiného pomocné zařízení pro soudní péči o mládež, mezi které například patřila úřadovna pro péči o mládež. Ve spolupráci s nimi soud zjišťoval poměry mladistvého nebo mladistvému ustanovoval obhájce.

Mladistvý musel být v hlavním přelíčení vždy slyšen, hlavní přelíčení nebylo možné konat ani v nepřítomnosti obhájce mladistvého. Právo na přítomnost při hlavním líčení měl zákonný zástupce a zástupce pomocného zařízení pro soudní péči o mládež, včetně práva vyjádřit se k projednávané věci. V případě obav o nepříznivém působení některé části hlavního přelíčení mohl soud mladistvého přikázat, aby opustil jednací síň.

Se souhlasem obhájce nebo zákonného zástupce soud mohl zcela vyloučit veřejnost při hlavním přelíčení z důvodu prospěchu obviněného. K neveřejnému hlavnímu přelíčení mohl pak soud povolit přístup nezúčastněné osobě, pokud to bylo na prospěch mladistvého nebo v případě veřejného zájmu. Rodičům, pěstounům,

poručníkovi, ochrannému dozorcí a funkcionářům institucí pro péči o mládež, jakož i obhájcům z povolání nebylo možné přístup odepřít.

Ve prospěch obviněného mladistvého mohli opravné prostředky podat také jeho manžel, rodiče, zákonný zástupce, obhájce, pomocné zařízení a veřejný žalobce; proti vůli mladistvého však jen jeho otec, matka, zákonný zástupce, obhájce a pomocné zařízení.

4.3 ZÁVĚREČNÁ USTANOVENÍ

Hlava třetí nazvaná *Ustanovení závěrečná* obsahuje v § 54 až 72 přechodná, závěrečná a zrušovací ustanovení. Kromě nich upravuje některé pojmy a instituty, jež nebyly do předchozích hlav zařazeny. Mezi nejvýznamnější patří například definice poručenských soudů, stanovení věcné příslušnosti, institut povinného oznámení, aj. Podává také legální definice některých přečinů a přestupků souvisejících se soudnictvím mládeže.

Mezi nimi může svou nadčasovostí překvapit například právní úprava ochrany soukromí mladistvého, zabraňující a trestající neoprávněné zveřejňování údajů o mladistvém. Za přečin ZTSM považoval a peněžitým trestem od 100,- Kč do 5 000,- Kč nebo odnětím svobody (vězením) od tří dnů do jednoho měsíce uveřejnění zprávy o trestném činu spáchaném mladistvým nebo zprávy z trestního řízení proti mladistvému, uvedení jména mladistvého nebo jiné okolnosti, z nichž lze usuzovat na jeho osobu, nebo uveřejnění podobizny mladistvého (srovnej ust. § 54 odst. 2 až 4 platného ZSM).

4.4 ZÁVĚRY: ODKAZ ZÁKONA O TRESTNÍM SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ

Podobnost ZTSM se současným zákonem o soudnictví ve věcech mladistvých je více než zřejmá a nikoliv překvapující, neboť autoři zákona o soudnictví ve věcech mládeže se k odkazu pokrokového ZTSM hlásí.

Ze shora nastíněného pojetí trestní odpovědnosti mladistvých podle ZTSM vyplývá, že současný zákonodárce se inspiroval nejen základním přístupem prvorepublikového zákonodárce, který ZTSM koncipoval v duchu koncepce restorativní justice, ale také pojetím odpovědnosti mladistvých v podobě relativní trestní odpovědnosti zavedením kritéria rozumové a mravní vyspělosti (tj. obdoby nedostatku značné zaostalosti).

Základní zásady, jimiž se ZTSM řídil, odpovídají duchu dnešních základních zásad: zásada zvláštního přístupu k mladistvým, zásada rychlosti řízení, zásada ochrany soukromí mladistvého, zásada spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí, zásada odborné specializace pracovníků s mladistvými. Současně ZTSM velmi moderně upravoval právo na obhajobu, možnost podání opravných prostředků ve prospěch mladistvého obviněného ze strany spolupracujících orgánů a rodinných příslušníků, atd.

Zároveň i základní terminologie, která je pro ZTSM a ZSM v případech, kde to legislativní terminologie a vývoj českého jazyka dovolil, shodná – například pojmy: mladistvý, provinění, čin jinak trestný aj., popřípadě jen mírně odlišná: soud mládeže (současný termín soud pro mládež), rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání (současné znění: rozpoznat protiprávnost nebo ovládat své jednání), přičemž mnohdy tyto pojmy označují i stejný či velmi podobný institut trestního práva.

Lze uzavřít, že hmotněprávní i procesněprávní úprava ZTSM byla na svou dobu velmi propracovaná; právní úprava se navzájem velmi vhodně doplňovala s cílem zajistit nápravu mladistvého provinilce a jeho optimální opětovné zařazení do společnosti. Preventivně-nápravný charakter s prvky restorativní justice činil ze ZTSM normu moderně založenou. ZTSM tímto jednoznačně položil základy současné právní úpravě soudnictví ve věcech mládeže.

5. ZÁKON O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže je postaven na zvláštním přístupu k mladistvým vyplývajícím ze zvláštností, které toto období vývoje člověk přináší. Mladiství, a pochopitelně i děti mladší patnácti let, jsou zákonem chápáni jako osoby biologicky, psychologicky a sociálně nezralé, případně i mravně nevypěstované. Jejich osobnostní ani biologický vývoj není dokončen, neosvojili si doposud ani všechny společenské návyky a zvyklosti, jejich hodnotový systém ani mravní postoje nejsou dotvořeny. Vzhledem k tomu je na ně možné výchovně působit a vhodnými nástroji zasáhnout do dokončení jejich psychologického a sociálního vývoje. Zásadní úlohu přitom hrají výchovné působení, kladná motivace mladistvého, jeho ochrana před nevhodnými vlivy a podnětí rozvoje takového sociálního prostředí mladistvého, které mu umožní dospět v jedince kladně společensky orientovaného.

Jak je výše již uvedeno, určitý projev delikvence u mládeže je velmi častý s tím, že u naprosté většiny mládeže nedojde k jejímu odhalení a v podstatě má jednorázový nebo ponejvíce epizodní charakter s tím, že odezní po skončení kritického věkového období. I na těchto skutečnostech staví zákon o soudnictví nad mládeží. Zákon chápe mladistvé jako ovlivnitelné a pozitivním způsobem tvárné osoby, u nichž lze účinně výchovně zasáhnout a ovlivnit tak jejich vývoj směrem k nekriminální budoucnosti. Negativnímu ovlivnění mladistvého, který se dopustil kriminálního jednání epizodního charakteru, by měly zabránit vhodně využití instituty ZSM a také základní principy tohoto zákona (jako např. zásada ochrany soukromí mladistvého, zahlazení odsouzení, apod.).

Biopsychosociální zralost mladistvého (či dítěte) je z pohledu zákona nutnou podmínkou pro delikt ní odpovědnost mladistvého či dítěte vůbec. Pokud by dítě nebylo schopno pochopit, že se dopustilo závažného porušení práva (jakým porušení trestních norem zcela jistě je), nelze mu přirozeně přičítat za takové jednání odpovědnost. Tato podmínka se odráží zejména v institutu rozumové a mravní vyspělosti, ale v určité podobě také v kritériích věku a přičetnosti.

Na tuto podmínku je do určité míry navázána také otázka věku jednotlivce, když pod určitou věkovou hranicí již nelze zcela jistě nalézt dítě chápající dosah svého jednání. Obecně se má za to, že schopnosti samostatně uvažovat, hodnotit vztahy mezi lidmi a zaujímat postoje a sociální role dítě dosahuje přibližně v období mezi desátým a dvanáctým rokem. V průběhu období mezi dvanáctým a patnáctým

rokem se naučí dítě rozumět sociálním rolím tak, aby bylo schopno podle něj usměrnit své chování.⁴⁵

5.1 STRUKTURA A ZÁKLADNÍ POJMY ZSM

Zákonodárce rozčlenil ZSM do sedmi základních částí. Jádro ZSM je obsaženo v devadesáti osmi paragrafech první části s názvem Odpovědnost mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže; druhá až šestá část je věnována souvisejícím změnám ostatních právních předpisů (trestního zákona, trestního řádu aj.), část sedmá pak upravuje účinnost ZSM.

Část první je dále systematicky rozdělena do čtyř hlav:

- hlava první: Obecná ustanovení,
- hlava druhá: Mladiství,
- hlava třetí: Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let,
- hlava čtvrtá: Společná a přechodná ustanovení k části první.

S ohledem na téma této práce se dále budu věnovat podrobněji zejména otázkám hmotněprávním, resp. těm částem ZSM, které obsahují hmotněprávní úpravu.

V rámci uvedené struktury zákonodárce nejprve logicky vymezuje účel zákona, jeho hlavní pojmy a zásady (viz také samostatná kapitola týkající se zásad ZSM).

ZSM do teorie i praxe přinesl zcela novou odbornou terminologii. Subjekty ZSM kategorizuje do tří skupin. Pojem dítě mladší patnácti let zahrnuje fyzickou osobu, která v době spáchání provinění nedovršila věk patnácti let, pojem mladistvý pak fyzickou osobu v době spáchání provinění starší patnácti let a mladší osmnácti let. Zastřešujícím pojmem mládež pak označuje ZSM děti a mladistvé společně.

Význam rozlišování dvou skupin mládeže, tedy dětí mladších patnácti let a mladistvých, spočívá v odlišném zacházení, které pro tyto různé skupiny mládeže ZSM rozlišuje, zejména co se trestní odpovědnosti týká (viz dále kapitola šestá pojednávající o trestní odpovědnosti mládeže).

Ocenit lze snahu zákonodárce sladit terminologii s novým trestním zákoníkem, který v ust. § 126 definuje pojem dítě jako „osobu mladší osmnácti let, pokud trestní

⁴⁵ VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A.: Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 7

zákon nestanoví jinak“. Trestním zákonem se pak v souladu s ustanovením § 110 trestního zákoníku rozumí trestní zákoník a podle povahy věci i ZSM.

Do 31. prosince 2009 ZSM jako mládež označoval společně „děti mladší patnácti let a mladistvé“, což bylo dle mého názoru v rámci terminologie ZSM jasnější vymezení. Vzhledem k definici pojmu mládež totiž nová terminologie vnáší trochu nesystematičnost, když de facto ZSM definuje (za použití trestního zákoníku jako subsidiárního předpisu) mládež jako množinu zahrnující děti, tedy osoby mladší osmnácti let, a mladistvé, tedy osoby mladší osmnácti let a starší patnácti let. Dochází tak k nežádoucímu překrývání pojmů. Pojem mládež dubluje pojem dítě, jak je definován v trestním zákoníku. Zdá se, že v tomto ohledu je trestní právo „předefinováno“, což je u tak zásadního právního odvětví nežádoucí stav.

Jako systematičtější změnu pak lze hodnotit novou, od 1. ledna 2010 účinnou, strukturu ustanovení § 2 vymezující některé pojmy ZSM, i když stále jeví určité nesystematické prvky. Rozdělení původně jednoho ustanovení do dvou odstavců sice jeví známky systematického roztřídění pojmů, není ale zřejmé, proč nedošlo k rozdělení do odstavců tří, když dle mého názoru definice pojmů orgánů činných v řízení dle ZSM, soudu mládeže a obecného soudu by z tohoto pohledu měla být samostatná.

Mezi další pojmy nově⁴⁶ do právního řádu zavedené ZSM patří pojem protiprávní čin a opatření. Protiprávním činem zákonodárce rozumí provinění, trestný čin nebo čin jinak trestný, což jsou tři různé kategorie deliktů.

Provinění dále definuje § 6 ZSM jako trestný čin spáchaný mladistvým. V plné míře se zde projevuje subsidiární použití trestního zákoníku, neboť nestanoví-li ZSM jinak, posuzuje se provinění spáchané mladistvým podle trestního zákoníku.

Chápání provinění je založeno shodně jako pojetí trestného činu na formálním pojetí provinění, resp. trestného činu. Dříve pojetí provinění vycházelo z tzv. materiálního pojetí trestného činu, tato koncepce však byla opuštěna spolu s přijetím nového trestního zákoníku.

Co se speciálního pojmosloví ZSM odlišného od trestního zákoníku týká, zejména v praxi se objevily názory, že pojmová dvojkolejnost je nadbytečná a zavádějící a že speciální terminologie nemá v ZSM místo.

⁴⁶ Nejedná se o zcela nový pojem, neboť stejné či na mnohých místech obdobné pojmosloví používal ZTSM z roku 1931, k jehož inspiraci se autoři ZSM hlásí (viz také výklad v předchozí kapitole).

Zákonodárce přitom vycházel z teoretického konceptu, jehož smyslem je zabránit stigmatizaci pachatele, předcházení společenskému odsouzení a prevence recidivy závadného chování⁴⁷. Tento názor zastává vcelku shodně teorie. Například Šámal⁴⁸ považuje použití termínu trestný čin u mladistvých za nevhodné, neboť nevyjadřuje přesně podstatu jednání mladistvého, kdy společnost je za delikventní jednání mladistvého přinejmenším spoluodpovědná, když mladistvému nevytvořila vhodné náhradní výchovné prostředí. Toto řešení je přitom namísto zejména v případech, kdy mladistvý musel vzhledem k nefunkční rodině vyrůstat v ústavním zařízení, což nezřídka kdy přispívá k jeho delikventním projevům (např. pro citovou deprivaci, či z důvodů delikventní infekce), nebo chyběly vhodné a včasné výchovné zásahy do narušeného rodinného prostředí mladistvého. Šámal proto připomíná, že ze strany mladistvého se jedná více než o trestný čin o pouhé provinění, které v sobě neobsahuje tak výrazné odsouzení, a tím i stigmatizující prvky jako je tomu u termínu trestný čin.

Na druhou stranu z praxe zaznívají argumenty v tom smyslu, že termín provinění vzbuzuje u některých mladistvých dojem ne tak závažného protiprávního jednání ve srovnání s trestným činem. Takové vnímání může ve svém důsledku v subjektivním světě některých mladistvých, zejména těch, u nichž se nejedná o první závadové projevy, nebo kteří pocházejí z rodin, kde je delikvence běžný jev, znamenat naopak bagatelizaci jejich protiprávního jednání.

S ohledem na shora uvedenou citaci lze také polemizovat s teoretickými východisky koncepce (výchova v náhradním prostředí, absence výchovných zásahů do narušeného rodinného prostředí), neboť se zdá, že pachatelé nejzávažnější trestné činnosti (např. vražd na základě nějaké deviace) se nerekrutují a priori z takto závadného prostředí a příčina jejich kriminálního jednání je podle některých moderních poznatků⁴⁹ vrozená (a případně i zděděná).

K obraně zvláštního pojmosloví je nutné připomenout, že speciální terminologie koresponduje s konceptem restorativní justice a s teorií labellingu. Domnívám se proto, že její použití v rámci ZSM je na místě, a to i s rizikem shora

⁴⁷ MUŽÍKOVÁ, A.: Kodpovědnosti mládeže za protiprávní činy in Problémy trestního postihu mladistvých – sborník, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2003

⁴⁸ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007

⁴⁹ ŠVARC, J., S Jiřím Švarcem o sexuologickém posuzování v trestním řízení, 25.9.2009, Respekt.cz (<http://respekt.ihned.cz/c1-38431580-s-jirim-svarcem-o-sexuologickem-posuzovani-v-trestnim-rizeni>)

uvedeného nepůsobení na některé mladistvé, neboť benefit pro společnost i pro prvopachatele, kteří se dále další trestněprávně relevantní činnosti nedopustí, převažuje, byť zřejmě bude plnit popsanou funkci pouze u mladistvých pachatelů, u nichž tak jako tak není k recidivě protiprávního chování větší předpoklad.

Čin jinak trestný je opět zastřešující pojem pro čin, který z hlediska trestněprávních předpisů nesplňuje některou z podmínek trestnosti, a sice: věk, přičetnost, rozumová a právní vyspělost nebo protiprávnost činu. V úvahu také připadá označení jako činu jinak trestného pro jednání spáchané za přítomnosti okolností vylučujících protiprávnost.

Opatřeními ZSM souborně rozumí opatření ukládaná mladistvým (výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření) a opatření ukládaná dětem mladším patnácti let ve smyslu § 93 ZSM.

ZSM podává definici i některých subjektů trestního řízení ve věcech mladistvých, kterými jsou orgány činné v řízení podle ZSM, tedy policejní orgány, státní zástupci a soudy pro mládež. Soudem pro mládež je pak zvláštní senát nebo v zákonem stanovených případech předseda takového senátu nebo samosoudce příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu. Z uvedeného plyne, že ZSM zavedením soudu pro mládež nezřizuje další soustavu soudů, nýbrž se jedná pouze o zvláštní specializaci v rámci stávající soustavy soudů, jak ji upravuje zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích. Zákon v definičním výčtu sice nezmiňuje další subjekty trestního řízení mimo mladistvého, které v řízení ve věcech mládeže vystupují a mezi které patří orgán sociálně-právní ochrany dětí, obhájce a poškozený.

5.2 ÚČEL ZÁKONA O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE A JEHO VZTAH K JINÝM PRÁVNÍM PŘEDPISŮM

Zákonodárce koncipoval právní úpravu v oblasti trestněprávní odpovědnosti mládeže jako samostatnou právní normu – zákon č. 218/2003 Sb. ze dne 25. června 2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“).

Přijetím ZSM bylo završeno dlouhodobé úsilí o přijetí komplexní právní normy, která by adekvátně reagovala na zvláštní potřeby trestněprávního přístupu k mladistvým delikventům a přinesla do praxe aplikaci moderních trestněprávních

politik. Současně tím byla naplněna ústavněprávní zásada zvláštní ochrany dětí a mladistvých obsažená v čl. 32 Listiny základních práv a svobod.

ZSM po dlouhé době zásadně změnil právní úpravu odpovědnosti mládeže za protiprávní jednání. ZSM nově a komplexně, z hlediska hmotného i procesního práva, upravuje problematiku trestní odpovědnosti mládeže za protiprávní jednání.

Do 31. prosince 2003 byla právní problematika trestní odpovědnosti, trestání a trestního stíhání mládeže řešena v zákoně č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákon“), a v zákoně č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní řád“).

Česká republika se přijetím ZSM po letech vrátila ke speciální samostatné úpravě trestního soudnictví nad mládeží, jak tomu bylo již dříve (viz také výklad shora), a ke komplexní úpravě této problematiky v rámci zvláštního zákona. ZSM je tedy z pohledu teorie *lex specialis*, neboť ve vztahu k trestnímu zákoníku je právní normou odchylně upravující problematiku odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku, systému ukládaných opatření za takové protiprávní činy a soudnictví ve věcech mladistvých, jakož i postupy aplikované na děti mladší 15 let a trestně neodpovědné mladistvé, kteří se dopustili činů jinak trestných.

Výslovně je pak skutečnost, že ZSM je *lex specialis*, potvrzena v ust. § 1 odst. 3 ZSM, který stanoví, že pokud ZSM nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných právních předpisů (tedy trestního zákoníku, trestního řádu, občanského soudního řádu, zákona o rodině a zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

Obdobně trestní zákoník v ustanovení § 109 (dříve blanketní ustanovení § 74 trestního zákona) odkazuje ohledně trestní odpovědnosti mladistvých a sankcí jim ukládaných na ZSM a současně stanoví subsidiární použití trestní zákoníku.

V praxi bude docházet k subsidiárnímu použití dalších shora uvedených obecných právních předpisů. V aplikační praxi tento vztah však může vyvolat problémy, které budou zřejmě nadto katalyzovány novým trestním zákoníkem, který ZSM novelizoval. Konkrétní odpovědi pak praxi i teorii přinese zřejmě až sjednocující judikatura Nejvyššího soudu.

Důvodů vedoucích k přijetí nové samostatné právní úpravy je několik. Mezi nejčastěji uváděné patří zejména:

a) absence právní normy, která by jednoznačně řešila otázku protiprávního jednání osob mladších 15 let,

b) nedostatečná aplikace zásady pomocné úlohy trestní represe u osob mladších 18 let,

c) zúžené možnosti řešení trestněprávně relevantního jednání osob mladších 18 let.

Shodně s tím důvodová zpráva uvádí, že dříve platná (tj. před přijetím ZSM) právní úprava nedostatečně diferencovala trestní odpovědnost mladistvých pachatelů vzhledem ke genezi, povaze a projevům jimi spáchané trestné činnosti, když příčina tohoto měla tkvít právě v začlenění právní úpravy týkající se mladistvých pachatelů jakožto speciální právní úpravy v předpisech týkajících se dospělých pachatelů, tedy v trestním zákoně a trestním řádu.

Dle mého názoru je otázka nutnosti samostatnosti právního předpisu otázkou legislativně-technickou za předpokladu, že aplikace příslušných norem je přísně odborná a profesionální. Pak je riziko, uváděné důvodovou zprávou, spočívající v pokusu aplikace normy trestního práva pro dospělé na mladistvého pachatele minimální. Vzhledem ke stávajícímu stavu české justice, resp. orgánů činných podle zákona ZSM, je však samostatnost ZSM zcela na místě. Zákonodárce tak tímto legislativně-technickým opatřením přispívá k řádné aplikaci ZSM a naplnění jeho účelu.

Z důvodové zprávy pak lze vyčíst i snahu zákonodárce vyhovět doporučení Rady Evropy⁵⁰, které preferuje komplexní samostatnou právní úpravu trestněprávní odpovědnosti mládeže před inkorporací norem týkajících se mladistvých pachatelů.

Oproti tomu z praxe vyčnívaly ponejvíce problémy související s nedostatečnou specializací orgánů činných v trestním řízení vedeném proti mladistvému pachateli a z toho potenciálně plynoucí ne zcela aprobovaný přístup k rozhodování v těchto věcech. Rovněž nedostatečný výběr trestních sankcí ukládaných mladistvým nevyhovoval a vedl poměrně k nedostatečně individuálnímu ukládání trestních sankcí.

Cílem nové právní úpravy je tedy posílení prevence kriminality, mimo jiné i formou ukládání adekvátních opatření na základě individuálního přístupu k jednotlivému případu.

⁵⁰ Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies)

Konkrétnější vyjádření účelu ZSM nacházíme v ust. § 1 odst. 2 ZSM: „projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem“ a dále v § 3 odst. 1 ZSM, kdy tímto má být obnovení narušených sociálních vztahů, začlenění dítěte mladšího patnácti let nebo mladistvého do rodinného a sociálního prostředí a předcházení protiprávním činům. Rovněž řízení podle ZSM má být dle ust. § 1 vedeno s cílem předcházet a zamezovat páčání protiprávních činů.

Všeobjímající účel, prolínající se ostatně celým odvětvím trestního práva, je jediný – snížení kriminality mládeže a zabránění mladistvým, kteří se dopustili trestněprávně relevantního porušení práva, v recidivě jejich závadného chování v širším slova smyslu. Nakolik bude tento účel naplněn novou právní normou, však do současné doby dle mého mínění zůstává velmi sporné.

5.3 ZÁKLADNÍ ZÁSADY ZSM

K naplnění shora popsaného účelu ZSM mají sloužit i základní zásady ZSM, mezi nimiž nacházíme jak obecné trestněprávní zásady, tak i speciální základní zásady charakteristické výlučně pro ZSM. Základní zásady ZSM zákonodárce výslovně vyjádřil v § 3 ZSM, když tyto formuloval na základě poznatků získaných komparativní analýzou zahraničních trestněprávních předpisů a zkušeností potvrzených provedenými kriminologickými výzkumy⁵¹.

Patří mezi ně mj. i některé obecné zásady trestního práva, které ZSM mění a doplňuje. Jistou zvláštností, vyplývající z koncepce ZSM jakožto zvláštního právního předpisu upravujícího soudnictví ve věcech mládeže, je skutečnost, že v rámci ustanovení § 3 ZSM zákonodárce vyjmenovává zásady procesního i hmotněprávního charakteru:

⁵¹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže – komentář, 1. vydání, C.H.BECK, Praha 2004, str. 28

1. Základní zásada ovládající celé trestní právo - *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* – a vycházející z ústavního pořádku České republiky⁵², našla své vyjádření v § 3 odst. 1 ZSM, podle kterého jen ZSM v návaznosti na trestní zákoník stanoví, které jednání je proviněním nebo činem jinak trestným a sankce a způsob jejich ukládání. Tato základní zásada je uvedena na jako první v ust. § 3 ZSM pojednávajícím o základních zásadách zákona. Zásada *nullum crimen* je dále v ustanovení výslovně rozvedena do zásady zákazu retroaktivity ZSM v neprospěch pachatele. Tato základní zásada trestního práva vycházející z ústavního pořádku České republiky⁵³, našla své vyjádření v § 3 odst. 1 ZSM a znamená zákaz zpětného působení ZSM, které by zhoršovalo postavení pachatele, a to v jakémkoliv směru.

2. Zásada pomocné role trestní represe⁵⁴, resp. zásada ekonomie trestní represe⁵⁵ je vyjádřena v ust. § 3 odst. 2 ZSM a značí myšlenku, že trestněprávní represe by se měla uplatňovat pouze v případech selhání jiných prostředků práva, jimiž lze působit na pachatele.

3. K rozvedení účelu ZSM vyjádřeného v jeho § 1 slouží zásada individuální odpovědnosti za trestný čin a speciální z ní vycházející zásady ZSM: zásada zvláštního přístupu při ukládání výchovných, ochranných a trestních opatření a při projednávání trestních věcí mladistvých a zásada spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, všechny obsažené v § 3 odst. 3, 4 ZSM. Zásada spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy se mimo již citované ustanovení § 3 ZSM rozvádí v několika dalších ustanoveních ZSM (např. § 36), kde stanoví povinnost spolupráce

⁵² V ústavním pořádku je tato zásada zakotvena v článku 39 Listiny základních práv a svobod, přičemž je formulována takto: „*Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.*“

⁵³ Zákaz retroaktivity, tedy zpětné působnosti, právních norem v trestním právu výslovně zakazuje čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod, podle kterého se „*Trestnost činu posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.*“ Mimo ústavní pořádek je nepřipustnost retroaktivity trestního zákona obsažena v čl. 7 odst. 1 evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, který stanoví, že „*nikdo nesmí být odsouzen za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, nebylo podle vnitrostátního nebo mezinárodního práva trestným činem.*“ Základním východiskem pro tuto zásadu ve všech právních odvětvích je pak čl. 1 Ústavy České republiky a principy materiálního právního státu, právní jistoty a ochrany důvěry v právo.

⁵⁴ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, 1. vydání, Linde, Praha 2004, str. 10

⁵⁵ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže – komentář, 1. vydání, C.H.BECK, Praha 2004, str. 28

s uvedenými subjekty za účelem zajištění výchovného působení na mladistvé a za účelem individuálního přístupu k mladistvému pachateli, čímž má být přispěno k prevenci kriminality mládeže jako takové.

4. Zásada ochrany soukromí a osobnosti mladistvého se vztahuje jak na děti mladší patnácti let, tak i na mladistvé, a je provedena v různých ustanoveních ZSM (rozsah uveřejňování informací, neveřejnost jednání v řízeních, v nichž se projednávají věci dětí mladších patnácti let, aj.). Základ úpravy této zásady poskytuje ust. § 3 odst. 5 ZSM, konkrétněji je pak upravena v ust. § 52 až 54 ZSM. Nejpřísněji je tato zásada uplatněna ve vztahu k mladistvým a dětem mladším patnácti let, kdy s výjimkami výslovně určenými ZSM nesmí být zveřejněna žádná informace, která by obsahovala jméno a příjmení, nebo jinou informaci (včetně vyobrazení), která by umožnila mladistvého (dítě mladší patnácti let) identifikovat. Tento zákaz se vztahuje na všechny, kteří se o mladistvém pachateli dozvěděli, nejen tedy pro orgány činné podle ZSM. Zákaz je časově neomezený. Do ZSM je tak důsledně promítnut požadavek na eliminaci nevhodných a škodlivých zásahů ve vztahu k mladistvému. V jistém smyslu je zde promítnuta také zásada presumpce neviny popsaná níže.

Zásada ochrany soukromí mladistvých však v některých případech vzbuzuje reakce nejen ze strany laické veřejnosti, ale i ze strany exekutivy⁵⁶. Je pokládána otázka, zda je přednější ochrana soukromí pachatele, u něž může jít o jednorázový exces (srov. podkapitulu pojednávající o příčinách a struktuře kriminality mladistvých), či ochrana veřejného zájmu a ochrana života a zdraví osob.

V této souvislosti připomínám, že veřejnost soudního jednání je jedním z pojmových znaků v právním státě. Ústava České republiky v čl. 96 odst. 2 uvádí, že veřejnost může být v soudním řízení vyloučena pouze výjimečně. Ústava dále důvody vyloučení veřejnosti neuvádí, avšak uplatní se zde Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (New York, ze dne 19. prosince 1966), který neveřejnost jednání připouští mj. ve věcech mladistvých.

⁵⁶ Případ tzv. vraha z Kmetiněvsi, sexuálního devianta, který jako třináctiletý v roce 2004 na základě sexuální motivované pohnutky zavraždil 14letou dívku, vzbudil rozsáhlou laickou reakcí známou jako „Kmetiněvská výzva“. Starosta Kmetiněvsi, Luděk Kvapil, se svými spoluobčany zorganizoval petici, která svým rozsahem patří mezi nejrozsáhlejší, jaké kdy v České republice byly podepsány. Na 400 000 osob žádá iniciaci veřejné diskuze a legislativního procesu, na jehož konci by měla být snížena dolní hranice věku jako podmínky trestní odpovědnosti a omezeno zahlazení odsouzení u mladistvých. Petice svou obrovskou účastí a rovněž vysokou aktivitou samosprávy vyprovokovala reakci ze strany ministryně spravedlnosti (viz také kapitola pojednávající o věku, jakožto podmínce trestní odpovědnosti). Viz příloha č. 2

Platná právní úprava ZSM jednoznačně upřednostňuje ochranu soukromí a osobnosti mladistvého, a to v souladu s celkovou koncepcí a filozoficko-teoretickými východisky ZSM, ale také morálními aspekty. Smyslem právní úpravy je umožnit mladistvému žít a uplatnit se ve společnosti, výchovně na něj působit a vést jej ke změně životních postojů, chránit před škodlivými vlivy a odstranit konfliktní stavy spojené se spáchaným protiprávním činem. Motivuje tedy mladistvého k životu v souladu s právem a vytvoření podmínek pro řádné zařazení mladistvého do společnosti. Mladistvého přitom ZSM chápe jako nevyzrálého jedince, s dosud neuspořádanými hodnotami, často psychicky labilního a snadno manipulovatelného, ovlivnitelného a zranitelného. Popsaný zvláštní zájem na ochraně mladistvého a jeho osobnosti pak odůvodňuje přísné pojetí ochrany soukromí podle ZSM, a to i před ústavně chráněnou zásadou veřejnosti řízení před soudem a právem na informace⁵⁷.

Dle mého názoru je potřeba udržet tuto právní úpravu i nadále, a to přes snahy laické veřejnosti (bohužel podporované do jisté míry na úrovni státní správy a samosprávy), která vybuzena některými výjimečnými případy požaduje právo na informace i v případech dětí mladších patnácti let, pokud se dopustí zvláště závažného provinění, a to s odůvodněním ochrany společnosti před těmito pachateli v budoucnosti⁵⁸.

Tento názor zastávám i v případě pachatelů zvláště závažné úmyslné trestné činnosti, kdy následkem byla smrt jedné nebo více osob, a u nichž potenciálně hrozí, že pachatel bude svou trestnou činnost opakovat. Ochranu společnosti je nutné zajistit jinými nástroji než prolomením zásady ochrany soukromí, která je v ZSM zcela namístě. Stačí připomenout situaci, která nastala po propuštění tzv. „kmětiněvského vraha“, který byl veřejně identifikován spoluobčany a na nějž byl po propuštění pořádán mediální i soukromý „hon na devianta“, a to přesto, že po propuštění se nyní již dospělý pachatel nadále dobrovolně ambulantně léčil a snažil se zařadit do běžného života.

V této souvislosti považuji za nutné zmínit, že ZSM s ochranou společnosti počítá, a to jak v řízeních týkajících se mladistvých pachatelů, tak i v řízeních týkajících se dětí mladších patnácti let, i když pokaždé v jiném režimu.

⁵⁷ SOTOLÁŘ, A.: K ochraně soukromí mladistvých podle zákon a o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2004, č. 4

⁵⁸ Blíže k této problematice např.: VÁLKOVÁ, H.: Ochrana soukromí a osobnosti mladistvého versus právo na informace, svoboda projevu a zásada veřejnosti, Trestněprávní revue, 2006, č. 4

Ustanovení § 54 odst. 4 ZSM umožňuje, aby předseda senátu s přihlédnutím k osobě mladistvého a povaze a charakteru provinění rozhodl o uveřejnění pravomocného odsuzujícího rozsudku s uvedením jména a příjmení mladistvého, jakož i o uveřejnění jeho dalších osobních údajů, jde-li o zvlášť závažné provinění a takové uveřejnění je potřebné z hlediska ochrany společnosti.

V řízeních týkajících se dětí mladších patnácti let zákon obecně povoluje uveřejnit ve veřejných sdělovacích prostředcích po právní moci rozhodnutí informace o tomto řízení, avšak pouze v rozsahu výsledku tohoto řízení, bez uvedení jména a příjmení dítěte a dalších osob. Výjimku z tohoto zákazu může v odůvodněných případech povolit soud pro mládež. Co je odůvodněným případem zákon nestanoví, proto bude potřeba při výkladu tohoto ustanovení přihlídnout jednak k účelu ZSM, jednak k principům a základním právům jak osobnosti dítěte. Nároky kladené na soud pro mládež jsou zde velmi vysoké a zcela oprávněně ZSM požaduje, aby osoby provádějící výkon soudnictví nad mládeží byly na tuto činnost specializovány (viz také dále). V úvahu zde bude připadat základní konflikt mezi právem veřejnosti na informace a ochranou zájmů veřejnosti (konkrétněji třeba ochranou života a zdraví) na straně jedné s právem na ochranu osobnosti a dozrání osobnosti mladistvého na straně druhé.

5. Výše uvedená zásada ochrany soukromí vychází z další zásady ZSM – ze zásady presumpce nevinny zakotvené v ust. § 3 odst. 5 ZSM (a rovněž v článku 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod). Tato zásada nachází své konkrétnější vyjádření v ust. § 52 ZSM, podle něž dokud není trestní stíhání pravomocně skončeno, mohou orgány činné podle ZSM zveřejňovat jen takové informace, kterými nebude ohroženo dosažení účelu trestního řízení a které neodporují požadavku ochrany osobnosti mladistvého a osobních údajů, a to i jiných osob zúčastněných na řízení.

Neveřejnost jednání výslovně připouští článek 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod⁵⁹. Ve vztahu k nezletilým pak právo na soukromí vychází z ustanovení čl. 3, čl. 13, čl. 16, čl. 37 a čl. 40 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

⁵⁹ Evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod v článku 6 mj. stanoví: „Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo, v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.“

Skutečnost, že právní úprava ZSM je plně konformní s Ústavou České republiky potvrdil i Ústavní soud⁶⁰.

6. Požadavek na včasné a rychlé projednání věci orgánem příslušným dle ZSM je vyjádřen zásadou rychlosti řízení (§ 3 odst. 6 ZSM), která je odrazem článku 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, jakož i článku 6 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. Důvody pro rychlé a včasné projednání a rozhodnutí věci jsou nejen na straně pachatele, ale rovněž i na straně státu; vždy je však nutné v konkrétní věci tuto zásadu poměřovat (vážit) ve vztahu k jiným zásadám. Tato zásada, obdobně jako zásada ochrany soukromí, je v ZSM rozvedena v konkrétních ustanoveních, která stanoví zvláštní lhůty pro provedení některých procesních úkonů odlišně od ustanovení trestního řádu.

7. Zásada uspokojení zájmů poškozeného se rovněž prolíná ZSM. Motivem zákonodárce je zřejmé výchovné působení na mladistvého pachatele, jakož i uspokojení nároků na straně poškozeného, přičemž se nemusí jednat jen o náhradu škody *stricto sensu*, ale rovněž i o poskytnutí jiného zadostiučinění v podobě například osobní pomoci, či omluvy. ZSM přikazuje, aby poškozený byl vyrozuměn v případě, že mladistvý prohlásí, že je připraven vzniklou škodu nahradit, jinak odčinit nebo přispět k narovnání škodlivých následků činu; obdobně platí, pokud mladistvý na sebe vezme povinnost, která se bezprostředně dotýká zájmů poškozeného (§ 45 odst. 2 ZSM).

Poněkud v rozporu s touto zásadou je teorií kritizovaná skutečnost⁶¹, že poškozený není oprávněn podat do usnesení o odstoupení od trestního stíhání, o němž se poškozený podle § 70 odst. 4 ZSM pouze vyrozumívá.

8. Požadavek, aby v řízeních týkajících se mládeže rozhodovali soudci, státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a mediační služby, kteří musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží je vyjádřením zásady odborné specializace. Rovněž výkon soudnictví ve věcech mladistvých a ve věcech posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let je svěřen soudům pro mládež, které zákon v § 4 ustanovuje jakožto speciální soudy pro věci mládeže (zvláštní specializaci v rámci soustavy soudů). Polemizovat lze v této

⁶⁰ Srov. nález Ústavního soudu ze dne 8. listopadu 2005 pod. sp. n. Pl. ÚS 28/04 o návrhu na zrušení ustanovení § 53 odst. 1 a § 54 ZSM.

⁶¹ JELÍNEK, J.: Řízení v trestních věcech mladistvých in *Problémy trestního postihu mladistvých – sborník*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2003

souvislosti s nastíněným názorem⁶² o vhodnosti požadavku na specializaci či odbornou přípravu rovněž u advokátů, kteří v řízeních týkajících se mládeže mohou vystupovat jednak jako obhájci, jednak v roli opatrovníků v řízení u dětí. V této souvislosti vyvstává otázka, zda by povinná specializace (či odborná příprava) na řízení ve věcech ZSM u advokáta jakožto zvoleného obhájce mladistvého mohla být vnímána jako porušení práva na obhajobu, pokud by si mladistvý chtěl zvolit obhájce z řad advokátů, který by příslušné doplňkové vzdělání neměl.

Z uvedeného souhrnu zásad je patrné, že ZSM vychází jednak ze základních zásad, které jsou obecné pro trestní právo jako celek, přičemž s ohledem na účel své úpravy ZSM vytyčuje některé další zvláštní zásady, které pak rozvádí konkrétně ve svých ustanoveních, nejčastěji procesněprávního charakteru.

Smyslem zvláštních zásad ZSM je nastavení zvláštních pravidel pro aplikaci ZSM za současné akcentace osobních poměrů pachatele, výchovných možností a možnosti nápravy pachatele a naplnění deklarovaného účelu zákona. Zejména tyto zásady jsou základem pro pojetí ZSM v rámci konceptu restorativní neboli obnovující justice⁶³, který se celým ZSM prolíná.

Pro úplnost uvádím, že uvedený souhrn nemá za cíl vyjmenovat veškeré zásady, které našly své uplatnění v ZSM, nýbrž předestřít ty nejvýraznější z nich. ZSM je totiž, obdobně jako trestní zákoník a trestní řád, prodchnut řadou zásad a příkazů (například zásada ústavněprávní roviny, že jen soud rozhoduje o vině a trestu, zásada veřejnosti modifikovaná shora uvedenou zásadou ochrany soukromí, zásada oficiality a legality, zásada práva na obhajobu, aj.), které se projevují v jednotlivých ustanoveních ZSM.

Obecně lze pak uzavřít, že pouze plnohodnotné naplňování shora uvedených zásad může vést k naplnění účelu a smyslu ZSM, přičemž správná aplikace ZSM ze strany orgánů činných v řízeních s mládeží by měla být samozřejmostí.

⁶² ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže – komentář, 1. vydání, C.H.BECK, Praha 2004, str. 35- 36

⁶³ Blíže viz výklad v kapitole druhé pojednávající o trestněprávní politice mládeže a jejích východiscích.

6. TRESTNÍ ODPOVĚDNOST MLADISTVÝCH

Podle trestněprávní nauky⁶⁴ je základem trestněprávní odpovědnosti spáchaný trestný čin, resp. provinění v případě mladistvého pachatele. Trestněprávní odpovědností rozumíme souhrn podmínek, při jejichž splnění vzniká trestní odpovědnost pachatele, kterou je trestněprávní vztah mezi státem a pachatelem, na jehož jedné straně je právo státu vyslovit vinu pachateli za spáchaný čin, uložit mu za něj trest a trest vykonat a na druhé straně povinnost pachatele uložený trest strpět.

Trestní odpovědnost mladistvých je vzhledem k nedokončenému psychosociálnímu a biologickému vývoji mladistvých zákonodárcem pojata jako modifikovaná. Modifikovaná tím, že úprava trestní odpovědnosti mladistvých je oproti úpravě trestní odpovědnosti dospělých přizpůsobena tak, aby co nejlépe odpovídala věkovým zvláštnostem mladistvých a výchovně-nápravnému účelu ZSM. Některé z obecných podmínek trestnosti jsou proto speciálně přizpůsobeny této věkové kategorii.

6.1 DELIKTNÍ ZPŮSOBILOST MLADISTVÝCH

Subjekt trestného činu neboli pachatel je v trestněprávní nauce⁶⁵ vymezen několika znaky, které musejí být přítomny současně. Pachatelem může být pouze fyzická osoba starší patnácti let, která je příčetná. Pro naplnění deliktní způsobilosti mladistvého je dále krom uvedeného nutné, aby pachatel provinění byl v době spáchání činu rozumově a mravně vyspělý, aby mohl rozpoznat protiprávnost činu a ovládnout své jednání.

Současně i pro pachatele z řad mladistvých se plně uplatní ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákoníku a zásada subsidiarity trestní represe v něm zakotvená. Musí se tedy jednat o čin (případ) společensky škodlivý, u něž nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu (např. práva správního, či občanského).

Nedostatek některé ze shora uvedených podmínek, tj. nedostatek věku, nedostatek příčetnosti nebo nedostatek rozumové a mravní vyspělosti v době spáchání činu, popřípadě nedostatek společenské škodlivosti, pak znamená, že

⁶⁴ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol.: Trestní právo hmotné 1. Obecná část, 5. vydání, ASPI, Praha 2007

⁶⁵ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha, Praha 2006, str.177

mladistvý není za spáchaný čin trestně odpovědný a nemůže být pachatelem⁶⁶ provinění.

Významnou odchylkou od trestní odpovědnosti dospělých pachatelů, tj. pachatelů starších 18 let, je podmínka rozumové a mravní vyspělosti mladistvého. Zatímco koncepce trestněprávní odpovědnosti dospělých pachatelů stojí na věku a přičetnosti pachatele trestného činu a věk osmnácti let zde určuje dolní hranici a počátek tzv. plné trestní odpovědnosti, u mladistvých pachatelů sice dolní věková hranice rovněž existuje, ale současně je trestní odpovědnost vázána na další podmínku vyjadřující mentální a psychickou vyspělost mladistvého, tj. na jeho rozumovou a mravní vyspělost.

Věkové hranice spolu s kritériem rozumové a mravní vyspělosti tak vytvářejí v systematice trestní odpovědnosti obecně tři časová období, z nichž první dvě spadají do kategorie ZSM:

a) období úplné trestní neodpovědnosti – počínající narozením až do dovršení věku patnácti let, kdy v tomto období je dítě mladší patnácti let zcela trestně neodpovědné, avšak může být podrobena nápravným opatřením podle hlavy třetí ZSM,

b) období podmíněné či modifikované trestní odpovědnosti⁶⁷ – aplikované v rozpětí období od patnácti do osmnácti let, ve kterém je mladistvý pachatel provinění trestně odpovědný za splnění podmínky přičetnosti a dostatečné rozumové a mravní vyspělosti,

c) období plné trestní odpovědnosti – které nastává po dovršení věku osmnácti let, přesněji dnem následujícím po dni osmnáctých narozenin, přičemž pachatel trestného činu je za své jednání plně odpovědný, pokud čin spáchal přičetný.

Pojem období úplné trestní neodpovědnosti nepovažuji za zcela přesný a přiléhavý, neboť sice až do patnácti let nelze o trestní odpovědnosti hovořit, avšak na děti mladší patnácti let lze za podmínek (viz dále v kapitole pojednávající o sankcích ukládaných dětem mladším patnácti let) stanovených ZSM, tedy normou trestního práva, uložit sankce, které do života dítěte zasáhnou velmi radikálním

⁶⁶ Pachatelem jednotně česká trestněprávní nauka rozumí toho, kdo spáchal trestný čin sám, spolupachatele a účastníka trestného činu.

⁶⁷ Někteří autoři, např. ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 41 – 42, označují toto období za období relativní trestní odpovědnosti.

způsobem. O určitém druhu odpovědnosti za protiprávní jednání je tedy dle mého názoru nutné hovořit. Domnívám se, že výstižnější pojmenování tohoto období by mohlo přispět k větší informovanosti laické veřejnosti, která v důsledku nesprávných informací (podporovaných médii) žije v domněnku, že děti mladší patnácti let nemohou být za své jednání nijak postiženy. Přitom např. v případě, kdy se dítě mladší patnácti let a starší dvanácti let dopustí činu jinak trestného, za který trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu, musí soud bez výjimky takovému dítěti uložit ochrannou výchovu. V některých případech je pak dokonce ochranná výchova spjata i s dobrovolnou léčbou.

Obdobně by se dle mého názoru nemělo hovořit o období absolutní trestní odpovědnosti, ale spíše o období plné trestní odpovědnosti, neboť *stricto sensu* se o absolutní odpovědnost nejedná. I dospělá osoba spadající do tohoto věkového období totiž může být trestně neodpovědná z důvodu nepřičetnosti.

6.2 PŘÍČETNOST

Mezi obligatorní znaky subjektu provinění, který se u mladistvých shodně jako u dospělých pachatelů uplatní, patří přičetnost. Pachatelem provinění může být pouze takový mladistvý, který byl v době činu přičetný, popř. zmenšeně přičetný.

Nepřičetnost je českou jurisprudencí tradičně chápána jako okolnost vylučující trestní odpovědnost. Toto pojetí je založeno na myšlence, že osoba, která nebyla v době činu přičetná, tedy schopná rozpoznat protiprávnost svého jednání a/nebo své jednání ovládat, by neměla být podrobena trestněprávní represi, neboť za své jednání neodpovídá a nemůže být vinna.

Přičetnost, resp. zmenšená přičetnost, mladistvého pachatele je posuzována podle obecných ustanovení trestního zákoníku v rámci subsidiárního použití této právní normy. Na použití trestního zákoníku nepřímo odkazuje ustanovení o Odpovědnosti mladistvého v § 5 odst. 2 ZSM slovy „není-li z jiných zákonných důvodů trestně odpovědný“.

Pro mladistvé pachatele platí tedy zásada vyjádřená v § 26 trestního zákoníku, že kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. Nepřičetnost je tedy charakterizována absencí rozpoznávací a/nebo ovládací složky.

Shodně jako u dospělých pachatelů musí být – pro splnění podmínky přičetnosti – tedy přítomny jak složka rozpoznávací, tak i složka ovládací.

I u mladistvých se dále uplatní zásada uvedená v § 27 trestního zákoníku: „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je zmenšeně příčetný.“ Zmenšenou příčetností se tedy rozumí stav, kdy je u pachatele provinění podstatně snížena jedna nebo dokonce obě schopnosti – rozpoznávací a ovládací. Pachatel je tedy nadále trestněprávně odpovědný, avšak důsledkem zmenšené příčetnosti zvláštní trestněprávní postup vůči němu.

ZSM přímo stanoví, že u mladistvého pachatele soud pro mládež při stanovení druhu trestního opatření a jeho výměry přihlédne k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené příčetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky. Fakultativním důsledkem zmenšené příčetnosti u mladistvých je podle ust. § 12 písm. a) ZSM možnost upuštění od uložení trestního opatření za současně uložení zabezpečovací detence nebo ochranného léčení.

Legální definici pojmu duševní porucha podává § 123 trestního zákoníku. Legální definice duševní poruchy zahrnuje demonstrativní výčet, který zahrnuje duševní poruchu vyplývající z duševní nemoci, hlubokou poruchu vědomí, mentální retardaci, těžkou asociální poruchu osobnosti a jinou těžkou sexuální odchylku. Důvodem pro to, že zákonodárce přistoupil k demonstrativnímu výčtu, je výrazný definiční přesah do psychiatrie, přičemž ani v této prozatím nedošlo k úplné shodě na definici tohoto pojmu z lékařského psychiatrického hlediska. Jednodušeji a současně přesněji bychom mohli proto duševní poruchu charakterizovat také jako opak duševního zdraví, tedy stavu úplné duševní a sociální pohody⁶⁸.

Dělení duševních poruch není v současnosti ani v trestní nauce konstantní, stejní autoři, kteří se podíleli na tvorbě legální definice duševní poruchy, používají také například toto dělení⁶⁹:

- duševní choroby (např. progresivní paralýza, schizofrenie, manio-depresivní psychóza, senilní demence, schizo-afektivní psychóza, apod.),
- chorobné duševní stavy (např. vývojové poruchy, vývojová opoždění, slabomyslnost, psychopatie, apod.),

⁶⁸ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha, Praha 2006, str.186

⁶⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 47

- krátkodobé duševní poruchy (např. patologická opilost, komplikovaná opilost, patologická rozespalost a jiné těžké poruchy vědomí, epileptické záchvaty, dále duševní poruchy po otřesu mozku, po omráčení bleskem, po otravách apod.).

Z uvedené členění duševních poruch je zřejmé, že za duševní poruchou může stát jak duševní onemocnění jako takové, tak i jiné onemocnění, nebo daný biologický stav, popř. může být vyvolána zneužíváním alkoholu nebo jiných omamných látek.

Duševní porucha je tzv. biologickým kritériem nepřičetnosti, kdy její přítomnost v době činu musí zapříčinit absenci nebo podstatné snížení rozpoznávací a/nebo ovládací schopnosti (nazývané také schopnost určovací), tedy tzv. psychologického kritéria nepřičetnosti. Není však rozhodné, zda se jednalo o duševní poruchu přechodnou, a to i dokonce velmi krátkodobou, nebo o poruchu dlouhodobou, relevantní je přítomnost poruchy v době činu.

Samotná duševní porucha, která se neprojeví absencí nebo podstatným snížením rozpoznávací nebo ovládací schopnosti, tedy k nepřičetnosti ani ke zmenšené přičetnosti nepostačuje a nemá na hmotněprávní posouzení odpovědnosti mladistvého za spáchaný čin vliv.

V případě, že čin spáchá nepřičetný mladistvý, hovoříme – v souladu se shora zavedeným pojmoslovím ZSM – o činu jinak trestném. Podle § 5 odst. 2 ZSM lze vůči mladistvému, který není pro nepřičetnost trestně odpovědný použít vedle ochranných opatření podle § 21 ZSM obdobně postupů a opatření uplatňovaných podle ZSM u dětí mladších patnácti let.

Jakkoliv v trestním právu platí, že přičetnost sama se předpokládá, domnívám se, že zejména v aplikační praxi u mladistvých osob by všechny zúčastněné subjekty trestního řízení měly na tento předpoklad trestněprávní odpovědnosti náležitě dbát a v případech jakékoliv pochybnosti se neprodleně uchýlit k prověření přítomnosti této podmínky trestní odpovědnosti.

Prověření naplnění znaku přičetnosti u mladistvého pachatele se bude podle § 58 ZSM provádět znalecky. K vyšetření duševního stavu mladistvého se přibere znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a znalec z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii. Dotčené ustanovení § 58 odst. 1 ZSM bylo zák. č. 41/2009 Sb. novelizováno, když dle původního znění citovaného ustanovení se k vyšetření duševního stavu mladistvého přibírali dva znalci z oboru zdravotnictví,

odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii, jak vyplývá z ustanovení § 58 odst. 1 ZSM⁷⁰ před touto novelizací, když dle důvodové zprávy ke změně ustanovení vedly požadavky teorie⁷¹ i praxe.

Zatímco znalecké posouzení otázky přičetnosti nebude s ohledem na zažitou praxi problém, domnívám se, že větší problémy může – i vzhledem k nevyjasněnosti teoretické koncepce – činit problematika dosažení rozumové a mravní vyspělosti mladistvého.

6.3 ROZUMOVÁ A MRAVNÍ VYSPĚLOST MLADISTVÉHO

Přestože se ZSM od předchozí právní úpravy významně odlišuje, na bezprostředně předchozí právní úpravu navazuje také, a to principem modifikované trestní odpovědnosti mladistvých. Pojetí ZSM v rámci konceptu modifikované trestní odpovědnosti vychází z nevyvratitelné domněnky, že osoby mladší určité věkové hranice nemají ve vztahu k protiprávnímu jednání plnou rozpoznávací nebo určovací schopnost, a proto musejí být podrobeny zvláštnímu zacházení odlišenému od trestního práva aplikovaného na dospělé pachatele.

Právní úprava soudnictví nad mládeží je vystavěna na konceptu tzv. relativní trestní odpovědnosti mladistvých⁷². Základem konceptu relativní trestní odpovědnosti je rozumová a mravní vyspělost mladistvého, neboť trestnost pachatele je vázána na podmínku schopnosti mentálně a psychicky chápat smysl a význam svého počínání⁷³.

Podle ustanovení § 5 odst. 1 ZSM mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento či trestně odpovědný.

⁷⁰ ZSM v období od jeho přijetí do dne 31. prosince 2009, tj. do účinnosti novely zákonem č. 41/2009 původně obsahoval právní úpravu počítající s přizváním dvou znalců z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii, což bylo praxí i teorií kritizováno.

⁷¹ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha, Praha 2005; shodně ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže – komentář, 1. vydání, C.H.BECK, Praha 2007

⁷² Opakem relativní trestní odpovědnosti je koncepce absolutní trestní odpovědnosti, na níž stála předchozí právní úprava do přijetí ZSM a která je charakterizována pouze pevnou dolní věkovou hranicí trestní odpovědnosti, přičetností a složku rozumové a mravní vyspělosti neobsahuje.

⁷³ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha, Praha 2006, str. 197

Zákonodárce zde spojuje posouzení rozpoznávacích a ovládacích schopností s dosaženou úrovní rozumové a mravní vyspělosti. Mladistvý není tedy trestně odpovědný, pokud jsou současně splněny tyto podmínky:

- absence rozumové a mravní vyspělosti (jako biologicko-psychologické kritérium)
- z toho plynoucí neschopnost rozpoznat protiprávnost činu (jako juristické kritérium)
- přičemž obě shora uvedená kritéria musejí být přítomna v době spáchání činu.

Přitom případná odchylka v rozumové a mravní vyspělosti mladistvého tak, aby mladistvý za spáchané provinění nebyl odpovědný, bude muset být výrazná a zásadní, lišící se od vyspělosti vrstevníků mladistvého. Stupeň rozumové a mravní vyspělosti tedy bude porovnáván se stejně starými „průměrnými“ mladistvými. Rozumová a mravní vyspělost mladistvého bude dána především biologickými předpoklady jedince, dále sociálním a výchovným prostředím, v němž se pohybuje, v rámci něhož význam budou hrát zejména dominující prvky (autority, party, apod.). Z názvu pojmu plyne, že bude hodnocena vyspělost jak z hlediska rozumového (znalosti, schopnosti zhodnotit čin a jeho důsledky), tak i z hlediska mravního (zde se zejména projeví vliv rodiny a sociálního a výchovného prostředí mladistvého, které bude u většiny jedinců hrát nejvýznamnější roli v procesu utváření hodnot); přitom obě složky jsou neoddělitelné a nebude tedy postačovat dosažení vyspělosti buďto pouze na úrovni rozumové anebo na úrovni mravní vyspělosti. Tato úroveň vyspělosti pak musí být tak silná, či dostatečná, aby v konkrétním případě umožnila mladistvému posoudit, zda jeho jednání je protiprávní a aby byl schopen ovládnout své jednání.

Dlužno podotknout, že ZSM nepodává legální definici rozumové a mravní vyspělosti, ani jiné vodítko a tak bude na aplikační praxi, jak si s výkladem tohoto pojmu poradí.

Pojmem rozumové a mravní vyspělosti se již zabýval Nejvyšší soud ČR, který ve svém rozhodnutí⁷⁴ uvádí, že: „Úroveň rozumové a mravní vyspělosti požadovaná ustanovením § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže jako předpoklad trestní odpovědnosti mladistvých má dvě složky, které se vzájemně ovlivňují a tvoří

⁷⁴ Srovnej usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2006, sp.zn. 8 TDO 1069/2006

z hlediska vývoje mladistvého nedílný celek. Rozumovou a mravní vyspělost mladistvého je třeba posuzovat jednak ve vzájemných souvislostech obou těchto složek (nikoliv izolovaně), jednak ve vztahu k obvyklému vývoji mladistvých, přičemž ze zákonné úpravy nevyplývají odlišné podmínky pro stanovení úrovně rozumové vyspělosti a mravní vyspělosti; v obou případech platí, že pouze v odůvodněných pochybnostech podložených konkrétními zjištěními je na místě, aby tato otázka byla řešena na podkladě posudku znalců z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, popřípadě psychologie.“

V soudní praxi Krajský soud v Českých Budějovicích⁷⁵ k problematice rozumové a mravní vyspělosti judikoval, že „v rámci rozumové a mravní vyspělosti mladistvého pachatele je při posouzení formy zavinění jeho protiprávního jednání nutné zohlednit i jeho osobní zkušenosti s následky shodného nebo obdobného jednání“.

V rámci teorie existují spory o tom, zda rozumová a mravní vyspělost je samostatným obligatorním znakem subjektu provinění⁷⁶ vedle věku a přičetnosti, či zda se jedná o speciální důvod nepřičetnosti:

Velmi přesvědčivě na podporu kritéria rozumové a mravní vyspělosti jakožto samostatného znaku trestného činu argumentuje Jelínek⁷⁷, který své stanovisko opírá o vztah speciality zákona o soudnictví ve věcech mládeže k trestnímu zákonu a uvádí, že pokud ZSM stanoví jako zvláštní podmínku trestní odpovědnosti rozumovou a mravní vyspělost mladistvého v ustanovení o trestní odpovědnosti mladistvého, nelze vztah speciality chápat jinak než tak, že se tato podmínka uplatní jako další, zvláštní vedle obecných podmínek trestní odpovědnosti platných pro dospělého pachatele, tedy vedle věku a přičetnosti jako obecných znaků trestného činu. Argumentuje dále zákonnou definicí nepřičetnosti, kde obligatorním znakem nepřičetnosti je duševní porucha a uvádí, že bez duševní poruchy nemůžeme u dané osoby hovořit o nepřičetnosti a dodává, že duševní porucha je takovým atributem nepřičetnosti, který není dán alternativně s nějakým jiným znakem a není zaměnitelný s pojmem rozumové a mravní vyspělosti, mimo jiné i proto, že rozumová

⁷⁵ Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 15.12.2008, sp.zn. 3 Tmo 26/2008 (publikováno v Trestněprávní revue 4/2009, str. 118-120)

⁷⁶ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha, Praha 2006, str.198, také zde: JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou, Nakladatelství Leges, Praha 2009, str. 45

⁷⁷ JELÍNEK, J.: K trestní odpovědnosti mladistvých (Několik poznámek k ustanovení § 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže), Kriminalistika, 2005/2

a mravní vyspělost oproti duševní poruše nemůže nastat nenadále, neboť jde o výsledek postupného vývoje jedince a postupnou socializaci jedince.

Obdobný úhel pohledu zaujímají Sotolář a Augustinová⁷⁸, kteří zdůrazňují, že nedostatek rozumové a mravní vyspělosti je záležitostí vývojové opožděnosti, nikoliv důsledkem duševní poruchy (jak je tomu u nepřičetnosti). Případný nedostatek rozumové a mravní vyspělosti mladistvého není pak podle nich projevem chorobného stavu, avšak pouze toho, že dospívání je proces, který probíhá u různých jednotlivců časově různě. Z tohoto důvodu se domnívají, že ke zkoumání rozumové a mravní vyspělosti nebude přibírán znalec z oboru zdravotnictví, odvětví dětské psychiatrie, jak je tomu v případě zkoumání přičetnosti, avšak bude přibírán znalec z oboru psychologie se specializací na vývojovou psychologii.

Proti tomu Šámal⁷⁹ pokládá rozumovou a mravní vyspělost za složku přičetnosti. Předkládá k tomu výklad historicky předcházejících právních norem a dobového chápání přičetnosti, když svou argumentaci staví na starší nauce s tím, že určitý věk je v širším slova smyslu podmínkou přičetnosti, přičemž z tohoto dovozuje také to, že ustanovení § 5 odst. 1 ZSM je nutné chápat jako speciální důvod nepřičetnosti a nikoliv jako jiný samostatný důvod vylučující trestní odpovědnost. Obdobné stanovisko pak zastává Říha, který přičetnost chápe v nejširším smyslu jako způsobilost k vině, když ve svých úvahách vychází z toho, že přičetnost se vyvinula jako podmínka subjektivního přičítání činu pachateli⁸⁰.

S uvedeným sporem souvisí také otázka konceptu pojetí přičetnosti mladistvých. Řada autorů jej označuje jako tzv. relativní nepřičetnost či relativní přičetnost. Tyto pojmy byly však např. již citovaným Říhou podrobeny kritice⁸¹.

Případný nedostatek rozumové a mravní vyspělosti se v řízení bude zjišťovat znalecky. V teorii existují dva názory na postup přibírání znalců v případě řešení otázky rozumové a mravní vyspělosti.

První názor⁸² vztahuje plně i na posuzování rozumové a mravní vyspělosti ustanovení § 58 ZSM, tj. přibírání dvou znalců z oboru zdravotnictví, odvětví

⁷⁸ SOTOLÁŘ, A., AUGUSTINOVÁ P.: K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestné spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, *Trestněprávní revue*, 2007, č. 7

⁷⁹ ŠÁMAL, P., K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého, *Právní rozhledy*, 2004, č. 2, s. 47 - 52

⁸⁰ ŘÍHA, J.: Ještě k nepřičetnosti podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zejména ke vztahu § 5 odst. 1,2 ZSM a § 12 TrZ), *Trestněprávní revue*, 2006, č. 10, str. 293 – 299

⁸¹ tamtéž

psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii.

Názory ze soudní praxe⁸³ pak – s ohledem na pojetí rozumové a mravní vyspělosti jakožto samostatného obligatorního znaku subjektu provinění (vedle věku a přičetnosti) – prosazují názor, že k posouzení rozumové a mravní vyspělosti by měl být přibrán znalec z oboru psychologie, odvětví vývojové psychologie, neboť úkolem znalce je hodnocení nikoliv duševního stavu mladistvého, ale posouzení toho, zda byl mladistvý schopen rozpoznat protiprávnost svého činu a ovládnout své jednání z hlediska dosažené mravní a rozumové vyspělosti, tj. posouzení jeho sociálního vývoje v prostředí, v němž se pohybuje, resp. toho, zda v tomto ohledu nezaostává za vrstevníky a v důsledku toho nejsou změněny jeho rozpoznávací a ovládací schopnosti ve vztahu k danému činu.

Domnívám se, že tento spor (do určité míry) vyřešila již zmíněná novelizace ustanovení § 58 ZSM, kdy nově přibrání znalce se specializací na dětskou (vývojovou) psychologii bude učiněno zadosti požadavkům z praxe, které jsou i s ohledem na judikaturu⁸⁴ porovnávací účel psychiatrického a psychologického posudku pochopitelné. Dle mého názoru provedená novelizace ustanovení § 58 ZSM poněkud argumentačně oslabila stanovisko, že rozumová a mravní vyspělost je složkou přičetnosti (viz dále).

6.4 VĚK

Podle současné právní úpravy je věkovou hranicí rozhodnou pro trestněprávní odpovědnost věk patnácti let. To znamená, že pokud osoba mladší patnácti let

⁸² JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, 1. vydání, Linde, Praha 2004;

shodně ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007

⁸³ SOTOLÁŘ, A., AUGUSTINOVÁ, P.: K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestné spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, Trestněprávní revue, 2007, č. 7, s. 196 - 201

⁸⁴ Zpráva Trestního kolegia Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 16. 6. 1976, čj. Tpjf 30/76 (R 41/1976) poměrně podrobně odpovídá na rozdíly mezi psychiatrickým a psychologickým posudkem, spočívající v tom, že „jádro otázek řešených psychiatrem spočívá v oblasti psychopatologické, kdežto psychologovi je vyhrazena oblast psychologie pachatele (mladistvého), jehož duševní stav je v podstatě v normě, a to v jeho sféře interpersonální, při rozboru a objasňování motivačních faktorů, při zkoumání subjektivních podmínek a příčin trestného jednání pachatele (mladistvého), psychologických faktorů urychlujících či retardujících či vůbec znemožňujících proces resocializace pachatele (mladistvého).

spáchá čin, jehož skutková podstata je vymezena v trestním zákoníku, nebude za tento čin trestně odpovědná pro nedostatek věku (§ 89 ZSM: „Dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné“ a § 25 trestního zákoníku: „Kdo v době spáchání činu nedovršil patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.“).

Dítě mladší patnácti let však může být podrobeno v rámci řízení ve věcech dětí mladších patnácti let opatření. Za určitých podmínek dokonce dítě mladší patnácti let, které v době spáchání činu dovršilo věk dvanácti let a které se dopustilo činu, za nějž trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, dokonce musí být opatření, konkrétně ochranné výchově, podrobeno⁸⁵.

Plné trestní odpovědnosti nabývá fyzická osoba a plné aplikaci trestního práva pro dospělé (za splnění dalších podmínek trestní odpovědnosti) je podroben ten, kdo při spáchání trestného činu dovršil věk osmnácti let.

Jak vyplývá z výše uvedeného, pro trestní právo jsou významné tři věkové hranice:

- dvanáct let, jakožto věku, od něž je možné za splnění zákonem stanovených podmínek uložit ochrannou výchovu,
- patnáct let, kdy nastupuje relativní (modifikovaná) trestní odpovědnost,
- a osmnáct let, jejichž dovršením nastupuje, za současného splnění dalších podmínek trestní odpovědnosti, plná trestní odpovědnost⁸⁶.

Dovršení věkové hranice patnácti let znamená naplnění jedné z podmínek trestní odpovědnosti, a to vedle další obligatorních znaků subjektu provinění, kterými jsou přičetnost a rozumová a mravní vyspělost, jakožto znak zakládající pojetí trestněprávní odpovědnosti mladistvých jako modifikované.

Z pohledu teorie je pro trestní odpovědnost osoby rozhodující tzv. matrikový věk, tedy věk počítaný od data narození. Kromě matrikového věku lze hovořit o věku mentálním, který vyjadřuje celkovou (nejen tedy rozumovou) vyspělost jedince, tzn. jeho biologickou, psychickou a sociální úroveň, jež podmiňuje rozpoznávací a určovací schopnosti pachatele. Jinými slovy jedinec musí nabýt takové míry

⁸⁵ Blíže viz v kapitole osmé pojednávající o ukládání sankcí dětem mladším patnácti let.

⁸⁶ Původní návrh ZSM obsahoval ještě navíc věkovou kategorii „mladých dospělých“, tedy osob ve věku 18 až 21 let. Příslušná ustanovení byla z návrhu vypuštěna z důvodu tvrdé kritiky příliš mírného zacházení s mladými pachateli trestné činnosti.

zralosti, aby byl schopen rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost a ovládat své jednání (viz dále)⁸⁷.

V souvislosti s věkem je nutné zmínit rovněž výkladové pravidlo platné pro počítání času (§ 139 trestního zákoníku), z něž vyplývá, že věk patnácti let je dovršen a modifikovaná trestní odpovědnost nastupuje až dnem následujícím po dni patnáctých narozenin. Pro další věkové hranice (osmnácti let) platí *mutatis mutandis* totéž.

Proto osoba, která se dopustí trestného činu v den svých patnáctých narozenin, nebude trestně odpovědná pro nedostatek věku. Obdobně osoba, která se dopustí trestného činu v den svých osmnáctých narozenin, bude podrobena aplikaci trestního práva účinného pro mladistvé pachatele (tedy ZSM), nikoliv trestného práva pro dospělé pachatele.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že zákonodárce rozdělil mládež na dvě oddělené skupiny – mladistvé a děti mladší patnácti let, přičemž ke každé z těchto skupin zaujímá ZSM zcela jiný přístup. Je přitom významné si uvědomit, že ve své podstatě je věková hranice významná nikoliv proto, že nastupuje modifikovaná trestní odpovědnost, ale zejména z toho pohledu jaké právní prostředky budou na mladistvého či dítě mladší patnácti let v důsledku jeho protiprávní činnosti aplikovány.

Rozdělení mládeže na tyto dvě skupiny je zcela správné, neboť se tímto rozlišuje diametrálně rozdílný stupeň biologické i sociálně-psychologické vyspělosti jedinců obou skupin. V závislosti na věku bude tedy daný jedinec podroben zacházení v systému určenému pro mladistvé pachatele, resp. v systému pro děti mladší patnácti let, přičemž každý z těchto systémů by měl být schopen adekvátně reagovat právě na delikventní jednání osob daného věku.

Trestní právo hmotné dále zná pojem osoby věku blízkého věku mladistvých. Je polehčující okolností, pokud pachatel spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých (§ 41 písm. f) trestního zákoníku). ZSM však s tímto pojmem nijak nepracuje a osob starších osmnácti let se jeho ustanovení nijak nedotýkají. Je otázkou pojetí soudnictví ve věcech mládeže, zda by se zvláštní právní úprava platná pro mládež měla vztahovat i na pachatele, kteří se dopustí protiprávního jednání ve věku blízkém mladistvým, resp. jako mladí dospělí (což je pojem aktuálně užívaný v této souvislosti v teorii).

⁸⁷ ZEŽULOVÁ, J., RŮŽIČKA, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (I. část), Státní zastupitelství, 2005, č. 7 a 8

V této souvislosti je zapotřebí zmínit, že původní návrh ZSM s kategorií osob ve věku blízkém mladistvých, resp. mladých dospělých, ve věku od osmnácti do dvaceti jedna let, počítal. Důvodem je skutečnost, že jedinci mladší dvaceti jedna let se vyznačují řadou odlišných psychologických, sociálních i kriminologických specifik, které je odlišují jak od mladistvých, tak od dospělých pachatelů. Doporučení Rady Evropy proto doporučuje zařadit tuto věkovou skupinu pod režim soudnictví nad mladistvými a namísto tradičního represivně orientovaného systému trestání mladé dospělé pomocí instrumentů soudnictví nad mládeží sociálně integrovat⁸⁸. Za zmínku stojí v této souvislosti také skutečnost, že mezi kriminology není shoda na horní věkové hranici, která by měla být stanovena u kategorie mladých dospělých; většinou je konec tohoto období kladen do věku dvaceti čtyř let, ale existují také názory o hranici třiceti let⁸⁹.

6.4.1 Věková hranice patnácti let jako Rubikon trestního práva

V posledních letech se – dle mého názoru jako důsledek větší informovanosti veřejnosti – stává v rámci veřejných diskuzí o trestní odpovědnosti nejčastějším tématem otázka věkové hranice trestní odpovědnosti. Stejně debaty se vedou na úrovni odborných diskuzí v rámci odborné právnické i kriminologické veřejnosti, a to již od devadesátých let⁹⁰. Rovněž v zahraničí odborné literatuře se lze poměrně často setkat s otázkou, proč byla v právním řádu zvolena určitá konkrétní věková hranice trestní odpovědnosti, když mnohdy tato neodpovídá psychologickým ani biologickým hranicím dospívání⁹¹. Výraznou roztříštěnost věkových kategorií významných pro odlišení justičního systému pro děti a mladistvé od soudnictví dospělých lze vysledovat například ve Spojených státech amerických.

⁸⁸ VÁLKOVÁ, H.: Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, *Trestněprávní revue*, 2002, č. 5

Shodně VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., ŠÁMAL, P.: *Trestní právo a soudnictví nad mládeží ve světle připravovaných legislativních změn*, *Právní praxe*, 2000, č. 8

⁸⁹ OSMANČÍK, O.: K některým kriminologickým a hmotněprávní aspektům zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Bulletin advokacie*, 2004, č. 1

⁹⁰ Například: MAREŠOVÁ, A., K diskuzi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, *Trestní právo*, 1997, č. 1

CÍSAŘOVÁ, D.: Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR Aleny Marešové, *Trestní právo* 1/97

⁹¹ SHOEMAKER, D. J.: *Juvenile Delinquency*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., United States of America, 2009, str. 3

Velká část laické veřejnosti, stejně jako část veřejnosti odborné, se přiklání ke snížení hranice trestní odpovědnosti nejméně na čtrnáct let. Tento názor převažoval rovněž u tvůrců nového trestního zákoníku, který ve své původní podobě počítal s hranicí čtrnácti let jakožto s hranicí trestní odpovědnosti a podle kterého byla současně hranice čtrnácti let promítnuta do mnoha ustanovení skutkových podstat trestního zákoníku.

Shodně s tím důvodová zpráva k prvnímu návrhu trestního zákoníku projednávaného v Parlamentu České republiky uváděla, že hranice čtrnácti let byla stanovena s přihlédnutím k rozvoji rozumové a mravní vyspělosti dětí v České republice a odkazovala na stejné hranice trestní odpovědnosti „v převážné většině států této části Evropy, např. v SRN, v Rakousku a po přijetí nového trestního zákona č. 300/2005 Z. z. i na Slovensku“ a tím, že stejná hranice trestní odpovědnosti byla na území České republiky stanovena až do roku 1950.

Nelze v této souvislosti nepřipomenout snahu prosadit nový trestní zákoník v Parlamentu ČR na přelomu let 2004 a 2005, kdy mj. i snížená věková hranice na čtrnáct let sehrála významnou roli při neschválení tohoto návrhu Parlamentem ČR v rámci rozložení politických sil.

Rovněž v současné době platný trestní zákoník (zák. č. 40/2009 Sb., v platném znění) prošel úspěšně legislativním procesem pouze za podmínky, že věková hranice trestní odpovědnosti a současně i věková hranice stanovená u některých skutkových podstat bude navrácena zpět k hranici patnácti let. S touto „podmínkou“ nový trestní zákoník v rámci legislativního procesu podepsal i prezident republiky Václav Klaus⁹². Rovněž horní komorou Parlamentu ČR, Senátem ČR, prošel trestní zákoník hladce jen proto, že ministerstvo spravedlnosti dopředu avizovalo novelu, kterou navrátí hranici trestní odpovědnosti na patnáct let.

Věková hranice patnácti let byla do nového trestního zákoníku skutečně navrácena, a to ještě před jeho účinností novelou zák. č. 306/2009 Sb.

Důvodová zpráva k přijatému trestnímu zákoníku k ustanovení § 25 trestního zákoníku nyní jen poněkud rezignovaně konstatuje: „Po rozsáhlé diskuzi při přípravě návrhu rekodifikace trestního práva hmotného osnova přebírá hranici trestní odpovědnosti podle platné právní úpravy.“⁹³ Od normotvůrců významné právní

⁹² Viz příloha č. 1: Vyjádření prezidenta republiky k podpisu nového trestního zákoníku.

⁹³ Důvodová zpráva k zák. č. 40/2009, zdroj internetové stránky Parlamentu České republiky - www.psp.cz: http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0

normy, jakou trestní zákoník je, by bylo lze očekávat poněkud odbornější odůvodnění hranice jednoho ze základních znaků trestní odpovědnosti.

Shora uvedeným tak zejména ilustruji, jak významně a zároveň citlivě je hranice trestní odpovědnosti laickou i odbornou veřejností vnímána. Skutečnost, že ne vždy je základním kritériem pro přijetí právní normy její odborná úroveň, ale spíše politický deficit a nedosažení sociálního konsenzu, popisuje ve vztahu k normotvornému procesu trestního zákoníku Válková⁹⁴.

Nejedná se však jen o věkovou hranici jakožto kritérium trestní odpovědnosti. Návazně na tuto otázku si zejména odborná veřejnost klade další související otázky.

První otázka otevírá diskuzi, zda by současně se snížením věkové hranice pro trestněprávní odpovědnost měla být snížena i věková hranice nynějších patnácti let, do nichž je chráněna oběť trestného činu (typicky trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a trestné činy proti životu a zdraví). V případech, kdy hovoříme o věkové hranici, od níž považujeme osobu za způsobilou rozhodovat o svém sexuálním životě, hovoříme o tzv. *age of consent*, tj. česky „věku souhlasu“.

Další otázka, která se nabízí, zní, zda by nebylo vhodné snížit věkovou hranici jen u některých trestných činů, což je myšlenka, kterou se zabývalo Ministerstvo spravedlnosti ČR pod vedením ministryně Daniely Kovářové⁹⁵.

A v neposlední řadě zde vynáším otázkou souvisejících právních předpisů, a to zejména občanského zákoníku a způsobilosti k právním úkonům a zákona o rodině a věkové hranice pro vstup do manželství.

Těmto nastíněným otázkám se budu dále podrobněji věnovat.

6.4.1.1 Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti za současného snížení věkové hranice jakožto znaku objektivní stránky skutkových podstat

Mnozí autoři podmiňují snížení věkové hranice trestní odpovědnosti současným snížením věkové hranice jakožto jednoho ze znaků skutkové podstaty

⁹⁴ VÁLKOVÁ, H.: Česká reforma trestního práva hmotného na rozcestí – bilance a perspektivy, *Trestněprávní revue*, 2006, č. 7

⁹⁵ „Tady nejde jenom o to, snížit z 15 na 14 let, ale zda nesnížit tuto hranici i výrazněji pro nejzávažnější trestné činy, například trestný čin vraždy,“ řekla novinářům Kovářová. Doplnila, že si nechala vytvořit statistiku. Z té vyplývá, že pokud by Parlament snížil hranici na 14 let, tak by se jednalo spíš o jednotlivé pachatele. „To znamená, že pokud jde o počty nebo finanční dopady, tak by to zásadní význam pro chod justice nemělo,“ uvedla ministryně. Zdroj: <http://www.ct24.cz:8001/domaci/79342-vrah-z-kmetinevsi-kovarova-chce-debatu-o-snizeni-trestni-odpovednosti/>

sexuálních deliktů. Takovou právní úpravu původně obsahoval, před novelizací zák. č. 306/2009 Sb. i současný trestní zákoník.

Proti tomuto lze vznášet zejména argument, zda to, že dovolíme čtrnáctiletým spolu souložit, skutečně znamená, že lidský život, zdraví a jiné statky jsou hodny zvýšené ochrany formou kvalifikované skutkové podstaty pouze do uvedených čtrnácti let a zda „legální sex“ a věková hranice pro zvýšenou ochranu uvedených a souvisejících hodnot jsou opravdu tak těsně sepyaty, aby je nebylo možno oddělit.

Právní úprava, která je v současné době aplikována ve Slovenské republice, ukazuje, že nikoliv. Alternativou shora uvedenému snížení věkových hranic jak trestní odpovědnosti, tak i snížení věkové hranice jako znaku objektivní stránky skutkových podstat dotčených trestných činů, je postup, kterým se vydala Slovenská republika, když snížila hranici trestní odpovědnosti na dosažení věku čtrnácti let (viz § 22 odst. 1,2 zák. č. 300/2005 Z.z. Slovenské republiky, trestný zákon), avšak ponechala hranici tzv. legálního sexu na hranici patnácti let (viz § 201 zák. č. 300/2005 Z.z. Slovenské republiky, trestný zákon⁹⁶). Zvláštní právní úpravou v ust. § 22 odst. 2 slovenského trestného zákona⁹⁷, který jinak obecně upravuje věkovou hranici trestní odpovědnosti, bylo dosaženo trestní neodpovědnosti pro osoby starší čtrnácti let a současně mladší patnácti let, které se dopustí skutku popsaného ve skutkové podstatě podle § 201 slovenského trestného zákona. Tato specifická úprava takto předchází poměrně absurdní situaci, která by vznikla nebýt výjimky stanovené v ustanovení § 22 odst. 2 pro osoby ve věku čtrnáct až patnáct let.

Konkrétně by bez takové úpravy chlapec a dívka, oba starší čtrnácti let a současně mladší patnácti let, kteří spolu budou dobrovolně souložit, byli z tohoto důvodu podrobeni trestnímu stíhání pro pohlavní zneužití, kdy by oba současně byli pachateli i oběťmi trestného činu spáchaného tím druhým.

Uvedený příklad demonstruje, že v případech různých hranic trestní odpovědnosti a věkové hranice age of consent, tedy legálního sexu, je možné

⁹⁶ „Sexuálne zneužívanie § 201

(1) Kto vykoná súlož s osobou mladšou ako pätnásť rokov alebo kto takú osobu iným spôsobom sexuálne zneužije, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov.“

⁹⁷ „§ 22 Vek

(1) Kto v čase spáchania činu inak trestného nedovŕšil štrnásť rok svojho veku, nie je trestne zodpovedný.

(2) Pre trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201 nie je trestne zodpovedný, kto v čase spáchania činu nedovŕšil pätnásť rok svojho veku.“

legislativní úpravu nastavit tak, aby k obdobně absurdním situacím nemohlo docházet.

Taková právní úprava tedy klade vyšší nároky na kvalitu legislativního procesu, není však ničím dle mého názoru vyloučena.

6.4.1.2 Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti jen pro některé trestné činy

Jakkoliv je možnost snížení věkové hranice jen pro některé trestné činy lákavá zejména pro zákonodárce, neboť je to laicky a mediálně poměrně atraktivní myšlenka, která dle mého mínění bude veřejností velmi dobře přijata, domnívám se, že zavedení této právní úpravy by bylo naprosto nevhodné.

Za prvé vyvstává otázka, u kterých skutkových podstat a jak by konkrétně měla být formulována v daných případech ona oproti základní trestní odpovědnosti snížená věková hranice a jaký by byl vliv takových úprav na trestní právo jako takové.

Poučka Anselma Feuerbacha „nullum crimen et nulla poena sine lege“ (žádný zločin a žádný trest bez zákona) rozvedená do pravidel „sine lege stricta, scripta, certa a praevia“ (bez zákona přesného, psaného, jasného a předchozího) zde nabývá na významu. V návaznosti na zásadu uplatňovanou i v trestním právu „ignorantia legis non excusat“ (česky: „neznalost zákona neomlouvá“) pak vyvstává otázka, zda většina adresátů trestněprávních norem bude vědět a znát, v případech kterých trestných činů by byla hranice snížena a kde by se uplatnila hranice obecná. Faktická znalost adresátů právních norem o obsahu těchto právních norem je přitom silně žádoucí stav.

Osobně se domnívám, že v podmínkách našeho legislativního procesu je dosažení vyváženého stavu při aplikaci dvou různých hranic pro trestní odpovědnost u méně závažných trestných činů a u více závažných trestných činů nemožné.

Klíč pro laicky vnímanou „beztrestnost“ pachatelů mladších patnácti let, kteří se dopustili z pohledu veřejnosti závažného provinění (typicky vraždy, znásilnění, apod.), vidím v dostatečném výběru vhodných sankcí a schopnosti orgánů činných ve věcech mladistvých tyto sankce přiléhavě aplikovat.

6.4.1.3 Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti a legálního sexu a související otázky občanského a rodinného práva

Pouhé provázání snížené věkové hranice (například dlouhodobě uvažovaných čtrnáct let) s hranicí tzv. legálního sexu v rámci skutkových podstat trestného činu není z hlediska práva dle mého názoru zcela dostačující. Domnívám se, že v takovém případě je na místě úprava řady dalších právních předpisů.

Je-li východiskem pro trestněprávní odpovědnost a současně východiskem pro snížení hranice zákonem dovoleného sexuálního styku dostatečná biologická i sociálně-psychologická vyspělost mládeže v České republice, pak ruku v ruce s tímto se dle mého snoubí právo takto vyspělých osob jednak vychovávat společně dítě vzešlé z takového vztahu a současně právo vstoupit do manželství, byť za podmínek, jak je dnes upravuje § 13 zák. č. 94/1963 Sb., o rodině, který dává nezletilým (tj. mladším osmnácti let) možnost uzavřít manželství výjimečně, jestliže je to v souladu se společenským účelem manželství (tj. zejména založení rodiny a výchova dětí – s odkazem na ust. § 1 zákona o rodině), na základě povolení soudu uzavřít manželství vydaného v rámci zvláštní nesporného občanského soudního řízení.

Shodně s tím by bylo vhodné snížení hranice pro vydávání občanských průkazů, jakož i veškeré další související legislativní úpravy (úprava přestupkového zákona, atd.).

6.4.2 Alternativy pevné dolní věkové hranice

Pevná věková hranice není jediným způsobem, jak stanovit hranici trestní odpovědnosti. Z teoretického hlediska lze uvažovat také o pružné věkové hranici, tj. určitém rozmezí (například věk 12 až 18 let), do jehož rámce by vždy v daném případě trestní odpovědnost mladistvého v závislosti na přítomnosti dalších podmínek – například rozumové a mravní vyspělosti mladistvého – spadala.

Lze si také, byť dle mého názoru jen teoreticky, představit úplnou absenci věkové hranice jako podmínky trestněprávní odpovědnosti a podmínění trestní odpovědnosti například pouze přičetností a dostatečnou rozumovou a mravní vyspělostí pachatele ve vztahu k danému konkrétnímu činu. Ačkoliv se tento koncept jeví jako velmi přiléhavý a nejvíce spravedlivý, v praxi by jednoznačně docházelo k absolutně nevyváženým rozhodnutím a vysoké diferenciaci rozhodování v rámci stejných či obdobných případů. Proti zde tedy zcela jednoznačně také hraje obrovská náročnost na justici a policejní systém, který by byl rozhodováním za těchto

podmínek jednoznačně přetížen (zřejmě více z pohledu následné kvality rozhodování než kapacitně).

Jako správný se za těchto okolností jeví koncept stanovené pevné dolní hranice trestní odpovědnosti, když zákonodárce vyšel z předpokladu, že všichni v průběhu života procházejí poměrně rovnoměrně rozvrstvenými etapami psychosociálního zrání, a na tomto postavil pevnou dolní věkovou hranici jako podmínku trestní odpovědnosti.

Skutečností je, že navzdory modifikacím v rámci jednotlivých právních řádů, je trestní odpovědnost v evropských zemích stanovena v závislosti na dosažení určitého věku.

6.4.3 Právní úprava věkové hranice ve státech Evropy

Níže uvedená tabulka podává přehled o věkových hranicích trestní odpovědnosti v okolních státech Evropy. Z přehledu vyplývá, že státy s nimiž je z hlediska práva Česká republika historicky spjata, a sice Maďarsko, Německo, Rakousko a Slovensko, mají hranici trestní odpovědnosti na úrovni věku čtrnácti let.

Věk jako podmínka trestní odpovědnosti je ovšem jen jedním ze způsobů nastavení trestněprávní odpovědnosti. Tabulka tedy nemůže dát jednoznačnou odpověď na otázku, jak nastavení věkové hranice v kontextu zahraničních právních úprav pojímat, neboť významnou roli hraje komplexní úprava trestněprávní odpovědnosti i celého systému trestního práva hmotného a trestního řízení.

Stát / země	Věková hranice trestní odpovědnosti
Anglie	10 let
Belgie	18 let (s výjimkami)
Dánsko	15 let
Francie	13 let
Finsko	15 let
Itálie	14 let
Irsko	14 let
Island	15 let
Kypr	12 let
Lucembursko	17 let

Maďarsko	14 let
Německo	14 let
Nizozemí	12 let
Norsko	15 let
Polsko	13 let
Rakousko	14 let
Rumunsko	14 let
Rusko	14 let (v případě vraždy)
Slovensko	14 let
Slovinsko	14 let
Španělsko	16 let
Švédsko	15 let
Švýcarsko	15 let (pro uložení nepodmíněného trestu)
Ukrajina	14 let

6.4.4 Klíčové faktory pro optimální nastavení dolní věkové hranice

Přijmeme-li koncept pevné dolní hranice věkové hranice jakožto praktický a legislativně uchopitelný, je nejtěžší otázkou stanovení adekvátní hranice pro počátek a konec trestní odpovědnosti⁹⁸, resp. modifikované trestní odpovědnosti, hovoříme-li o českém právním prostředí. Legislativa totiž v podstatě vytváří fikci trestněprávně odpovědného pachatele trestného činu, resp. provinění, na základu průměrně psychologicky i sociálně-psychologicky vyspělého jedince.

Podle názoru renomovaného soudního znalce - psychiatra⁹⁹ si i podprůměrně inteligentní dítě ve věku dvanácti až třinácti let uvědomuje, že veškerá trestná činnost je protiprávní a je schopno ovládat své chování.

Osobně si dovolím polemizovat s názorem, že „si uvědomuje, že veškerá trestná činnosti je protiprávní“, a to s ohledem na některé oblasti a formy kriminality, zejména sofistikovanější formy ekonomické kriminality a tzv. kriminality bílých

⁹⁸ Obdobně SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, J., Základy trestní odpovědnosti, 2. Podstatně přepracované a doplněné vydání, Orac, Praha 2004, str. 252

⁹⁹ ŠVARC, J., S Jiřím Švarcem o sexuologickém posuzování v trestním řízení, 25.9.2009, Respekt.cz (<http://respekt.ihned.cz/c1-38431580-s-jirim-svarcem-o-sexuologickem-posuzovani-v-trestnim-rizeni>)

límečků. Z podstaty pojmu je však zřejmé, že tato kriminální činnost není tím, čeho se mladiství běžně dopouštějí (podle současných analýz¹⁰⁰ převládá mezi mladistvými trestná činnost majetková, v rámci níž dominuje trestný čin krádeže). V úvahu jako diskutabilní pak snad přichází už jen trestná činnost s objektem v oblasti ochrany autorských práv (nelegální kopírování software, hudby, filmů, apod.). Je však zřejmé, že shora citovaný názor byl vyřčen v obecnějším rámci a jako s takovým s ním budu dále pracovat.

Pokud by byl shora citovaný názor, který jako laik sdílím, akceptován odbornou psychiatrickou veřejností, pak dle mého názoru neexistuje překážka pro snížení dolní věkové hranice dokonce na hranici dvanácti let a dokonce – za předpokladu správnosti uvedeného názoru – by snížení věkové hranice trestní odpovědnosti bylo dle mého názoru žádoucí. Vyjdeme-li totiž z předpokladu, že dvanáctiletý chápe „protiprávnost“ (zde v širším slova smyslu) svého jednání shodně jako patnáctiletý či čtrnáctiletý, neexistuje žádný důvod, proč by za své jednání neměl být shodně odpovědný. Je samozřejmě otázkou, jaká by měla být ideální trestněprávní reakce na čin spáchaný dvanáctiletým pachatelem a lze předpokládat, že trestněprávní reakce se budou adekvátně lišit u dvanáctiletých a například sedmnáctiletých. Koncepce škály vhodných opatření však patří dle mého názoru v první řadě do rukou psychiatrů, psychologů a kriminologů a teprve následně do rukou legislativců.

S otázkou, jak naložit se skutky, u kterých si dvanáctileté dítě neuvědomuje jejich společenskou škodlivost a dosah svého jednání, se pak lze vypořádat v rámci zkoumání subjektivní stránky trestného činu v daném případě. V praxi se ale kamenem úrazu může stát skutečnost, že pro některé orgány činné v trestním řízení jakoby subjektivní stránka provinění, resp. trestného činu, neexistovala¹⁰¹.

Současně i zde je namístě připomenout, že i pro ZSM platí, že trestní právo je „ultima ratio“¹⁰².

¹⁰⁰ HOLAS, J., VEČERKA, K., Základní rysy delikvence mladistvých v ČR, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha

¹⁰¹ Jedná se o vlastní zkušenost. V praxi jsem se setkala fakticky s tím, že zavinění se vlastně u pachatele předpokládá, což považuji za alarmující jev, který příkládám nedostatečné odborné erudici zejména u orgánů Policie ČR.

¹⁰² Tj. nejzazší (či poslední) řešení; koncept trestního práva jako ultima ratio vyjadřuje princip, podle kterého trestní právo určeno k ochraně hodnot ve společnosti až jako poslední možnost, tj. po vyčerpání případných prostředků ochrany poskytovaných soukromým právem či právem veřejným v rámci správního (přestupkového) práva apod. Přes deklarované přihlášení se k tomuto principu však

6.4.5 Existují i jiné důvody pro snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti?

Kromě shora uvedeného psychiatrického hlediska založeného na poznacích psychobiologického zrání jedinců v naší společnosti se uvádějí i další argumenty pro snížení dolní hranice trestní odpovědnosti či naopak pro její ponechání; patří mezi ně:

- a) argument o nárůstu kriminality dětí a mládeže,
- b) argument o nárůstu brutality kriminality dětí a mládeže,
- c) argument, že děti dospívají a stávají se zralými dříve než v minulosti,
- d) srovnávací argumentace založená na porovnání věkové hranice s jinými státy,
- e) historická argumentace.

Argumentace o nárůstu dětské kriminality a její brutality zřejmě neobstojí ve světle publikovaných sdělení¹⁰³, v rámci nichž autoři shodně konstatují, že počet činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let stále výrazně klesá a zejména v posledních čtyřech letech je nižší než byl v roce 1990 (při zohlednění všech souvislostí, jakými byla novela zák. č. 256/1990 Sb. či demografický vývoj), jednak na základě porovnání celkové kriminality dětí a počtu vyšetřovaných dětí v čase, jednoznačně vyvrací argument o nárůstu dětské kriminality a naopak podává přesvědčivý důkaz o klesající tendenci obou sledovaných hodnot.

Argument uvedený sub b), postavený na tvrzení, že se jedná o převážně násilnou „trestnou činnost“ dětí, kterou je potřeba v rámci snížení věkové hranice trestní odpovědnosti postihnout poměrně dobře vyvrací studie provedená Institutem pro kriminologii a sociální prevenci, kde autoři docházejí k závěru¹⁰⁴, že „majetkové trestné činnosti (bez započítání trestného činu loupeže podle § 234 trestního zákona) se dopustilo 377, tj. 77,9 % mladistvých obžalovaných, při započítání trestného činu loupeže pak 412, tj. 85,1 %. Násilné trestné činnosti se dopustilo (opět bez započítání trestného činu loupeže) 53 mladistvých obžalovaných, tj. 11 %, při započítání pak 98 mladistvých obžalovaných, tj. 20,2 %. Jinými slovy lze říci, že

zejména s přijetím nového trestního zákoníku dochází ve skutečnosti k opačnému postupu v trestních věcech, zejména v legislativě, kdy trestní represe legislativně posiluje.

¹⁰³ VÁLKOVÁ, J., HULMÁKOVÁ, J.: Dobré zprávy o kriminalitě mládeže, Mladá fronta DNES, 4.10.2008, str. 25, shodně MATIAŠKO, M.: K otázce věkové hranice trestní odpovědnosti. Realita a mystifikace, Trestní právo 7/2008

¹⁰⁴ HOLAS, J., VEČERKA, K.: Základní rysy delikvence mladistvých v ČR, Kriminální věda, 2007/3

kriminalita mládeže je převážně majetkové povahy, a to v takové míře, že čtyři obžalovaní mladiství z pěti spáchali majetkový delikt bez použití násilí vůči člověku.“ Nadto autoři zdůrazňují poměrně malou výši škody, se kterou je trestná činnost mladistvých spojená, když podle jejich zkoumání bývá nadto škoda mnohdy způsobena jako vedlejší následek při páchání trestné činnosti. Obdobně podle dalších autorů¹⁰⁵ je prokázáno, že z hlediska struktury kriminality tvoří méně závažná majetková trestná činnost, převážně krádeže, nejvýznamnější podíl kriminality mládeže. Násilná trestná činnost tvoří pak minimální množství - konkrétně například podíl vražd z celkové kriminality mladistvých tvořil v roce 2007 0,1% z celku. Lze předpokládat (nejen se shora uvedeného, ale například i z obdobných výzkumů v zahraničí, kde byly sbírány data i u osob mladších patnácti let¹⁰⁶), že struktura páchané „trestné činnosti“ bude u osob mladších patnácti let velmi podobná.

Argument uvedený pod c) o předčasném dospívání a zralosti ve srovnání s minulostí se jeví diskutabilní; nenalezla jsem pro něj jednoznačné podklady.

Argumentace používající srovnání s okolními zeměmi (argument sub d)), považuji za podpůrnou argumentaci spíše k argumentům uváděným psychiatry a psychology, přičemž lze asi stavět na argumentu, z hlediska sociobiologického vývoje jsou mladiství v České republice pravděpodobně shodně vyspělí jako jejich vrstevníci v okolních zemích; na druhou stranu je nutné si připustit názor, že úprava v okolních zemích nemusí být optimální a založená výlučně na odborných závěrech, neboť jako je zřejmé z českého legislativního prostředí, ne vždy jde o to mít nejlepší právní úpravu, ale mnohdy spíše o takovou, která „projde“ (rozuměj legislativním procesem). Nadto, jak je již shora uvedeno, samotná věková hranice bez přihlédnutí ke způsobu zacházení s takto mladými delikventy, může být velmi zavádějícím argumentem.

Názory – argumenty sub e), které se hlásí a priori k historickým odkazům nepovažuji osobně za dostatečně relevantní pro argumentaci o věkové hranici, neboť společnost se zejména v současné době (až překotně) vyvíjí a společenské změny s sebou musejí nutně nést i změny práva. Jakkoliv lze považovat některé prvky

¹⁰⁵ VÁLKOVÁ, J., HULMÁKOVÁ, J.: Dobré zprávy o kriminalitě mládeže, Mladá fronta DNES, 4.10.2008, str. 25

¹⁰⁶ Např. MOULISOVÁ, M.: Věk a trestná činnost z pohledu vývojové kriminologie, Kriminalistika, 2009/2, str. 107-120

historické právní úpravy za tehdy pokrokové, není nutné dle mého názoru se k nim vracet ve všech směrech.

S ohledem na shora uvedené, lze tedy uzavřít, že žádný se shora uvedených argumentů není sám o sobě ani společně přesvědčivým zdůvodněním pro snížení věkové hranice trestní odpovědnosti, a už vůbec ne pro „kosmetickou“ úpravu na úroveň čtrnácti let.

Pro úplnost je potřeba zmínit i hlasy zaznívající z řad právnické veřejnosti, které se zásadně staví proti snížení věkové hranice trestní odpovědnosti. Mezi nejvýznamnější oponenty snížení hranice z nynějších patnácti let na věkovou hranici nižší patří např. Jelínek, Musil¹⁰⁷, či v zahraničí Madliak¹⁰⁸, ale také jiní¹⁰⁹.

Zajímavý názor prezentuje Musil, který ve svém článku věnovaném kritice kriminalizace (novým trestním zákoníkem) obhajuje ponechání věkové hranice na úrovni patnácti let, a to z důvodu absence účelnosti snížení věkové hranice (zejména důrazně je kritizováno „kosmetické snížení“ věkové hranice na čtrnáct let), když dle autora „neexistují žádné přesvědčivé a empiricky doložené důkazy o tom, že snížení věkové hranice vede k pozitivním výsledkům ve smyslu individuální či generální prevence. Dosavadní právní úprava (obsažená zejména v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.) umožňuje dostatečně efektivní postih dětské delikvence a nabízí široké spektrum výchovně, léčebně a preventivně zaměřených nástrojů. Myslím, že snížením hranice trestní odpovědnosti se ničeho pozitivního nedosáhne – neprojeví se žádný skutečný efekt v podobě snížení dětské delikvence – ten lze očekávat pouze od komplexu složitých a dlouhodobých sociálních opatření.“

Jakkoliv s Musilem souhlasím, zejména co se nutnosti komplexnosti a dlouhodobosti opatření na poli sociální prevence kriminality týká, dovoluji si pohled z jiného úhlu. Pokud přijmeme jako správnou myšlenku, že i podprůměrně inteligentní dvanáctileté dítě si uvědomuje trestnost určitého jednání, a to shodně jako patnáctiletý, pak je pro mne z hlediska principu rovnosti před zákonem neobhájitelné, aby dvanáctiletý nebyl trestně odpovědný, zatímco patnáctiletý ano.

¹⁰⁷ Např. MUSIL, J.: Respektuje český zákonodárce subsidiaritu trestní represe? Kriminalistika, 2007/3, str. 15-16 článku

¹⁰⁸ MADLIAK, J., DZADÍK, P.: Trestnoprávně postavenie mladistvých podľa nových trestných kódexov, Bulletin advokacie, 2006, č. 3

¹⁰⁹ VÁLKOVÁ, J., HULMÁKOVÁ, J.: Dobré zprávy o kriminalitě mládeže, Mladá fronta DNES, 4.10.2008, str. 25

Shodně MATIAŠKO, M.: K otázce věkové hranice trestní odpovědnosti. Realita a mystifikace, Trestní právo 7/2008

Tedy pokud se na hranici trestní odpovědnosti budeme dívat pouze účelně z hlediska současného systému, pak lze zřejmě Musilovi dát za pravdu; pokud se však na hranici trestní odpovědnosti budeme dívat komplexně z hlediska všech možných úhlů pohledu, nedořešení otázky správného nastavení věkové hranice může budit rozpaky z hlediska základních ústavněprávních principů.

6.4.6 Věková hranice trestní odpovědnosti v legislativním procesu

V souvislosti s otázkou správného nastavení věkové hranice trestní odpovědnosti se nabízí otázka, proč se ani jednou nepodařilo prosadit přijetí nového trestního zákoníku se sníženou dolní věkovou hranicí trestní odpovědnosti na čtrnáct let? Dle mého názoru stojí za neúspěchem prosadit nižší dolní věkovou hranici trestněprávní odpovědnosti hned několik faktorů:

Prvním z těchto faktorů se zdá být nedostatečná interdisciplinární debata v rámci odborné veřejnosti, když mezi odborníky, kteří by připravovali úpravu věkové hranice trestní odpovědnosti, by neměli chybět psychiatři a psychologové, popřípadě sociologové. Jak ukázala již v odborném tisku proběhnuvší debata v devadesátých letech¹¹⁰, názory odborníků z různých disciplín se mohou vlivem optiky, kterou je na problematiku nazíráno, lišit, resp. může docházet k určitým dezinterpretacím. Tyto různé optiky, náhledy a interpretace je dle mého názoru nutno řešit dříve než v legislativním procesu (stricto sensu), například v rámci Legislativní rady vlády České republiky.

Za druhý faktor neúspěšnosti považuji nedostatečnou veřejnou debatu a mediální kampaň na téma nového trestního zákoníku, nedostatečné využití moderních technologií a komunikačních postupů (zveřejnění návrhu nového trestního zákoníku na internetu nepovažuji za dostatečnou komunikaci s veřejností), nedostatečně veřejně proběhnuvší odborné diskuze na téma věkové hranice trestní odpovědnosti a věkové hranice tzv. legálního sexu. Právní úprava by měla vycházet ze společnosti, nikoliv jí být „seshora“ vnucována a stanovována bez širšího společenského konsensu.

¹¹⁰ CÍSAŘOVÁ, D.: Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR Aleny Marešové, *Trestní právo* 1/97

MAREŠOVÁ, A.: K diskuzi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, *trestní právo* 1/97

S tímto faktorem souvisí i poslední, třetí, faktor neúspěšnosti, kterým je dle mého názoru uspěchaná snaha prosadit nový trestní zákoník v legislativním procesu za nastavených politických podmínek, resp. za daného rozložení sil v Parlamentu ČR. Osobně považuji za velmi nešťastné, pokud je tak zásadní právní norma, jakou trestní zákoník bezesporu je, přijímána nikoliv na základě znalosti normy a její hlubší problematiky ze strany zákonodárců a všeobecného konsensu veřejnosti s ní, ale na základě dohadů a předjednávaného hlasování. Jako samozřejmost bych očekávala i propracovanější důvodovou zprávu než jaká doprovázela sněmovní tisk č. 410/0, tj. současný trestní zákoník.

Závěrem se hlásím k názoru, že dolní hranici trestní odpovědnosti by bylo vhodné *de lege ferenda* snížit směrem k hranici až dvanácti let, a to na základě rozsáhlé interdisciplinární diskuze, jež by měla potvrdit sociobiologickou vyspělost dvanáctiletých a která by měla přispět i k zavedení přiléhavějších a adekvátních trestněprávních reakcí v závislosti na věku pachatelů, spáchaném skutku a širších okolnostech spáchaného provinění.

Svůj názor opírám o shora uvedený závěr soudního znalce psychiatra, že podprůměrně inteligentní dítě ve věku dvanácti až třinácti let si uvědomuje, že veškerá trestná činnost je protiprávní a je schopno ovládat své chování. Za použití hmotněprávních korektivů, které v našem případě představuje mravní a rozumová vyspělost a subsidiarita trestní represe vyjádřená v § 12 trestního zákoníku, se hranice dvanácti let *de lege ferenda* jeví jako adekvátní, ovšem s důrazným apelem na fungující justici, erudované znalce a ukládání takových sankcí, které budou odpovídat věku mladého provinilce.

6.5 ZÁNİK TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI

Jestliže důsledkem spáchání provinění je vznik trestněprávního vztahu pachatelem provinění a státem (viz kapitola pojednávání o trestní odpovědnosti mladistvých), pak se zánikem trestní odpovědnosti je nutně spojen zánik práva státu na potrestání mladistvého pachatele. Tento zánik trestní odpovědnosti způsobují okolnosti, které nastaly po spáchání provinění, avšak před tím než o provinění bylo pravomocně rozhodnuto.

Zánik trestní odpovědnosti upravuje ZSM speciálně ve vztahu k ustanovením trestního zákoníku, a to v § 7 a 8 ZSM pod názvem Zánik trestnosti, ačkoliv se přesněji jedná spíše o zánik trestní odpovědnosti¹¹¹.

6.5.1 Důvody zániku trestnosti

Důvody zániku trestnosti jsou takové příčiny, které mají za následek zánik trestní odpovědnosti. V teorii bývají někdy důvody trestní odpovědnosti označovány jako negativní podmínky trestnosti či trestní odpovědnosti, neboť jejich přítomnost znamená neexistenci trestní odpovědnosti.

ZSM uvádí pouze dva důvody zániku trestní odpovědnosti za spáchané provinění. Těmito dvěma důvody jsou:

- účinná lítost
- a promlčení trestního stíhání,

upravené v § 7 a 8 ZSM. Vzhledem ke speciálnímu vztahu mezi ZSM a trestním zákoníkem se však uplatní také důvody zániku trestnosti uvedené v trestním zákoníku, kterými jsou:

- zánik trestnosti přípravy a pokusu ve smyslu § 2 odst. 3,4 a § 21 odst. 3,4 trestního zákoníku,
- zánik trestnosti účastenství,
- zvláštní případy účinné lítosti stanovené v § 197, 242 a 362 trestního zákoníku,
- smrt pachatele,
- a milost prezidenta republiky v podobě *abolice*¹¹².

¹¹¹ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, 1. vydání, Linde, Praha 2004, str. 19

¹¹² Abolicí se rozumí akt prezidenta formou individuálního aktu, kterým prezident nařídí, aby se v dané věci nezahajovalo trestní stíhání, popřípadě aby se v zahájeném trestním stíhání nepokračovalo.

Účinná lítost je hmotněprávním institutem, který favorizuje zájmy chráněné trestním zákoníkem před závažnými následky trestné činnosti do té míry, že umožňuje pachateli provinění stát se za předpokladu ochránění těchto zájmů trestně neodpovědným za spáchaný čin. Takto dle § 7 ZSM trestnost činu, na který trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, spáchaného mladistvým zaniká, jestliže mladistvý po spáchání činu:

a) dobrovolně odstranil nebo napravil způsobený následek, anebo se o to pokusil, zejména nahradil způsobenou škodu, učinil opatření potřebná k její náhradě nebo se jinak pokusil odčinit způsobené následky,

b) svým chováním projevil účinnou snahu po nápravě a

c) čin neměl trvale nepříznivých následků pro poškozeného nebo pro společnost.

Shora uvedené podmínky musejí být splněny kumulativně; to vyplývá z gramatického výkladu ustanovení a podpůrně také z účelu ustanovení. Splnění podmínky horní hranice pěti let se posuzuje s ohledem na trestní sazbu stanovenou trestním zákoníkem. Snížená sazba trestu podle § 31 odst. 1 ZSM se v tomto případě neaplikuje. Důvodem pro takový postup je jednak výslovný přímý odkaz § 7 na trestní zákoník, jednak to, že se nejedná o případ ukládání trestu, ale o důvod zániku trestnosti.

Co se týká následku provinění, pachatel musí dobrovolně odstranit anebo napravit způsobený následek, popřípadě se o odstranění nebo nápravu způsobeného následku alespoň pokusit. Skutečnost, že následek provinění již existuje, znamená, že objekt trestného činu byl ohrožen (v případě trestných činů ohrožovacích) či již porušen (v případě trestných činů poruchových). Způsoby nápravy způsobeného následku ZSM uvádí demonstrativně: náhrada způsobené škody, učinění opatření potřebných k náhradě škody či jiný způsob odčinění způsobených následků. První dva jmenované způsoby se uplatní jednoznačně tam, kde došlo ke škodě na věci, popřípadě v některých případech i na zdraví. Pod jiným způsobem odčinění následků provinění je možné si představit například situaci, kdy následkem provinění nebyla primárně škoda na věci (byť to bude nejčastější následek trestné činnosti mladistvých), avšak došlo například k narušení jiných

Jakkoliv ve svém důsledku abolice představuje procesní překážku stíhatelnosti, jedná se o institut s hmotněprávními rysy. Další formy milosti – *agraciace* a *abolice* jsou považovány nikoliv za důvody zániku trestní odpovědnosti, ale za důvody zániku práva státu na výkon trestu.

právem chráněných zájmů a mladistvý přispěl k nápravě způsobeného stavu (například výlučnou činností mladistvého došlo k nápravě poškozené pověsti jiné osoby, kterou mladistvý nerozvážně pomluvil, apod.).

O nápravu následku musí usilovat pachatel sám, popřípadě v případě spolupachatelství či jiné formy trestné součinnosti bude zcela jistě přípustné a dokonce za účelem naplnění podmínky účinné lítosti ve vztahu ke všem účastníkům, aby se o napravení způsobeného následku přičinili všichni účastníci společně¹¹³. Odstranění nebo náprava způsobeného následku třetí osobou nebude mít účinky zániku trestní odpovědnosti pachatele. Snaha o odstranění nebo snaha o nápravu následku nemusí být však úspěšná. Musí se ovšem jednat činnost ze strany pachatele dobrovolnou a vážně míněnou. Zákonná podmínka dobrovolnosti bude splněna, pokud pachatel bude usilovat o odstranění nebo nápravu následku z vlastního rozhodnutí, a to dříve než byl trestný čin odhalen či oznámen. Jednání pod tlakem zahájeného trestního stíhání proto nevyvolává účinky účinné lítosti¹¹⁴.

Odstranění následku či snaha o nápravu následku je z hlediska mladistvého pachatele sama o sobě výchovným faktorem, jakkoliv situace mladistvého může být ztížena například jeho majetkovými poměry či výdělečnými schopnostmi. Vzhledem k tomu, že však stačí, aby se mladistvý pokusil škodu napravit, domnívám se, že lze akceptovat i dlouhodobější formu reparace, například pokud si mladistvý najde za účelem nápravy následku brigádu a postupně bude způsobenou škodu hradit – významné však bude, aby s hrazením škody s vážným úmyslem započal.

Za ne zcela vhodnou formulaci považuji kritérium, že čin neměl trvale nepříznivých následků pro poškozeného či pro společnost. Trvale nepříznivé následky pro poškozeného bude totiž vždy mít nenahrazená škoda na majetku, neboť hodnota jeho majetku bude trvale snížena. Pouze výkladem s ohledem na předchozí podmínku uvedenou shora sub b), podle kterého pro splnění podmínek účinné lítosti postačuje „snaha o nápravu“, je možné odstranit pochybnost, která je zněním vyvolávána, a sice že k trvalému zásahu do majetkové sféry poškozeného může dojít. S ohledem na znění této zákonné podmínky je zřejmé, že účinná lítost je

¹¹³ Srovnej rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 20.7.1979, sp.zn. 6 Tz 29/79 (R 11/1980), které judikuje, že při účasti více osob na trestném činu se podmínky účinné lítosti ve smyslu § 66 písm. a) tr. zák. posuzují u každé ze zúčastněných osob samostatně. Pokud jedna ze zúčastněných osob dobrovolně napraví škodlivý následek trestného činu [§ 66 písm. a) tr. zák.], neprospívá to jiné zúčastněné osobě, která se o napravení škodlivého následku nepřičinila.

¹¹⁴ Viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 31.10.1964, sp.zn. Tz 69/64 (R 2/1965), či usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 11.1.2001 sp. zn.7 Tz 289/2000 (R 35/2001)

vyloučena zejména tam, kde u poškozeného dojde k doživotní újmě na zdraví. De lege ferenda se domnívám, že znění této podmínky by mělo spíše směřovat nikoliv k „trvale nepříznivým následkům“, ale spíše například k „významným nepříznivým následkům pro poškozeného“. Pochybnosti o výkladu normy však může odstranit i soudní praxe.

Pozitivně však lze hodnotit zohlednění zájmů poškozeného, reparační charakter účinné lítosti, jakož i výchovný přístup k mladistvému, který, aby mohl svým chováním projevit účinnou snahu po nápravě, si musí uvědomit škodlivost svého jednání a přehodnotit své chování a jednání (mladistvý se dobrovolně začne podílet na zvyšování veřejné informovanosti o škodlivosti návykových látek poté, co spáchá pod vlivem alkoholu trestný čin výtržnictví, anebo se zapojí do činnosti neziskové organizace pomáhající tělesně postiženým poté, co z nedbalosti ublíží někomu na zdraví, apod.). Projev účinné snahy o nápravu se může zobrazit také v tom, že totéž jednání bude možné kvalifikovat jako polehčující okolnosti.

Promlčení trestního stíhání je dalším ZSM explicitně upraveným důvodem zániku trestnosti. Promlčením zanikne trestnost činu tím, že uplyne zákonem stanovená doba.

Promlčecí doba pro mladistvé pachatele činí:

- a) deset let, jde-li o provinění, na které trestní zákoník stanoví výjimečný trest,
- b) pět let, činí-li horní hranice trestní sazby odnětí svobody nejméně deset let,
- c) tři léta u ostatních provinění.

Tato doba je stanovena obecně s ohledem na typovou nebezpečnost činu pro společnost. Nepřihlíží se tedy k tomu, jaký trest by byl mladistvému uložen v případě, že by mu soud ukládal za spáchané provinění opatření.

Při určování délky promlčecí doby u pachatele činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny ve smyslu § 107 trestního zákoníku je však potřeba vycházet z horní hranice trestu odnětí svobody zvýšené o jednu třetinu, protože v tomto případě jde o okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby, tedy o znak kvalifikované skutkové podstaty. Při stanovení délky promlčecí doby je potřeba vždy přihlížet také k pravidlům časové působnosti trestních zákonů, zejména k zákazu retroaktivity a k zásadám vyjádřeným v ust. § 2 trestního zákoníku. Aplikaci pravidla, že trestnost činu se posuzuje podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán a podle pozdějšího zákona se posuzuje jen tehdy, jestliže to je pro pachatele příznivější, stvrzuje i současná judikatura. ZSM odkazuje na analogické a subsidiární

použití trestního zákoníku (§ 35), který stanoví trestné činy, jejichž promlčení není možné. Zákonodárce odkazem vylučuje i u mladistvých zánik trestní odpovědnosti promlčením pouze u nejzávažnější trestné činnosti, na jejichž potrestání má společnost – domnívám se, že zejména z hlediska generální prevence, ale také z důvodů satisfakce – nejvyšší zájem. Uplynutím promlčecí doby tak nezaniká podle § 35 trestního zákoníku trestní odpovědnost promlčením u trestných činů uvedených v hlavě třinácté trestního zákoníku (s tam stanovenými výjimkami), dále u válečných zločinů nebo zločinů proti lidskosti podle mezinárodního práva a u některých činů spáchaných za komunistického režimu v období od 25. února 1948 do 29. prosince 1989.

Ohledně počátku, stavení a přerušení promlčecí doby se subsidiárně použijí ustanovení trestního zákoníku, konkrétně ust. § 34 odst. 2 až 5.

Počátek promlčecí doby určuje výslovně trestní zákoník (§ 34 odst. 2) tak, že u trestných činů, jejichž znakem je účinek anebo u nich je účinek znakem kvalifikované skutkové podstaty, počíná promlčecí doba okamžikem, kdy takový účinek nastal; u ostatních trestných činů počíná běžet promlčecí doba od ukončení jednání. Účastníkovi počíná běžet promlčecí doba od ukončení činu hlavního pachatele.

Promlčecí doba se přerušuje jednak procesněprávními úkony vyjmenovanými v ust. § 34 odst. 4 písm. b) trestního zákoníku, jednak v případě, kdy pachatel spáchal v promlčecí době provinění (či trestný čin), na který trestní zákon stanoví trest stejný nebo přísnější (právní kvalifikace takového skutku však roli nehraje). Přerušování promlčecí doby znamená, že promlčecí doba začíná od daného okamžiku běžet znovu, přičemž může být znovu opakovaně přerušena uvedenými okolnostmi.

Stavením promlčení rozumíme situaci, kdy sice promlčecí doba neběží, ale po odpadnutí překážky, která způsobuje její stavení, promlčecí doba pokračuje s tím, že se do ní započítává doba před stavící překážkou. Stavící překážky jsou subsidiárně upraveny v § 34 odst. 3 trestního zákoníku¹¹⁵.

¹¹⁵ Podle něj se do promlčecí doby nezapočítává: a) doba, po kterou nebylo možno pachatele postavit před soud pro zákonnou překážku, b) doba, po kterou bylo trestní stíhání přerušeno, c) doba, po kterou oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168) nebo některého trestného činu uvedeného v hlavě třetí zvláštní části tohoto zákona o trestných činech proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti byla mladší osmnácti let, d) zkušební doba podmíněného zastavení trestního stíhání.

V případě souběhu více trestných činů, a to jak jednočinného, tak i vícečinného, běží promlčecí doba samostatně pro každý trestný čin. Může tak dojít i k situaci, kdy jeden ze spáchaných činů bude promlčen a další nikoliv.

Důvody existence institutu promlčení leží jak na straně hmotněprávní, tak i na straně procesního práva. Hmotněprávní důvody spočívají v tom, že pokud jsou splněny podmínky promlčení, tj. uplynutí doby a skutečnost, že mladistvý nespáchal v době promlčení jiné provinění či trestný čin, jednalo se z hlediska pachatele o určitý trestněprávní exces, na nějž však stát již nechce reagovat. Zanikla totiž potřeba státu pachatele potrestat, a to jak z hlediska individuální prevence, tak i z hlediska generální prevence. Pachatel se totiž dalšího činu stejně či více trestného nedopustil, v důsledku čeho se předpokládá pozitivní změna jeho chování. Uplynutím doby také zaniká škodlivost činu. Procesním důvodem existence institutu promlčení je zejména velmi obtížné dokazování v průběhu případného trestního stíhání - svědci zapomínají, některé důkazy přestávají existovat či jejich důkazní síla slábne.

Projevem hmotněprávních důvodů promlčení a také zvláštního přístupu k mladistvým pachatelům je zkrácení promlčecí doby u mladistvých na přibližně polovinu doby, než jaká je stanovena pro dospělé pachatele.

6.5.2 Důsledky zániku trestnosti

Zánikem trestní odpovědnosti zaniká i trestněprávní vztah mezi státem a pachatelem trestného činu. Zaniká tedy právo státu vyslovit vinu a potrestat pachatele trestného činu a tomu odpovídající povinnost pachatele trestného činu strpět vyslovení viny, uložení trestu a jeho výkon.

Ve svých důsledcích má zánik trestní odpovědnosti za důsledek to, že nelze pro daný čin zahájit trestní stíhání a pokud již trestní stíhání bylo zahájeno, nelze v něm pokračovat. K zániku trestnosti se přitom přihlíží z úřední povinnosti, pachatel není povinen ji namítat – je-li však námitka zániku trestnosti učiněna, například v rámci obhajoby, musí se s ní orgány činné v trestním řízení vypořádat.

Zánik trestní odpovědnosti má však své důsledky výhradně v oblasti trestního práva; případná soukromoprávní odpovědnost pachatele za jednání, jehož se dopustil (typicky povinnost nahradit způsobenou škodu), tím není dotčena.

Mezi konkrétní důsledky zániku trestnosti pak patří procesněprávní následky, tj. ukončení trestního stíhání, a to jak ve fázi přípravného řízení, tak i v řízení před

soudem. V případě, že trestní stíhání nebylo doposud zahájeno, je zánik trestnosti důvodem, pro který trestní stíhání ani nebude zahájeno.

7. OPATŘENÍ UKLÁDANÁ MLADISTVÝM

7.1 POJEM OPATŘENÍ

Ustanovení § 9 až 35 ZSM obsahují vnitřně provázaný speciální systém sankcí, kterými stát reaguje na protiprávní jednání mladistvých pachatelů.

Důvodem pro zvláštní právní úpravu na úseku sankcí za protiprávní jednání mladistvých je potřeba individuálně a diferencovaně reagovat na trestnou činnost mladistvých s přihlédnutím ke zvláštní péči, kterou mládež potřebuje a s přihlédnutím k účelu ZSM mladistvé primárně vychovávat, aby od páchání trestné činnosti nadále upustili. Takovou cílenou a individualizovanou reakci dosavadní právní úprava ovšem zcela neumožňovala. Zákonodárce proto přistoupil k vytvoření zcela nového systému trestněprávních sankcí, nazývaných opatření, do nichž zahrnul širokou škálu různých možných reakcí, od prvků výchovných, přes prvky primárně ochranné, až po prvky trestní. Systém opatření je odstupňovaný tak, aby umožňoval velmi mírnou reakci na spáchané provinění tam, kde bude takové opatření zcela jednoznačně postačovat, ale aby současně mohl dostatečně reagovat v případě, kdy jsou možnosti „soft řešení“ vyčerpány a je nutné uložit opatření, které má charakter spíše ochranný či izolující.

Na rozdíl od právní úpravy dospělých pachatelů, která je založena na dualismu možných trestněprávních reakcí na spáchaný trestný čin, tedy na systému trestů a systému ochranných opatření, je systém opatření podle ZSM postaven na tzv. monismu trestních sankcí. Jedná se tedy o jediný velmi diferencovaný a vnitřně velmi provázaný systém trestněprávních reakcí na spáchané provinění.

Opatřením rozumíme hmotněprávní reakci na spáchané provinění mladistvého, shodně jako je trest hmotněprávní reakcí na trestný čin spáchaný dospělým pachatelem. Zákonodárce v ZSM přistoupil ke zvláštní terminologii, když trestněprávní sankce ukládané mladistvým nazývá opatřeními. Důvody k tomu vedoucí jsou dva: snaha zabránit labellingu¹¹⁶ a jedna z koncepčních myšlenek ZSM, že mladistvé je potřeba vychovávat a nikoliv trestat. Podotýkám zde, že obě východiska spolu úzce souvisejí.

Pouze opatření výslovně upravené ZSM lze mladistvému za spáchaní provinění uložit. ZSM přitom rozeznává v § 10 tři druhy opatření, a to podle míry a způsobu zásahu do života mladistvého:

¹¹⁶ Viz poznámka pod čarou č. 30 v kapitole druhé.

- a) výchovná opatření,
- b) ochranná opatření a
- c) trestní opatření.

Výchovná, ochranná i trestní opatření vyjmenovává zákonodárce taxativně. Vzhledem k tomu, že však některá výchovná opatření (konkrétně výchovné povinnosti, výchovná omezení, ale v určitém smyslu také výkon probačního programu) jsou stanovena demonstrativně, není ve své podstatě systém možných opatření fakticky co do výčtu možných reakcí uzavřen.

Výchovná a trestní opatření se ukládají pouze trestně odpovědnému mladistvému, a to jako reakce za spáchané provinění. Ochranná opatření se naopak ukládají mladistvým, kteří spáchali čin jinak trestný a za jeho spáchání nejsou trestně odpovědní.

Mezi výchovná opatření patří dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. Ochranná opatření zahrnují ochranné léčení, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, ochrannou výchovu a zabezpečovací detenci. Výčet opatření uzavírají trestní opatření, mezi která spadají obecně prospěšné práce, peněžitá opatření, peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a odnětí svobody nepodmíněně.

S ohledem na povahu a charakter jednotlivých opatření pak lze konstatovat, že opatření jednotlivých kategorií se vzájemně doplňují, v některých případech až dokonce ve svých důsledcích částečně překrývají (např. trestní opatření peněžitého trestu a výchovná povinnost uhradit peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti, nebo výchovné opatření spočívající v povinnosti podrobit se ústavnímu probačnímu programu a ochranná opatření ústavního ochranného léčení, apod.).

Opatření podle ZSM vytváří spolu procesními možnostmi široké spektrum možných reakcí na spáchané provinění, a to od nejmírnějších odklonů od trestního řízení, přes výchovná a ochranná opatření k více důrazným alternativním trestním opatřením, až po trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody. Škála možných trestněprávních reakcí zdůrazňuje zásadu subsidiarity trestní represe, která je zákonem zvláště zdůrazněna v případě ukládání trestních opatření.

Tento systém opatření je nadto doplněn systémem možných trestněprocesních reakcí, což umožňuje komplexní, diferencovanou a individualizovanou trestněprávní reakci na spáchané provinění nebo čin jinak trestný.

7.2 ZÁKLADNÍ ZÁSADY UKLÁDÁNÍ OPATŘENÍ PODLE ZSM

Své plné uplatnění v systému opatření nacházejí základní zásady související s ukládáním opatření. Jedná se o zásadu zákonnosti, zásadu diferenciaci a individualizaci ukládaného opatření, zásadu subsidiarity trestní represe a koncepce restorativní justice.

Zásada zákonnosti znamená, že soud je vázán ZSM (a dalšími právními předpisy), přičemž limity stanovené zákonem nemůže soud překročit. Toto ustanovení se uplatní jak v procesním právu, tak v hmotněprávním, kde nejvýznamnějšími limity bude druh ukládaného opatření a jeho výměra, které nebudou moci být překročeny. Zásada zákonnosti je velmi úzce spjata se zásadou soudcovské individualizace. Podle Jelínka se oba tyto principy uplatňují ve vzájemné souvislosti, svým významem jsou si rovnocenné, jeden není nadřazen druhému a porušení jednoho z nich je i porušením druhého¹¹⁷.

Zásada soudcovské individualizace ukládá soudu, aby při ukládání opatření podle ZSM postupoval tak, aby zvolené druhy opatření a jejich výměra odpovídaly všem zvláštnostem konkrétní trestní věci. Je přitom nutné přihlídnout k okolnostem stíhaného provinění a osobním poměrům mladistvého, a to v souladu s účelem zákona, obecným účelem opatření a specifickým účelem druhu ukládaného opatření. Zásada individualizace se konkrétně promítá v těch ustanoveních ZSM, které ukládají, aby soud (státní zástupce) přihlédl k osobnosti toho, komu je opatření ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům (§ 3 odst. 3 ZSM) a ustanovení § 9 odst. 1 ZSM, které účel opatření vůči mladistvému shledává především ve vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchaní provinění. Zásada individualizace se nepřímo projevuje také v široké možnosti aplikace systému rozličných opatření, která lze

¹¹⁷ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, 1. vydání, Linde, Praha 2004, str. 45

uplatňovat v různých fázích řízení, a také různých procesních postupů, zejména odklonů od standardního trestního řízení v podobě narovnání, podmíněného zastavení trestního stíhání nebo odstoupení od něj. Zásada individualizace se prolíná s další zásadou - zásadou proporcionality.

Zásada proporcionality stanoví, že ukládaná opatření a přijaté postupy musí být vždy v poměru (proporcionální) k okolnostem dané trestní věci. Výslovně odkaz na zásadu proporcionality uvádí ust. § 3 odst. 3 ZSM, které požaduje, aby opatření uložené podle tohoto zákona bylo přiměřené povaze a závažnosti spáchaného činu.

Zásada subsidiarity trestní represe (také uváděna jako zásada pomocné úlohy trestní represe) se promítá v celkovém pojetí zákona – jedná se o základní zásadu, která ZSM ovládá. Konkrétně se projevuje v ust. § 3 odst. 2 ZSM, který stanoví, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona. Slovo „zřejmě“ je podle mého názoru nutné přitom vykládat tak, že se zde neponechává výlučně na volné úvaze soudu, ale že soud musí svou úvahu opřít o provedené dokazování, z něhož tento závěr s ohledem na všechny zjištěné skutečnosti musí s vysokou pravděpodobností či s jistotou vyplývat. V souladu s touto zásadou je i řazení jednotlivých druhů opatření, když základní druh opatření – opatření výchovná – uvádí zákonodárce na prvním místě. Výchovná opatření by měla být postupem první volby, přičemž naopak nejpřísnější trestní opatření, kterým je trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody by mělo být užito jen jako „*ultima ratio*“. Zásada subsidiarity trestní represe je uplatňována v souladu s nosnou myšlenkou, že mladiství jsou mentálně, mravně i sociálně nedospělí jedinci, na něž je však ještě stále možné výchovně působit a kteří jsou z tohoto pohledu napravitelní. Výhoda tohoto teoretického přístupu spočívá v tom, že mladistvý je ušetřen škodlivých důsledků výkonu trestního opatření odnětí svobody nepodmíněně. Mladistvý zůstává plně zařazen ve společnosti, udržuje nadále rodinné vztahy a sociální vazby, navštěvuje školské zařízení či pracuje. Dostává se mu přitom pomoci, aby znovu nesešel na scestí a kriminální jednání neopakoval. S výjimkou trestního opatření odnětí svobody tak mladistvý není výkonem ukládaných opatření traumatizován, není izolován ve společnosti delikventních jedinců. Námitky, že opatření neizolující daného jedince dostatečně nechrání společnost, dle mého názoru nemají v případě mladistvých své místo. Vzhledem ke struktuře kriminality mládeže je případná

recidiva závadového chování rizikem, o němž lze říci, že se ve vztahu k možnosti nápravy mladistvého pachatele, vyplatí.

Koncept restorativní justice (z angl. restorative justice) své vyjádření nachází v myšlence, kterou je ZSM ovládán, že je na místě mladistvé více vést, chránit je a pomáhat jim, než je trestat¹¹⁸. Projevem konceptu restorativní justice je i shora uvedená zásada subsidiarity trestní represe, jakož i další zásady a ustanovení ZSM.

Zásada humanismu se projevuje v ZSM výslovným příkazem, aby výkonem trestního opatření nebyla ponížena lidská důstojnost mladistvého. V obecné rovině, která se však v trestním právu uplatní, pak zásada humanismu zahrnuje nejen ochranu pachatele, jeho resocializaci či sociální reintegraci, výkon trestů a ochranných opatření, ale i ochranu potenciálních obětí před trestnými činy, jakož i ochranu práv a právem chráněných zájmů demokratické společnosti, včetně jejich humanitních ideálů¹¹⁹. Důsledkem existence této zásady v českém právu je také neexistence trestu smrti, neexistence ponižujících trestů a zákonem stanovené limity pro způsob jejich výkonu.

7.3 ÚČEL OPATŘENÍ

Výslovně stanoveným účelem opatření vůči mladistvému podle ZSM je vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění (§ 9 odst. 1 ZSM).

Vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj, ochrana mladistvého před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění jsou tedy základní účely opatření. Vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj bude spočívat zejména v zabezpečení materiálních a sociálních podmínek mladistvého, urovnání případných narušených rodinných a jiných společenských vztahů, pomoc mladistvému při vytváření zdravých vzorců chování, osvojování určitých návyků a schopností, poskytnutí alternativ k dosavadnímu způsobu vedení života, a to především formou pomoci mladistvému. V určitých případech může vytvoření podmínek pro sociální

¹¹⁸ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 99

¹¹⁹ ŠÁMAL, P. a kol., Trestní zákoník I § 1 až 139. Komentář, 1. vydání, Praha C.H.BECK, 2009, str. 11

a duševní rozvoj znamenat i zabezpečení základních materiálních potřeb mladistvého a teprve na to navazující pomoc a výchova.

Ochrana mladistvého před škodlivými vlivy pak bude spočívat zejména v restriktivních opatřeních, jejichž cílem bude zabránit kontaktu mezi mladistvým a škodlivým prostředím a vlivy. Současně by však mladistvý měl být pomocí ukládaných opatření motivován pozitivně tak, aby dospěl k uvědomění si svého protiprávního jednání a přestal cíleně škodlivé vlivy vyhledávat, popřípadě aby se stal vůči nim odolným. K tomu mohou sloužit výchovná opatření ve formě probačních programů nebo výchovných povinností, kdy bude mladistvému uloženo, aby se zúčastnil terapeutického programu, atd.

Oba shora uvedené účely směřují k poslednímu účelu, kterým je předcházení dalšímu páchání provinění, tj. vedení mladistvého k tomu, aby v budoucnu žil řádný život. Pojem řádného života není zákonem definován, avšak vyjadřovala se k němu opakovaně judikatura¹²⁰. Řádný život je veden mladistvým, pokud dodržuje právní řád a další základní normy občanské společnosti, plní si své závazky a povinnosti vůči společnosti a státu a vůči soukromým osobám a rodině, nenarušuje občanské soužití, nezneužívá svých práv vůči jiným osobám a nedopouští se provinění, přestupků, ani jiných deliktů. Výše uvedené může být maximálně vodítkem, nikoliv však přísným kritériem při posuzování, zda mladistvý vede řádný život. Nasměrování systému opatření ukládaných mladistvým do budoucna je významným rozdílem oproti systému trestních sankcí ukládaných dospělým pachatelům, neboť u nich je trestněprávní reakce primárně zaměřena do minulosti na spáchaný trestný čin.

Lze uzavřít, že účelem ukládaných opatření je tedy zdravý sociální a duševní rozvoj mladistvého, který do budoucna mladistvému zajistí život v souladu s právními normami, čímž bude naplněn úkol individuální prevence.

7.4 UKLÁDÁNÍ OPATŘENÍ PODLE ZSM

Celým systémem opatření a jejich ukládání se prolíná základní nosná myšlenka obsažená v § 1 odst. 2 ZSM, podle něž se projednáváním protiprávních činů sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které

¹²⁰ Srovnej rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 8.1.1975 sp.zn. 2 To 51/74 (R 19/1976), rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 15. 6. 1967, sp.zn. 8 Tz 45/67 (R 11/1968-II), rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 8. července 1971, sp.zn. 1 Tz 16/71 (R 56/1973) a rozsudek Nejvyššího soudu SSR ze dne 9.8.1972, sp.zn. 2 Tz 69/72 (R 59/1973).

účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Jedná se o projev individuální prevence, která může být účinnou pouze v případě, že ukládání opatření bude založeno na znalosti osoby mladistvého.

Proto ustanovení § 3 odst. 3 ZSM ukládá, aby ukládané opatření přihlíželo k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním a rodinným a sociálním poměrům, a bylo přiměřené povaze a závažnosti spáchaného činu (zásada proporcionality).

Ustanovení § 9 odst. 1 pak explicitně stanoví účel opatření, kterým především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění.

K naplnění účelu opatření mají sloužit shora uvedené základy zákonnosti, zásada diferenciacce a individualizace a zásada subsidiarity trestní represe, jimiž se ukládání opatření řídí. K naplnění těchto zásad slouží diferencovaná škála opatření, která lze ukládat, jakož i široká paleta procesních postupů, včetně alternativních.

Mladistvému lze podle zákona uložit pouze opatření, jejichž uložení mladistvým dovoluje ZSM. Výčet je taxativní a zahrnuje výchovná, ochranná a trestní opatření. V souladu se zásadou zákonnosti tak soud pro mládež, ani státní zástupce nemohou přistoupit k uložení jiného opatření.

Výchovná opatření, která ZSM favorizuje v mnoha ohledech, lze ukládat se souhlasem mladistvého, proti kterému se řízení vede, již v průběhu tohoto řízení, tj. před rozhodnutím soudu pro mládež o vině mladistvého. Smyslem je co nejdřívejší reakce na spáchaný čin a okamžité započítání s nápravou mladistvého; vedlejším důsledkem uložení opatření ještě v průběhu řízení pak může být i alternativní procesní postup vůči mladistvému pachateli. Princip presumpce nevinny je zde zajištěn souhlasem mladistvého s uložení výchovného opatření v průběhu řízení.

Při ukládání více opatření je však vždy potřeba důkladně zvažovat vliv takových opatření na mladistvého, důsledky dané kombinace opatření, jakož i veškeré souvislosti konkrétní věci. Některé kombinace opatření se mohou popírat ve své podstatě a jejich faktický výkon může být nemožný (například výchovné

opatření dohledu probačního úředníka a trestní opatření vyhoštění, apod.), nebo se fakticky mohou mít účinkem (výchovné opatření napomenutí a současně uložení trestního opatření odnětí svobody, aj.). Naopak je potřeba připomenout rozhodnutí, které stanoví, že uložení ochranné výchovy spolu s opatřením dohledu probačního úředníka je možné, neboť účely obou opatření se nevyklučují¹²¹. Nevhodně uložené kombinaci opatření lze předcházet tak, že aplikující bude sledovat podmínky pro uložení jednotlivých opatření, jejich účel i širší účel opatření a smysl zákona.

Volba ukládaného opatření, jakož i jeho výměry, kde to připadá v úvahu, je věcí soudu pro mládež, který ve věci rozhoduje, popřípadě státního zástupce, pokud je mladistvému výchovné opatření ukládáno v průběhu trestního řízení vedeného proti mladistvému. „Optimální volba mezi jednotlivými opatřeními v konkrétní trestní věci je záležitostí důkladného zhodnocení všech významných okolností případu a osoby mladistvého.“¹²²

Jak připomíná Vanduchová, zákonem požadovaná potřeba vycházet při ukládání opatření z důkladné znalosti osobnosti mladistvého klade na orgány činné v trestním řízení při dokazování zvýšené nároky, a upozorňuje na rizika prognostického posuzování osobnosti mladistvého a intuitivní metody rozhodování soudců v praxi. Vanduchová zdůrazňuje skutečnost, že prognostické posuzování soudem v praxi probíhá ve většině případů čistě intuitivně, na základě hodnocení zjištěných osobnostních charakteristik. Přestože ZSM vyžaduje získání hlubších a všestrannějších informací o osobě mladistvého, je takováto intuitivní metoda do značné míry závislá na životních zkušenostech a profesionálních postojích soudce, a může být proto zdrojem řady pochybení¹²³. Autorka proto navrhuje, aby v některých případech s ohledem na rizika intuitivní prognózy byla vyžadována tzv. klinická prognóza provedená psychology a psychiatry s kriminologickými zkušenostmi a případně i zkušenými pedagogy. Domnívá se, že by bylo prospěšné, aby de lege ferenda byla v zákoně upravena i možnost vyžádat si, mimo expertízy zaměřené na duševní stav mladistvého, i odborné posouzení psychologické nebo pedagogické.

¹²¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 11. 2006, sp. zn. 8 Tdo 1262/2006

¹²² ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 108

¹²³ VANDUCHOVÁ, M.: K ukládání sankcí podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, in Problémy trestního postihu mladistvých – sborník, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2003

S tímto návrhem na úpravu de lege ferenda se lze ztotožnit, i když přinese další výdaje. Domnívám se však, že u většiny případů – s ohledem na strukturu kriminality mladistvých a charakteristiky mladistvých pachatelů – nebude takové odborné posouzení vždy potřeba.

Výkon opatření svěřuje zákon soudu pro mládež, resp. v případě výchovných opatření uložených před nabytím právní moci rozhodnutí, kterým skončilo trestní řízení, je výkon svěřen státnímu zástupci. Soud pro mládež i státní zástupce mají pravomoc předat výkon opatření Probační a mediační službě.

Jednotlivá výchovná opatření se liší také tím, do jaké míry jsou vynutitelná, tj. zda jsou zákonem stanoveny přímé důsledky, pokud nejsou splněna dobrovolně, resp. do jaké míry stát zajišťuje v takovém případě jejich výkon. Významný rozdíl je zde mezi výchovnými opatřeními na straně jedné a ochrannými a trestními opatřeními na straně druhé.

Pro výchovná opatření je charakteristické, že nejsou fakticky vynutitelná. Pro případ, že mladistvý nesplní dobrovolně výchovné opatření, které je mu uloženo, není ZSM stanoven žádný univerzální následek, ani žádná sankce. Situace, která v důsledku dobrovolného nevykonání výchovného opatření nastane, bude výlučně závislá na okolnostech, za nichž bylo výchovné opatření uloženo. V protikladu k tomu v případě ochranných a trestních opatření ukládaných podle ZSM stát zásadně přistupuje k jejich výkonu.

7.5 VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ

Výchovná opatření jsou základním a nejmírnějším způsobem (vedle alternativních procesních způsobů, tedy odklonů od trestního řízení) reakce státu a společnosti na spáchané provinění. Jak vyplývá z novelizovaného ustanovení § 2 odst. 2 písm. b) ZSM, výchovná opatření nahrazují přiměřená omezení a přiměřené povinnosti ve smyslu trestního zákoníku a trestního řádu.

Specifickým účelem výchovných opatření vyjádřeným v ZSM je usměrnění způsobu života mladistvého a podpora a zajištění jeho řádné výchovy a budoucího života. Smyslem výchovných opatření je účinná a rychlá reakce na životní poměry mladistvého a vytváření podmínek pro další – nekriminální – vývoj mladistvých pachatelů.

Ačkoliv ZSM zná pouze pět druhů výchovných opatření, jejich celková škála není nijak omezena, protože výchovné povinnosti a výchovná omezení zákon

vymezuje pouze demonstrativně. Stejně tak existuje široké spektrum probačních programů, které lze mladistvému uložit.

Vzhledem k širokému spektru výchovných opatření lze jejich prostřednictvím velmi individuálně a cíleně reagovat na celkové životní poměry mladistvého, na skutečnosti, které ovlivňují jeho chování a na příčiny trestné činnosti páchané mladistvým. Škála výchovných opatření je různorodá, což umožňuje přiléhavé reakce s přihlédnutím k osobnosti a prostředí mladistvého. Možnost uložení výchovného opatření již v přípravném řízení se souhlasem mladistvého nadto umožňuje rychlou reakci ve vztahu k provinilci.

Přímý účel výchovných opatření lze dovodit z ust. § 15 odst. 1, 4 ZSM. Účelem výchovných opatření je usměrnit způsob života mladistvého, a tím podporovat a zajišťovat jeho výchovu s přihlédnutím k účelu ZSM vyjádřeného v ust. § 1, podle kterého mají ukládaná opatření účinně přispívat k tomu, aby se mladistvý nadále páchaní protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páchaní protiprávních činů.

Přestože primárně výchovná opatření nemají mladistvému způsobit újmu, ale vychovat jej, zařadit zpět do řádného života a odstranit z jejich života závadové prvky, některá z nich v sobě obsahují také výrazný sankční prvek, jímž je určité omezení, kterému je mladistvý podroben. Není ovšem hlavním smyslem výchovných opatření působit represivně, smyslem výchovných opatření je ochránit společnost před protiprávním jednáním tím, že mladistvý bude podroben výchově, jejímž výsledkem bude stabilizace poměrů mladistvého, nalezení vhodného společenského uplatnění a snížení rizik recidivy trestné činnosti mladistvého v budoucnosti. Druhy výchovných opatření takto v plné míře vyjadřují zásadu subsidiarity trestní represe. Jejich škála přitom citlivě reaguje na skutečnost, že se jedná o nedospělé jedince s neukončeným psychosociálním i biologickým vývojem, do jejichž hodnotového žebříčku a životního postoje lze ještě zasáhnout a snížit tak riziko jejich budoucího protiprávního chování.

Výchovnými opatřeními podle ZSM jsou:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) probační program,
- c) výchovné povinnosti,

- d) výchovná omezení,
- e) napomenutí s výstrahou.

Podle potřeby lze mladistvému provinilci uložit jedno výchovné opatření, nebo jejich libovolnou kombinaci. Je také možné (a v některých případech to bude velmi vhodné) uložit výchovné opatření při současném upuštění od uložení trestního opatření nebo při odklonu od trestního řízení.

Výchovná opatření lze také ukládat společně s trestními opatřeními. V praxi bude vhodným výchovným opatřením určeným pro kombinování zejména dohled probačního úředníka.

S výjimkou účasti mladistvého na probačním programu lze výchovná opatření ukládat bez souhlasu mladistvého. Souhlas mladistvého je však potřeba v případech, kdy je výchovné opatření ukládáno ještě v průběhu trestního řízení, tj. před rozhodnutím soudu mládeže o vině mladistvého. Zákonodárce touto úpravou plně respektuje zásadu presumpce nevinu předpokládaný článkem 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Souhlas mladistvého musí být výslovný a osobní (tj. nemůže být nahrazen souhlasem zákonného zástupce, ani obhájce); pokud souhlas sám mladistvý nevysloví, například v souvislosti s některým úkonem vůči orgánu činnému v trestním řízení či není připojen k podání učiněnému obhájcem, musí stanovisko mladistvého orgán činný v trestním řízení zjistit sám. Udělený souhlas může mladistvý kdykoli v průběhu řízení až do jeho pravomocného skončení odvolat prohlášením adresovaným soudu pro mládež a v přípravném řízení státnímu zástupci, který vede řízení. Výkon výchovného opatření tím skončí.

Výchovná opatření lze uložit po celou dobu trvání trestního řízení. V přípravném řízení ukládá výchovná opatření státní zástupce. Prvním okamžikem, od kterého je možné výchovné opatření učinit, je okamžik následující po zahájení trestního stíhání, tedy od sdělení obvinění. V přípravném řízení lze výchovná omezení ukládat s výjimkou souhlasu mladistvého prakticky bez jakéhokoliv omezení. V řízení před soudem výchovná opatření ukládá soud, a to již – s výjimkou probačního programu, kde je vyžadován souhlas mladistvého s účastí na něm – bez dalších omezení, avšak při dodržení účelu předpokládaného ZSM. Soud může výchovné omezení uložit v rámci rozsudku, kterým uznává mladistvého vinným, a dále v usneseních vydaných v rámci odklonů od trestního řízení, tj. v rámci podmíněného zastavení trestního stíhání, při schválení narovnání a při odstoupení

od trestního stíhání. Ukládat výchovné opatření je možné vedle trestních i ochranných opatření, pokud se z podstaty věci nevyklučují.

Výchovné opatření se ukládá maximálně na dobu tří let, pokud z podstaty uloženého opatření nevyplývá, že se vykoná jednorázově. V případech, kdy je výchovné opatření ukládáno spolu s podmíněným odsouzením anebo k podmíněně odloženému peněžitému opatření, může být výchovné opatření uloženo maximálně v délce trvání zkušební doby. Podle některých je potřeba analogicky tuto úpravu vztáhnout i na podmíněné upuštění od uložení trestního opatření, na podmíněné zastavení trestního stíhání, podmíněné propuštění mladistvého z výkonu odnětí svobody, příp. též na dobu výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací¹²⁴. Domnívám se, že takto pojatá analogie je poměrně široká a v rozporu s principem racionálního zákonodárce. Pokud by zákonodárce zamýšlel vyvolat popsané účinky, nepochybně by tak učinil odpovídající formulací ustanovení. Lze se domnívat, že takto formulované ustanovení versus citovaný komentář zákona vyvolá v soudní praxi rozdílná rozhodnutí.

Výkon výchovného opatření končí:

- odvoláním souhlasu ze strany mladistvého, který tak může učinit až do pravomocného rozhodnutí ve věci,
- pravomocným skončením trestního stíhání,
- uplynutím doby, na kterou bylo uloženo,
- splněním výchovného opatření, má-li povahu jednorázového úkonu,
- jeho zrušením.

Zrušení výchovného opatření přichází v úvahu pouze ve dvou případech, které výslovně stanovuje ZSM; tyto podmínky jsou přitom stejné i pro změnu výchovného opatření. Pokud se ukázalo, že úplné nebo včasné plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné, soud nebo státní zástupce výchovné opatření zruší nebo změní. Druhým důvodem pro změnu či zrušení je skutečnost, že po mladistvém nelze plnění výchovného opatření spravedlivě požadovat. Obě situace bude nutné vyhodnotit vždy přísně individuálně.

Důvody pro změnu či zrušení výchovného opatření mohou ležet jak na straně trestajícího státu, kde důvody budou mít nejspíše povahu organizačně-technickou (subjekt vykonávající probační program zanikl a stát výkon probačního programu

¹²⁴ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 201

není schopen vykonat), nebo na straně mladistvého, kde takovým důvodem mohou být prakticky jakékoliv okolnosti, ať již osobní, finanční, rodinné či jiné povahy.

Výkon výchovného opatření zajišťuje soud mládeže, resp. bylo-li uloženo v přípravném řízení, státní zástupce. Jak soud, tak i státní zástupce mohou využít možnosti předat věc Probační a mediační službě podle § 75 odst. 1 písm. h) ZSM.

Klíčovou úlohu v praxi bude hrát Probační a mediační služba. Probační a mediační služba je zřízena zák. č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Jejím úkolem je provádět v rozsahu stanoveném zákonem o Probační a mediační službě úkony probace a mediace ve věcech projednávaných v trestním řízení. Probací se rozumí organizování a vykonávání dohledu nad pachatelem, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a individuální pomoc pachateli a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů. Mediace znamená mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi pachatelem a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Probační a mediační činnost provádí Probační a mediační služba prostřednictvím úředníků a asistentů Probační a mediační služby.

Probační úředník Probační a mediační služby, jeho osobnost a profesní přístup mohou sehrát v rámci uložených výchovných opatření velmi významnou roli v působení na nápravu mladistvého. Významnou úlohu však probační úředník zastává ještě v přípravném řízení, kdy mu může být soudem uloženo, aby vypracoval zprávu o poměrech mladistvého. Podle aplikovatelné judikatury je probační úředník povinen zjistit, jak se obviněný (mladistvý) choval před činem i po něm, a to zejména jednáním s obviněným (mladistvým), s osobami z jeho blízkého sociálního okolí a s poškozeným, způsobil-li mladistvý svým činem škodu, jakož i šetřením v místě bydliště mladistvého¹²⁵.

7.5.1 Dohled probačního úředníka

¹²⁵ Srovnej usnesení Městského soudu v Praze ze dne 21.8.2001, sp.zn. 7 To 317/2001 (publikované v Trestněprávní revue, 2002, č. 3, s. 91).

Probační dohled je specifickou formou probační činnosti zahrnující institucionalizovanou kontrolu, nabídku pomoci, poradenství a psychosociálního vedení mladistvého.

Dohledem probačního úředníka ZSM rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež, popř. státním zástupcem v průběhu přípravného řízení, nebo vyplývající ze zákona, a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem tak, aby se zdržel do budoucna trestné činnosti a našel své uplatnění ve společnosti.

Ustanovení § 16 ZSM, které dohled probačního úředníka upravuje, je speciální a modifikovanou úpravou ve vztahu k právní úpravě obsažené v § 49 trestního zákoníku. Účel dohledu podle § 49 trestního zákoníku a podle § 16 ZSM je však stejný – sledování a kontrola chování dohlížené osoby, zaměřená na zajištění ochrany společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti a odborné vedení a pomoc dohlíženému s cílem zajistit, aby dohlížená osoba v budoucnu vedla řádný život.

ZSM však nově umožňuje, aby dohled probačního úředníka soud uložil, jakožto výchovnou povinnost, zcela samostatně. Může však být uložen spolu s jiným výchovným nebo trestním opatřením.

Uložení dohledu probačního úředníka v kombinaci s jiným výchovným opatřením může být v konkrétní věci přímo žádoucí a účelné s ohledem na širokou škálu výchovných povinností a výchovných omezení, která lze mladistvému ukládat. Kombinace ukládaných výchovných opatření zde může velmi individuálně a specificky reagovat na potřeby mladistvého.

Zákonným účelem dohledu probačního úředníka je zajištění ochrany společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti a zajištění, aby mladistvý v budoucnu vedl řádný život. Probační úředník přistupuje k naplnění tohoto účelu sledováním a kontrolou chování a odborným vedením mladistvého a poskytováním psychosociální pomoci mladistvému v jeho aktuálních životních problémech. Přitom aktivně mladistvého vede k životu, který bude v souladu s právem. Kontrola přitom zajišťuje kontinuální sledování chování mladistvého v rodině a způsobu výchovného

působení v ní¹²⁶. Psychosociální pomoc pak může dle zvláštností daného případu zahrnovat širokou škálu pomoci počínaje urovnáváním rodinných vztahů, přes odstranění závadových vztahů a kontaktů (parta, dealeři, aj.) a různých závislostí (drogy, alkohol, gamblerství) až k urovnání vztahů s poškozeným, neboť součástí dohledu probačního úředníka by měly být také aktivity, které mladistvému pomohou urovnat si vnitřní postoj k činu, kterého se dopustil, v ideálním případě následované spontánním odčiněním způsobené újmy.

Mladistvému ZSM ukládá spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě vytvořeného probačního plánu dohledu. Probační úředník spolupracuje s mladistvým na základě písemně zpracovaného programu výkonu dohledu, při jehož zpracování je probační úředník povinen důsledně zohlednit aktuální životní situaci mladistvého a problémy, které jej vedly ke spáchání trestné činnosti.

Mladistvý je povinen dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu budou probačním úředníkem stanoveny. Probační úředník je při ukládání lhůt mladistvému povinen přihlídnout k poměrům mladistvého, jeho životní situaci v době výkonu dohledu i k prostředí, v němž žije. Bude tak muset přihlížet k tomu, zda mladistvý ještě studuje, či zda již pracuje a v jaké vzdálenosti od pracoviště příslušné Probační a mediační služby, jakož i jaké jsou jeho finanční možnosti s ohledem na náklady, které mu v souvislosti s periodickým dostavováním se na pracoviště Probační a mediační služby mohou vzniknout, a to i s ohledem na skutečnost, že podle okolností může být žádoucí doprovod zákonných zástupců. Stanovení lhůt pro návštěvy u probačního úředníka je v kompetenci daného konkrétního probačního úředníka, který dohled nad mladistvým vykonává. Lhůty by však měly být přiměřené veškerým životním okolnostem mladistvého. Lze očekávat, že z počátku dohledu budou návštěvy u probačního úředníka častější, popř. že se tyto návštěvy zintenzívní v době, kdy mladistvý bude procházet nějakou složitou životní situací.

Mladistvý je dále povinen informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených výchovných omezení nebo povinností a o jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem. Sám mladistvý je zde tedy jedním z autentických zdrojů informací o mladistvém, které je probační úředník povinen v rámci probíhajícího probačního dohledu získávat.

¹²⁶ SOTOLÁŘ, A.: Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2005, č. 9

Probační úředník současně v rámci stanovených kontrol navštěvuje mladistvého v jeho bydlišti a ve škole, popřípadě v zaměstnání. Informační výstupy probačního dohledu by totiž neměly být založeny na izolovaných zdrojích, ale na komplexních informacích jednak zjištěných probačním úředníkem z různých zdrojů, jednak poskytnutých mladistvým. Mladistvému je pro zajištění realizace kontrol zákonem uloženo, aby nebránil probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí, v němž se zdržuje.

V teorii se objevil názor, že se jedná o problematickou povinnost kolidující s ochranou domovní svobody dle čl. 12 Listiny základní práv a svobod¹²⁷. Domnívám se, že tento názor je nutné odmítnout. Dle mého názoru se jedná o nesprávný výklad, a to s ohledem na účel výchovného opatření a smysl úpravy ZSM. Autor dle mého názoru ZSM vyložil způsobem, který by ve svých důsledcích mohl vést k nesprávné analogii a k výkladu, že trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody či trest domácího vězení je zásahem do ústavně garantovaných práv. Takový výklad je nutné s ohledem na účel a smysl opatření odmítnout.

Avšak vzhledem k tomu, že povinnost nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí má pouze mladistvý bez ohledu na skutečnost, zda k obydlí má užívací či vlastnické právo, vyvstává dle mého mínění otázka, jak bude moci mladistvý ovlivnit situaci, kdy probačního úředníka odmítne do obydlí vpustit třetí osoba, jíž takové právo svědčit bude. Domnívám se, že de lege ferenda by bylo vhodné – za respektování základních principů domovní svobody – tuto úpravu do ZSM doplnit.

Vzájemný styk mladistvého a probačního úředníka je nezbytný pro řádný průběh probačního dohledu a naplnění jeho účelu. Ačkoliv pravidelný a kontinuální dohled je klíčovým prvkem probačního dohledu, neměl by se probační dohled omezit jen na pouhý informační styk mezi probačním úředníkem a mladistvým, ale v rámci dohledu by mimo kontroly měl probační úředník mladistvému poskytovat služby psychosociálního vedení, poradenství a pomoci v širokém slova smyslu. Úkony kontroly a pomoci by tak měly být vyvážené vzhledem k individuálním charakteristikám mladistvého.

Vzájemné povinnosti uložené ZSM zejména mladistvému (probačnímu úředníkovi povinnosti ukládá zejména zákon o Probační a mediační službě) slouží

¹²⁷ ŠČERBA, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo 6/2003

k zajištění úzké vazby a v ideálním případě i spolupráce mezi mladistvým a probačním úředníkem. Výsledkem takové spolupráce by mělo být maximální a optimální výchovně-nápravné působení uloženého výchovného opatření na mladistvého. Povinnosti mladistvého umožňují probačnímu úředníkovi naplnit základní funkce probačního dohledu, kterým je intenzivní kontrola chování a pomoc a odborné vedení mladistvého. Takto má být probační dohled zajistit minimalizaci rizika opakování trestné činnosti mladistvého v budoucnosti. Odborná pomoc, kterou probační úředník poskytne mladistvému, by měla mladistvému pomoci vyřešit jeho osobní problémy. Pomoc by měla být komplexní a zároveň individualizovaná. Tam, kde z odborného hlediska nebude moci probační úředník pomoci přímo, je povinen mladistvému pomoci odbornou pomoc (například psychologickou, apod.) zprostředkovat a dále tuto pomoc koordinovat. Za tímto účelem by měla Probační a mediační služby spolupracovat s odborníky různého zaměření.

Jak vyplývá nepřímo ze shora uvedeného, je pro zajištění naplnění účelu tohoto výchovného opatření naprosto nezbytná výjimečně dobrá znalost osobnosti a poměrů mladistvého. Jen tak může probační úředník individualizovat program, který v rámci probačního dohledu za účelem realizace dohledu vypracovává a zajistit účel tohoto výchovného opatření, kterým je řádný budoucí život mladistvého delikventa.

K tomu by měl sloužit vhodně a účelně vymezený obsah probačního dohledu a specifikace tohoto výchovného opatření při jeho ukládání. Opět i zde hraje znalost nejen spáchaného činu, ale i okolností za nichž bylo provinění spácháno, velmi vysokou roli. Probační úředník se totiž v rámci realizace probačního dohledu musí pohybovat v rámci jemu stanovených hranic vymezených v rozhodnutí, jímž je probační dohled uložen.

Probační dohled zahrnuje složky kontrolní, výchovné a pomocné. Jejich vyvážené použití při výkonu dohledu probačního úředníka je předpokladem úspěšného naplnění účelu tohoto – a případně i dalšího uloženého - výchovného opatření. Kontrolní funkce je výrazem zájmu na ochraně společnosti. Jelikož kontrola sama o sobě není schopna změnit návyky a životní postoje mladistvého, musí probační dohled obsahovat také složku zahrnující pomoc a odborné vedení mladistvého, které by měly být těžištěm probačního dohledu, neboť tyto výrazně zasáhnou do postojů a návyků mladistvého a ovlivní výrazně jeho životní situaci.

Tam, kde je mladistvému kromě výchovného opatření dohledu probačního úředníka uloženo i další výchovné opatření, typicky výchovné povinnosti či omezení, je úkolem probačního úředníka mladistvého podporovat i při plnění těchto dalších výchovných opatření a sledování, zda mladistvý tato opatření řádně plní.

Dohled probačního úředníka lze mladistvému uložit v přípravném řízení, až do doby rozhodnutí ve věci samé. V tomto případě o uložení dohledu rozhoduje státní zástupce. Dohled probačního úředníka zde může plnit i funkci tzv. soudní pomoci, tj. zjišťování informací o obviněném, resp. jeho rodinném a sociálním zázemí¹²⁸. V této souvislosti je nutné poukázat na rozhodnutí Městského soudu v Praze, podle něž je probační úředník povinen uposlechnout pokynu soudu pro mládež k provedení šetření o osobních poměrech ve stadiu řízení před rozhodnutím ve věci i v případě, že s tím mladistvý nesouhlasí; probačnímu úředníkovi přitom nepřísluší posuzování viny mladistvého a jeho případné pochybnosti o ní nemohou být důvodem odmítnutí poskytnutí potřebné součinnosti soud¹²⁹. Zpráva vypracovávaná v rámci soudní pomoci by ze všech hledisek měla být individuální a konkrétní. I z citovaného rozhodnutí plyne, že formální zpráva, která bude jen obecně navrhopat určitá výchovná opatření a obecný postoj mladistvého k nim, nemá přínos očekávaný od soudní pomoci probačního dohledu v přípravném řízení a neplní tak předpokládanou funkci. Pokud probační úředník v rámci dohledu v přípravném řízení zpracovává zprávu, její součástí by měla být zpráva o poměrech mladistvého a dále návrh vhodných výchovných opatření, tedy již konkrétních např. výchovných povinností a omezení či návrh konkrétního probačního programu s uvedením, zda je tento program zapsán ministrem spravedlnosti do příslušného seznamu, a také předběžné stanovisko mladistvého k těmto navrhovaným opatřením.

Souhlasu mladistvého je v případě ukládání dohledu probačního úředníka potřeba v případě, kdy je dohled ukládán v rámci přípravného řízení. Pokud je probační dohled ukládán až v rámci rozhodnutí ve věci samé, ukládá dohled probačního úředníka soud pro mládež. Souhlas mladistvého v této fázi řízení již není nutný.

Dohled probačního úředníka uložený v rámci řízení končí právní moci rozhodnutí, kterým se takové řízení končí. V případě, že soud považuje dohled

¹²⁸ ŠČERBA, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo 6/2003

¹²⁹ Rozhodnutí Městského soudu v Praze ze dne 28.2.2005, sp. zn. 63 Tm 1/2005.

probačního úředníka za nezbytný i po rozhodnutí ve věci samé, je nezbytné, aby dohled probačního úředníka znovu meritorním rozhodnutím uložil. Vzhledem k tomu, že zákonnou podmínkou dohledu probačního úředníka ukládaného v rámci řízení je i souhlas mladistvého, končí dohled probačního úředníka také bez dalšího okamžikem, kdy mladistvý svůj souhlas prohlášením odvolá. Prohlášení o odvolání souhlasu musí mladistvý podle § 15 odst. 3 ZSM adresovat soudu pro mládež, nebo v přípravném řízení státnímu zástupci.

Dohled probačního úředníka uložený soudem v rozhodnutí ve věci samé končí uplynutím doby, na kterou byl dohled uložen. Přitom platí, že soud může dohled probačního úředníka uložit maximálně na dobu tří let. V případě, že je dohled probačního úředníka ukládán současně s uložením podmíněného odsouzení nebo vedle podmíněně odloženého peněžitého opatření, lze dohled probačního úředníka uložit maximálně na dobu rozhodnutím stanovené zkušební doby, která přitom může činit rovněž nejvíce tři roky. V praxi se může jevit účelné takto postupovat také v případě vyslovení dohledu nad mladistvým při podmíněném zastavení trestního stíhání a podmíněném upuštění od uložení trestního opatření, jakož i u podmíněného propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody s dohledem, kde však zkušební doba činí jeden rok až pět let. Ačkoliv takový postup zákon nepožaduje, v praxi to umožní spojit jeho výkon se sledování chování mladistvého ve zkušební době a z případně zjištěných nedostatků vyvodit příslušné právní následky¹³⁰.

Rozhodnutí, kterým je uložen dohled probačního úředníka lze před uplynutím doby, na kterou je uloženo, zrušit. Rozhodnutí ruší soud pro mládež, nebo státní zástupce, pokud se jedná o rozhodnutí, které učinil státní zástupce v přípravném řízení. Důvody pro rozhodnutí o změně nebo zrušení vyjmenovává ust. § 15 odst. 5 ZSM. Rozhodnutí o změně nebo zrušení probačního dohledu přichází v úvahu, jestliže se ukáže, že úplné nebo včasné plnění dohledu probačního úředníka je pro mladistvého nemožné nebo je nelze na mladistvém spravedlivě požadovat. Okolnosti budou tedy přísně individuálně hodnoceny v daném konkrétním případě. V úvahu mohou připadat zdravotní důvody, finanční důvody či důvody týkající se bydlení či nástupu do internátní školy, apod. Domnívám se však, že s výjimkou vážných důvodů (např. vážné onemocnění mladistvého, apod.) by zrušení mělo připadat

¹³⁰ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 221

v úvahu spíše výjimečně a primárně by uložený dohled měl být spíše změněn a přizpůsoben novým okolnostem, bude-li to možné.

Pomoc a poradenství provádí probační úředník v rámci přípravy a realizace individuálně připraveného programu výkonu dohledu pro mladistvého. Povinností probačního úředníka vykonávajícího dohled nad mladistvým je bez zbytečného odkladu zpracovat písemně program jeho výkonu, a to cíleně tak, aby odpovídal aktuálním životním poměrům mladistvého, a tak, aby v sobě vyváženě zahrnoval aktivity kontrolní povahy a potřebnou pomoc mladistvému¹³¹. Při výkonu své činnosti, a tedy i při zpracování programu výkonu dohledu pro mladistvého, je probační úředník vázán pokyny příslušného předsedy senátu či samosoudce soudu pro mládež, resp. státního zástupce v přípravném řízení.

V rámci programu výkonu dohledu může probační úředník konkretizovat a rozvést podmínky výkonu dohledu, avšak pouze v mezích stanovených rozhodnutím. Nesmí mladistvému ukládat nové povinnosti a jiná omezení, než mu byla stanovena soudem či státním zástupcem. Program výkonu dohledu může být v případě potřeby v průběhu výkonu dohledu probačního úředníka ve shora uvedených mezích uzpůsoben a měněn. Změny musí být zpracovány písemně a mladistvý s nimi musí být řádně seznámen.

Pozitivní motivací mladistvého může být účast mladistvého na zpracovávání programu výkonu dohledu nad ním, samotná účast mladistvého na této činnosti může mít výchovný charakter a může být katalyzátorem pozitivních změn v chování mladistvého.

Program výkonu dohledu je konkrétním shrnutím kroků, které je potřeba učinit, aby mladistvý došel nápravy. Z tohoto hlediska by program výkonu dohledu měl obsahovat:

- a) objasnění motivů a podmínek jednání vedoucích ke spáchání trestné činnosti a stupně rizika jejího opakování,
- b) metody práce s mladistvými vedoucí k tomu, aby si uvědomil negativní dopad svého činu na poškozeného, další osoby, společnosti i sebe samého,
- c) rámcový rozvrh plánovaných osobních kontaktů probačního úředníka s mladistvým,

¹³¹ Srovnej rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 28.2.2005, sp.zn. 63 Tm 1/05 (publikované v Trestněprávní revue, 2005, č. 5, str. 133)

- d) způsob kontroly průběžného plnění podmínek, povinností a omezení uložených mladistvému
- e) individuální plán výkonu dohledu, včetně cílů a metod resocializace,
- f) vymezení zamýšlených cílů dohledu, zvláště změn v chování směřujících k posílení vědomí odpovědnosti mladistvého a snížení rizika recidivy,
- g) časový harmonogram plánovaného dosažení jednotlivých cílů¹³².

Program výkonu dohledu probačního úředníka, přesněji podmínky probačního dohledu, je mladistvý povinen plnit. V případě drobných selhání je probační pracovník oprávněn udělit mladistvému výstrahu. Ačkoliv forma výstrah není zákonem upravena, lze doporučit písemnou podobu podepsanou mladistvým, a to zejména vzhledem k zákonné podmínce, že výstrahy mohou být uděleny nejvíce dvě v rámci jednoho roku. V případě, že mladistvý porušil stanovené podmínky závažným způsobem, je probační úředník povinen to oznámit státnímu zástupci, resp. příslušnému soudu pro mládež.

Univerzální důsledky nedodržení podmínek probačního dohledu a neplnění uložených povinností však nejsou stanoveny. Bude tedy záviset na konkrétních okolnostech, za nichž byl dohled stanoven, a možných procesních důsledcích v závislosti na fázi, v níž se trestní řízení nachází.

Není-li předsedou senátu stanoveno jinak, zpracovává probační úředník nejméně jednou za šest měsíců zprávu, ve které předsedu senátu soudu pro mládež, který dohled probačního úředníka uložil, informuje o průběhu výkonu dohledu nad mladistvým, o plnění uložených výchovných opatření mladistvým a o jeho osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci. Zprávy by měly zahrnovat veškeré důležité informace o mladistvém a jeho chování, měly by zahrnovat nejen postoj mladistvého, ale také stanovisko probačního úředníka a informace získané od třetích subjektů (škola, zaměstnání, bydliště, apod.).

Při skončení dohledu probačního úředníka pak probační úředník zpracovává závěrečnou zprávu. Pro obě tyto zprávy je charakteristické, že by měly zásadně obsahovat komplexní informace o mladistvém, přičemž zdroje těchto informací by měly být různé – nemělo by jednat ani o výlučný názor probačního úředníka na straně jedné, ani pouze o stanovisko mladistvého na straně druhé. Probační úředník je do zpráv povinen zahrnout veškeré významné informace o mladistvém a o jeho

¹³² ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 788

chování, čerpané z různých zdrojů. Závěrečná zpráva by pak měla obsahovat souhrn o vykonaném dohledu a stanovisko probačního úředníka k plnění podmínek probačního dohledu.

Výše uvedené značí, že na úředníka Probační a mediační služby jsou kladeny vysoké nároky. Důsledky selhání státu formou selhání jednotlivce působícího v Probační a mediační službě a případně na to navazující selhání mladistvého nelze však přenášet na mladistvého. Soudní praxe k tomuto specifickému problému zaujala (ve vztahu k dospělému pachateli, judikát však lze vztáhnout i na mladistvé) jasné stanovisko, když v soudním rozhodnutí judikovala, že jestliže měl dohled a s ním spojená další opatření směřovat k odstranění příčin trestné činnosti a stát jejich výkon nezajistil, nelze v případě, že se podmíněně odsouzený (mladistvý) ve zkušební době dopustí dalšího trestného činu (u mladistvých provinění), mechanicky učinit rozhodnutí, že podmíněně odložený trest odnětí svobody se má vykonat¹³³.

Závěrem lze konstatovat, že míra účinnosti tohoto výchovného opatření ve velmi vysoké míře závisí na kvalitě probačních úředníků, a to jak lidské, tak odborné. Kvalifikovanému výkonu dohledu probačního úředníka je potřeba přikládat zásadní význam. Je proto nezbytné klást důraz také na kontrolu dohledu vykonávaného probačním úředníkem.

7.5.2 Probační program

Významné místo mezi výchovnými opatřeními zastávají probační programy. Výchovné opatření probačního programu spočívá v povinnosti mladistvého, kterému je toto opatření uloženo, podrobit se probačnímu programu; co přesně bude předmětem obsahu činnosti mladistvého v rámci probačního programu, však závisí na konkrétním druhu probačního programu.

Probačním programem může být program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého. ZSM definuje probační program demonstrativně a poměrně široce tak, aby bylo pokryto široké spektrum problémů, které mladiství mohou mít. Důvodem pro demonstrativní výčet je

¹³³ Srovnej usnesení Městského soudu v Praze ze dne 21.8.2001, sp.zn. 7 To 317/2001 (publikované v Trestněprávní revue, 2002, č. 3, s. 91)

snaha zákonodárce nevyločit z probačních programů probační program zvláštního zaměření, který by neodpovídal definici stanovené v § 17 ZSM.

Probačními programy jsou však výlučně programy zapsané do zvláštního seznamu probačních programů vedeného Ministerstvem spravedlnosti ČR na základě jejich předchozího schválení ministrem spravedlnosti¹³⁴. Tímto se probační programy zásadně liší od výchovné povinnosti absolvovat program probačního typu.

Formální schvalovací proces Ministerstvem spravedlnosti ČR by měl být zárukou ze strany státu, že probační program bude na dostatečně odborné úrovni a že bude zajištěn i po stránce materiální. Probační program nesmí totiž být jeho poskytovatelem v průběhu programu změněn a musí být realizován v souladu s podobou, která byla předmětem schválení ze strany ministra spravedlnosti.

Probační programy mají podle své povahy různé režimy omezení běžného způsobu života; probační programy mohou fungovat na bázi ambulantní, kdy mladiství do zařízení, kde probační program probíhá, docházejí, nebo na bázi ústavní (což bude spíše výjimka). Z podstaty tohoto výchovného opatření plyne, že budou zasahovat do života mladistvého více než například uložený dohled probačního úředníka.

Povinnost podrobit se probačnímu programu může mladistvému uložit soud pro mládež (a v přípravném řízení státní zástupce) za současného splnění tří podmínek. Uložení probačního programu musí být vhodné vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti, přitom musí být splněna obě tato kritéria. Dále musí být mladistvému poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s obsahem probačního programu a konečně mladistvý musí souhlasit se svou účastí na probačním programu.

Probační program bude vhodný vzhledem k potřebám mladistvého, pokud bude reagovat na aktuální problémy mladistvého, zejména pak na ty, které souvisejí se spáchaným proviněním, popřípadě na nedostatky v jeho výchově či na nedostatky osobnostní. Zvláštností probačních programů však je, že vytvářejí prostor pro dlouhodobou práci s mladistvými v případech, kdy recidiva trestné činnosti těchto mladistvých v minulosti byla důsledkem absence výchovného vedení po vynesení předchozích rozhodnutí. Možnost podrobit mladistvého probačnímu programu pak dává možnost zjistit, jak mladistvý bude na probační program reagovat a zda je

¹³⁴ Viz příloha č. 3 – seznam akreditovaných probačních programů pro rok 2010

schopen dostát povinnostem spojeným s probačním programem. Smyslem probačních programů je v případě mladistvých komplexní řešení jejich problémů v různých sférách života, přičemž primárním účelem by měla být konsolidace osobních poměrů a vytvoření předpokladů pro další sociální rozvoj¹³⁵. Vzhledem k ZSM předpokládané poměrně vysoké intenzitě zásahu probačního programu do života mladistvého, lze předpokládat, že toto výchovné opatření bude ukládáno zejména více narušeným mladistvým s výraznými problémy.

Probační program bude odpovídat zájmům společnosti zejména, bude-li možné od jeho realizace očekávat takové působení na mladistvého, že mladistvý do budoucna upustí od páchání trestné činnosti, a dojde-li v důsledku probačního programu k napravení narušených společenských a právních vztahů.

Mladistvému musí být poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s obsahem probačního programu. Podle Sotoláře se nelze spokojit pouze s prostudováním písemných materiálů týkajících se zaměření a režimu výkonu programu, ale je nutné, aby celý způsob realizace programu mladistvému objasnil odpovědný pracovník realizátora programu a je-li to možné, měla by mladistvému být také poskytnuta možnost seznámit se s prostory, v nichž je program realizován¹³⁶.

Podrobná znalost mladistvého o probačním programu, jehož se má účastnit, je nezbytnou podmínkou pro splnění další podmínky, kterou je souhlas mladistvého s účastí na probačním programu. Domnívám se, že je potřeba hovořit o souhlasu v jistém smyslu slova kvalifikovaném, neboť tento musí být mladistvým vyjádřen na základě podrobného seznámení se s obsahem probačního programu, s cíli programem sledovaným, s mírou účasti a zapojením mladistvého v programu, jakož i se všemi dalšími podstatnými prvky daného programu. Toto je potřeba zdůraznit zejména vzhledem ke skutečnosti, že mezi probační programy mohou patřit i programy internátního (ústavního) typu. Smyslem právní úpravy, kdy na jedné straně je podmínka seznámení se s obsahem probačního programu a na druhé straně požadavek souhlasu s účastí na programu ze strany mladistvého, je efektivní působení tohoto výchovného opatření za podpůrného uplatnění zásady hospodárnosti. Současně se zde promítá skutečnost, že bez pozitivního přístupu

¹³⁵ SOTOLÁŘ, A.: Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2006, č. 7

¹³⁶ tamtéž

mladistvého k výkonu probačního programu, je šance realizovat zákonem předpokládaný účel výrazně nižší.

Zákonným cílem probačního programu je omezení protiprávního chování mladistvého a podpora vhodného sociálního zázemí. Výsledkem probačního programu mělo být i urovnání vztahů mezi mladistvým a poškozeným. Tomu odpovídá i zákonná podmínka, aby v případech, kdy byla proviněním způsobena škoda, bylo zpravidla mladistvému uloženo, aby škodu podle svých sil nahradil. Slovem zpravidla zákonodárce vyjadřuje, že by se tak mělo stát ve všech případech, kdy je tak možné a vhodné. K tomu, aby mladistvému nebyla ukládána povinnost náhrady škody, by se mělo přistupovat pouze výjimečně. Je potřebné zdůraznit, že uložená povinnost nahradit poškozenému škodu je formou výchovné povinnosti, nikoliv exekučním titulem jako je výrok o náhradě škody v rámci adhezního řízení. Výrok proto neobsahuje označení poškozeného ani výši škody k náhradě.

Probační program může být uložen již v přípravném řízení, stejně jako v meritorním rozhodnutí. Probační program lze ukládat spolu s jinými výchovnými, ochrannými a trestními opatřeními. Probační program uložený v průběhu řízení je ukončen právní moci rozhodnutí, kterým se toto řízení končí. Stejně jako v případě dohledu probačního úředníka, i zde platí, že pokud soud chce, aby mladistvý v takovém případě v probačním programu pokračoval, je nezbytné uložit mu účast na probačním programu novým rozhodnutím.

V rozhodnutí musí být vždy určeno, jakému probačního programu se má mladistvý podrobit a na jak dlouho se probační program ukládá. V případě, kdy se ukládá mladistvému povinnost podrobit se probačnímu programu v rozhodnutí ve věci samé, lze toto výchovné opatření uložit na dobu nejdéle tří let. Pokud je opatření probačního programu ukládáno současně s podmíněným odsouzením nebo vedle podmíněně odloženého peněžitého opatření, lze povinnost podrobit se probačnímu programu uložit nejdéle na dobu zkušební doby stanovené v rozhodnutí.

V průběhu výkonu lze probační program zásadně měnit jen ze strany soudu; změna programu ze strany poskytovatele programu je nepřípustná. Soud nebo státní zástupce mohou probační program změnit a nahradit jej jiným probačním programem. Dále je možný postup podle § 15 odst. 5 ZSM a účast na probačním programu mladistvému zrušit, ukáže-li se, že úplné a včasné plnění uloženého programu je nemožné nebo pokud vyjde najevo, že účast na probačním programu nelze po mladistvém spravedlivě požadovat.

Dohledem nad výkonem probačního programu je zásadně pověřen probační úředník. Smyslem dohledu probačního úředníka zde je sledování, zda se mladistvý řádně účastní programu a zda probační program naplňuje cíle předpokládané zákonem. Pokud by to tak nebylo, je možné, aby probační úředník inicioval například změnu výchovného opatření. Úloha probačního úředníka však spočívá také v pomoci mladistvému. Vzhledem k tomu, že uložení probačního programu má plnit i reparační funkci vůči poškozenému, měl by probační úředník pomoci mladistvému při jednání s poškozeným. V případě, že byla mladistvému uložena další výchovná opatření a současně byla věc předána Probační a mediační službě, bude probační úředník dohlížet i na plnění ostatních uložených výchovných opatření.

V případě, kdy mladistvý neplní probační program, postupuje probační úředník tak, že o neplnění probačního programu informuje bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu pro mládež a v přípravném řízení státního zástupce, který dohled uložil. Pokud neplnění probačního programu spočívá pouze v méně závažném porušení, může probační úředník přistoupit pouze k tomu, že mladistvému udělí výstrahu¹³⁷. Výstrahy však mohou být uděleny maximálně dvě v průběhu jednoho roku.

Jakmile je probační program ukončen, podá o výsledku probačního programu bez zbytečného odkladu probační úředník zprávu soudu pro mládež nebo státnímu zástupci, který probační program uložil. Zajišťuje se takto zpětná vazba a informovanost mezi jednotlivými subjekty trestního řízení. Zpráva by měla obsahovat celkové hodnocení účasti a plnění probačního programu mladistvým, měla by podávat aktuální informace o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého. Součástí zprávy by měla být i informace, zda mladistvý nahradil škodu poškozenému a zda se výkonem probačního programu podařilo dosáhnout sledované cíle.

S ohledem na uvedené je nutné zmínit, že z teorie¹³⁸ i z praxe¹³⁹ zaznívají kritické hlasy na adresy jednotlivých Ministerstvem spravedlnosti ČR v seznamu zapsaných probačních programů, a to s ohledem na jejich nevhodné izolované pojetí

¹³⁷ Srovnej s modelem korporativizmu uvedeným ve druhé kapitole.

¹³⁸ Srovnej např. SOTOLÁŘ, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2006, č. 12

¹³⁹ Shodně HRUŠÁKOVÁ, M.: K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice, *Trestněprávní revue*, 2008, č. 2

péče o mladistvého zúčastněného na probačním programu, založené prakticky zejména na psychoterapii a psychosociální práci s mladistvým, avšak již neposkytující další terapeutické prvky v podobě veřejně prospěšných prací, vzdělávání mladistvého či manuální činnosti atd., kdy tyto nejsou tedy komplexními programy, které ZSM de facto předpokládá. Zkušenosti s podobnými programy lze přitom vhodně čerpat ze zahraničí¹⁴⁰.

Na dostatečném počtu probačních programů se širokým záběrem ve vztahu k problematické mládeži však záleží výsledky těchto programů. Je nutné se tedy v praxi soustředit na vytvoření dostatečného počtu vhodných probačních programů, které budou naplňovat potřeby problematických mladistvých. Otázkou, která dle mého mínění hraje velkou roli, je skutečnost, zda je skutečně vhodné, aby probační programy realizovaly především neziskové organizace, a zda by alespoň probační programy komplexního typu neměly být zajištěny i státem například v rámci Probační a mediační služby, aby se předcházelo problémům s vhodným personálním, materiálním a finančním zabezpečením a aby byla zajištěna kontinuita programů.

De lege ferenda se jeví jako vhodné také stanovit důsledky neplnění probačního programu, který byl uložen meritorním rozhodnutím jako výchovné opatření. Zejména v případě, kdy bylo toto výchovné opatření uloženo jako samostatné, je neplnění probačního programu ze strany mladistvého či dokonce narušování tohoto probačního programu (např. mladistvý se dostavuje podnapilý či pod vlivem drog a negativně ovlivňuje i další účastníky probačního programu) legislativně nedostatečně vyřešeno.

7.5.3 Výchovné povinnosti

Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může mladistvému uložit výchovnou povinnost či povinnosti vyjmenované v § 18 ZSM. Výčet možných výchovných povinností je demonstrativní, je proto možné přistoupit i k uložení povinnosti, která není v zákoně přímo uvedena. Vždy je potřeba ale dbát hledisek přiměřenosti a účelnosti ukládané výchovné povinnosti, a to zejména s ohledem na účel výchovných opatření, kterým je usměrňování způsobu života mladistvého a podpora a zajišťování výchovy mladistvého.

¹⁴⁰ Srovnej např. MARTINKOVÁ, M.: Některé výchovná zařízení pro sociálně problémovou a delikventní mládež ve Švédsku, České vězeňství, 2001, č. 3

Obsahem ukládaných výchovných povinností je pozitivní příkaz k určitému chování mladistvého, tj. aby mladistvý něco vykonal. Výchovná povinnost by měla v určitém smyslu zasáhnout oblast dotčenou předchozím protiprávním jednáním, popřípadě s ní souviset, aby si mladistvý uvědomil například dosah svého jednání a jeho názory a postoje byly tímto pozitivně formovány tak, aby do budoucna od páchaní trestné činnosti pokud možno upustil.

Výrok, kterým se výchovná povinnost ukládá, musí být určitý a vykonatelný. Ukládané výchovné opatření, aby bylo zákonné, musí být přiměřené sledovanému účelu, ale také osobním poměrům mladistvého a spáchanému činu. Ukládaná povinnost může být jednorázová, opakovaná, nebo dlouhodobá. I zde je přípustné uložení více výchovných povinností současně, popřípadě bude vhodné využít možnosti uložit výchovné povinnosti v kombinaci s jinými výchovnými opatřeními.

Pouze se souhlasem mladistvého lze výchovné opatření uložit v průběhu trestního řízení; i zde platí, že mladistvý je oprávněn souhlas odvolat. Pro rozhodnutí ve věci samé však již jeho souhlas či nesouhlas není potřebný.

Výkon výchovných povinností je zajišťován soudem, který však může využít možnosti přenesení této povinnosti na Probační a mediační službu.

Podle ust. § 18 ZSM je možno mladistvému uložit zejména tyto výchovné povinnosti:

- Povinnost, aby bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu.

Smyslem tohoto výchovného opatření je rekonstrukce rodinných poměrů a vazeb s rodinnými příslušníky, popřípadě zabezpečení řádného dohledu nad mladistvým. Při ukládání tohoto výchovné povinnosti je dle mého názoru potřeba zvláštní opatrnosti a zejména je potřeba podrobně zkoumat příčiny, pro které mladistvý u osob odpovědných za jeho výchovu nežije. Je potřeba mít na mysli, že příčinou útěků z domova může být i předchozí protiprávní jednání rodinných příslušníků či jejich partnerů vůči dětem a mladistvým. Oběti trestné činnosti velmi často o protiprávním jednání spáchaném na nich z různých důvodů mlčí, přitom většina sexuálního násilí je páchaná na dětech a mladistvých v jejich rodinném prostředí či blízkém okruhu známých. Nevhodné uložení této výchovné povinnosti tak může přispět k významnému zhoršení celé situace a případně i vést k vystupňování závadového chování mladistvého.

- Povinnost jednorázově nebo ve splátkách zaplatit přiměřenou peněžitou částku, kterou soud zároveň určí, na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona.

Jedná se o výchovnou povinnost zasahující majetkovou sféru mladistvého pachatele. Smysl této výchovné povinnosti je jednak výslovně výchovný, jednak částečně reparační ve vztahu ke státu. Podmínkou pro uplatnění této výchovné povinnosti je, aby mladistvý byl schopen určenou částku uhradit z peněžních prostředků, s nimiž je oprávněn samostatně nakládat. Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může v rozhodnutí stanovit, že peněžitá částka bude zaplácena v přiměřených měsíčních splátkách. Literatura¹⁴¹ uvádí, že mladistvý může částku uhradit i z výtěžku prodeje věcí, které jsou v jeho vlastnictví. Tento názor považuji za diskutabilní, neboť se dle mého názoru jedná o nepřiměřeně široký výklad zákona a analogii v neprospěch pachatele. Současně takový postup považuji za nevhodný a nevýchovný, neboť může u mladistvého vést k velmi negativnímu stanovisku ve vztahu k takovému rozhodnutí a jeho vnitřnímu nerespektování mladistvým, což by mělo negativní vliv na dosažení účelu výchovného opatření. Spíše bych se v takovém případě klonila k využití jiného výchovného opatření, popřípadě stanovení jiné výchovné povinnosti.

Za nedostatek právní úpravy považuji také chybějící horní hranici výše peněžité částky, kterou má mladistvý na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti uhradit. Zákon zde ponechává zbytečně velkou mezeru pro volní úvahu soudu, kterému je určení částky ponecháno na rozhodnutí. Pokud se podíváme na obdobné instituty v trestním právu, zjistíme, že peněžitá opatření má stanoveny horní hranice jak pro výši peněžitého opatření, tak i pro množství denních sazeb. V případech, kdy je hrazena částka ve prospěch obětí trestné činnosti, tj. v případě institutu narovnání podle § 309 trestního řádu, je pro změnu ponechána výše částky na určení pachatele (s omezením vyplývajícím z toho, že částka nesmí být zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu). Domnívám se, že pokud se jedná o trestněprávní sankce, měla by být maximální výměra určena, popřípadě stanovena obdobná úprava jako v případě narovnání, a to i s ohledem na skutečnost, že toto výchovné opatření lze ukládat ještě v přípravném řízení.

¹⁴¹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 249

- Povinnost vykonat bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu.

Tato povinnost se svou povahou blíží obecně prospěšným pracím. Výkon této výchovné povinnosti by měl zásadně zasahovat jen do volného času mladistvého. Zákon proto omezuje uložení povinnosti vykonat společensky prospěšnou činnost tak, aby výkon této výchovné povinnosti nenarušil přípravu mladistvého na budoucí povolání, především plnění povinností souvisejících se vzdělávacím programem školy, nebo výkon povolání či zaměstnání. Doba, po kterou má mladistvý vykonávat společensky prospěšnou činnost je omezena čtyřmi hodinami denně, osmnácti hodinami týdně a celkovým limitem šedesáti hodin. Předmětem takové společensky prospěšné činnosti může být úklid a údržba veřejných prostor a prostranství, dočasné pracovní zapojení se do činnosti veřejného subjektu působícího na úseku školství, zdravotnictví, kultury, péče o postižené, charity či humanitární organizace, či jiné neziskové činnosti. Podmínkou pro uložení výchovné povinnosti v této oblasti je zdravotní způsobilost mladistvého pro danou činnost. S ohledem na nutnost konkrétního výroku a jeho vykonatelnost a s ohledem na zdravotní způsobilost mladistvého pro tuto činnost je zřejmé, že před uložení této výchovné povinnosti bude nezbytné tuto projednat. Domnívám se, že za určitých okolností může být přínosné i předjednání s mladistvým, který se, pokud jej práce zaujme, ač zpočátku donucen ukládaným opatřením může například do činnosti neziskové organizace posléze i sám zapojit. Z definice této výchovné povinnosti vyplývá, že mladistvý za plnění výchovné povinnosti neobdrží mzdu, ani jinou odměnu.

- Povinnost usilovat o vyrovnání s poškozeným a povinnost nahradit podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispět k odstranění následku provinění.

Jedná se o dvě výchovné povinnosti, kterým je však společný silný výchovný účinek, reparační charakter a dále úsilí o narovnání vztahů s poškozeným. Oběma povinnostem je společné i to, že k plnému vyrovnání či náhradě škody poškozenému nemusí dojít. Ostatně to nemusí být ani v možnostech mladistvého. Z jazykového výkladu definice této povinnosti vyplývá, že mladistvý musí o vyrovnání s poškozeným usilovat.

- Povinnost podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením nebo zabezpečovací detencí podle trestního zákoníku.

Návykové látky definuje ust. § 130 trestního zákoníku. Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobílé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti. Jak ustanovení výslovně stanoví, nebude se jednat ani o ochranné léčení, ani o zabezpečovací detenci podle trestního zákoníku, ačkoliv bude tímto výchovným opatřením sledován stejný cíl, tj. zbavení se mladistvého závislosti na návykových látkách. Vzhledem k tomu, že předpokladem pro uložení této konkrétní výchovné povinnosti je léčba, nebude tato povinnost přicházet v úvahu u těch mladistvých, kteří nejsou na návykových látkách závislí, ale pouze s nimi například experimentovali. Pokud bude soud chtít v takovém případě na zneužívání návykových látek mladistvým reagovat, bude tak muset učinit v podobě jiné než této výchovné povinnosti a uložit výchovnou povinnost či výchovné opatření spočívající například v účasti na výchovně-terapeutickém programu (který nemusí být nutně výchovným programem, ale třeba programem jak je uveden níže).

- Povinnost podrobit se ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

Velmi pozitivně lze hodnotit, že ZSM výslovně umožňuje, aby mladistvému byla uložena povinnost účastnit se jiného vhodného programu, než jsou probační programy. Vzhledem k tomu, že probační programy jsou pouze akreditované programy vedené na seznamu Ministerstva spravedlnosti, je takto rozšířen možný okruh programů, do kterých lze mladistvého v rámci ukládaného výchovného opatření zapojit. Pro uložení povinnosti účastnit se na vhodném programu v rámci ukládané výchovné povinnosti není na rozdíl od uložení výchovného opatření podrobit se probačnímu programu vyžadován ze strany mladistvého souhlas, resp. tento je obecně ve smyslu ust. § 15 vyžadován pouze, pokud se jedná o uložení povinnosti v řízení před vynesením meritorního rozhodnutí. Při ukládání této výchovné povinnosti soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce přihlédne ke zdravotní způsobilosti mladistvého.

7.5.4 Výchovná omezení

Opakem výchovných povinností je výchovné opatření výchovného omezení. Výchovné omezení směřuje k zákazu určité činnosti, zatímco opatření výchovné povinnosti naopak určité jednání přikazuje. Obsahem ukládaného výchovného omezení tedy bude přímý zákaz určitého jednání, popřípadě příkaz zdržení se určitého konání. S ohledem na variabilitu životních okolností mladistvých pojmá ZSM i opatření výchovných omezení pouze demonstrativně. Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce však při ukládání výchovného omezení musejí vždy dbát dodržení účelu výchovných opatření a dodržení účelu ZSM. Zákon také u některých výchovných omezení, u nichž to přichází v úvahu, výslovně uvádí, že tato výchovná omezení (konkrétně § 19 odst. 1 písm. a), b), c), d) a g) ZSM) smí být mladistvému uložena jen tak, aby nenarušila jeho přípravu na budoucí povolání, především plnění povinností souvisejících se vzdělávacím programem školy, nebo výkon povolání či zaměstnání. Přestože zákon tuto podmínku stanoví pouze u vyjmenovaných výchovných omezení, domnívám se, že soud bude muset – s ohledem na účel výchovných opatření – takto postupovat i v případech, kdy bude ukládat výchovné omezení v zákoně explicitně neuvedené a kdy takovým omezením bude ohrožena příprava na budoucí povolání, nebo výkon povolání či zaměstnání. Ačkoliv tento nedostatek ZSM lze účelem a rovněž rozumným přístupem orgánů činných v trestním řízení překlenout, de lege ferenda lze uvažovat o rozšíření uvedené podmínky na všechna výchovná omezení. Z povahy věci budou automaticky vyloučena výchovná omezení, u nichž to nepřichází v úvahu, tj. zejména zákazy jednání, které je samo o sobě již protiprávní.

Způsob ukládání a výkon tohoto výchovného opatření je shodný jako u výchovné povinnosti. Z povahy uloženého výchovného omezení pak vyplyne, zda se bude jednat o zákaz činnosti jednorázové nebo o povinnost dlouhodobě či opakovaně dodržovat zdržet se určeného jednání.

Smyslem tohoto výchovného opatření je dlouhodobé působení na mladistvého formou zákazu jednání. Zákaz může přitom směřovat jak do oblasti jednání právem dovoleného (např. zákaz navštěvovat určitý podnik), tak lze zakázat i jednání, které právo považuje za nelegální (zákaz aplikace marihuany). Podle druhu zakazované činnosti pak lze dovodit přesný účel konkrétního výchovného omezení. V případech, kdy se ukládá povinnost nenavštěvovat určité zařízení (bar), může být účelem jednak dlouhodobě mladistvého odloučit od určité sociální skupiny (party), jednak i omezit

mladistvého touto formou v konzumaci alkoholu, který si nechal podávat především v důsledku působení nevhodného prostředí daného podniku a party. Z uvedeného příkladu vyplývá, že volba vhodného výchovného omezení na základě hlubší znalosti příčin kriminogenního chování mladistvého je přímou cestou k dosažení účelu ZSM. Při ukládání výchovného omezení je potřeba dbát – shodně jako u opatření výchovné povinnosti – na konkrétnost a vykonatelnost výroku rozhodnutí.

Z demonstrativního výslovně zákon uvádí tato omezení, která mladistvému v řízení uloží soud nebo státní zástupce (v řízení před vyhlášením meritorního rozhodnutí se souhlasem mladistvého) a kterými mladistvému stanoví, aby:

a) nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostředí,

b) nestýkal se s určitými osobami,

c) nezdržoval se na určitém místě,

d) nepřechoval předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění,

e) neužíval návykové látky,

f) neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích,

g) neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu,

h) neměnil bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi bezdůvodně svoje zaměstnání.

Výkon rozhodnutí výchovného omezení je ZSM svěřen soudu, který jej však může procesním postupem převést na Probační a mediační službu. Jakkoliv fakticky není v silách nikoho zajistit zcela nepřetržitý dozor nad mladistvým a plnění výchovného omezení, je úkolem soudu, popř. příslušného probačního úředníka, aby byl výkon uloženého výchovného opatření řádně a důsledně kontrolován. Vhodný bude, v případě kooperativních rodičů, zvýšený dohled z jejich strany, popřípadě s ohledem na rodinné a výchovné poměry mladistvého, jakož i na další okolnosti předpokládané ZSM, uložení tohoto výchovného omezení společně s jiným výchovným opatřením, například dohledem probačního úředníka, popřípadě uložení probačního programu.

7.5.5 Napomenutí s výstrahou

Jako poslední z výchovných opatření zákon vyjmenovává napomenutí s výstrahou. Napomenutí s výstrahou je jednorázovým opatřením, které svou podstatou asi nejméně zasahuje do sféry svobodného rozhodování mladistvého.

Podstata uloženého napomenutí s výstrahou spočívá v tom, že státní zástupce mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu hrozí podle tohoto zákona v případě, že by v budoucnu páchal další trestnou činnost.

Smyslem napomenutí s výstrahou je důrazně výchovně působit na mladistvého dospělými autoritami – napomenutí s výstrahou uděluje státní zástupce a přítomen je rovněž zákonný zástupce mladistvého. Významnou roli proto bude hrát způsob, jakým bude mladistvý napomenut. Kromě výrazného psychologického účinku, který může na mladistvého mít oficiální prostředí a státní zástupce, je rovněž důležité, aby státní zástupce při výkonu napomenutí popsal provinění mladistvého, zdůraznil protiprávnost tohoto jednání, osvětlil mladistvému důvody, proč společnost na dodržování těchto pravidel lpí, a upozornil jej na konkrétní důsledky pro případ, že by v budoucnosti páchal další trestnou činnost.

Zákon dává, v případech, kdy je to účelné a vhodné, soudu pro mládež a v přípravném řízení státnímu zástupci možnost při vyslovení napomenutí s výstrahou současně přenechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo výchovnému zařízení, v němž žije.

Přenechání postižení mladistvého školy nebo výchovnému zařízení bude vhodné zejména v případech, kdy provinění bylo spácháno v souvislosti s účastí mladistvého ve škole nebo ve výchovném zařízení. V případě přenechání postižení mladistvého škole nebo výchovnému zařízení ZSM výslovně požaduje, aby si soud pro mládež předem vyžádal stanovisko školy nebo výchovného zařízení.

Konkrétní opatření, které ve vztahu k mladistvému zákonný zástupce nebo škola či výchovné zařízení přijmou, je na nich. O výsledku postihu jsou však zákonný zástupce, škola nebo výchovné zařízení povinni vyrozumět soud pro mládež nebo státního zástupce.

Napomenul-li soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mladistvého a udělil mu zároveň výstrahu, popřípadě přenechal-li postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole nebo výchovnému zařízení, hledí se na mladistvého, jako by nebyl odsouzen.

7.6 OCHRANNÁ OPATŘENÍ

Ochranná opatření jsou zvláštní trestněprávní reakcí na provinění nebo na čin jinak trestný spáchaný mladistvým. Jedná se tedy o samostatný, zvláštní druh trestních sankcí, směřující k dosažení účelu zákona, jejichž výkon je vynutitelný státní mocí, a která vedle výchovných a trestních opatření v trestním právu mladistvých představují ochranu společnosti, ale také způsobují újmu osobě, jíž jsou ukládána, což však není jejich primárním účelem, avšak nevyhnutelným účinkem jejich individuálně preventivního působení¹⁴².

Pokud bychom měli ochranná opatření porovnávat s opatřeními trestními, zjistíme, že jejich odlišnost spočívá zejména v tom, že ochranná opatření lze ukládat i za čin jinak trestný a že jejich uložení nevyjadřuje negativní hodnocení mladistvého. Ve své podstatě ochranná opatření působí více individuálně preventivně na rozdíl od trestních opatření, kde se výrazněji uplatňuje generální prevence. Vzhledem ke skutečnosti, že ochranná opatření nemají povahu odsouzení, platí, že ochranné opatření se zásadně nepromlčuje, jeho výkon nelze prominout a uložené ochranné opatření se ani nezahazuje.

Jejich zvláštním, zákonem explicitně vyjádřeným, účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění ze strany mladistvých. Subsidiárně i pro ochranná opatření však platí obecný účel opatření a účel ZSM a při jejich ukládání musí být tyto účely respektovány. S účelem ochranných opatření souvisí také pravidlo, že ochranná opatření ukládá soud pro mládež zásadně podle právní úpravy účinné v okamžiku rozhodování.

Právní úprava ZSM rozeznává čtyři druhy ochranných opatření. Tradičně právní úprava zná ochrannou výchovu, ochranné léčení a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty. Nově k těmto klasickým ochranným opatřením přistoupila také zabezpečovací detence.

7.6.1 Ochranná výchova

Ochranná výchova je jako jediné z ochranných opatření upravena speciálně v ZSM, ostatní druhy ochranných opatření jsou subsidiárně upraveny a ukládají se podle trestního zákoníku, konkrétně podle ust. § 99 až 104 trestního zákoníku.

¹⁴² ŠÁMAL, P. a kol., Trestní zákoník I § 1 až 139. Komentář, 1. vydání, Praha C.H.BECK, 2009, str. 1021

Podstatou ochranné výchovy je, jak již vyplývá z názvu samotného, ochrana společnosti proti mladistvému, který se dopustil provinění nebo činu jinak trestného, zabezpečená tím, že mladistvý je umístěn do speciálního výchovného zařízení. V tomto zařízení se mladistvý podrobuje individuálnímu psychologickému a výchovnému zacházení, jehož účelem je odstranění nevhodných návyků a výchova k životu v souladu s právem.

Podmínky pro fakultativní uložení ochranné výchovy stanoví ZSM takto:

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení výchovných opatření.

Shora uvedené alternativní důvody všechny ve svém souhrnu představují závadu ve výchově mladistvého. Subsidiární charakter ukládání ochranných opatření pak zdůrazňuje podmínka, která musí být splněna současně s některým z důvodů uvedených pod písm. a) až c), že uložení výchovných opatření v daném případě není postačující. Vzhledem k tomu, že výkon ochranné výchovy představuje extrémně závažný zásah státu do života mladistvého (či dítěte), tak i do práv jeho rodičů, a vystupňování ingerence státních orgánů do soukromoprávních vztahů s cílem zajistit řádný vývoj mladistvého (či dítěte), mělo by k nařízení ochranné výchovy docházet výjimečně za přísného splnění uvedených podmínek.

Posuzování shora uvedených předpokladů se děje časově vzhledem k době rozhodování soudu pro mládež, tj. naznačené podmínky musí být splněny v době, kdy soud rozhodnutím ochrannou výchovu ukládá.

Nutné je rovněž zmínit, že v případech, kdy by dostatečnou výchovnou záruku splňovalo jen uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině, je v prvé řadě na místě její uložení. Soud pro mládež v takovém případě dá obecnému soudu mladistvého podnět pro zahájení řízení, jehož výsledkem může být uložení ústavní výchovy, popřípadě jiného výchovného opatření podle zákona o rodině. Vzhledem k tomu, že ochranná výchova podle ZSM je svou povahou subsidiární k výchově ústavní podle zákona o rodině¹⁴³, přistoupí v takovém případě soud pro mládež nejčastěji k uložení výchovného opatření.

¹⁴³ JELÍNEK, J. a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Praha, Leges, 2009, str. 456

Soud v rozhodnutí nestanoví dobu, na níž ochrannou výchovu ukládá, neboť délka trvání ochranné výchovy je dána dosažením jejího účelu, automaticky však skončí dovršením osmnáctého roku věku mladistvého. V případě, že tak vyžaduje zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku. Zájem mladistvého zde může být představován jak okolnostmi na straně mladistvého (mladistvý není schopen se o sebe postarat tak, aby zde byla záruka jeho dalšího řádného jednání v souladu s právem), tak i okolnostmi objektivními (mladistvý má dokončit přípravu na budoucí povolání).

Vzhledem k omezení ochranné výchovy na dobu trvání jejího účelu ZSM také stanoví soudu pro mládež povinnost upustit od výkonu ochranné výchovy, pominou-li před jejím započítáním důvody, pro něž byla uložena.

V případech, kdy z objektivních důvodů není možné přistoupit ihned k výkonu ochranné výchovy, nařídí soud pro mládež do doby jejího zahájení dohled probačního úředníka. Tímto způsobem má být alespoň částečně zajištěn dohled nad mladistvým a pomocně-výchovné působení v jeho prospěch.

ZSM také řeší vztah ochranné výchovy a ústavní výchovy. Vzhledem k subsidiární povaze ústavní výchovy je možné, aby v případech, kdy převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez omezení, kterým je podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena, soud:

- a) ochrannou výchovu přeměnil v ústavní výchovu, nebo
- b) rozhodl o podmíněném umístění mladistvého mimo výchovné zařízení, kde se ochranná výchova vykonává.

Soud je současně oprávněn uložit mladistvému dohled probačního úředníka nebo jiné výchovné opatření, z nichž nejpraktičtější budou nejspíše výchovná omezení a výchovné povinnosti.

Vztahem ochranné výchovy a ústavní výchovy podle zákona o rodině se zabývala také judikatura. Podle Nejvyššího soudu¹⁴⁴ není možné, aby ochranná výchova podle ZSM a ústavní výchovy nařízená podle zákona o rodině byly vykonávány současně. Je-li nařízena ochranná výchova podle ZSM v době, kdy se dítě mladší patnácti let nebo mladistvý nachází ve výkonu ústavní výchovy, má

¹⁴⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 17.10.2007, sp.zn. 8 Tdo 1158/2007

přednost výkon ochranné výchovy s tím, že ústavní výchovu je nutné podle občanskoprávních předpisů ukončit.

Podmíněné umístění mimo výchovné zařízení soud zruší a rozhodne, že se ve výkonu ochranné výchovy pokračuje, pokud mladistvý nesplní očekávání, že bez omezení, jimž byl podroben ve výchovném zařízení, kde vykonával ochrannou výchovu, se bude řádně chovat. Stejný postup platí v případě, kdy soud přeměnil ústavní výchovu na ochrannou výchovu, tj. soud přeměnu ochranné výchovy na ústavní zruší a mladistvý pokračuje ve výkonu ochranné výchovy.

7.6.2 Ochranné léčení

Podstata ochranného léčení spočívá ve vynutitelném ambulantním nebo ústavním léčení mladistvého, který se dopustil provinění nebo činu jinak trestného, přičemž primárním cílem tohoto ochranného léčení je, na rozdíl od zabezpečovací detence, opětovné zařazení mladistvého do společenského života. Vedlejším produktem ústavního ochranného léčení je ochrana společnosti před mladistvým jeho izolací ve zdravotnické zařízení, kde se ochranné léčení vykonává. Ochranné léčení se vykonává v léčebném zařízení, kde by se měl mladistvý podrobit terapii v závislosti na důvodech, pro které mu ochranné léčení je ukládáno.

Obligatorně se ochranné léčení ukládá v případech:

a) mladistvému, který se dopustil provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si nepřivodil vlivem návykové látky, u něž má soud za to, že vzhledem k jeho zdravotnímu stavu je možné za současného uložení ochranného léčení dosáhnout možnosti jeho nápravy i trestem kratšího trvání,

b) mladistvému, který spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, který si mladistvý nepřivodil ani z nedbalosti vlivem návykové látky, a u něž má soud za to, že ochranné léčení zajistí nápravu mladistvého a ochranu společnosti lépe než trestní opatření,

c) mladistvému, který se dopustil činu jinak trestného, a který není pro nepřičetnost trestně odpovědný a současně je pobyt takového mladistvého na svobodě nebezpečný.

Fakultativně soud přistoupí k uložení ochranného léčení tehdy, jestliže:

a) mladistvý provinění spáchal ve stavu vyvolaném duševní poruchou a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, nebo

b) mladistvý, který zneužívá návykovou látku, spáchal provinění pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním.

Soud ochranné léčení může uložit i vedle trestu nebo při upuštění od potrestání. Ochranné léčení však zásadně neukládá tehdy, jestliže je vzhledem k osobě pachatele zřejmé, že jeho účelu nelze dosáhnout.

Forma výkonu je ambulantní nebo ústavní a je velmi flexibilní oběma směry, tj. soud může změnit dodatečně ústavní léčení na ambulantní a naopak. Ústavní ochranné léčení může soud změnit za stanovených podmínek také na zabezpečovací detenci.

Ochranné léčení se ukládá a vykonává podle povahy nemoci a léčebných možností jako ústavní nebo jako ambulantní. V případě souběžně uloženého trestního opatření se jak ambulantní, tak i ústavní, ochranné léčení se vykonává zpravidla po nástupu výkonu trestního opatření odnětí svobody ve věznici. Pokud to není možné, vykoná se ve zdravotnickém zařízení před nástupem výkonu trestního opatření odnětí svobody, pokud se tím lépe zajistí splnění účelu léčení, jinak se vykoná ve zdravotnickém zařízení po výkonu nebo jiném ukončení trestního opatření odnětí svobody. Jestliže však výkon ambulantního ochranného léčení ve věznici není možné uskutečnit, vykoná se až po výkonu trestu odnětí svobody. Nepostačí-li délka výkonu trestu odnětí svobody ve věznici ke splnění účelu ochranného léčení, soud může rozhodnout o jeho pokračování v zdravotnickém zařízení poskytujícím ústavní nebo ambulantní péči.

Ochranné léčení trvá po dobu, po jakou trvá jeho účel. O propuštění z ochranného léčení rozhoduje soud. Uložit ochranné opatření lze však nejdéle na dva roky. Pokud ve lhůtě dvou let nebude léčba ukončena, musí soud před skončením této doby rozhodnout o jejím prodloužení, jinak rozhodne o propuštění z ochranného léčení. Prodlužovat ochranné léčení lze i opakovaně, vždy však nejdéle o další dvě léta. Z psychiatrické praxe se k této úpravě novým trestním zákoníkem objevila kritika. Podle psychiatrů trvá obvyklá doba léčby více než dva roky. Osobně se domnívám, že dvouletá lhůta je s ohledem na velice výrazný zásah do osobní svobody jedince v pořádku. Současně psychiatrická praxe kritizovala povinnost soudu před skončením dvouleté lhůty rozhodnout o jejím dalším prodloužení a nastolila nezodpovězenou otázku, co se stane, pokud soud ve lhůtě nerozhodne? Dle mého názoru bude muset být mladistvý bezodkladně propuštěn

z výkonu ochranného léčení. Jakkoliv jsou důsledky propuštění pro psychiatrii nepřijatelné, nelze dle mého názoru s ohledem na šetření základních lidských práv právní úpravu nastavit jinak. Pokud by soud o ochranném léčení nemusel rozhodovat v pravidelných intervalech, mohl by tento fakt v praxi vést k excesům v podobě „doživotně odsouzených k ochrannému léčení“, což není rozhodně smyslem tohoto ochranného opatření. Smyslem je poskytnout mladistvému léčebnou terapii, aby se mohl zařadit zpět do společenského života. Pokud taková léčba není možná, může soud ochranné léčení ukončit, jakmile se během jeho výkonu zjistí, že jeho účelu nelze dosáhnout. Pokud by však hrozilo nebezpečí, že mladistvý spáchá další provinění, soud v rozhodnutí o propuštění z ochranného léčení uloží mladistvému dohled nad jeho chováním až na dobu pěti let.

S ohledem na léčebně terapeutický účel ochranného léčení je soud povinen od výkonu ochranného léčení upustit, pominou-li před jeho započítím okolnosti, pro něž bylo uloženo. Toto ustanovení reflektuje účel ochranného opatření, kterým rozhodně není trestání mladistvého, byť s výkonem ochranného léčení jsou spojené velmi důrazné zásahy do osobní svobody, ale léčit a chránit.

7.6.3 Zabezpečovací detence

Nové ochranné opatření zabezpečovací detence spočívá v izolaci mladistvého, duševně narušeného nebo zneužívajícího návykové látky, ve speciálním zařízení. Zabezpečovací detence se vykonává v pro tyto účely zřízeném ústavu pro výkon zabezpečovací detence (detenční ústav), který je vzhledem k typové nebezpečnosti osob tam umístěných vybaven zabezpečovacími prostředky a zvláštní ostrahou zabezpečovanou Vězeňskou službou. Detenční ústav disponuje léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy, jež by na mladistvého umístěného do zabezpečovací detence měly být aplikovány.

Primárním účelem zabezpečovací detence je izolace zvláště nebezpečného duševně nemocného mladistvého od společnosti. Sekundárním účelem je pak léčebné, psychologické a psychiatrické působení na mladistvého, jehož účelem je, v případech, kde to není z povahy duševní poruchy či z jiného důvodu vyloučeno, přeřazení mladistvého do ochranného léčení. V této souvislosti je nutné připomenout, že zabezpečovací detence má vůči ochrannému léčení subsidiární charakter, přičemž z povahy věci se výkon obou těchto ochranných opatření vylučuje. Z tohoto

důvodu trestní zákoník výslovně stanoví, že není možné uložit ochranné léčení vedle zabezpečovací detence.

Vzhledem k výraznému ochrannému účelu zabezpečovací detence tato potvrzuje, dokud to bude vyžadovat ochrana společnosti. Soud však nejméně jednou za dvanáct měsíců a u mladistvých jednou za šest měsíců přezkoumá, zda důvody pro její další pokračování ještě trvají. Tato úprava byla opět kritizována z řad psychiatrické praxe s tím, že se jedná o příliš krátkou dobu a že prakticky neustále budou probíhat přezkumná jednání ohledně trvání detence¹⁴⁵. Ačkoliv chápu vysokou administrativní zátěž, která bude případy uložené zabezpečovací detence, zcela jistě provázet, i odbornou argumentaci psychiatrů, je nutné se soustředit na účel zabezpečovací detence, kterým je přeměna zabezpečovací detence na ochranné léčení a případně následné propuštění i z ochranného léčení. Jediným prostředkem, jak zajistit, aby mladiství, kteří již nepatří do zabezpečovací detence, netrávili v detenčním ústavu kritické období dospívání, je pravidelný přezkum uloženého ochranného opatření. Pokud budeme poměřovat hodnoty, kdy na jedné straně bude soudně - administrativní zátěž a na straně druhé osobní svoboda jedince, je z hlediska základních ústavněprávních hodnot jediný přípustný závěr, a sice zvolit vysokou soudně - administrativní zátěž před rizikem nepřípustného a nedůvodného omezení (mladistvého) jedince na osobní svobodě. V této souvislosti si dovoluji připomenout, že autor kritiky sám ve své praxi uvedl příklady zásadně nesprávných psychiatrických posudků. I s ohledem na tuto skutečnost musí být pravidelný přezkum zcela nezbytnou součástí právního režimu zabezpečovací detence. Připomenout je potřeba také mezinárodní závazky České republiky, která je povinna podle Úmluvy o právech dítěte v případech, kdy je dítě (rozuměj osobu mladší osmnácti let) svěřeno příslušnými orgány do léčení tělesného či duševního zdraví náhradnímu zařízení, zabezpečit pravidelné hodnocení zacházení s dítětem a všech dalších okolností spojených s jeho umístěním.

Důvody, které vedou k uložení zabezpečovací detence, jsou fakultativní a obligatorní. Tedy stejně jako v případě ochranného léčení jsou situace, kdy soud může přistoupit k uložení zabezpečovací detence a kdy tak učinit musí.

Soud obligatorně uloží zabezpečovací detenci v případech, kdy:

¹⁴⁵ ŠVARC, J.: Zabezpečovací detence a změny zákonů o ochranném léčení, příspěvek na semináři Zabezpečovací detence ze dne 19.6.2009 pořádaném Asociace poskytovatelů penitenciárních a postpenitenciárních služeb o.s., zdroj: www.appps.cz

a) mladistvý spáchal zločin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, a nelze přitom očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti, a soud má za to, že zabezpečovací detence, kterou pachateli zároveň ukládá, zajistí ochranu společnosti lépe než trest, nebo

b) se mladistvý dopustil činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zvlášť závažného zločinu, není pro nepřičetnost trestně odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na mladistvého vedlo k dostatečné ochraně společnosti (cumulative).

Fakultativně může být zabezpečovací detence uložena vzhledem k osobě mladistvého s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a jeho poměrům i tehdy, jestliže:

a) mladistvý spáchal zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na mladistvého vedlo k dostatečné ochraně společnosti (cumulative), nebo

b) mladistvý, který se oddává zneužívání návykové látky, znovu spáchal zvlášť závažný zločin, ač již byl pro zvlášť závažný zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním odsouzen k nepodmíněnému trestnímu opatření odnětí svobody nejméně na dvě léta, a nelze očekávat, že by bylo možné dosáhnout uložením ochranného léčení dostatečné ochrany společnosti, a to i s přihlédnutím k již projevenému postoji mladistvého k ochrannému léčení (cumulative).

Soud je oprávněn uložit zabezpečovací detenci samostatně, při upuštění od potrestání, anebo i vedle trestního opatření. Byla-li zabezpečovací detence uložena vedle nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody, vykoná se po výkonu nebo jiném ukončení trestního opatření odnětí svobody. Pokud by bylo trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody uloženo v době výkonu zabezpečovací detence, výkon zabezpečovací detence se na dobu výkonu trestního opatření přeruší a ve výkonu zabezpečovací detence se bude pokračovat po skončení výkonu trestního opatření.

V případě, kdy pominou podmínky zabezpečovací detence a u mladistvého jsou dány důvody pro nařízení ochranného léčení, soud dodatečně přemění zabezpečovací detenci na ochranné léčení.

Stejně jako v případě ochranného léčení, soud o výkonu zabezpečovací detence upustí, pominou-li před jejím započítáním okolnosti, pro něž byla uložena.

7.6.4 Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty

Fakticky nejmírnějším prostředkem z řad ochranných opatření je institut zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty. Nejmírnějším proto, že se dotýká pouze majetkové sféry mladistvého nebo třetí osoby, nikoliv osobní svobody. Na druhou stranu může zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty postihnout vlastnická práva třetí osoby odlišné od mladistvého, v tomto případě má zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty poměrně extenzivní charakter. Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty má přímý zabraňovací účinek. Obdobně jako v případě propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty i zde stát brání v další protiprávní činnosti tím, že věc nebo jinou majetkovou hodnotu odebere z vlastnictví mladistvého nebo třetí osoby a že tato na základě pravomocného rozhodnutí soudu pro mládež přejde do vlastnictví státu.

Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty přichází v úvahu, pokud nebylo uloženo trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty. V takovém případě může soud uložit, že se taková věc nebo jiná majetková hodnota zabírá, pokud:

a) náleží-li mladistvému, kterého nelze stíhat nebo odsoudit (např. pro nepřičetnost),

b) náleží-li mladistvému, od jehož potrestání soud upustil, nebo

c) ohrožuje-li bezpečnost lidí nebo majetku, popřípadě společnosti, anebo hrozí nebezpečí, že bude sloužit ke spáchání zločinu.

Bez toho, že by byly splněny v předchozím odstavci uvedené podmínky, může soud uložit zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty pouze v případě, že je, byť nikoli bezprostředním, výnosem provinění, zejména pokud:

a) věc nebo jiná majetková hodnota byla získána proviněním nebo jako odměna za něj a nenáleží-li mladistvému,

b) věc nebo jiná majetková hodnota byla nabyta jinou osobou než mladistvým, byť jen zčásti, za věc nebo jinou majetkovou hodnotu, která byla získána proviněním

nebo jako odměna za něj, pokud hodnota věci nebo jiné majetkové hodnoty, která byla získána proviněním nebo jako odměna za něj, není ve vztahu k hodnotě nabyté věci nebo jiné majetkové hodnoty zanedbatelná, nebo

c) věc nebo jiná majetková hodnota byla nabyta jinou osobou než mladistvým, byť jen zčásti, za věc nebo jinou majetkovou hodnotu, kterou mladistvý, byť jen zčásti, nabyl za věc nebo jinou majetkovou hodnotu, která byla získána proviněním nebo jako odměna za něj, pokud hodnota věci nebo jiné majetkové hodnoty, která byla získána proviněním nebo jako odměna za něj, není ve vztahu k hodnotě nabyté věci nebo jiné majetkové hodnoty zanedbatelná.

Obligatočně uloží soud zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty, pokud mladistvý nebo jiná osoba drží v rozporu s jiným právním předpisem (typicky předpisy správního práva) věc nebo jinou majetkovou hodnotu uvedenou ve výčtu shora, ve vztahu k níž je možno uložit zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Alternativně, namísto uložení ochranného opatření zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty, může soud pro mládež přistoupit k tomu, že za současného stanovení přiměřené lhůty uloží povinnost pozměnit věc nebo jinou majetkovou hodnotu tak, aby jí nebylo možné použít ke společensky nebezpečnému účelu, odstranit určité zařízení, odstranit označení věci nebo provést její změnu, nebo omezit dispozice s věcí nebo jinou majetkovou hodnotou. Pokud povinnost takto soudem pro mládež stanovená nebude ve stanovené přiměřené lhůtě splněna, přistoupí soud pro mládež k rozhodnutí o zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Subsidiárně stanoví trestní zákoník i povinnost náhradního plnění pro případy, kdy ten, komu náleží věc nebo jiná majetková hodnota, která by mohla být zabráná, ji před rozhodnutím o zabrání zničí, poškodí nebo jinak znehodnotí, zcizí, učiní neupotřebitelnou, odstraní nebo zúžitkuje, zejména spotřebuje, nebo jinak její zabrání zmaří, anebo jestliže zmaří trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty jednáním porušujícím zákaz podle ust. § 70 odst. 4, popřípadě zmaří zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty jednáním porušujícím zákaz podle ust. § 104 odst. 2 trestního zákoníku V takovém případě může soud pro mládež uložit této osobě zabrání náhradní hodnoty až do výše, která odpovídá hodnotě takové věci nebo jiné majetkové hodnoty. Hodnotu může soud stanovit na základě odborného vyjádření nebo znaleckého posudku.

Nově upravuje trestní zákoník také zabrání spisů a zařízení jako podpůrné ustanovení stanovící zvláštní podmínky pro ochranné opatření zabrání věci nebo jiné

majetkové hodnoty, kdy předmětem zabránění bude spis. Podle legální definice pojmu spisy se spisy rozumí datové, zvukové a obrazové záznamy, vyobrazení a jiná znázornění.

Spis nebo spisy s takovým obsahem, jejichž úmyslné rozšiřování při znalosti jejich obsahu by naplňovalo znaky některého trestného činu podle trestního zákona, se podle ustanovení o zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty zaberou, jestliže nejméně jeden kus spisu byl již šířen, k šíření určen nebo připravován. Současně se zabere i zařízení použité nebo určené ke zhotovení takových spisů, zejména tiskárna, deska, forma, sazba, štoček, negativ, matrice, počítačový program nebo kopírovací zařízení.

Zabránění se přitom vztahuje jen na kus nebo kusy spisu, které jsou v držení osob spolupůsobilých při jejich rozšiřování nebo při jejich přípravě k rozšiřování, nebo byly zveřejněny vystavením, plakátováním, předváděním nebo jiným obdobným způsobem, anebo při zásilkovém rozšiřování ještě nebyly doručeny příjemci.

Zabránění spisu nebo spisů se přiměřeně užije i v případě, kdy jejich úmyslným rozšiřováním při znalosti jejich obsahu by mohl být spáchán některý trestný čin v případě, že se vyskytnou další okolnosti, které však nebyly v posuzovaném případě naplněny, a zabránění spisu nebo spisů je zároveň nutné, aby se zamezilo jejich nezákonnému rozšiřování.

Vzhledem k radikalizaci některých skupin mládeže může tento institut najít své uplatnění, i když se tak s ohledem na strukturu kriminality mladistvých a zejména s přihlédnutím ke skutečnosti, že se jedná o ochranné opatření, bude jeho využití asi málo časté.

7.7 TRESTNÍ OPATŘENÍ

Spolu s ochrannými a výchovnými opatřeními tvoří trestní opatření komplex možných trestněprávních reakcí na spáchané provinění. Vzhledem ke své důraznosti trestní opatření završují sankční systém podle ZSM. Jsou nejzásadnějším, nejpřísnějším a v souladu se zásadou subsidiarity trestní represe také poslední možností, jak potrestat mladistvého pachatele. Na rozdíl od výchovných a ochranných opatření v sobě trestní opatření také jako jediné obsahují negativní hodnocení společnosti, tedy morální odsudek za spáchané provinění.

Stejně jako u výchovných opatření je i základním účelem trestní opatření výchovné působení na mladistvého, na kterého se i při ukládání trestních opatření hledí jako na osobu nezralou s vyvíjejícím se hodnotovým systémem.

Trestní opatření lze zásadně ukládat pouze v řízení před soudem, a to za podmínky, že soud uzná mladistvého vinným za spáchané provinění. Na základě rozhodnutí o vině pak soud může uložit v rámci odsuzujícího rozsudku některé z mnoha rozličných druhů trestních opatření. Mezi zákonem stanovenými trestními opatřeními převládají tzv. alternativní trestní opatření (tj. alternativní k trestnímu opatření odnětí svobody), která by měla při ukládání trestních opatření obecně převažovat. Je tomu tak proto, že stát, potažmo společnost, preferují výchovu mladistvého a změnu jeho životního stylu před způsobením újmy trestním opatřením, která v případě odnětí svobody znamená izolaci mladistvého od společnosti a jeho prostředí a ztíženou možnost nápravy.

Druhy trestních opatření stanoví ZSM, přičemž výčet trestních opatření je uzavřen, tj. není možné uložit jiné než zákonem stanovené trestní opatření. Skutečnost, že výčet trestních opatření je taxativně vymezen, zákonodárce zdůrazňuje slovem „pouze“. Analogické použití trestního zákoníku zásadně nepřichází v úvahu. Důvodem pro takovou právní úpravu je skutečnost, že i v případě, že se mladistvému ukládá trestní opatření, je nutné, aby se jednalo o takové trestní opatření, které bude v obecné rovině určeno mladistvým provinilcům.

Shora uvedené však nevylučuje skutečnost, že podstatná část právní úpravy trestních opatření je subsidiárně upravena v trestním zákoníku.

Mezi trestní opatření zákon řadí:

- obecně prospěšné práce,
- peněžitá opatření,
- peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- vyhoštění,
- domácí vězení,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení),

- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- odnětí svobody nepodmíněné.

Shora uvedená trestní opatření do určité míry kopírují tresty stanovené trestním zákoníkem, ZSM na rozdíl od trestního zákoníku však nezná trest propadnutí majetku, zákaz činnosti, ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti a vyhoštění.

Podle autorů komentáře ZSM by měla systematika řazení trestních opatření odpovídat zájmům, které trestní opatření postihují, nejedná se o výčet reflektující závažnost sankcí¹⁴⁶. Císařová upozorňuje, že takto pojatá systematika trestních opatření, kdy trestní opatření nejsou dle zvyklostí odstupňovány od nejméně závažného k nejzávažnějšímu, vyvolává otázku, jak řešit zákaz reformationis in peius, kdy na základě odvolání podaného ve prospěch mladistvého soud druhého stupně uloží jiné trestní opatření¹⁴⁷.

Trestní opatření mladistvému může uložit výlučně jen soud pro mládež. Pro jejich uložení stanoví ZSM zpřísněné podmínky, vycházejíce z toho, že mladistvé je potřeba formovat primárně výchovou.

Trestní opatření, v porovnání s opatřeními výchovnými, v sobě mají v sobě primárně složku represivní, je v nich vyjádřeno negativní společenské hodnocení a jejich možnost dosáhnout účelu stanoveného v ust. § 1 odst. 2 ZSM je ve srovnání s jinými opatřeními nejmenší. Jejich smysl je spíše v jejich působení v podobě individuální a generální prevence.

Ve srovnání s nimi je jejich výchovný účinek nižší, primárně o výchovné působení na mladistvého neusilují, ani nenabízejí mladistvému žádnou alternativu pro uspořádání jeho vztahů. Nemohou tedy pozitivně ovlivnit mladistvého, jeho osobnost, ani jeho sociální prostředí, a pouze minimálně budou – ve srovnání s výchovnými opatření – vytvářet vhodné podmínky pro rozvoj mladistvého.

Výchovné působení na mladistvého lze však i u trestních sankcí ovlivnit, a to současným uložením výchovného či výchovných opatření. Takto lze dosáhnout vyváženého stavu, kdy na jedné straně bude represivně působit trestní opatření, na druhé straně současně s ním však bude účinné i opatření výchovné, jehož účinky na

¹⁴⁶ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 308

¹⁴⁷ CÍSAŘOVÁ, D.: Několik poznámek k zákonu č. 218/2003 Sb. (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), Bulletin advokacie, 2004, č. 6

mladistvého, jeho osobnost, sociální zázemí a podmínky pro zdravý rozvoj jsou výraznější.

Tak soud může uložit v souladu se zásadou subsidiarity trestní represe trestní opatření pouze, pokud by zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona, tedy až v případě, kdy nepostačila pohrůžka jejich uložením ani uložení výchovného nebo ochranného opatření.

7.7.1 Ukládání trestních opatření

Při ukládání trestních opatření, odlišně od opatření výchovných, kde jsou zákonná omezení poměrně minimální, je nutné dodržet řadu pravidel stanovených ZSM. Výrazně se uplatní zásada zákonnosti a zásada soudcovské individualizace, neboť zvláště u trestních opatření je nutné dbát na to, aby trestní opatření bylo ukládáno v zákonných mezích a aby zvolené trestní opatření, popřípadě v kombinaci s dalším (trestním) opatřením, spolu s výměrou reflektovalo veškeré okolnosti případu a osobnost mladistvého. Pro aplikaci trestních opatření stanoví dále ZSM jasná vodítka, k nimž soud musí za daných okolností přihlížet.

Trestní opatření musí zásadně sledovat rozvoj mladistvého a jeho ochranu před negativními vlivy. Zákonodárce takto zdůrazňuje, že trestní opatření nesmí být uloženo, pokud by sledovalo pouze způsobení újmy v podobě uloženého trestního opatření. Přísnější nároky jsou při ukládání trestních sankcí stanoveny ZSM, neboť ukládané trestní opatření musí za všech okolností sledovat účel ZSM a obecný účel opatření.

Trestní opatření uložené podle ZSM v návaznosti na trestní zákoník tak musí vzhledem k okolnostem případu a osobě i poměrům mladistvého napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého a odpovídat zvláštním okolnostem daného případu.

Poslední zásadní podmínkou zákonodárcem explicitně vyslovenou v ZSM je pravidlo, že výkonem trestního opatření nesmí být ponížena lidská důstojnost. Jedná se o konkrétní projev zásady humanismu v ZSM. Jakkoliv je výslovně toto pravidlo uvedeno pouze u trestních opatření, rozhodně není možné dovodit, že by u ostatních opatření důstojnost mladistvého mohla být dotčena. Zásada humanismu je jednou ze základních zásad trestního práva a musí být zohledněna při každé jeho aplikaci.

Kromě speciálních kritérií pro ukládání trestních opatření stanovených ZSM se uplatní také obecné podmínky pro ukládání trestu, jak je upravuje trestní zákoník (§ 37 a násl. trestního zákoníku), zejména povaha a závažnost spáchaného provinění pro společnost, možnost nápravy mladistvého a jeho osobní, rodinné, majtkové a ostatní poměry. Současně se podpůrně uplatní také další okolnosti stanovení § 39 trestního zákoníku, tedy chování mladistvého po činu, skutečnost, že mladistvý byl označen jako spolupracující obviněný ve smyslu § 178a trestního řádu, účinky a důsledky trestního opatření pro budoucí život mladistvého, doba, která uplynula od spáchání provinění a délka trestního řízení.

Ze zásad stanovených trestním zákoníkem a ZSM lze pak dovodit obecná kritéria, kterými se lze při ukládání trestního opatření mladistvému řídit.

V první řadě to bude účel trestního opatření, jak je vyjádřen v ZSM, a subsidiárně také účel trestu, jak vyplývá z trestního zákoníku, kde však svého výslovného vyjádření nenachází.

Dále se bude jednat o hledisko povahy a závažnosti spáchaného provinění pro společnost. Do tohoto kritéria se promítá ve smyslu § 39 trestního zákoníku význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za nichž byl spáchán, osoba mladistvého a míra jeho zavinění spolu s jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem. Z úřední povinnosti bude tedy soud pro mládež zkoumat objekt zasažený proviněním a konkrétní okolnosti činu.

Z hlediska individualizace trestního opatření budou mít největší význam při ukládání trestu následující kritéria týkající se mladistvého jakožto objektu trestního opatření:

- a) možnost nápravy mladistvého
- b) a osobní, rodinné, majtkové a jiné poměry mladistvého.

Možnost nápravy mladistvého je dána jeho osobností a jeho životními poměry. Soud se bude zabývat při ukládání trestního opatření tedy zabývat prognózou kriminální budoucnosti mladistvého s přihlédnutím k jeho osobnosti, vliv poměrů, v nichž mladistvý žije, škodlivých návyků, které si osvojil, přičemž tato kritéria budou soud uvažovat ve vztahu k zamýšlenému trestnímu opatření, které hodlá soud pro mládež uložit. Je zřejmé, že zhodnocení možnosti nápravy mladistvého bude výsledkem subjektivní soudcovské úvahy založené na provedeném dokazování.

Osobní, rodinné, majtkové a jiné poměry mladistvého jsou skutečnostmi, které bude nutné v soudním řízení dokazovat. Dokazování se bude provádět

s ohledem na tyto poměry v době ukládání trestního opatření. Soud pro mládež bude zjišťovat zejména aktuální zdravotní stav mladistvého, vztah mladistvého a jeho úlohu v jeho rodině (mladistvý se mohl stát otcem apod.), ekonomické možnosti pachatele, atd. Všechny tyto shromážděné poznatky o mladistvém mají význam pro ukládání trestního opatření, neboť míra, jakou je uloženým trestním opatřením pachatel zasažen, odvisí často právě od jeho poměrů (např. peněžitě opatření a jeho výměra ve vztahu k majetkovým poměrům pachatele či péče o zdravotně postiženého sourozence, který by jinak musel být umístěn v ústavu, při úvaze o uložení trestní opatření odnětí svobody). Nevhodně uložené trestní opatření totiž může vést také k situaci, kdy mladistvý nevhodně vybrané trestní opatření vnitřně nepřijme a nedojde tak k naplnění trestního opatření jako by tomu bylo v situaci, kdy by mladistvý odsouzený dostal od společnosti šanci k převýchově.

V návaznosti na kritérium týkající se osoby mladistvého a jeho poměrů je potřeba zohlednit také pravidlo stanovené § 38 odst. 2 trestního zákoníku, které rozvíjí zásadu subsidiarity trestní represe a vyplývá ze zásady přiměřenosti trestních sankcí tak, že zdůrazňuje, že tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější. Domnívám se, že tuto zásadu je potřeba u mladistvých ctít dvojnásob vzhledem k tomu, že se nacházejí ve velmi citlivém období dospívání, kdy jakoukoliv subjektivně vnímanou křivdu budou brát prakticky neodčinitelně.

Dalším kritériem významným pro stanovení druhu a výměry trestního opatření budou hrát případné polehčující či přitěžující okolnosti, tedy okolnosti, které nejsou znakem skutkové podstaty trestného činu, ale které mohou mít význam při výběru druhu a výměry trestního opatření. Uplatní se demonstrativní výčet polehčujících a přitěžujících okolností obsažený v § 41 a 42 trestního zákoníku. K polehčujícím okolnostem stanoveným subsidiárně trestním zákoníkem pak přibývají ještě polehčující okolnosti stanovené ZSM speciálně, k nimž musí soud pro mládež při stanovení výměry trestního opatření přihlídnout.

Mezi ZSM výslovně vyjmenované polehčující okolnosti patří skutečnost, že mladistvý:

- a) úspěšně vykonal probační program nebo jiný vhodný program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační

nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého,

- b) poskytl zadostiučinění poškozenému, nahradil úplně nebo alespoň částečně způsobenou škodu, odčinil nebo alespoň zmírnil újmu, kterou mu způsobil, a přičinil se o obnovení právních a společenských vztahů, které narušil svým chováním, nebo
- c) po spáchání provinění se choval tak, že lze důvodně předpokládat, že se v budoucnu již trestné činnosti nedopustí.

Polehčující okolnosti stanoví § 25 odst. 1 ZSM pouze demonstrativně. Soud má tedy možnost přihlídnout i k jiné okolnosti jakožto k polehčující. Zcela jednoznačně soud bude přihlížet jako k polehčujícím okolnostem také k polehčujícím okolnostem stanoveným v § 41 trestního zákoníku, neboť ustanovení § 25 odst. 1 ZSM doplňuje speciální úpravou pro mladistvé obecné polehčující okolnosti stanovené v trestním zákoníku, mezi něž patří zejména skutečnost, že pachatel:

- a) spáchal trestný čin poprvé a pod vlivem okolností na něm nezávislých,
- b) spáchal trestný čin v silném rozrušení, ze soucitu nebo z nedostatku životních zkušeností,
- c) spáchal trestný čin pod tlakem závislosti nebo podřízenosti,
- d) spáchal trestný čin pod vlivem hrozby nebo nátlaku,
- e) spáchal trestný čin pod vlivem tíživých osobních nebo rodinných poměrů, které si sám nezpůsobil,
- f) spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých,
- g) spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost,
- h) spáchal trestný čin v právním omylu, kterého se bylo možno vyvarovat,
- i) trestným činem způsobil nižší škodu nebo jiný menší škodlivý následek,
- j) přičinil se o odstranění škodlivých následků trestného činu nebo dobrovolně nahradil způsobenou škodu,
- k) svůj trestný čin sám oznámil úřadům,
- l) napomáhal při objasňování své trestné činnosti nebo významně přispěl k objasnění trestného činu spáchaného jiným,

- m) přispěl zejména jako spolupracující obviněný k objasňování trestné činnosti spáchané členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny,
- n) trestného činu upřímně litoval, nebo
- o) vedl před spácháním trestného činu řádný život.

ZSM také soudu pro mládež ukládá, aby při stanovení druhu trestního opatření a jeho výměry přihlédl také k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky. Zde je potřeba zdůraznit a teorie na to upozorňuje, že zákon neurčuje, zda k této okolnosti soud má soud přihlížet jako k polehčující či jako k přitěžující okolnosti, avšak pouze zdůrazňuje, aby soud k této okolnosti při výběru druhu trestního opatření a jeho výměry přihlížel¹⁴⁸.

Ze shora uvedených podmínek a kritérií vyplývá, že před vynesemím rozsudku, kterým je mladistvý uznán vinen za spáchané provinění a kterým mu soud pro mládež uloží trestní opatření, musí soud provést velmi rozsáhlé dokazování, na jehož závěrech postaví rozhodnutí o výběru trestního opatření a jeho výměře. Dokazování prováděné v řízení tedy nebude směřovat jen k získání důkazů pro úvahu o vině, ale stejnou vahou také k získání důkazů pro rozhodnutí o uložení sankci.

Ukládání souhrnných, úhrnných a společných trestních opatření se řídí obecnou úpravou stanovenou trestním zákoníkem. U všech druhů trestních opatření se subsidiárně – pro zjištění obsahu těchto trestních opatření a případně i podmínek stanovených pro jejich užití – užijí příslušná ustanovení trestního zákoníku.

Speciální úprava ZSM platí v případech, kdy soud pro mládež ukládá úhrnné nebo souhrnné trestní opatření mladistvému, který spáchal provinění jednak před tím, než překročil osmnáctý rok svého věku, jednak po tom, co tento věk dovršil. V takovém případě soud postupuje podle ustanovení § 43 trestního zákoníku o úhrnném nebo souhrnném trestu, popřípadě o upuštění od uložení souhrnného nebo dalšího trestu dle ustanovení § 44 trestního zákoníku, přičemž hranice trestních sazeb se u provinění spáchaných před tím, než mladistvý překročil osmnáctý rok, posuzují podle ZSM, tedy snížené. U těch provinění, která byla spáchána před

¹⁴⁸ SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ H., Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1. část), Trestněprávní revue, 2005, č. 2, str. 31

dovršením osmnácti let, bude také nutné zkoumat, zda byly splněny obecné podmínky trestní odpovědnosti mladistvého.

V této souvislosti zmiňují významné rozhodnutí Nejvyššího soudu, které připomíná, že právní fikce, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, znamená, že nejenže se neužije ustanovení o souhrnném trestním opatření, ale nelze přihlížet ani k tomu, že byl vyhlášen odsuzující rozsudek za provinění, na něž se tato fikce vztahuje¹⁴⁹.

Na okraj bych zmínila skutečnost, že nijak privilegovaně nehledí současná právní úprava na pachatele, který se dopustil ať již pokračujícího, hromadného nebo trvajících trestného činu částečně v období, kdy byl mladistvým, a částečně v období, kdy již dovršil osmnáct let. Takový skutek bude posuzován podle trestního zákoníku se všemi vyplývajícími důsledky. Nelze však přehlédnout, že příčina protiprávního jednání pachatele jednoznačně leží v období tzv. modifikované trestní odpovědnosti. Je tedy otázkou, zda je správné s pachatele takového činu nakládat jako s dospělým. Jako řešení této situace se de lege ferenda nabízí právní úprava institutu tzv. mladých dospělých.

7.7.2 Upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření

V souvislosti s výkladem o trestněprávních sankcích ve věcech mladistvých je potřeba zmínit také instituty upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření. Jedná se o odlišné způsoby trestněprávní reakce na spáchané provinění, než je uložení trestněprávní sankce.

Tato odlišná reakce spočívá v tom, že na základě proběhnuvšího trestního stíhání mladistvého dojde v řízení před soudem po provedeném dokazování k rozhodnutí, ve kterém bude vyslovena vina mladistvého (a vysloveno tak negativní společenské hodnocení jeho činu), přičemž bude buďto definitivně nebo podmíněně upuštěno od uložení trestního opatření. Z uvedeného vyplývá, že zákonodárce při vytvoření koncepce institutu upuštění od uložení trestního opatření vychází z předpokladu, že existují trestněprávní situace, kdy účelu ZSM lze dosáhnout také jinými – mírnějšími prostředky, než je uložení trestního opatření. Zákon přitom s institutem upuštění od potrestání spojuje fikci neodsouzení mladistvého.

¹⁴⁹ Srovnej usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2006, sp.zn. 8 Tdo 1069/2006

Upustit od uložení trestního opatření může soud pro mládež v případech mladistvých za těchto podmínek.

- mladistvý spáchal provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, za následujících podmínek,
- a mladistvý spáchání provinění lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě,

a současně:

a) vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu životu mladistvého lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem pro mládež postačí k jeho nápravě, nebo

b) mladistvý se dopustil-li se činu z neznalosti právních předpisů, která je zejména vzhledem k jeho věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém žil, omluvitelná, nebo

c) soud pro mládež přijme záruku za nápravu mladistvého a má za to, že vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, povaze spáchaného činu a osobě mladistvého se uložení trestního opatření nejeví nutným.

Soudu je v případě upuštění od uložení trestního opatření ponecháno na úvaze, aby věc vyřídil tím, že mladistvého napomene, anebo může přenechat postižení mladistvého zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, v němž mladistvý žije. V případech, kdy soud pro mládež hodlá ponechat postižení mladistvého škole nebo výchovnému zařízení, je soud pro mládež povinen si předem vyžádat stanovisko školy nebo výchovného zařízení. O výsledku postihu vyrozumí zákonný zástupce, škola nebo výchovné zařízení soud pro mládež.

Soud pro mládež může dále upustit od uložení trestního opatření mladistvému také tehdy, jestliže:

a) mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud pro mládež má za to, že zabezpečovací detence nebo ochranné léčení, které zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření, nebo

b) je vůči mladistvému užito ochranné nebo výchovné opatření a k dosažení účelu ZSM není třeba uložit trestní opatření.

Základní podmínky pro podmíněné upuštění od uložení trestního opatření jsou shodné jako shora. Odlišná je však výchozí situace, neboť zde soud pro mládež považuje za potřebné mít možnost mladistvého po stanovenou dobu sledovat a ponechává si v záloze možnost působit na mladistvého formou trestního opatření.

Tato stanovená doba tvoří tzv. zkušební dobu a může trvat až jeden rok. Soudu se současně fakultativně umožňuje reagovat na provinění mladistvého a působit na něj formou ochranného opatření nebo v podobě výchovného opatření směřujícího k tomu, aby mladistvý vedl řádný život. Soud také, tam kde to bude přicházet v úvahu, zpravidla mladistvému také uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou proviněním způsobil.

Pokud mladistvý zavdává příčinu k uložení trestního opatření, jsou dvě možné alternativy řešení. Pokud pro to svědčí okolnosti případu a osoba mladistvého, může soud pro mládež ponechat podmíněné upuštění od uložení trestního opatření v platnosti, přičemž současně:

- a) stanoví nad mladistvým dohled, pokud nebyl již uložen,
- b) přiměřeně prodlouží zkušební dobu, ne však o více než jeden rok, nebo
- c) stanoví dosud neuložená výchovná opatření směřující k tomu, aby mladistvý vedl řádný život.

V opačném případě soud přistoupí k uložení trestního opatření, přičemž k tomuto může soud přistoupit jak v průběhu zkušební doby, tak i po ní.

Pokud mladistvý, u něhož bylo podmíněně upuštěno od uložení trestního opatření, vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým opatřením, vysloví soud pro mládež, že se osvědčil. Pokud soud do jednoho roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí o osvědčení bez zaviněné mladistvého neučiní, má se za to, že se osvědčil. Oba případy osvědčení se, tj. rozhodnutím i fikcí, mají za následek, že se na mladistvého hledí, jako by nebyl odsouzen.

7.7.3 Alternativní trestní opatření

Alternativní trestní opatření představují alternativní (odlišné) řešení trestních věcí v podobě sankce. Spolu s hmotněprávními alternativami potrestání, mezi které patří upuštění od potrestání a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem, a trestněprocesními alternativami standardního trestního řízení (odklony v trestním řízení) tvoří komplex alternativních řešení trestních věcí mladistvých (i dospělých).

Smyslem alternativních trestních opatření je, stejně jako v případě dalších alternativ v trestním právu hmotné i procesním, dosažení trestní spravedlnosti a naplnění v současné době nejvíce preferovaného modelu restorativní justice.

Obecně o alternativním trestním opatření hovoříme jako o alternativě k trestnímu opatření odnětí svobody nepodmíněně. Literatura chápe v nejobecnější

rovině alternativní trestní opatření jako ta trestní opatření, která nejsou spojena s odnětím svobody, fakticky mezi ně však řadí zejména trestní opatření obecně prospěšných prací a podmíněné odsouzení.

7.7.3.1 Obecně prospěšné práce

Trest obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Vykonávaná práce nesmí přitom sloužit výtěžným účelům odsouzeného.

Účelem obecně prospěšných prací je pozitivní vedení mladistvého s prvkem pracovní adaptace. Zároveň je mladistvému působena újma, která spočívá v zásahu do jeho volného času, ve kterém obecně prospěšné práce musí vykonat, a v uložené pracovní povinnosti, kterou musí mladistvý vykonat osobně. Výkon obecně prospěšných prací ve prospěch neziskových subjektů je společensky prospěšný a současně působí jako generální prevence.

Obecně prospěšné práce patří k moderním trestním sankcím. Řadí se mezi tzv. alternativní tresty, neboť jsou alternativou k trestu odnětí svobody¹⁵⁰. V České republice byl tento trest zaveden do trestního zákona v roce s účinností od 1. ledna 1996. Vzhledem k tomu, že ustanovení § 26 ZSM co do podmínek užití odkazuje na ustanovení trestního zákona, je možné s ohledem na tento zákonný odkaz obecně prospěšné práce uložit za následujících podmínek.

Základní podmínkou pro uložení tohoto trestního opatření je skutečnost, že soud odsuzuje mladistvého pachatele za přečin. Přečinem trestní zákoník chápe všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Tato hranice

¹⁵⁰ K ukládání tohoto trestu jako alternativního srovnej např. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.3.2001, sp.zn. 7 Tz 41/2001

nebude u mladistvých pachatelů redukována, neboť se jedná o typové hledisko závažnosti daného trestného činu, nikoliv o ukládání trestního opatření.

Jako samostatné trestní opatření mohou být obecně prospěšné práce uloženy, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba. Tak může soud pro mládež přistoupit k tomu, že s opatřením obecně prospěšných prací spojí jiné výchovné opatření.

Modifikace pro ukládání trestního opatření obecně prospěšných prací mladistvým pachatelům spočívá v tom, že soud pro mládež musí zjistit stanovisko mladistvého k možnosti uložení tohoto trestního opatření¹⁵¹. Trestní opatření pak soud pro mládež mladistvému ukládá s přihlédnutím k jeho stanovisku.

Horní hranice sazby tohoto trestního opatření u mladistvého nesmí převyšovat polovinu horní hranice stanovené v trestním zákoníku pro daný trestný čin, obecně tak nepřichází u mladistvého v úvahu celková výměra tohoto trestního opatření vyšší než 150 hodin, neboť maximální horní hranice podle trestního zákoníku činí 300 hodin. Dolní hranice pak s ohledem na skutečnost, že ZSM nestanoví speciální úpravu, bude činit 50 hodin, stejně jako u dospělých pachatelů.

Obecně prospěšné práce nesmí vzhledem ke své povaze nebo okolnostem, za kterých jsou vykonávány, ohrožovat zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj mladistvých. Z povahy věci pak vyplývá, že při výkonu tohoto trestního opatření musí být bezpečnost mladistvého zajištěna, mladistvý musí být proškolen o bezpečnosti při práci a výkon by měl být v odůvodněných případech doprovázen dohledem dospělé osoby s odpovídající kvalifikací.

Soud pro mládež může vedle trestního opatření obecně prospěšných prací uložit i vhodná výchovná opatření, a to namísto přiměřených omezení a přiměřených povinností podle trestního zákoníku. Pokud soud pro mládež zamýšlí uložit mladistvému povinnost nahradit podle svých sil škodu poškozenému, musí soud postupovat tak, že mladistvému uloží výchovné opatření podle § 18 odst. 1 písm. e) ZSM.

¹⁵¹ Povinnosti zjišťovat stanovisko u mladistvého i dospělého pachatele a povinnost přihlédnout k tomuto stanovisku považuji za pozitivní přínos. Z praxe znám případy, kdy je pro pachatele trestné činnosti společensky nepřijatelné v rámci jejich sociální skupiny či komunity, aby takový trest vykonávali. Tito a priori uložení trestu obecně prospěšných činností odmítají s tím, že „si to radši odsedí“. Je zřejmé, že pokud by soud uložil trest(ní opatření) pachateli s tímto stanoviskem, byly by obecně prospěšné práce ukládány zcela neúčelně a jednoznačně by došlo k přeměně na trest odnětí svobody.

Uložený trest je odsouzený povinen vykonat osobně, bezplatně a celý beze zbytku ve svém volném čase nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou mladistvý nemohl obecně prospěšné práce vykonávat pro zdravotní nebo zákonné překážky, nebo byl ve vazbě nebo vykonával trest odnětí svobody.

Soud trest obecně prospěšných prací zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací v době tří let předcházejících uložení tohoto druhu trestu přeměněn na trest odnětí svobody podle § 65 odst. 2 trestního zákoníku.

Přeměna obecně prospěšných prací na trestní opatření odnětí svobody nepodmíněně přichází v úvahu, pokud mladistvý v době od odsouzení do skončení výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací nevede řádný život, vyhýbá se nástupu výkonu trestního opatření, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací, jinak maří výkon tohoto trestního opatření nebo zaviněně nevykonává ve stanovené době uložené trestní opatření. Soud pro mládež může přeměnit trestní opatření nebo jeho nevykonaný zbytek, a to i během doby stanovené pro jeho výkon, a rozhodnout zároveň o způsobu jeho výkonu. Platí přitom pravidlo, že každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítá za jeden den odnětí svobody. Společně s rozhodnutím o přeměně trestního opatření soud zařadí mladistvého do věznice – do zvláštního oddělení pro mladistvé.

Výjimečně může soud vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého ponechat trest obecně prospěšných prací v platnosti nebo prodloužit dobu výkonu tohoto trestu až o šest měsíců, i když mladistvý zaviněně přičinil k přeměně trestu. Přitom soud pro mládež může využít jednu z následujících možností:

- a) stanovit nad mladistvým na dobu výkonu trestního opatření nebo jeho zbytku dohled, přičemž se užije ustanovení § 16 ZSM, které dohled nad mladistvými upravuje,
- b) stanovit mladistvému na dobu výkonu trestního opatření nebo jeho zbytku dosud neuložené výchovné opatření nebo více výchovných opatření.

Výkon obecně prospěšných prací je svěřen Probační a mediační službě. Probační úředník navrhne soudu, který trestní opatření obecně prospěšných prací uložil, druh a místo výkonu obecně prospěšných prací. Soud o návrhu probačního

úředníka rozhodne a pověří probačního úředníka prováděním kontroly nad výkonem trestního opatření.

Na mladistvého pachatele, kterému bylo uloženo trestní opatření obecně prospěšných prací, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo trestní opatření obecně prospěšných prací vykonáno nebo bylo od výkonu trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.

7.7.3.2 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty

Trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty nachází své uplatnění tam, kde je potřeba zneškodnit věc či majetkovou hodnotu, která by mohla sloužit dalšímu páčání trestní činnosti, ztížit mladistvému podmínky pro páčání dalších provinění a odejmout mladistvému prospěch z trestné činnosti¹⁵². Na základě uloženého rozsudku, kterým soud vysloví trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty pak ke dni právní moci tohoto rozhodnutí přechází vlastnické právo z odsouzeného mladistvého na stát. Z uvedeného vyplývá, že touto sankcí nelze postihnout jinou osobu, resp. nelze uložit propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty osobě, která danou věc či majetkovou hodnotu nevlastní.

Trestní zákoník má vlastní legální definici pojmu věc a jiná majetková hodnota, jakož i pojmu věc a jiná majetková hodnota náležející pachateli. Protože se však jedná o definici neúplnou (srov. jazykovým výkladem ust. § 134 trestního zákoníku), je i tak nutno vycházet z obecných právních předpisů. Věcí rozumíme kromě ovladatelného hmotného předmětu také ovladatelnou přírodní sílu, živá zvířata, zpracované oddělené části lidského těla, peněžní prostředky na účtu a na cenné papíry, nevylývá-li z jednotlivých ustanovení trestního zákona něco jiného. Jinou majetkovou hodnotou se pak rozumí majetkové právo nebo jiná penězi ocenitelná hodnota, která není věcí a nevztahuje se na ni ustanovení o věcech podle § 134 odst. 1 trestního zákoníku. Věc nebo jiná majetková hodnota náleží pachateli, jestliže tuto pachatel v době rozhodnutí o ní vlastní, je součástí jeho majetku nebo s ní fakticky jako vlastník nebo majitel nakládá, aniž je oprávněný vlastník, majitel nebo držitel takové věci nebo jiné majetkové hodnoty znám.

Ukládání trestního opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty se řídí subsidiárně trestním zákoníkem, neboť ZSM vlastní úpravu nestanoví. I pro

¹⁵² JELÍNEK, J. a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Praha, Leges, 2009, str. 384

mladistvé proto platí následující podmínky pro uložení trestního opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty. Jedná se o věc nebo majetkovou hodnotu:

- a) které bylo užito k spáchání provinění (tzv. reálná instrumenta sceleris),
- b) která byla k spáchání provinění určena (tzv. potenciální instrumenta sceleris),
- c) kterou mladistvý získal proviněním (tzv. producta sceleris) nebo jako odměnu za něj (celere quaesita), nebo
- d) kterou mladistvý, byť jen zčásti, nabyl za věc nebo jinou majetkovou hodnotu uvedenou pod písmenem c), pokud hodnota věci nebo jiné majetkové hodnoty uvedené pod písmenem c) není ve vztahu k hodnotě nabyté věci nebo jiné majetkové hodnoty zanedbatelná.

Obligatočně uloží soud pro mládež trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, pokud mladistvý drží v rozporu s jiným právním předpisem věc nebo jinou majetkovou hodnotu uvedenou v odstavcích 1 a 2, ve vztahu k níž je možno uložit propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, uloží mu soud vždy i tento trest.

Trestní zákoník zakazuje pro dobu před právní mocí rozhodnutí zákaz zcizení propadlé věci nebo jiné majetkové hodnoty, který zahrnuje i zákaz jiných dispozic směřujících ke zmaření trestu propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty. Z podstaty věci je jasné, že aplikace tohoto ustanovení může přicházet v úvahu teprve ve chvíli, kdy bylo rozhodnutí, jímž se toto trestní opatření ukládá, vyhlášeno.

Jestliže však mladistvý věc nebo jinou majetkovou hodnotu, kterou soud mohl prohlásit za propadlou před uložení trestního opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty zničí, poškodí nebo jinak znehodnotí, zcizí, učiní neupotřebitelnou, odstraní nebo zužitkuje, zejména spotřebuje, nebo jinak její propadnutí zmaří, může mu soud uložit propadnutí náhradní hodnoty až do výše, která odpovídá hodnotě takové věci nebo jiné majetkové hodnoty. Hodnotu věci nebo jiné majetkové hodnoty v tomto případě soud stanovuje na základě odborného vyjádření nebo znaleckého posudku. V případě znehodnocení i jen částečného má soud nadto možnost uložit propadnutí náhradní hodnoty vedle trestního opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty.

7.7.3.3 Zákaz činnosti

ZSM neupravuje pojem, ani obecné podmínky ukládání tohoto trestního opatření. Je proto nutné subsidiárně použít úpravu obsaženou v § 73 trestního zákoníku.

Trestní opatření zákazu činnosti spočívá v tom, že se odsouzenému po dobu výkonu tohoto trestu zakazuje výkon určitého zaměstnání, povolání nebo funkce nebo takové činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, nebo jejíž výkon upravuje jiný právní předpis. Jedná se o taxativní výčet kategorií určitých činností vykonávaných v různých právních vztazích, přičemž není vyloučeno, aby ukládaný zákaz činnosti překrýval více z těchto kategorií¹⁵³.

Smyslem zákazu činnosti je přímá izolace mladistvého od rizikové činnosti a tímto způsobem zabránění mladistvému v páchání trestné činnosti, když podmínkou pro uložení tohoto trestního opatření je skutečnost, že se mladistvý provinění dopustil v souvislosti se zakazovanou činností¹⁵⁴.

Horní hranice sazby tohoto trestního opatření nesmí podle speciální úpravy ZSM pro mladistvé převyšovat pět let. Dolní hranice stanovená trestním zákoníkem na jeden rok však se uplatní v této výši i u mladistvých pachatelů.

Jako samostatné trestní opatření může soud uložit zákaz činnosti pouze v případech, že trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchané provinění dovoluje a jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba. Z uvedeného je zřejmé, že trestní opatření má subsidiární charakter.

Uložení trestního opatření zákazu činnosti přichází v úvahu zásadně tehdy, pokud se mladistvý dopustil provinění v souvislosti s touto činností. ZSM však stanovuje omezení pro ukládání trestního opatření zákazu činnosti spočívající v tom, že soud pro mládež může zákaz činnosti mladistvému uložit, pouze pokud to není na překážku přípravě na jeho povolání. Kladen je zde v souladu s účelem ZSM a účelem opatření důraz na pozitivní vývoj, vytváření vhodného prostředí mladistvému. Přitom jednoznačně zapojení mladistvého do pracovního procesu má pozitivní vliv jak na jeho osobnost, tak i na jeho postoje. Není tak možné uložit trestní opatření zákazu

¹⁵³ ŠÁMAL, P. a kol., Trestní zákoník I § 1 až 139. Komentář, 1. vydání, Praha, C.H.BECK, 2009, str. 822

¹⁵⁴ Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 29.10.1963, sp.zn. 3 Tz 27/63 (R 9/1964) a rozsudku Nejvyššího soudu ČSR ze dne 6.4.1979 sp.zn. 1 Tz 11/79 (R 5/1980) musí být mezi zakazovanou činností a spáchaným činem přímá, bezprostřední souvislost.

činnosti spočívající v zákazu řízení automobilů mladistvému, který se připravuje na budoucí povolání řidiče z povolání. Skutečnost, zda ukládané opatření nebude mladistvému na překážku při přípravě na jeho povolání, bude nutné v řízení zkoumat.

V rozsudku, kterým soud zákaz činnosti ukládá, musí být tato činnost řádně specifikována tak, aby ji nebylo možné zaměnit s jinou a aby byl výrok vykonatelný.

Zvláštní úprava ZSM dále stanoví, že soud pro mládež může vedle trestního opatření zákazu činnosti uložit i vhodná výchovná opatření. V úvahu zde bude dle okolností připadat prakticky kterékoli z výchovných opatření.

Do doby výkonu trestu zákazu činnosti se nezapočítává doba výkonu trestu odnětí svobody; započítává se však doba, po kterou bylo mladistvému před právní mocí rozsudku oprávnění k činnosti, která je předmětem zákazu, v souvislosti s trestným činem odňato podle jiného právního předpisu nebo na základě opatření orgánu veřejné moci nesměl již tuto činnost vykonávat.

Byl-li trest zákazu činnosti na mladistvém vykonán, hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen. Fikce neodsouzení pachatele se uplatní i v případech, kdy vedle trestního opatření zákazu činnosti byl uložen jiný druh trestního opatření, u nějž ZSM stanoví fikci odsouzení.

7.7.3.4 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce

Naprostou novinkou reagující na chuligánství rozšířené v souvislosti s konáním sportovních utkání, kdy zejména fotbaloví „hooligans“ páchají trestnou činnost jak cestou na utkání a zpět, tak i na stadionech, je nový druh trestního opatření (a trestu) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Účelem tohoto nového trestního opatření je působit individuálně preventivně tím, že pachateli je soudem zakázáno účastnit se daného druhu či druhů akcí. Porušení tohoto zákazu je nadto stíháno jako trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání. Tato hrozba by tedy měla působit dostatečně individuálně preventivně a mladistvého od porušování uloženého zákazu odradit. Jedná se o trestní opatření tzv. alternativní povahy (viz výklad shora).

ZSM v návaznosti na trestní zákoník dovoluje uložit trestní opatření zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce v případech, kdy se mladistvý dopustí v souvislosti s návštěvou sportovní, kulturní nebo jiné společenské akce úmyslného trestného činu; s ohledem na okolnosti těchto akcí se nejčastěji přitom bude jednat o výtržnictví, trestnou činností proti výkonu pravomoci orgánu veřejné

moci a úřední osoby, rvačku či ublížení na zdraví. Trestní opatření zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce spočívá v tom, že se mladistvý po dobu výkonu tohoto opatření nesmí účastnit stanovených sportovních, kulturních a jiných společenských akcích. Horní sazba délky trvání tohoto trestu činí u mladistvých pět let, tedy polovinu horní sazby určené pro dospělé pachatele.

Mladistvý je nadto při výkonu tohoto trestního opatření povinen spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu tento úředník stanoví, zejména postupovat podle stanoveného probačního plánu, vykonávat stanovené programy sociálního výcviku a převýchovy, programy psychologického poradenství, a považuje-li to probační úředník za potřebné, dostavovat se podle jeho pokynů v období bezprostředně souvisejícím s konáním zakázané akce k určenému útvaru Policie České republiky. Tato povinnost spjatá s uloženým trestním opatřením je výrazem snahy o pozitivní převýchovu mladistvého kombinované se zabraňovacím opatřením (v obecném smyslu slova), zdůrazněná případnou další trestněprávní sankcí.

Jako samostatné trestní opatření může být trestní opatření zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného provinění a osobě a poměrům mladistvého uložení jiného trestního opatření není potřeba.

Do doby výkonu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce se doba výkonu trestu odnětí svobody nezapočítává.

Soud pro mládež může vedle trestního opatření zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce uložit i vhodná výchovná opatření.

7.7.3.5 Vyhoštění

Podstatou trestního opatření vyhoštění je odnětí práva cizince pobývat, tj. nadále se zdržovat na území České republiky (pokud mu toto právo příslušelo), a jeho přemístění do jiného státu, popřípadě předání orgánům jiného státu. Při výkonu trestního opatření vyhoštění je tedy mladistvý pachatel fyzicky převezen na hranice České republiky a vyhoštěn za ně a je mu zakázáno, aby se po stanovenou dobu vrátil a na území České republiky pobýval. Trestní opatření vyhoštění tedy působí individuálně preventivně v tom smyslu, že pachateli fyzicky brání v páchání trestné činnosti na území České republiky.

Vzhledem ke zvláštní povaze vyhoštění jsou podmínky pro jeho ukládání zpřísněny, a to jak již v samotném trestním zákoníku, který trest vyhoštění subsidiárně vůči ZSM upravuje, tak v ZSM samotném.

Trestní zákoník, který se podpůrně použije i pro právní úpravu mladistvých vyžaduje splnění dvou základních podmínek pro uložení trestního opatření vyhoštění, které musejí být splněny kumulativně:

- trestní opatření vyhoštění lze uložit pouze pachateli, který není občanem České republiky,
- uložení trestního opatření vyhoštění musí vyžadovat bezpečnost lidí nebo majetku, anebo jiný obecný zájem.

Jako samostatné trestní opatření může být trestní opatření vyhoštění uloženo, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného provinění a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestního opatření není zapotřebí.

Současně zde nesmí být dány okolnosti, pro které soud trestní opatření vyhoštění nesmí uložit. Těmito okolnostmi jsou následující skutečnosti:

- a) nepodařilo se zjistit státní příslušnost mladistvého,
- b) mladistvému byl udělen azyl nebo doplňková ochrana podle jiného právního předpisu,
- c) mladistvý má na území České republiky povolen trvalý pobyt, má zde pracovní a sociální zázemí a uložení trestu vyhoštění by bylo v rozporu se zájmem na spojování rodin,
- d) hrozí nebezpečí, že mladistvý bude ve státě, do kterého by měl být vyhoštěn, pronásledován pro svoji rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, příslušnost k určité sociální skupině, politické nebo náboženské smýšlení, nebo jestliže by vyhoštění vystavilo mladistvého mučení či jinému nelidskému nebo ponižujícímu zacházení anebo trestu,
- e) mladistvý je občanem Evropské unie nebo jeho rodinným příslušníkem bez ohledu na státní příslušnost a má na území České republiky povolen trvalý pobyt anebo je cizincem s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajícího rezidenta na území České republiky podle jiného právního předpisu; tato podmínka se neuplatní, shledá-li soud vážné důvody ohrožení bezpečnosti státu, nebo

- f) mladistvý je občanem Evropské unie a v posledních 10 letech nepřetržitě pobývá na území České republiky; tato podmínka se neuplatní, shledá-li soud vážné důvody ohrožení bezpečnosti státu, nebo
- g) pachatelem je dítě, které je občanem Evropské unie, ledaže by vyhoštění bylo v jeho nejlepším zájmu.

Výměra trestního opatření vyhoštění u mladistvých činí dobu od jednoho do pěti let; vyhoštění na dobu neurčitou nelze mladistvému uložit. Výměru trestního opatření soud pro mládež stavoví s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného provinění, možnostem nápravy a poměrům pachatele a ke stupni ohrožení bezpečnosti lidí, majetku nebo jiného obecného zájmu.

Uložení trestního opatření vyhoštění mladistvému, který je občanem Evropské unie, ZSM zpřísňuje podmínkou, že neuložením tohoto druhu trestního opatření by došlo k vážnému ohrožení bezpečnosti státu nebo veřejného pořádku, nebo že vyhoštění je v nejlepším zájmu mladistvého.

S ohledem na poměrně přísná shora uvedená kritéria a s důrazem na zvláštní situace, které mohou u mladistvého v důsledku vyhoštění nastat, bude soud před uložením tohoto trestního opatření muset důkladně zkoumat, zda jsou skutečně splněny všechny podmínky pro vyhoštění, resp. zda není naplněn důvod, pro který nelze mladistvého do ciziny vyhostit.

Při ukládání vyhoštění přihlédne soud pro mládež též k nejlepšimu zájmu mladistvého, zejména k rodinným a osobním poměrům mladistvého, a dbá, aby uložením trestního opatření vyhoštění nebyl vydán nebezpečí zpustnutí.

Nedodržení uloženého trestního opatření vyhoštění a pobyt na území České republiky, byť v souladu se správními předpisy, může být stíháno jako maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání.

7.7.3.6 Peněžité opatření

Peněžité opatření je významnou alternativní sankcí, která se uplatňuje v trestním právu dospělých i mladistvých. Shodně jako u již uvedených trestních opatření shora, i pro peněžité opatření platí subsidiární použití trestního zákoníku a ZSM výslovně stanoví jen speciální právní úpravu pro mladistvé.

Mladistvému lze takové trestní opatření uložit, jen pokud je mladistvý výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového trestního opatření

umožňují, přičemž postačuje splnění jedné z těchto podmínek. Naplnění uvedených kritérií musí být v řízení před uložením peněžitého opatření náležitě dokazováno.

Peněžité opatření je alternativní trestní opatření s výrazným sankčním postihem v majetkové sféře pachatele. Přestože se jedná o sankci, která zasahuje majetkovou sféru pachatele, není podmínkou jejího uložení spáchaní provinění v oblasti majetkové kriminality, jakkoliv v těchto případech bude převládat. Bude proto určeno především pachatelům, kteří mají zdeformovaný vztah k majetku ve vlastnictví třetích osob. Peněžité opatření lze proto primárně ukládat zejména, pokud pachatel proviněním spáchaným úmyslně získal nebo se snažil získat pro sebe nebo pro jiného majetkový prospěch. Bez splnění této podmínky může soud uložit peněžité opatření pouze v případě, že trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchaný trestný čin (resp. provinění) dovoluje, nebo soud pro mládež peněžité opatření ukládá čin, který by byl podle trestního zákoníku kvalifikován jako přečin a vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného provinění a osobě a poměrům pachatele nepodmíněné trestní opatření odnětí svobody současně neukládá.

Peněžité opatření spočívá v povinnosti mladistvého pachatele hradit státu v systému denní pokut po určitou dobu stanovenou finanční částku jako sankci za spáchané provinění. Trestní zákoník přitom stanoví jasná vodítka pro volbu jak výše denní sazby pokuty, tak i pro dobu trvání této povinnosti.

Peněžité opatření se mladistvému ukládá v denních sazbách a činí nejméně 10 a nejvíce 365 celých denních sazeb. Denní sazba činí nejméně 100 Kč a nejvíce 5000 Kč. Z uvedeného vyplývá, že minimální výše peněžitého opatření bude činit 1.000,- Kč a maximální výše dosahuje částky ve výši 1,825.000,- Kč. K maximální částce si dovoluji poznamenat, že je na poměry nejen běžně trestaného mladistvého, ale i na poměry průměrného občana České republiky, velmi vysoká, a že uložení peněžitého opatření v této výši, pokud k němu někdy dojde, bude raritou.

Počet denních sazeb soud určí s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného provinění. Výši jedné denní sazby peněžitého opatření pak stanoví soud pro mládež se zřetelem k osobním a majetkovým poměrům mladistvého. Přitom vychází zpravidla z čistého příjmu, který mladistvý má nebo by mohl mít průměrně za jeden den. Pro případ, že by takový příjem nemohl být pro různé překážky určen, může soud – subsidiárně – využít možnosti stanovené trestním zákoníkem a příjmy mladistvého, jeho majetek a výnosy z něj, jakož i jiné podklady pro určení výše denní sazby stanovit odhadem.

Kombinace počtu denních sazeb a výše denní sazby umožňuje výraznou individualizaci ukládaného trestního opatření. Jako příklad uveďme případ mladistvých spolupachatelů, jejichž majetkové poměry jsou zcela rozdílné. Zatímco oběma soud uloží shodný počet denních sazeb, výše denní sazby bude u méně majetného podstatně nižší, zatímco u majetného spolupachatele pro naplnění významu opatření bude vyšší s ohledem na jeho majetkové poměry.

Počet a výše denní sazeb musí být uvedena v rozhodnutí, soud dále v rozhodnutí může stanovit, že peněžitý trest bude zaplacen v přiměřených měsíčních splátkách s tzv. ztrátou výhody splátek, jestliže pachatel nezaplatí dílčí splátku včas; takto soud může postupovat v případě, že od mladistvého nelze s ohledem na jeho osobní a majetkové poměry očekávat, že peněžitě opatření ihned zaplatí.

Jakkoliv je systém založen na denních sazbách, stanovení denní sazby a jejího trvání neurčuje splatnost peněžitě opatření. Splatnost peněžitě opatření může být stanovena různě a nemusí odpovídat dennímu systému pokut, ze kterého soud při ukládání opatření vycházel. Praktické bude stanovení splatnosti v měsíčních intervalech, nikoliv opakovaně každý den. Splatnost tedy bude výsledkem úvahy soudu s přihlédnutím zejména k majetkovým či výdělečným poměrům mladistvého.

V případě, že po prověření majetkových poměrů a výdělečných schopností a možností mladistvého, vyjde najevo, že peněžitě opatření by bylo nedobytné, soud peněžitě opatření nesmí uložit.

Jako i u jiných trestních opatření i pro peněžitě opatření platí, že jako samostatné opatření může být uloženo, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného provinění a osobě a poměrům pachatele uložení jiného opatření není třeba.

Shodně jako u trestního opatření obecně prospěšných prací, i v případě, kdy nedojde dobrovolně ke splnění peněžitě opatření, dojde k výkonu náhradního trestního opatření odnětí svobody nepodmíněně. Soud pro mládež proto musí stanovit náhradní trestní opatření, jehož maximální doba trvání činí jeden rok. Na soudu přitom je, aby zvolené náhradní trestní opatření jednak korespondovalo s výší uloženého peněžitě opatření, resp. s kritérii, která byla zvolena při výběru denní sazby a jejího trvání, jednak aby náhradní trestní opatření odnětí svobody zvolil tak, aby splnění peněžitě opatření bylo pro mladistvého motivační. Náhradní trestní

opatření přitom však nesmí ani spolu s uloženým odnětím svobody přesahovat horní hranici trestní sazby snížené podle § 31 odst.1 ZSM.

Po novele trestního řádu provedené zák. č. 41/2009 Sb. však přichází v úvahu ještě další nová možnost, a sice aby soud pro mládež vymáhal po mladistvém pachateli zaplacení uložené částky peněžitého opatření v občanském soudním řízení jako pohledávku. Nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody nepodmíněně je tedy možné, až když si pachatel (odsouzený) počíná tak, že je zjevné, že by výkon trestního opatření mohl být zmařen. Pouhá nečinnost nebo neochota pachatele zaplatit peněžité trest (peněžité opatření) nepostačuje¹⁵⁵.

ZSM speciálně pak v ust. § 27 odst. 5 stanoví možnost, aby soud pro mládež po právní moci rozhodnutí o uložení peněžitého opatření po vyjádření mladistvého rozhodl, že zaplacení peněžitého opatření nebo nevykonaného zbytku bude nahrazeno tím, že mladistvý vykoná obecně prospěšnou činnost v rámci probačního programu pro tento účel zřízeného, nebo společensky prospěšnou činnost v rámci výchovné povinnosti.

Vyjádření mladistvého je obligatorní zákonnou podmínkou, a to i s ohledem na skutečnost, že s výkonem opatření probačního programu mladistvý musí udělit svůj souhlas. Absence souhlasu mladistvého tak může vést k situaci, kdy soud bude moci uložit pouze výchovnou povinnost v podobě vykonání obecně prospěšné činnosti.

Smysl ustanovení o možnosti náhrady peněžitého opatření shora uvedenými alternativami tkví v možnosti zabránit výkonu náhradního trestního opatření odnětí svobody, tj. v poskytnutí další šance mladistvému vyhnout se tomuto poměrně negativnímu trestnímu opatření spojenému s izolací od společnosti. Skutečnost, že k tomuto kroku ze zákona soud může přistoupit po právní moci rozsudku, kterým uložil peněžité opatření, napovídá, že takto lze postupovat v například situacích, kdy po právní moci rozsudku, kterým bylo peněžité opatření uloženo, nastala situace, na níž je potřeba reagovat, neboť například změnila majetkové nebo výdělečné poměry mladistvého a výkon uloženého náhradního trestního opatření odnětí svobody by byl vzhledem k okolnostem (chování mladistvého, příčiny změny majetkových a výdělečných poměrů, apod.) neadekvátní.

Fikci neodsouzení mladistvého, kterému bylo uloženo peněžité opatření, speciálně upravuje ZSM, když podle § 35 odst. 4 ZSM se na mladistvého, kterému

¹⁵⁵ ŠÁMAL, P. a kol., Trestní zákoník I § 1 až 139. Komentář, 1. vydání, Praha C.H.BECK, 2009, str. 789

bylo uloženo peněžitě opatření, hledí jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo trestní opatření vykonáno nebo jakmile bylo od výkonu tohoto trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.

7.7.3.7 Peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu

Jako zvláštní druh trestního opatření uvádí ZSM peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu. Podstata tohoto trestního opatření je shodná jakou peněžitě opatření, ovšem specifikum tohoto trestního opatření spočívá v tom, že soud pro mládež může výkon peněžitě opatření podmíněně odložit. Jedná se tedy o podmíněnou formu peněžitě opatření. Nejedná se tedy o definitivní formu vyřešení trestní věci mladistvého, ale soud pro mládež vynese odsuzující rozsudek, v rámci něhož uloží peněžitě opatření, ale jeho výkon se promine pod podmínkou, že mladistvý se bude ve stanovené zkušební době řádně chovat a vyhoví uloženým podmínkám¹⁵⁶.

Možnost podmíněného odkladu výkonu peněžitě opatření je vázána na splnění dvou možných podmínek, které jsou stanoveny alternativně.

Jedná se o tyto podmínky:

- a) jestliže vzhledem k osobě mladistvého, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu, nebo
- b) jestliže přijme záruku za nápravu mladistvého a vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu.

Prvá podmínka představuje souhrn objektivních okolností ze života mladistvého a okolností spáchaného provinění, na jejichž základě soud dojde k odůvodněnému závěru, že účelu peněžitě opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu. Druhou podmínku pak představuje opět objektivní okolnost spočívající v záruce za nápravu mladistvého poskytnuté někým, kdo má možnost na mladistvého výchovně působit a jehož výchovné působení bude natolik dostatečné, že svým výchovným účinkem de facto nahradí účinek peněžitě opatření.

¹⁵⁶ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007, str. 364

Skutečnost, že ten, kdo za mladistvého nabízí záruku, má dostatečné a reálné možnosti výchovného působení, by měly být předmětem zjišťování ze strany soudu, popř. za pomoci Probační a mediační služby. Soud by měl především odmítnout přijetí záruky za nápravu mladistvého, která je jen demonstrativní a zaměřena pouze na odvrácení hrozícího trestněprávního postihu. Záruku může poskytovat fyzická osoba, přičemž se může jednat o rodiče či příbuzné mladistvého, jeho učitele či zaměstnavatele. V ideálním případě to bude osoba, která je pro mladistvého vzorem a autoritou, takže výchovné působení naplní svůj účel. Záruku za nápravu však může poskytnout i právnická osoba, nejpravděpodobněji například zájmové sdružení občanů, školské či výchovné zařízení. Opět i zde by se mělo jednat o subjekt, který je svým působením schopen pozitivně ovlivnit výchovu mladistvého, a to jak přímým výchovným působením, přirozenou autoritou svých pracovníků či zapojením do svých aktivit (v případě například neziskového sdružení).

Pokud je alespoň jedna z uvedených podmínek splněna, soud může přistoupit k podmíněnému odkladu výkonu peněžitého opatření a stanoví mladistvému zkušební dobu v délce trvání až tří let. S přihlédnutím k významu zkušební doby je na místě uložení v délce trvání alespoň několika měsíců. Rozhodnutí o podmíněném odkladu výkonu peněžitého opatření činí soud rozsudkem, kterým uznává mladistvého vinným spáchaným proviněním, tedy v hlavním líčení, popřípadě ve veřejném zasedání o odvolání.

Okamžikem právní moci rozsudku, kterým soud podmíněný odklad výkonu peněžitého opatření uložil, počíná běžet promlčecí doba. Uloženou zkušební dobu zákon nepřipouští prodloužit, ani zkrátit. V případě, že se mladistvý ve zkušební době neosvědčí, přistoupí soud pro mládež k výkonu rozhodnutí. Rozhodnutí, kterým je ukládán podmíněný odklad výkonu peněžitého opatření, tedy není definitivní a mladistvý jej může nedodržením stanovených podmínek a nevedením řádného života zvrátit.

Současně s podmíněným odkladem výkonu peněžitého opatření může soud pro mládež uložit mladistvému výchovná opatření, v úvahu bude zřejmě přicházet některé z důraznějších výchovných opatření, avšak i zde bude záležet na konkrétních okolnostech dané věci.

Zákon pro zamezení případným pochybnostem výslovně stanoví, že povolení podmíněného odložení výkonu peněžitého opatření se netýká výkonu ostatních výchovných opatření uložených vedle tohoto trestního opatření. Současně však dává

soudu možnost, aby v rozsudku tam, kde to přichází v úvahu, stanovil jinak (arg. slovní spojením „pokud není v rozsudku stanoveno jinak“).

Mladistvý, kterému bylo uloženo trestní opatření podmíněně odloženého výkonu trestních opatření, se osvědčí, pokud ve zkušební době vede řádný život a vyhoví uloženým podmínkám. Soud v takovém případě vydá rozhodnutí, kterým vysloví, že se mladistvý osvědčil. V opačném případě soud pro mládež rozhodne, a může tak učinit již během zkušební doby, že se peněžitě opatření vykoná. Součástí rozhodnutí o vykonání podmíněně odloženého peněžitého opatření je i výrok o uložení náhradního trestního opatření odnětí svobody; pro ukládání náhradního trestního opatření odnětí svobody platí stejné zákonné limity jako pro v případě peněžitého opatření – náhradní trestní opatření odnětí svobody nesmí činit více než jeden rok, přičemž současně nesmí náhradní trestní opatření přesahovat horní hranici trestní sazby snížené podle ZSM.

Pokud soud pro mládež nerozhodne (bez zavinění mladistvého) do roka od uplynutí zkušební doby, zda se mladistvý osvědčil, nastává zákonná fikce, že se mladistvý osvědčil. Důsledky rozhodnutí soudu pro mládež o tom, že se mladistvý osvědčil, a důsledky fikce o osvědčení jsou shodné – na mladistvého se hledí, jako by nebyl odsouzen.

V případech, kdy by došlo k odvolání záruky za nápravu mladistvého, kterému byl podmíněně odložen výkon peněžitého opatření, odvolána tím, kdo ji poskytl, přezkoumá soud pro mládež chování mladistvého během zkušební doby. Následně může rozhodnout, že se peněžitě opatření vykoná (tj. pokud shledá, že podmíněně odložení výkonu peněžitého opatření neplní své poslání), jinak rozhodne, že podmíněně odložení výkonu peněžitého opatření ponechá v platnosti.

Ze shora uvedené lze tedy učinit závěr, že fakticky podmíněně odložený výkon peněžitého opatření může být ukončen jedním z následujících způsobů:

- soud přistoupí během zkušební doby o k výkonu uloženého peněžitého opatření,
- soud pro uplynutí zkušební doby rozhodne o tom, že se mladistvý osvědčil, nebo
- nastane fikce, že se mladistvý osvědčil, neboť soud neučinil bez viny mladistvého do jednoho roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí o osvědčení ani o výkonu uloženého peněžitého opatření

- dojde ke zrušení původního rozsudku a k novému rozhodnutí o trestním opatření.

Poslední možnost představuje situace předvídaná ust. § 29 ZSM, které upravuje započítání trestního opatření v případě ukládání souhrnného, úhrnného trestního opatření a v případě zrušení původního rozhodnutí například v důsledku mimořádného opravného prostředku. Podle citovaného ustanovení doba, po kterou podmíněně odsouzený mladistvý vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, se započítá do zkušební doby nově stanovené při podmíněném odložení výkonu peněžitého opatření pro týž skutek nebo do zkušební doby stanovené při uložení úhrnného nebo souhrnného trestního opatření.

7.7.3.8 Domácí vězení

Domácí vězení je v oblasti trestního práva zcela novým druhem trestu, který vstoupil do českého právního řádu s účinností od 1. ledna 2010, a to jak do trestního práva dospělých, tak i do trestní úpravy platné pro mladistvé.

Svou povahou se jedná o trestní opatření alternativní, které je spojováno jednak s ekonomickou stránkou výkonu trestních opatření, jednak s možností lepší resocializace pachatele, pokud nebude odtržen od svého rodinného a sociálního prostředí, potažmo mu bude umožněna i výdělečná činnost, tedy nebude ani vytržen z pracovního procesu.

Podstata trestního opatření domácího vězení spočívá v povinnosti mladistvého zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20:00 hod do 05:00 hod., přičemž výjimku stanoví zákon pro případy, kdy mladistvému v zdržení se v určeném obydlí brání důležité důvody, mezi něž trestní zákoník demonstrativně zařazuje výkon zaměstnání a povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění.

Uvedené vymezení obsahu domácího vězení však je subsidiární, neboť trestní zákoník dává soudu pro mládež možnost, aby vymezil trestní opatření domácího vězení jinak (srov. návětí § 60 odst. 3 trestního zákoníku „Nestanoví-li soud v rozsudku jinak, ...“; je zde tedy dána velmi široká možnost pro soudcovskou individualizaci trestního opatření.

Trestní zákoník současně dává soudu pro mládež možnost, aby mladistvému povolil navštěvování pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění i ve dnech pracovního klidu a pracovního volna.

Domácí vězení může soud pro mládež uložit pouze při splnění následujících podmínek stanovených kumulativně:

- soud odsuzuje pachatele přečinu,
- vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestního opatření, a to případně i vedle jiného trestního opatření,
- a mladistvý dá písemný slib, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydli na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou potřebnou součinnost.

Poslední zmíněná podmínka je velmi významným kritériem. Implicitně totiž ukládá soudu pro mládež zjišťovat stanovisko mladistvého k možnosti uložení trestního opatření domácího vězení. Ke složení písemného slibu bude mladistvý motivován patrně také tím, že v opačném případě bude v úvahu přicházet trestní opatření odnětí svobody nepodmíněně.

Trestní opatření domácího vězení může soud uložit nejdéle na období dvou let, dolní hranice tohoto trestního opatření není stanovena, avšak s ohledem na důraznosti tohoto trestního opatření a skutečnost, že bude ukládáno jako jedna z poslední voleb při výběru trestního opatření pro mladistvého, naznačují, že pro naplnění jeho účelu nebude stačit domácí vězení trvajícím pouze několik dní; avšak i tato možnost zde s ohledem na právní úpravu existuje.

Jako samostatné trestní opatření může soud domácí vězení uložit pouze, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům mladistvého uložení jiného trestního opatření není potřeba. Mladistvému lze spolu s trestním opatřením domácího vězení uložit také výchovná opatření. Zpravidla by soud s ohledem na ust. § 60 odst. 4 trestního zákoníku měl uložit mladistvému výchovnou povinnost spočívající v tom, aby mladistvý podle svých sil nahradil škodu způsobenou spáchaným proviněním či aby jinak přispěl k odstranění následků proviněním vyvolaných.

Obdobně jako v případě peněžitého trestu, i v případě domácího vězení je součástí rozsudku kromě výroku o trestním opatření i výrok o náhradním trestním

opatření pro případ, že by došlo ke zmaření domácího vězení, čímž se rozumí nedodržení podmínek výkonu domácího vězení. Náhradní trestní opatření odnětí svobody uloží soud na dobu až jednoho roku.

Válková zdůrazňuje specifický charakter trestního opatření domácího vězení s ohledem na vývoj mladistvého a na skutečnost, že mladiství procházejí obdobím, kdy mohou trestní opatření domácího vězení pociťovat jako výraznou újmu vzhledem ke skutečnosti, že procházejí obdobím, kdy budují trvalejší sociální sítě a vytvářejí si první partnerské vztahy. Zmiňuje přitom zahraniční kriminologické poznatky, které jak u mladistvých, tak i u mladých dospělých, vykazují negativní dopady nevhodně uložených kombinací domácího vězení a intenzivního probačního dohledu právě s ohledem na sociální vývoj mladistvých a mladých dospělých a upozorňuje na nezbytnost úvahy soudu, zda výkon domácího vězení u mladistvého pachatele nezvýší riziko recidivy kriminálního jednání či jednání asociálního, které se může projevit například v následném výkonu náhradního trestního opatření¹⁵⁷.

Skutečnost, že se jedná o moderní a velmi flexibilní sankci dokresluje úprava obsažená v trestním řádu, která upravuje výkon trestního opatření domácího vězení a v rámci výkonu umožňuje změnit podmínky domácího vězení, tedy konkrétně úpravu časového rozmezí, v němž se mladistvý musí zdržovat v obydlí i místo výkonu domácího vězení.

Kontrola dodržování stanovených podmínek je svěřena Probační a mediační službě, která prostřednictvím probačních úředníků vykonává namátkovou kontrolu, a dále se počítá s elektronickým kontrolním systémem, který bude detekovat pohyb odsouzeného. Zjištěné nedodržování podmínek domácího vězení pak povede, jak je shora již uvedeno, především k výkonu náhradního trestního opatření odnětí svobody.

Zbývá doplnit, že vykonané trestní opatření domácího vězení má shodně i pro mladistvé účinky fikce neodsouzení.

7.7.3.9 Odnětí svobody podmíněně odložené a odnětí svobody podmíněně odložené s dohledem

Odnětí svobody podmíněně odložené a odnětí svobody podmíněně odložené s dohledem (dále také jen jako podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení

¹⁵⁷ ŠÁMAL, P. a kol., Trestní zákoník I § 1 až 139. Komentář, 1. vydání, Praha C.H.BECK, 2009, str. 715

s dohledem) jsou de iure poslední alternativou k uložení trestního opatření odnětí svobody nepodmíněně.

Podstata trestního opatření podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud pro mládež mladistvému uloží trestní opatření spočívající odnětí svobody, avšak jeho výkon odloží s tím, že pokud mladistvý vyhoví podmínkám stanoveným při odložení a bude se řádně chovat ve zkušební době, bude mu výkon trestního opatření odnětí svobody fakticky zcela prominut.

Podmíněné odsouzení s dohledem se zcela shoduje s opatřením podmíněného odsouzení a nadto v sobě zahrnuje soudem uložený probační dohled, jehož cílem je oproti pouhému podmíněnému odsouzení intenzivnější působení na nápravu mladistvého a kontrola jeho chování.

Uvedená trestní opatření tedy na mladistvého působí několika prvky. Na prvním místě to bude odstrašující hrozba výkonu uloženého trestního opatření odnětí svobody. Dále zde bude výchovné působení na mladistvého ve smyslu důvěry společnosti v něj, která se promítla právě v uložení podmíněného trestního opatření. A v neposlední řadě, pokud soud uloží podmíněné odsouzení s dohledem, zde bude kontrolně a výchovně působit probační prvek představovaný institucionalizovaným dohledem probačním úředníkem. Vzhledem k tomu, že s úspěšným výkonem podmíněného odsouzení a podmíněného odsouzení s dohledem zákon spojuje účinky fikce neodsouzení, lze zde – zejména u prvopachatele bez záznamu v trestním rejstříku – počítat i s výchovným působením tohoto faktoru a zabránění působení vlivů popsaných teorií labellingu.

Uložit podmíněné odsouzení odnětí svobody je možné za podmínek subsidiárně stanovených trestním zákoníkem. Odložení výkonu trestního opatření odnětí svobody (s dohledem) je možné u odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, jestliže vzhledem k osobě a poměrům mladistvého, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu způsobu života a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má soud důvodně za to, že k působení na mladistvého, aby vedl řádný život, není třeba výkonu trestního opatření odnětí svobody. Rozhodující pro možnost podmíněného odložení trestního opatření odnětí svobody je nikoliv hranice (ať již dolní či horní) stanovená jako výměra ve zvláštní části trestního zákoníku pro spáchání daného provinění, ale konkrétní výměra trestního opatření odnětí svobody, kterou soud mladistvému uloží. To platí také v případech, kdy soud ukládá souhrnné nebo úhrnné opatření, je však třeba dodržet podmínku, že trestní opatření uložené

v rámci souhrnného trestního opatření musí být přísnější než trestní opatření předcházející¹⁵⁸.

Při ukládání uvedeného trestního opatření soud pro mládež rozsudkem uloží mladistvému trestní opatření podmíněného odnětí svobody (s dohledem), případně uloží rovněž i výchovné opatření, a v rozhodnutí obligatorně stanoví zkušební dobu v rozmezí jednoho až tří let. Tato zkušební doba počíná běžet právní mocí rozsudku, její běh je přitom nepřetržitý, neboť ZSM ani trestní zákoník neznají okolnosti, které by mohly způsobit přerušeni nebo stavění zkušební doby.

Vzhledem k potřebě působit na mladistvého je vhodné, aby soud doplnil trestní opatření podmíněného odsouzení (s dohledem) také vhodnými výchovnými opatřeními tak, aby byl naplněn účel ZSM.

Při výkonu dohledu v případě podmíněného odsouzení s dohledem se postupuje analogicky jako v případě uloženého výchovného opatření dohledu probačního úředníka.

Po uplynutí zkušební doby soud pro mládež rozhodne na základě posouzení skutečnosti, zda mladistvý vedl řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, že se mladistvý osvědčil. Soud přitom posuzuje chování mladistvého po celou dobu trvání zkušební doby.

V případech, kdy mladistvý zavdává příčinu k nařízení výkonu trestního opatření, soud pro mládež posoudí okolnosti případu a osobu mladistvého a s ohledem na zjištěné skutečnosti buďto nařídí výkon trestního opatření, nebo vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého ponechá podmíněné odsouzení v platnosti a současně učiní další kroky vymezené pro tento případ ZSM, tedy:

- a) stanoví nad mladistvým odsouzeným dohled, pokud nebyl již uložen,
- b) přiměřeně prodlouží zkušební dobu, ne však o více než dvě léta, přičemž nesmí překročit horní hranici zkušební doby v trvání pěti let, nebo
- c) uloží další výchovné opatření směřující k tomu, aby mladistvý vedl řádný život.

O nařízení výkonu trestného opatření odnětí svobody může však soud rozhodnout již v průběhu zkušební doby.

Přestože ve srovnání s právní úpravou platnou pro dospělé pachatele je právní úprava pro mladistvé mírnější v tom smyslu, že se nemusí jednat o výjimečný případ, soud je povinen, pokud ponechá podmíněné odsouzení v platnosti,

¹⁵⁸ SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ H., Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2. část), Trestněprávní revue, 2005, č. 3, str. 70

obligatorně jeden ze shora uvedených kroků přijmout. Právní úprava se zde snaží předcházet automatickému nařízení výkonu nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody vzhledem k potenciálně nevhodnému výchovnému vlivu na mladistvého, zároveň však nutí soud reagovat na exces v chování mladistvého s podmíněným odsouzením.

Pokud do jednoho roku od skončení zkušební doby soud neučiní rozhodnutí o osvědčení mladistvého bez jeho viny, nastává právní fikce, že se mladistvý osvědčil. Osvědčení mladistvého má za účinky další právní fikci, a to fikci neodsouzení.

7.7.4 Odnětí svobody

Trestní opatření odnětí svobody spočívá v omezení mladistvého na svobodě a v jeho nucené internaci ve věznici (konkrétně ve zvláštním oddělení pro mladistvé). Svou povahou se jedná o nejcitelnější trestněprávní reakci na provinění mladistvého a ultima ratio trestní politiky mladistvých. V důsledku uvěznění se všemi z toho vyplývajícími pravidly se mladistvý ocitá izolován a přerušují se prakticky veškeré vazby, které doposud budoval – rodinné, přátelské, pracovní či ze školního prostředí. Současně je však mladistvý izolován také od negativních vlivů svého prostředí, což je vedle výrazného represivního charakteru dalším významným znakem trestního opatření odnětí svobody.

Proto je zásadní podmínkou stanovenou ZSM pro uložení trestního opatření odnětí svobody to, že by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona.

Soud pro mládež tedy bude muset velmi detailně objasnit čin, kterého se mladistvý dopustil, jeho okolnosti, osobnost mladistvého, prostředí, z něhož pochází a vlivy, které na něj působily, stejně jako motiv a vztah mladistvého ke spáchanému činu. Všechny tyto okolnosti totiž budou mít vliv na úvahu o tom, zda uložení jiného trestního opatření by zjevně nepostačovalo k dosažení účelu zákona. Zákonodárce tuto podmínku nadto zdůraznil slovem „zjevně“, tj. okolnosti, které povedou soud k uložení odnětí svobody, budou muset být evidentní a přesvědčivé a budou muset vycházet z provedeného dokazování.

Jakkoliv je nastavení podmínek pro uložení trestního opatření odnětí svobody přísné, nevyžaduje se například předchozí odsouzení, popřípadě předchozí

působení na mladistvého jinými opatřeními – výchovnými či trestními. Zásadní tedy budou okolnosti spáchaného činu a okolnosti charakterizující mladistvého a možnosti a způsob jeho nápravy. Uložení trestu bez výjimky musí respektovat zásad subsidiarity trestní represe a podpůrného charakteru trestního opatření odnětí svobody.

S ohledem na specifický pohled ZSM na mladistvé delikventy zvolil zákonodárce u mladistvých přístup, kterým zásadně redukuje sazby u tohoto druhu opatření. Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoníku pro daný trestný čin se u mladistvých snižují na polovinu za současné podmínky, že horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.

Soud pro mládež je oprávněn přistoupit k mimořádnému snížení trestního opatření odnětí svobody pod dolní hranici bez jakéhokoliv omezení, má-li vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům mladistvého (alternativně) za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody stanovené trestním zákoníkem bylo pro mladistvého nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestního opatření dosáhnout i odnětím svobody kratšího trvání (kumulativně). Stanovené podmínky mimořádného snížení trestního opatření odnětí svobody by svůj praktický výraz měly najít v soudcovské individualizaci trestního opatření.

Zpřísnění uvedené sazby a uložení výjimečného trestního opatření odnětí svobody je možné pouze v případě, kdy mladistvý spáchá provinění, za které trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, a kdy povaha a závažnost provinění je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoká; v tomto případě může soud pro mládež uložit mladistvému odnětí svobody na pět až deset let. To však pouze za podmínky, že by odnětí svobody v rozmezí do pěti let k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo.

Výkon trestního opatření odnětí svobody je upraven zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Pro zamezení nevhodného výchovného vlivu, který by mohli zejména dospělí spoluvězni na mladistvého ve vězení mít, a pro omezení dalších negativních jevů spjatých s výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody spolu s dospělými, stanoví speciálně ZSM, že nepodmíněné odnětí svobody se u mladistvých, kteří nepřekročili devatenáctý rok svého věku, vykonává odděleně od ostatních odsouzených ve věznicích nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé. V těchto zařízeních by mělo ze strany státu docházet k intenzivní práci s mladistvými

směřující k jejich výchově a případné nápravě jejich pokřiveného vnímání společenských vztahů. Přes uvedené není možné negativním vlivům spojeným s výkonem trestního opatření zcela zamezit. Je proto nezbytné k ukládání tohoto trestního opatření přistupovat přísně v souladu se zákonnými kritérii.

Pro výkon trestního opatření odnětí svobody může být významná otázka započítání vazby, pokud mladistvý byl v rámci řízení do vazby vzat. Započítání vazby ZSM neupravuje, uplatní se tak subsidiární právní úprava obsažená v § 92 trestního zákoníku. Mladistvému se doba strávená ve vazbě započítá do uloženého trestu, popřípadě do trestu úhrnného či souhrnného. Obdobná úprava se uplatní také v případech, kdy mladistvý vykonával vazbu v cizině. Rovněž v případě, kdy byl mladistvý potrestán a následně došlo k jeho novému odsouzení pro týž skutek, započítá se mu vykonané trestní opatření odnětí svobody do nově uloženého trestního opatření odnětí svobody. Za nedostatek současné právní úpravy lze považovat skutečnost, že ZSM upravuje pouze započítávání vykonaného trestního opatření, nepočítá však již se započítáním již vykonaného výchovného opatření. Přitom možnost zrušení uloženého a částečně vykonaného výchovného opatření na základě mimořádného opravného prostředku je z hlediska právní úpravy stejná jako v případě trestního opatření. Některá výchovná opatření přitom mohou z obsahového hlediska být podobná trestním opatřením. V případě, že k vykonanému výchovnému opatření soud při ukládání opatření v řízení po zrušení rozhodnutí v důsledku mimořádného opravného prostředku nepřihlédne, může nastat paradoxní situace, která ve svém důsledku může materiálně znamenat porušení zásady *ne bis in idem*.

Jak bylo shora naznačeno, výkon nepodmíněného odnětí svobody u osob mladších devatenácti let se provádí ve věznicích odděleně od dospělých, popřípadě ve zvláštních odděleních pro mladistvé. Pokud pachatel v době ukládání tohoto trestního opatření již dovršil devatenáctý rok věku, může soud pro mládež s přihlédnutím zejména k délce ukládaného odnětí svobody a ke stupni a povaze narušení mladistvého rozhodnout, že mladistvý toto trestní opatření vykoná ve věznici pro ostatní odsouzené a současně musí rozhodnout, do kterého typu věznice bude odsouzený pro další výkon nepodmíněného odnětí svobody zařazen. Otázkou pro soud v tomto případě je posouzení účelnosti přeřazení odsouzeného do věznice pro dospělé, a to jak s ohledem na zbytek trestního opatření, který má být vykonán (s přihlédnutím k zásadě hospodárnosti a účelnosti), tak i s ohledem na případný

negativní vliv, který by na mladistvého mohl případně po přeřazení působit (a vice versa).

Vzhledem k mimořádnému charakteru této trestní sankce upravuje ZSM možnosti odkladu výkonu trestního opatření odnětí svobody a podmíněného propuštění mladistvého z výkonu odnětí svobody.

Výkon odnětí svobody nepřevyšující jeden rok lze na návrh mladistvého odložit na dobu potřebnou k dokončení jeho vzdělání nebo jiné přípravy k povolání, nejdéle však na dobu dvou let. ZSM zde – fakultativně – upřednostňuje ukončení vzdělání mladistvého před výkonem uložené trestněprávní sankce. ZSM dále počítá s možností, aby v případech, kdy mladistvý v době odkladu nespáchal žádné provinění ani trestný čin a úspěšně dokončil své vzdělávání nebo jinou přípravu k povolání, soud pro mládež s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného provinění, k délce vzdělání nebo jiné přípravy k povolání, osobě mladistvého a jeho poměrům rozhodl o upuštění od výkonu odnětí svobody. V případě upuštění od výkonu odnětí svobody v takovém případě nastává fikce neodsouzení. Právo státu na vykonání trestní sankce je zde výrazně potlačeno ve prospěch individuální prevence a dokončení řádného vývoje mladistvého.

Dalším způsobem, jakým lze zmírnit trestní sankci uloženou mladistvému v době po právní moci rozhodnutí, resp. po započetí výkonu rozhodnutí odnětí svobody je institut podmíněného propuštění.

Podmíněné propuštění spočívá v tom, že přímý výkon trestního opatření je zkrácen, avšak pod hrozbou dalšího pokračování výkonu trestního opatření, pokud mladistvý ve stanovené zkušební době neprokáže, že i vykonané trestní opatření ve zkrácené podobě dostačuje pro jeho nápravu a pro ochranu společnosti. Podmíněné propuštění neznamena absenci působení na mladistvého, naopak proces jeho resocializace je dovršován působením jiným prostředky v prostředí na svobodě. Podmíněné propuštění se může uplatnit pouze v případě, že je zde důvodný předpoklad, že mladistvý povede i na svobodě řádný život a že není pro společnost velké riziko recidivy závadného chování, kterého se v minulosti dopustil¹⁵⁹.

V případě mladistvých se uplatní speciální úprava ZSM, subsidiárně však velká část úpravy leží v trestním zákoníku. Kromě úpravy platné pro dospělé platí, že mladistvého, který vykonává trestní opatření odnětí svobody lze na návrh státního

¹⁵⁹ ŠÁMAL, P. a kol., Trestní zákoník I § 1 až 139. Komentář, 1. vydání, Praha C.H.BECK, 2009, str. 952

zástupce nebo ředitele věznice podmíněně propustit z výkonu odnětí svobody za podmínek stanovených v trestním zákoníku i dříve, než vykoná jeho polovinu nebo dvě třetiny. Při podmíněném propuštění stanoví soud pro mládež mladistvému zkušební dobu na jeden rok až pět let, přičemž tato počíná plynout podmíněným propuštěním odsouzeného na svobodu. Soud může zároveň vyslovit nad mladistvým dohled. Mezi podmínky stanovené trestním zákoníkem patří následující skutečnosti:

- a) mladistvý po právní moci rozsudku, zejména ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a
- b) může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo
- c) soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného.

Jestliže mladistvý odsouzený za přečin prokázal svým vzorným chováním a plněním svých povinností, že dalšího výkonu trestu není třeba, může ho soud podmíněně propustit na svobodu i předtím, než vykonal polovinu uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta České republiky zmírněného trestu odnětí svobody. Soud přitom přihlédne také k tomu, zda mladistvý včas nastoupil do výkonu trestního opatření a zda částečně nebo zcela nahradil či jinak odčinil škodu nebo jinou újmu způsobenou proviněním. Soud přihlédne k projevenému postoji mladistvého k výkonu ochranného léčení v případech, kdy mladistvý vykonával ochranné léčení před nástupem výkonu trestu odnětí svobody nebo v jeho průběhu.

Vzhledem k tomu, že může být účelné na mladistvého působit ještě dalšími prostředky, může soud podmíněně propuštěnému mladistvému uložit výchovná opatření, mezi nimiž budou převládat zejména výchovné povinnosti.

Jestliže podmíněně propuštěný mladistvý vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil. Vyslovil-li soud, že se podmíněně propuštěný osvědčil, má se za to, že trest byl vykonán dnem, kdy byl podmíněně propuštěn; to platí také tehdy, neučinil-li soud bez viny mladistvého do roka od uplynutí zkušební doby rozhodnutí o osvědčení.

Jestliže byla záruka za dovršení nápravy mladistvého odvolána tím, kdo ji poskytl, přezkoumá soud chování mladistvého během zkušební doby, a shledá-li, že podmíněné propuštění neplní své poslání, rozhodne, že se zbytek trestního opatření vykoná; jinak podmíněné propuštění ponechá v platnosti.

O výkonu trestního opatření rozhodne soud také tehdy, pokud zjistí, že mladistvý nevedl ve zkušební době řádný život nebo že nevyhověl soudem uloženým

podmínkám. K tomuto rozhodnutí může soud pro mládež přistoupit již během zkušební doby.

7.7.5 Promlčení výkonu trestního opatření

Promlčením výkonu trestního opatření rozumíme trestněprávní situaci, kdy již vykonatelné rozhodnutí, kterým bylo uloženo trestní opatření, nelze vykonat s ohledem na skutečnost, že uplynula promlčecí doba.

Promlčuje se výkon všech trestních opatření, s výjimkou výkonu trestních opatření uloženého pro trestné činy, u nichž tak stanoví trestní zákoník. Obecně lze shrnout, že se nepromlčuje výkon trestních opatření pro ty trestné činy, u nichž trestní zákoník vylučuje promlčení trestní odpovědnosti¹⁶⁰. Jedná se o nejzávažnější kategorii provinění. Smyslem této výjimky je zabránit pachatelům nejzávažnějších trestných činů, aby unikli trestní odpovědnosti, resp. již uloženému trestnímu opatření, v důsledku uplynutí času.

Promlčecí doba u trestních opatření činí obecně pět let. V případech, kdy bylo uloženo výjimečné trestní opatření v rozpětí sazby odnětí svobody od pěti do deseti let, činí promlčecí doba deset let.

Promlčecí doba počíná plynout právní moci odsuzujícího rozsudku, resp. právní moci rozhodnutí, že se trest vykoná v případech podmíněně uloženého trestního opatření odnětí svobody nebo v případě podmíněného propuštění.

Promlčecí doba se staví, tedy se do ní nezapočítává doba, po kterou nebylo možno trestní opatření vykonat proto, že se odsouzený zdržoval v cizině, vykonával ochranné léčení ústavní nebo zabezpečovací detenci nebo byl na něm vykonáván jiný trest odnětí svobody. U trestních opatření o peněžitě opatření, zákaz činnosti, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce a vyhoštění, do promlčecí doby se nezapočítává též doba, po kterou bylo na odsouzeném vykonáváno trestní opatření odnětí svobody.

Promlčecí doba se přerušuje, tedy běh promlčecí doby zcela skončí a počíná běžet promlčecí doba nová, pokud soud učinil opatření (v širším slova smyslu) směřující k výkonu trestu, o jehož promlčení jde, nebo pokud odsouzený spáchal v promlčecí době trestný čin nový, na který trestní zákon stanoví trest stejný nebo přísnější.

¹⁶⁰ K promlčení trestní odpovědnosti viz výklad shora v kapitole šesté pojednávající o trestní odpovědnosti mladistvých.

Zvláštní případ, kdy se nejedná o promlčení výkonu trestního opatření, ale nastávají obdobné důsledky, tj. nemožnost vykonat uložené rozhodnutí, představují trestní opatření zákazu činnosti, zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce a propadnutí věci. U trestních opatření zákazu činnosti a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce počíná automaticky běžet jejich výkon dnem právní moci odsuzujícího rozsudku. V případě propadnutí věci dojde právní mocí odsuzujícího rozsudku ke změně vlastnického práva k věci, čímž je trest vykonán. Jak vyplývá z povahy uvedených trestních opatření, de facto u těchto promlčení nepřipadá v úvahu. Obdobně lze také pohlížet na peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu, podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem, bylo-li vysloveno, že se mladistvý osvědčil. Osvědčením totiž nastává právní fikce a na pachatele se hledí jako by nebyl odsouzen.

7.7.6 Zahlazení odsouzení

Zahlazení odsouzení je institut zmírňující důsledky odsouzení za spáchané provinění. Podstata zahlazení odsouzení spočívá v tom, že na pachatele, jehož odsouzení bylo zahlazeno, se hledí jako by nebyl odsouzen. V důsledku této zákonné fikce se zahlazení odsouzení neuvádí ve výpisu z rejstříku trestů a pachatel, jehož odsouzení bylo zahlazeno, není povinen svá zahlazená odsouzení uvádět.

K zákonné fikci neodsouzení následně musí přihlížet i soud při trestání pachatele za další trestnou činnost, resp. k zahlazenému předchozímu odsouzení se nesmí přihlídnout v tom smyslu, že by zahlazené odsouzení chápal při právním posuzování skutku jako naplněný znak objektivní stránky skutkové podstaty trestného činu apod. Shodně s tímto pak soudní praxe judikovala, že právní fikce, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, znamená, že nejenže se neužije ustanovení o souhrnném trestním opatření, ale nelze přihlížet ani k tomu, že byl vyhlášen odsuzující rozsudek za provinění, na nějž se tato fikce vztahuje¹⁶¹.

Z uvedeného vyplývá smysl institutu zahlazení odsouzení. Je jím zmírnění důsledků předchozího odsouzení a s tím spjaté negativní „nálepky“ pachatele trestného činu či provinění.

Význam institutu zahlazení odsouzení u mladistvých pachatelů je o to důraznější, že se jedná o osoby na prahu osobního i profesního života, a trestní

¹⁶¹ Srovnej usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2006, sp.zn. 8 Tdo 1069/2006

rejstřík se záznamem by je mohl silně stigmatizovat. Nebyl by jim případně – pro spáchané provinění – umožněn nový start do života, což je v rozporu s pojetím ZSM, jehož právní úprava má za cíl vedení řádného života mladistvého v budoucnosti. Speciální úprava zhlazení odsouzení u mladistvých tak má v případě mladistvých akcelarovat vytvoření optimálního prostředí pro jejich budoucí život v souladu s právem.

Na mladistvého, kterému bylo uloženo trestní opatření odnětí svobody v délce nepřevyšující jeden rok, se hledí jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo takové trestní opatření vykonáno nebo jakmile bylo od výkonu takového trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. Jmenované právní skutečnosti představují okamžik, kterým nastává fikce neodsouzení. Zákon výslovně stanoví, že tato právní úprava se vztahuje jak na ty mladistvé, kterým bylo trestní opatření odnětí svobody v délce nepřevyšující jeden rok uloženo, tak i na ty kterým bylo původně delší trestní opatření rozhodnutím prezidenta republiky zmírněno nebo prominuto, a to tak, že po zmírnění či prominutí činí vykonané či k výkonu určené trestní opatření odnětí svobody méně než jeden rok.

Je nutné poznamenat, že pokud mladistvý vykonává více uložených trestní opatření odnětí svobody, pro účely zhlazení je nelze sčítat a budou se posuzovat vždy samostatně¹⁶².

Subsidiárně pak platí, že o tom, zda se zhlazuje odsouzení mladistvého k odnětí svobody, rozhodne po výkonu tohoto trestního opatření soud pro mládež. V případech, kdy trestní opatření odnětí svobody bylo zmírněno podle rozhodnutí prezidenta republiky, soud pro mládež takto postupuje poté, co byl mladistvý po výkonu zmírněného odnětí svobody propuštěn na svobodu.

Soud pro mládež přitom přihlíží k tomu, jak se mladistvý choval ve výkonu odnětí svobody. Za tím účelem vypracovává věznice pro mladistvé zprávu, v níž je chování mladistvého ve výkonu trestního opatření odnětí svobody zhodnoceno. V případě absence takové zprávy bude soud povinen si zprávu obstarat, neboť v opačném případě by neměl na podkladě čeho rozhodnout. Sotolář a Válková uvádějí, že pro posouzení chování mladistvého ve výkonu trestního opatření odnětí svobody není bez významu ani zhodnocení chování mladistvého před odsouzením

¹⁶² SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ H., Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1. část), Trestněprávní revue, 2005, č. 2, str. 33

a nástupem výkonu trestního opatření, jakož i motiv jeho činu¹⁶³. Autoři však neuvádějí bližší podrobnosti, jak by soud k těmto kritériím měl přistupovat. Pokud jimi uváděná kritéria mají sloužit soudu pro mládež ke „zmapování“ mladistvého a jeho poměrů, pak tento názor lze zřejmě připustit. Je však potřeba mít na mysli, že jediným zákonným kritériem pro rozhodnutí o zahlazení odsouzení je chování mladistvého ve výkonu trestního opatření odnětí svobody (viz také níže).

Pokud soud pro mladistvé vysloví, že se mladistvý podmíněně propuštěný z výkonu trestního opatření odnětí svobody osvědčil, hledí se na něho, jako by nebyl odsouzen. Soud při rozhodování o osvědčení postupuje z úřední povinnosti. Rozhodnout o osvědčení totiž soudu ukládá ZSM v ust. § 35. Mladistvý tedy není povinen soudu navrhopat, aby o osvědčení rozhodnul.

Na mladistvého, kterému bylo uloženo peněžité opatření, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo vykonáno nebo bylo od výkonu tohoto trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. Shodná úprava platí i pro zahlazení odsouzení u mladistvého, kterému bylo uloženo trestní opatření domácího vězení nebo zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Zákonnou fikci neodsouzení zde naplní výkon nebo právní moc rozhodnutí, kterým se od výkonu daného trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upustilo.

Na mladistvého, kterému bylo uloženo propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile nabyt právní moci rozsudek, jímž bylo toto trestní opatření uloženo. Na mladistvého, kterému bylo uloženo trestní opatření vyhoštění, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile uplyne doba, na kterou bylo uloženo. V těchto dvou posledních popsanych případech pak splnění podmínky fikce zahlazení odsouzení představuje nástup dané právní skutečnosti, tedy právní moci rozsudku, kterým bylo uloženo trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, resp. uplynutí doby v případě vyhoštění.

Co se týká způsobu zahlazování odsouzení v případech, kdy je mladistvému uloženo více trestních opatření vedle sebe, vychází se z toho, že je nutné vyčkat vzniku fikce, resp. rozhodnutí o zahlazení odsouzení, které nastane nejpozději. V případech, kdy však bylo mladistvému uloženo více trestních opatření odnětí svobody samostatně a mladistvý tyto vykonává za sebou, rozhodne soud u těch

¹⁶³ SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ H., Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1. část), Trestněprávní revue, 2005, č. 2, str. 34

trestních opatření odnětí svobody, která budou vykonána v době delší než jeden rok, vždy po vykonání daného trestního opatření odnětí svobody.

Na závěr by ráda poukázala na teoreticko – praktický problém při aplikaci institutu zahlazení odsouzení. Ačkoliv se vzhledem k ukládané struktuře trestních opatření a výjimečnosti institutu vazby bude jednat spíše o ne příliš častý případ, stojí za to, se na tuto otázku blíže podívat. Praxe již v době před existencí ZSM vznesla otázku, jak postupovat v případech, kdy sice mladistvému bylo uloženo trestní opatření, avšak výměra nepodmíněného odnětí svobody je plně kryta vykonanou vazbou¹⁶⁴. Autor článku přitom poukázal na skutečnost, že s ohledem na dikci původně trestního zákona, nyní ZSM, které obdobně stanoví jako kritérium pro posuzování, zda odsouzení zahladit či nikoliv, chování mladistvého ve výkonu trestu (srov.: § 35 odst. 2 ZSM: „...přihlížeje k jeho chování ve výkonu odnětí svobody“), není v daném případě aplikovatelné, což ve svých důsledcích vede ke znevýhodnění těch, kteří trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody alespoň částečně vykonali, neboť těmto s ohledem na jejich chování nebude možné případně odsouzení zahladit.

Osobně se domnívám, že současná právní úprava vede ke stejným úvahám jako právní úprava předchozí. Jazykovým výkladem předmětného ustanovení dojdeme k závěru, že jediným kritériem pro rozhodnutí o zahlazení odsouzení je chování mladistvého ve výkonu odnětí svobody. Tam, kde toto kritérium chybí, není dle mého názoru možné ex lege učinit rozhodnutí ani pozitivní, ani negativní. Jedná se tedy jednoznačně o mezeru v zákoně, kterou je velmi obtížné nahradit analogií legis. Vyjdeme-li z účelu zákona vyjádřenému v ust. § 1 ZSM, pak budeme muset analogií ve prospěch mladistvého dovodit, že soud v takovém případě – s ohledem na budoucí život mladistvého – musí rozhodnout, že odsouzení se zahlazuje. De lege ferenda se domnívám, že doplnění kritérií o další kritéria, popřípadě větu „přihlížeje k jeho chování ve výkonu odnětí svobody“ doplnit způsob rozhodování o zahlazení odsouzení tak, aby ustanovení mělo demonstrativní charakter a dávalo z hlediska kritérií větší prostor pro soudcovskou úvahu.

¹⁶⁴ ŽDÁRSKÝ, Z.: K zahlazení odsouzení mladistvých, Trestní právo, 1997, č. 9

8. UKLÁDÁNÍ SANKCÍ DĚTEM DO PATNÁCTI LET

Hlava třetí ZSM upravuje komplexně trestněprávní odpovědnost dětí mladších patnácti let, sankce jim ukládané za spáchané provinění a také řízení, v rámci nějž jsou tyto sankce ukládány.

Právní úprava obsažená v ZSM plně respektuje mezinárodní právní úpravu, která se trestní odpovědnosti a trestání dětí (a mladistvých) dotýká (srov. kapitolu pojednávající o mezinárodních dokumentech v této oblasti).

V souladu s ust. § 25 trestního zákoníku stanoví § 89 ZSM, že dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné. Z této právní úpravy pak vyplývá, že dítě mladší patnácti let se může dopustit jen tzv. činu jinak trestného, tedy činu, který by za podmínky splnění věkové hranice a případně i podmínky rozumové a mravní vyspělosti byl trestným činem.

Skutečnost, že dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné, neznamena, že nenese žádnou odpovědnost za čin, kterého se dopustilo. Z právního hlediska se však nejedná o žádný druh delikt ní odpovědnosti, jako spíše o povinnost dítěte mladšího patnácti let podrobit se opatřením k nápravě, která mu mohou být soudem pro mládež uložena, případně povinnost těch, jimž je dítě svěřeno do výchovy, strpět odebrání dítěte za účelem výkonu uloženého opatření k nápravě.

Opatření ukládaná podle hlavy třetí ZSM chápeme jako základní formu reakce na spáchání činů jinak trestných trestně neodpovědnými dětmi mladšími patnácti let, popřípadě trestně neodpovědnými mladistvými¹⁶⁵. V souladu s chápáním mladistvých, a zejména dětí mladších patnácti let jako osob, jejichž biologický, sociální a mravní vývoj není dokončen, přistupuje ZSM k těmto opatřením k nápravě dítěte zásadně výchovně. Ukládané opatření k nápravě dítěte mladšího patnácti let nesmí mít za žádných okolností úlohu sankce. Účel působení opatření k nápravě je pouze nápravně výchovný, přičemž ukládané opatření k nápravě musí plně respektovat zásadu proporcionality a individualizace, neboť přijaté opatření může ve své podstatě znamenat pro dítě velmi citelný zásah a újmu.

Účelem ukládání opatření za činy jinak trestné je rychlá a odpovídající reakce na jejich spáchání, prevence opakování páchaní činů jinak trestných a trestné činnosti, reparace nároků poškozených a výchovné působení na dítě, které čin jinak

¹⁶⁵ SOTOLÁŘ, A.: Výkon rozhodnutí ve věcech trestně neodpovědných dětí podle hlavy třetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2008, č. 7

trestný spáchalo, za současné podpory sociálních a duševních podmínek jeho vývoje a výchovy, což by mělo být zabezpečeno právě opatřeními k nápravě dítěte.

Mezi opatření, které může dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu jinak trestného, patří:

- a) výchovná povinnost,
- b) výchovné omezení,
- c) napomenutí s výstrahou,
- d) zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče,
- e) dohled probačního úředníka,
- f) a ochranná výchova.

Novelou ZSM provedenou zákonem 41/2009 Sb. byla rozšířena škála opatření, která lze dítěti mladšímu patnácti let uložit o výchovné povinnosti a omezení a napomenutí s výstrahou, když na ohledně ukládání těchto opatření soudem pro mládež se použijí přiměřeně ustanovení § 18, 19 a 20 ZSM. V úvahu budou připadat výchovné omezení a povinnosti vztahující se k sociálním vztahům dítěte a jeho osobnosti (povinnost bydlet s určenou osobou, povinnost podrobit se ve volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, omezení styku s určitými osobami či omezení návštěv určitých akcí či zařízení, aj.) než povinnosti majetkového charakteru (náhrada škody, úhrada částky na pomoc obětem trestné činnosti), když dítě zpravidla nebude disponovat majetkem či příjmem, ze kterého by tyto povinnosti realizovalo.

Dítěti mladšímu patnácti let je možné uložit současně více opatření, je-li toho zapotřebí k dosažení účelu zákona. Soud pro mládež opatření ukládá rozsudkem, avšak zásadně za situace, je-li prokázáno, že se nezletilý dopustil činu jinak trestného. Při ukládání opatření vychází soud zpravidla z výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření. Významným zdrojem informací bude také zpráva úředníka Probační a mediační služby, popřípadě orgánu sociálně-právní ochrany dětí. V případě, kdy soud ukládá dohled probačního úředníka nebo zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dbá soud na výchovné působení na dítě a sleduje i preventivní účinek opatření.

Při ukládání opatření je nutné, shodně jako u mladistvých, sledovat účel ZSM. Vyžaduje se, aby ukládané opatření na dítě výchovně působilo a předcházelo

dalšímu protiprávnímu jednání (zákonem vyžadovaný preventivní účinek opatření). Vzhledem k tomu, že ZSM nestanoví dolní hranici pro ukládání opatření, je v souladu se zněním zákona potřeba přihlížet k věku dítěte a tomu, aby reakce na čin jinak trestný byla skutečně adekvátní spáchanému činu a také věku a psychosociálnímu vývoji dítěte. Uložení opatření zásadně nesmí sledovat potrestání dítěte, mělo by však působit k obnovení narušených vztahů, začlenění dítěte do společnosti a případně, pokud to je možné, i k reparaci škody poškozenému.

Literatura dovozuje, že předpokladem pro užití opatření vůči trestně neodpovědnému dítěti je jednak spáchání činu jinak trestného dítětem, schopnost dítěte uvědomovat si s ohledem na dosažený stupeň rozumového a mravního vývoje všechny skutečnosti relevantní pro hodnocení daného činu jako jinak trestného a pochopení smyslu a účelu přijatých opatření ze strany dítěte. Zjednodušeně řečeno tedy zaviněné spáchání činu jinak trestného¹⁶⁶.

Opatření ukládaná dětem do patnácti let lze uložit samostatně nebo je lze libovolně při naplnění jejich účelu kombinovat. V případech, kdy je účel ZSM naplněn již tím, že dojde k projednání činu dítěte státním zástupcem nebo před soudem pro mládež může soud pro mládež upustit od uložení opatření. Zde je potřeba upozornit na Nejvyšším soudem několikrát zmiňovanou podmínku, a sice že dítě mladší patnácti let musí být řízení před soudem pro mládež a projednávání činu jinak trestného zásadně přítomno, aby bylo možno konstatovat, že samotné řízení splnilo výchovný efekt té intenzity, že je možná od uložení opatření k nápravě dítěte upustit¹⁶⁷. Judikaturou¹⁶⁸ byla také potvrzena shora uvedená zásadní teze, že osobě mladší patnácti let lze uložit opatření podle § 93 ZSM jen tehdy, je-li prokázáno, že se nezletilý dopustil činu jinak trestného.

Soud pro mládež musí nezletilému uložit některé z opatření uvedených v § 93 odst. 1 ZSM, jsou-li splněny formální podmínky pro jeho uložení (nezletilý se dopustil činu jinak trestného) a byl-li podán návrh na uložení opatření za předpokladu, že současně nejsou splněny zákonné podmínky pro upuštění od uložení opatření podle

¹⁶⁶ VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A.: Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 7

¹⁶⁷ Srovnej usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.2.2006, sp.zn. 8 Tdo 185/2006 (R 3/2007) a také usnesení Krajského soudu v Hradci Králové - soudu pro mládež ze dne 18. 5. 2005, sp. zn. 12 Rodo 7/2005 (R 28/2006)

¹⁶⁸ *tamtéž*

§ 93 odst. 7 ZSM.¹⁶⁹ Skutečnost, že soud pro mládež již dříve uložil dítěti mladšímu patnácti let opatření podle § 93 odst. 1 ZSM, nebrání tomuto soudu uložit dítěti další takové opatření (případně jiné opatření podle § 93 odst. 1 ZSM), pokud je zjištěno, že dítě se opětovně dopustilo činu jinak trestného (třeba i druhově shodného) a přichází-li v úvahu nově v něm vymezit jeho obsahovou náplň¹⁷⁰.

Obligatořně je soud povinen uložit ochrannou výchovu dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu, za nějž trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, pokud však dítě v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok svého věku. Fakultativně může být ochranná výchova uložena též dítěti mladšímu patnácti let, pokud to odůvodňuje povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění řádné výchovy dítěte. O ochranné výchově blíže pojednávám v části o ochranných opatřeních týkajících se mladistvých, neboť s výše uvedenými odchylkami se použije tato právní úprava.

Zařazení dítěte do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče je zvláštním opatřením, na základě jehož bude na dítě výchovně působeno ve specializovaném zařízení, kterým je školské zařízení pro preventivně výchovnou péči ve smyslu zák. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. V rámci programu bude střediskem výchovné péče dítěti poskytnuta speciální psychologická a pedagogická péče, a to v programech ambulantních, celodenních a internátních (trvajících řádově několik týdnů). Výkon tohoto opatření končí absolvováním programu, popřípadě by mohl teoreticky skončit na základě rozhodnutí soudu pro mládež dříve, pokud by byl účel opatření naplněn již před ukončením programu.

Ze znění ZSM jednoznačně vyplývá, že dítě nelze zařadit do programu, který by byl poskytován jiným subjektem. Tato úprava byla kritizována s ohledem na skutečnost, že pro opatření ambulantního typu nejsou střediska výchovné péče všude místně dostupná. Za této situace pak soud nemůže využít v plném rozsahu škálu opatření, která ZSM pro děti mladších patnácti let nabízí. Částečným řešením v této situaci by byl dohled probačního úředníka, který by měl kromě kontrolní funkce plnit také funkci pomocnou a odborně výchovnou.

¹⁶⁹ Srovnej usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.11.2007, sp.zn. 8 Tdo 1282/2007

¹⁷⁰ Srovnej usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.8.2007. sp.zn. 8 Tdo 882/2007

Dohled probačního úředníka je vykonáván obdobně jako v případě mladistvých, neboť podstata a účel dohledu probačního úředníka jsou shodné, existují však určité rozdíly. Přiměřeně se přitom použijí ustanovení upravující dohled probačního úředníka u mladistvých. Přihlíží se však k věku dítěte a probačnímu úředníkovi je vysloveně uloženo, aby při výkonu dohledu také pravidelně navštěvoval dítě mladší patnácti let v jeho bydlišti a ve škole. Ve srovnání s právní úpravou platnou pro mladistvé není tedy dítěti ukládáno, aby se k probačnímu úředníkovi dostavovalo, nýbrž ZSM naopak výslovně v části upravující řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, aby dítě navštěvoval doma a ve škole. Úprava reflektuje zájem státu na tom, aby probační úředník mohl získávat aktuální informace o výchovném prostředí dítěte, i skutečnost, že docházení do střediska Probační a mediační služby by nemuselo mít ve všech případech na dítě pozitivní výchovný vliv.

Dohled probačního úředníka je vykonáván na základě vypracovaného programu výkonu dohledu, který by měl obsahovat konkrétní výchovné kroky a opatření, která budou náplní dohledu. Program výkonu dohledu by přitom měl vycházet z konkrétních okolností činu, osobnosti dítěte a prostředí, v němž žije. Úkolem probačního úředníka je aktivní vedení dítěte k účelu ZSM.

Dohled probačního úředníka soud ukládá rozsudkem v závěru řízení ve věcech dětí mladších patnácti let. Dohled probačního úředníka nelze u dětí mladších patnácti let zásadně uložit dříve, na rozdíl od právní úpravy mladistvých, kde ZSM umožňuje uložení dohledu probačního úředníka již v přípravném řízení. Soud v rozhodnutí nestanoví dobu, na níž je dohled uložen. Dohled probačního úředníka tedy bude trvat tak dlouho, jak dlouho to bude vyžadovat jeho účel, nejvýše však do osmnáctého roku věku dítěte. V případě, že u dítěte dojde ke změně poměrů v tom smyslu, že dohled nebude nadále nutný, soud pro mládež i bez návrhu uložený dohled probačního úředníka rozhodnutím zruší. Může tak postupovat z vlastní iniciativy, nebo na podnět ať již probačního úředníka nebo například zákonných zástupců dítěte.

K uložení opatření dohledu probačního úředníka zákon zásadně nepožaduje ani souhlas dítěte, ani souhlas jeho zákonných zástupců či osob, jimž bylo svěřeno trvale do péče. Tato úprava však nevyklučuje povinnost ZSM zavazující soud, aby zjistil stanovisko dítěte k projednávané věci.

Jak již bylo shora uvedeno, opatření ukládaná dětem mladším patnácti let, lze ukládat v libovolné kombinaci. V literatuře se objevilo stanovisko, že dohled

probačního úředníka nelze z povahy věci uložit společně s ochrannou výchovou ústavního typu, že je však možné nařídit dohled probačního úředníka na dobu předcházející nástupu výkonu ochranné výchovy nebo vyslovená dohledu při podmíněném umístění mimo výchovné zařízení pro výkon ochranné výchovy¹⁷¹.

Obdobnou otázkou se následně zabýval Nejvyšší soud ČR a dospěl v posuzované věci k závěru, že uložení dohledu probačního úředníka dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu jinak trestného, nebrání skutečnost, že v době rozhodování soudu pro mládež o tomto opatření se dítě již nachází ve výkonu ústavní výchovy nařízené podle § 46 odst. 1 zákona o rodině, že současný výkon ústavní výchovy a dohledu probačního úředníka tedy obecně nelze vyloučit a že závěr, zda v konkrétním případě bude nutno uložit dohled probačního úředníka dítěti mladšímu patnácti let, které se již nachází v ústavní výchově, a zda je tedy namíste souběžné působení obou těchto institutů, ovšem musí vycházet ze zjištění, že uložení dohledu probačního úředníka je potřebné z hlediska naplnění účelu zák. č. 218/2003 Sb. Soud současně uvádí, že některé známé negativní dopady na vývoj dítěte mladšího patnácti let umístěného v ústavní výchově by naopak bylo možné odstranit prostřednictvím dohledu probačního úředníka, který dohlíží na plnění povinností uložených dítěti mladšímu patnácti let, pravidelně takové dítě navštěvuje v jeho bydlišti, na pracovišti a ve škole, poskytuje mu potřebnou pomoc při řešení jeho výchovných problémů a případně mu dává i vhodná poradenství¹⁷².

V této souvislosti je nutné zmínit také možnost kolize působení různých právně-výchovných prvků obsažených v právním řádu, konkrétně trestněprávních institutů a institutů rodinného práva. Souběžné uložení dohledu probačního úředníka podle ZSM za situace, kdy již byl nad dítětem mladším patnácti let stanoven dohled podle ust. § 43 odst. 1 písm. b) zákona o rodině není vyloučeno, neboť každé z těchto opatření sleduje jiný cíl a jsou odlišně upraveny i podmínky, za nichž jsou oba typy dohledu vykonávány. Ze smyslu těchto opatření, která nejsou totožná, vyplývá, že mohou být vykonávána i vedle sebe¹⁷³.

Okrajem uvádím, že subsidiární charakter trestněprávní represe je ve věcech dětí mladších patnácti let podpořen tím, že soud pro mládež zásadně postupuje

¹⁷¹ SOTOLÁŘ, A.: K probačnímu dohledu nad mladistvými a dětmi mladšími patnácti let, *Trestněprávní revue*, 2004, č. 12

¹⁷² Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 11. 2006, sp. zn. 8 Tdo 1262/2006

¹⁷³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006

podle civilních procesních předpisů, trestní řád se neaplikuje. Některé modifikované trestněprocesní instituty však našly vyjádření v ZSM, patří mezi ně právo na kvalifikovanou právní pomoc v podobě advokáta ustanoveného jako opatrovníka dítěte. ZSM také zakotvuje právo dítěte vyslovit v řízení svůj názor ve věci, který soud musí obligatorně zjišťovat, a také zásadu ochrany soukromí dítěte mladšího patnácti let.

Pokud jde o zhodnocení současné úpravy, jak již bylo shora naznačeno, ačkoliv se právní úprava jeví dostatečná, v praxi opatření ukládaná k nápravě dětí mladších patnácti let poněkud nenacházejí uplatnění v míře, kterou by bylo možné na základě právní úpravy očekávat. To se týká jak zařazení dítěte do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, tak i dohledu probačního úředníka. Z lokalit okresních měst je totiž zpětná vazba na právní úpravu taková, že střediska výchovné péče na úrovni okresních měst nejsou všude dostupná a dítě do nich tedy nelze zařadit a střediska Probační a mediační služby v některých lokalitách nemají dostatečné personální a materiální vybavení, aby probační úředník byl schopen řádně plnit úkoly stanovené zákonem, zejména docházet za dítětem do místa jeho bydliště a do školy, zejména pokud se jedná o obce, do nichž musí probační úředník dojíždět z větší vzdálenosti.

Určitý problém představuje také konkurence institutů rodinného práva a práva trestního, která v praxi činí problémy. Osobně jsem však pro zachování dvojkolejnosti obou systémů, a to i z důvodů pro které je například pro ZSM využita zvláštní terminologie odlišná od trestního zákoníku. Zákonné vyjasnění využití jednotlivých institutů či dostatečné proškolení příslušných pracovníků se však jeví pro praxi jako vysoce žádoucí.

Závěrem bych ráda zmínila skutečnost, že Ministerstvo spravedlnosti chystá další novelu ZSM, která se dotkne úpravy dětí mladších patnácti let. Pod poněkud bulvárním názvem „Novela ministra spravedlnosti Jiřího Pospíšila pomůže ochránit společnost před dětskými pachateli brutálních trestných činů“ Ministerstvo spravedlnosti publikovalo záměr novelizace, jejímž obsahem by mělo být vyloučení možnosti, aby se mladí dospělí, kteří se dopustili jako děti mladších patnácti let, citují „brutálního trestného činu“ (pravděpodobně se tedy bude jednat o závažnou úmyslnou násilnou trestnou činnost), po dovršení osmnácti let a ukončení ochranné výchovy mohli vyhýbat dalšímu lékařskému dozoru a léčbě. Novela by měla umožnit soudu pro mládež těmto dětem mladším patnácti let, které se dopustí činu jinak

trestného, uložit povinnost podrobit se ochrannému léčení, a to ve formě ústavní nebo ambulantní v závislosti na výsledku znaleckého posudku, s neurčitou dobou trvání, tj. do naplnění jeho účelu bez ohledu na dovršený věk s tím, že soudu pro mládež bude uloženo nejméně jednou za rok přezkoumat, jestli důvody pro další trvání ochranného léčení stále trvají.¹⁷⁴ V tuto chvíli není text návrhu novely k dispozici a tak nelze obsah novelizace ani její dosah blíže hodnotit. Vzhledem k velmi intenzivnímu zásahu, jaký může v životě dítěte nastat - i s ohledem na skutečnost, že v praxi se lze často setkat s nesprávně provedenými znaleckými posudky – lze doufat, že legislativa přistoupí k úkolu, který si vymezila, velmi odpovědně.

¹⁷⁴ <http://portal.justice.cz/justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=2375&d=313007>

9. OCHRANA MLADISTVÝCH DELIKVENTŮ V MEZINÁRODNÍM PRÁVU

Chápání postavení dítěte v evropském i celosvětovém měřítku se v průběhu věků výrazně posunulo od objektu práv (známého například z římského práva, kde dítě zcela spadalo do pravomoci otce), přes určité proklamace týkající se ochrany dětí a vycházející (na území Evropy) z křesťanství až po novodobé vnímání dítěte jako člověka hodného zvláštní ochrany. Tento myšlenkový posun je dle mého názoru jednoznačně výsledkem modernějších filozofických směrů a vzniku nových vědních oborů v 19. století. Ve 20. století se vývoj posunul dále a dítě a ochrana jeho práv zaznamenalo reflexi dokonce v mezinárodně právních dokumentech. Nemalý podíl na tom dle mého názoru měla první světová válka, která nechala v psychice národů hrůzostrašné zážitky.

Prvním mezinárodním dokumentem, který upravoval ochranu práv dětí, byla Ženevská deklarace práv dítěte (angl. *World Child Welfare Charter*) přijatá Společností národů v roce 1924. Stála na pěti základních postulátech, které vyjadřovaly základní principy zacházení s dětmi, přičemž z trestněprávně relevantních bylo významné ustanovení o delikventních dětech, o nichž deklarace stanovila, že mají být napravovány¹⁷⁵; nestanovila však způsoby, jakými by se tak mělo stát.

Právní úprava trestání mladistvých se následně ve druhé polovině 20. století stala významným tématem na mezinárodní úrovni, a to zejména v rámci mezinárodních uskupení jako je OSN či Rada Evropy. Současně vznikaly také organizace na podporu dětských práv, mezi nimi např. UNESCO.

Mezi mezinárodní dokumenty reagující na trestnou činnost mládeže přijaté ve druhé polovině 20. století patří zejména:

- Deklarace práv dítěte OSN ze dne 20.11.1959
- Úmluva o právech dítěte OSN ze dne 30. 9. 1990
- Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (tzv. Pekingská pravidla),
- Směrnice OSN pro prevenci kriminality mládeže (Riyadská směrnice, rezoluce OSN 45/112 ze dne 14. 12. 1990)

¹⁷⁵ Z orig. znění deklarace: „2. *The child that is hungry must be fed, the child that is sick must be nursed, the child that is backward must be helped, the delinquent child must be reclaimed, and the orphan and the waif must be sheltered and succoured.*“

- Pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody (rezoluce OSN 45/113 ze dne 14. 12. 1990)
- Doporučení Rady Evropy č. R (87) 20, ohledně společenské reakce na kriminalitu mládeže
- Doporučení Rady Evropy R (66) 25, o krátkodobém zacházení s mladistvými pachateli do 21 let věku
- Doporučení Rady Evropy č. R (88) 6, týkající se společenské reakce na kriminalitu mládeže z řad mladých lidí pocházejících z přistěhovaleckých rodin a další dokumenty, zejména Rady Evropy, týkající se převážně obecných trestních úprav.

9.1 DEKLARACE PRÁV DÍTĚTE

Deklarace práv dítěte (angl. *Declaration of the Rights of the Child*) je nástupkyní Ženevské deklarace práv dítěte z roku 1924. Byla vyhlášena 20. listopadu 1959 Valným shromážděním OSN.

Deklarace vychází z postulátu, že dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu, a to zejména k tomu, aby se mohlo rozvíjet fyzicky, duševně, morálně, duchovně a sociálně zdravým způsobem a v podmínkách svobody a důstojnosti. Nejvyšším měřítkem zákonodárné činnosti v této oblasti je zájem dítěte.

Ve vztahu k trestnímu právu mládeže je významný článek 5, který zdůrazňuje potřebu zvláštního zacházení, výchovy a péče dle zvláštního postavení dítěte v případech, kdy je dítě fyzicky, duševně nebo sociálně postiženo. S ohledem na některé sankce trestního práva mladistvých je nutné v právní úpravě i aplikaci respektovat také ustanovení o právu na výchovu, zákazu nedbalosti a krutostí páchané na dětech a o právu vyrůstat v péči svých rodičů.

9.2 ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE

Úmluva o právech dítěte (angl. *Convention on the Rights of the Child*) je modernější a mnohem konkrétnější verzí své předchůdkyně, Deklarace práv dítěte z roku 1959. Úmluva byla vyhlášena 20. listopadu 1989 Valným shromážděním OSN v New Yorku, ve Sbírce zákonů byla vyhlášena pod č. 104/1991 Sb.

Úmluva stanoví subsidiárně definici dítěte jako osoby mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.

Pro účely této kapitoly budu používat pojem dítěte jako osoby mladší osmnácti let, byť v terminologii ZSM by se jednalo o mládež.

Podle článku 3 Úmluvy je předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány, zájem dítěte. Státy se proto zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho. Instituce, služby a zařízení odpovědné za péči a ochranu dětí musí proto odpovídat standardům stanoveným kompetentními úřady, mj. v oblasti vhodnosti svého personálu a kompetentního dozoru.

Dítě má právo vyrůstat se svými rodiči, ledaže je oddělení dítěte od rodičů potřebné v zájmu dítěte. Dítě má právo svobodně vyjadřovat své názory ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Má právo být slyšeno v každém soudním řízení, které se jej dotýká.

V případech, kdy je dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem.

V případě, že je dítě svěřeno příslušnými orgány do péče, ochrany nebo léčení tělesného či duševního zdraví náhradnímu zařízení, je nutné zabezpečit pravidelné hodnocení zacházení s dítětem a všech dalších okolností spojených s jeho umístěním.

Podle článku 37 Úmluvy jsou členské státy povinny zabezpečit, aby děti nebyly podrobovány mučení nebo jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. Osobám mladším osmnácti let nesmí být podle Úmluvy uložen trest smrti a trest odnětí svobody na doživotí bez možnosti propuštění na svobodu. Další podmínkou trestání dětí je aplikace zásad zákonnosti a zásada subsidiarity v případech uvěznění dítěte. Dítě smí být uvězněno pouze v souladu se zákonem a pouze jako krajní opatření a na nejkratší nutnou dobu. S dítětem zbaveným osobní svobody musí přitom být zacházeno s lidskostí a s úctou k vrozené důstojnosti lidské bytosti a způsobem, který bere ohled na potřeby daného věku. Především však musí být dítě umístěno odděleně od dospělých, ledaže neoddělovat je od dospělých by bylo v zájmu dítěte.

Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, uznávají právo dítěte obviněného, obžalovaného nebo uznaného vinným z porušení trestního práva na takové zacházení, které rozvíjí smysl dítěte pro důstojnost a čest, které znovu posiluje úctu

dítěte k lidským právům a základním svobodám jiných a bere ohled na věk dítěte, napomáhá znovuzачlenění a zapojení dítěte do prospěšného působení ve společnosti.

Státy se zavázaly v trestním právu mladistvých zabezpečovat naplnění zejména následujících principů:

- zásady zákazu retroaktivity,
- presumpce nevinny,
- právo na informace o obvinění,
- právo na právní a jinou potřebnou pomoc,
- právo na spravedlivý proces
- a právo na soukromí.

Současně se státy úmluvy se zavázaly vypracovat speciální právní normy trestního práva zvlášť určené pro děti obviněné, obžalované nebo uznané vinnými z porušení trestního práva. Součástí těchto norem by mělo být jednak stanovení nejnižší věkové hranice, před jejímž dosažením se děti považují za nezpůsobilé porušit trestní právo, jednak také přijetí opatření k zacházení s takovými dětmi bez užití soudní procedury za předpokladu plného dodržování lidských práv a právních záruk.

Úmluva také počítá s podpůrnou pomocí institucí jako je pečovatelská služba, poradenské služby, probační prvky a programy vzdělávání a přípravy zabezpečení takového zacházení s dětmi, které odpovídá jejich blahu, jakož i jejich poměrům a spáchanému deliktu.

9.3 MINIMÁLNÍ STANDARDNÍ PRAVIDLA SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ

Základ současného pojetí ZSM tvoří Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží přijatá v rámci OSN, nazývaná také Pekingská pravidla. Pekingská pravidla přijalo Valné shromáždění OSN formou rezoluce č. 40/33 ze dne 29. listopadu 1985.

Obsahem Pekingských pravidel jsou základní normy a vodítka pro právní úpravu trestání mladistvých. Za standard vnitrostátní právní úpravy Pekingská pravidla považují speciální soudnictví nad mládeží, minimalizaci intervence ze strany státu ve vztahu k mladistvému a minimalizaci důsledků takové intervence. Za základní krok je i zde považována prevence kriminality.

Snahou smluvních států by mělo být zavedení v rámci vlastní jurisdikce souboru pravidel specificky aplikovatelných pouze na mladistvé provinilce, přičemž jejich proviněními by se měly zabývat zvláštní instituce a soudy pro mládež. Náplní těchto institucí a soudů pro mládež by přitom mělo být naplnění odlišných potřeb mladistvých delikventů za současné ochrany jejich základních práv, naplnění práv společnosti a nestranná a důkladná implementace Pekingských pravidel.

Za mladistvého přitom Pekingská pravidla považují dítě nebo mladistvého, který je v daném právním systému za provinění postižen způsobem odlišným od dospělých. Podle komentáře k předmětnému ustanovení se věková hranice definice pro mladistvé bude pohybovat v rozpětí sedmi až osmnácti let, popřípadě i výše, v závislosti na daném právním systému a ekonomických, sociálních, politických, kulturních a právních systémech členských států.

Konkrétní právní úpravu věkové hranice trestní odpovědnosti i kategorie mladistvých ponechávají Pekingská pravidla ve snaze zajistit svou univerzálnost na právní úpravě daného státu. Ve státech, kde se uplatňuje věková hranice trestní odpovědnosti, by však měla tato být stanovena přiměřeně s ohledem na citovou, mentální a intelektuální zralost mladistvých tak, aby nebyla stanovena příliš nízko. Výklad pravidel přitom upozorňuje, že rozdíl v úpravách věkové hranice mezi různými státy bude s ohledem na historický vývoj a odlišné kulturní podmínky velký. Doporučuje se však moderní přístup k mladistvým a jejich trestní odpovědnosti, který bude zahrnovat posouzení, zda dítě splňuje morální a psychologické prvky trestní odpovědnosti, tedy zda dítě může být z hlediska svého individuálního rozpoznávání a chápání odpovědné za podstatné protispolečenské jednání. Pokud je věk trestní odpovědnosti stanoven příliš nízko, nebo pokud neexistuje žádná věková hranice jako podmínka trestní odpovědnosti, ztrácí pojem odpovědnosti smysl. Zdůrazňuje se přitom blízký vztah mezi deliktí odpovědností a kriminálním jednáním na straně jedné a odpovídajícími společenskými právy a odpovědnostmi na straně druhé (jako je rodinný stav, způsobilost podle občanského práva, atd.). Tuto část chápu jako imperativ k nastolení rovnováhy mezi právy a odpovědnostmi, tj. tam kde stát očekává deliktí odpovědnost, musí poskytovat odpovídající míru práv.

Ačkoliv text samotný neobsahuje nejnížší možnou věkovou hranici trestní odpovědnosti (patrně proto, že ani na půdě OSN nedošlo ke shodě na její výši), komentář k Pekingským pravidlům vyzývá, aby na mezinárodní úrovni došlo ke shodě na nejnížším možném věku jako podmínce trestní odpovědnosti.

Dokumentem se prolínají dva zásadní účely a vůdčí ideje. Prvním z nich je blaho dítěte, jehož dosažení by mělo být i cílem právních úprav členských států. Dalším stejně důrazným principem, který se v Pekingských pravidlech uplatňuje, je princip proporcionality, chápaný v intencích pravidel jako zásada vyjadřující nezbytnost poměru mezi osobou mladistvého delikventa a okolnostem jeho činu na straně jedné a ukládanou sankcí či reakcí státu na straně druhé. Zdůrazňuje se také zásada soukromí a škodlivost labellingu, tedy označení mladistvého jako delikventa, a význam speciálního vzdělávání všech, kteří jsou součástí soudního systému pro mladistvé, včetně policejních složek.

Samotné řízení ve věcech mladistvých by mělo být pak vedeno tak, aby podporovalo nejlepší zájmy (*best interests*) mladistvého a mělo by být vedeno v atmosféře pochopení tak, aby se mladistvý skutečně svobodně vyjádřil. Mladistvému by měla být umožněna právní pomoc, a to bezplatná, pokud se v daném státě takto právní pomoc poskytuje. V řízení přitom musí být zjištěny všechny okolnosti činu, jakož i zázemí a okolnosti, v nichž mladistvý žije, a to formou sociálních zpráv. Komentář přitom připouští, aby tento úkol plnili probační úředníci, nebo jiné speciální úřady.

Pekingská pravidla explicitně stanoví základní zásady pro ukládání trestu mladistvým. Patří mezi ně zásada proporcionality ukládaného trestu, která spočívá v tom, že reakce na spáchaný čin musí být vždy v poměru nejen k okolnostem a závažnosti spáchaného činu, ale také k okolnostem a potřebám mladistvého, stejně jako k potřebám společnosti. Omezení osobní svobody mladistvého by mělo být jako trest ukládáno pouze po důkladném zvážení a mělo by být omezeno na nezbytné minimum. Zásada subsidiarity trestu odnětí svobody se výslovně promítá v ustanovení Pekingských pravidel, podle kterého by zbavení osobní svobody nemělo být ukládáno v jiných případech než v těch, kdy je mladistvý odsuzován za vážný čin zahrnující násilí proti jiné osobě nebo pokračování v páchání jiné závažné trestné činnosti a kdy nelze na trestnou činnost mladistvého reagovat jinak. Vůdčím principem celého řízení a rozhodování by mělo být blaho dítěte. Pekingská pravidla stanoví jednoznačný zákaz ukládat mladistvým trest smrti, mladiství by také neměli být podrobováni tělesným trestům.

Pekingská pravidla jsou mezinárodním dokumentem, který sám navazuje na jiné mezinárodní úmluvy, a sice na Všeobecnou deklaraci lidských práv, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech a na Deklaraci o právech

dítěte. Odkaz na Deklaraci práv dítěte přitom nacházíme přímo v komentáři Pekingských pravidel, který je jejich nedílnou součástí.

9.4 SHRUTÍ MEZINÁRODNÍ ÚPRAVY

Mezi společné znaky shora uvedených mezinárodněprávních dokumentů patří preference alternativních sankcí a postupů vůči mladistvým provinilcům, snaha prosadit speciální samostatnou právní trestního soudnictví ve věcech mládeže v právních řádech jednotlivých států a specializace státních institucí pro projednávání věci mladistvých.

Zdráhala bych se činit závěr o tom, který z dokumentů je nejvýznamnější. Zcela jistě v dalším vývoji hrál významnou roli dokument první, tedy Ženevská deklarace práv dítěte, která podala základní pravidla ochrany dětí, na nichž následně další dokumenty stavěly. Z pohledu moderní trestněprávní politiky jsou však nejbližší aktuálnímu pojetí trestního soudnictví nad mládeží v České republice Pekingská pravidla, která stanoví podmínky trestní odpovědnosti mládeže a ukládání sankcí mládeži nejkonkrétněji.

ZSM i Pekingská pravidla přitom vycházejí ze stejných principů. V obou případech je to zejména zásada subsidiarity trestní represe, zásada zákonnosti a proporcionality, zásada ochrany soukromí, preference alternativních sankcí před trestem odnětí svobody

Z porovnání institutů doporučených Pekingskými pravidly a znění ZSM vyplývá respektování v pravidlech uvedených norem a jejich implementace do ZSM. Nejedná se však o implementaci úplnou, české právní úpravě ukládání trestních sankcí mládeži lze vytknout nikoliv zcela důslednou implementaci některých ustanovení, a to přesto že důvodová zpráva k ZSM uvádí, že návrh zákona (ZSM) plně respektuje mezinárodní dokumenty, přičemž mezi nimi uvádí i Pekingská pravidla.

Mezi ustanovení, o nichž se domnívám, že je nutné je novelizovat, patří právní úprava ukládání ochranných opatření, konkrétně ochranné výchovy, a to jak u dětí mladších patnácti let, tak i u mladistvých. Dle mého názoru je nutné na tento institut aplikovat ustanovení článku 25 Úmluvy o právech dítěte, který dítěti, které bylo svěřeno příslušnými orgány do péče, ochrany nebo léčení tělesného či duševního zdraví náhradnímu zařízení, přiznává právo na pravidelné hodnocení zacházení s dítětem a všech dalších okolností spojených s jeho umístěním. Dle mého mínění z toho vyplývá povinnost států Úmluvy implementovat do svého právního řádu

přezkum trvání důvodů, které vedly umístění dítěte do náhradního zařízení. Takové náhradní zařízení přitom představují např. výchovné ústavy, do nichž je umístěno dítě, resp. mladistvý, kterému byla uložena ochranná výchova. Náš právní řád přitom neukládá soudu, ani jinému orgánu, aby pravidelné přezkumné jednání konal. Ochranná výchova trvá, dokud trvá její účel, nejdéle však do osmnácti let s tím, že může být prodloužena do devatenácti let. Porovnáme-li úpravu ochranné výchovy a ochranného léčení (v úvahu přitom беру skutečnost, že se v obou případech jedná o ochranná opatření), nelze si nevšimnout toho, že zatímco v případě ochranného léčení zákonodárce v souvislosti s přijetím nového trestního zákoníku přijal úpravu, která omezuje trvání ochranného léčení na dva roky s tím, že trvání léčení může být opakovaně prodlouženo, vždy maximálně o dva roky. Stejně i v případě zabezpečovací detence je držení mladistvého v ní podmíněno přezkumem prováděným každých šest měsíců. Obdobnou úpravu právní řád pro případ ochranné výchovy nemá, počítá totiž (pouze) s iniciativou ze strany státního zástupce, probačního úředníka, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě je soud oprávněn iniciovat změny sám. Pokud však z jakéhokoliv důvodu nebude dán podnět a soud sám nezahájí řízení, pak se o podmínkách ochranné výchovy jednat nebude. Přitom přezkum skutečností dokládající účelnost uložené ochranné výchovy je zejména vysoce žádoucí. Jedná se totiž o děti a mladistvé, tedy osoby, které se nacházejí ve vývojově velmi citlivém období, kdy nadbytečně vykonávaná ochranná výchova může mít hluboké a nežádoucí důsledky na jejich osobnost. Stejně jako v případě ústavního ochranného léčení a zabezpečovací detence jsou totiž ti, jimž byla uložena ochranná výchova, vytrženi ze svého rodinného a sociálního prostředí. De lege ferenda proto doporučuji, a to i s ohledem na shora uvedené mezinárodní závazky, které Česká republika má, změnu právní úpravy v oblasti ochranné výchovy tak, aby soud musel přezkoumávat účelnost dalšího trvání ochranné výchovy nejméně jednou za dva roky, lépe i častěji.

10. ZÁVĚR

EXISTUJE-LI NĚCO, CO CHCETE ZMĚNIT U SVÉHO DÍTĚTE, ZAMYSLETE SE NEJPRVE, ZDA TO NENÍ NĚCO, CO BYSTE MĚLI ZMĚNIT U SEBE.

CARL JUNG

Z hlediska hmotného práva je reforma soudnictví nad mládeží hotova, přestože dle mého názoru ještě některé nikoliv nezbytně drobné úpravy v této oblasti budou provedeny, když je potřeba učinit drobné legislativně-technické změny a případně pozornost zaměřit k úpravě věkové hranice trestní odpovědnosti a k trestání mladých dospělých, tedy pachatelů ve věku osmnáct až dvacet jedna let.

Interdisciplinární odborné diskuzi by měla být zpřístupněna otázka věkové hranice trestní odpovědnosti a vhodným právním reakcím na jednání delikventů jednotlivých věkových skupin.

Zpřísnování přístupu k mladistvým a dětem však dle mého názoru není vhodné. Pozornost by měla být zaměřena na dostatečné vzdělání a průpravu těch, kteří se s mladistvými a dětmi mladšími patnácti let, kteří delikventy jsou či se nacházejí v potenciálně rizikovém prostředí, dostávají pracovně do kontaktu. Ne vždy jsou bohužel tito pracovníci přes veškerou snahu dostatečně odborně erudováni a neznají díky tomu právní nástroje, které mají v rámci svých kompetencí k dispozici. Bylo by tak možné ve vhodnou chvíli například přerušit nepříznivý vývoj daného dítěte či mladistvého a předešlo by se tak budoucím delikventním projevům.

Domnívám se, že významný vliv na snížení kriminality mladistvých by mělo, pokud by skutečně docházelo v praxi k využití dostupných právní prostředků (například institutů upravených zákonem o rodině), a to ještě ve chvíli, kdy je to z hlediska výchovy dítěte stále ještě významné. Z rozsudků, které jsem měla možnost v rámci přípravy disertační práce, studovat, číší naprosto zřetelně – zejména u dětí mladších patnácti let – absolutní selhání pomocné role státu¹⁷⁶.

¹⁷⁶ Za všechny uvádím jako příklad zjištěné osobní poměry dítěte mladšího patnácti let, několikrát postiženého podle ZSM v podobě ukládaných výchovných opatření: „...chování nezletilého i před spácháním činu vykazovalo nedostatky (vyrůstal s matkou a bratrem, děti však často pobývaly u příbuzných, matka se o ně nezajímala, neživila je, nezajistila jim ani vhodné oblečení, neměly pevné výchovné vedení, M. se začal toulat po nocích a páchat trestnou činnost, v listopadu 2005 byly obě děti umístěny do diagnostického ústavu a následně byla nařízena ústavní výchova...nezletilý mimo jiné vyhledává společnost problémových dětí, nechce se učit, pokud necítí výchovné vedení, odbývá učivo, často lže, tajně kouří, nenavštěvuje zájmové kroužky, do kterých se přihlásil, chybí mu záškoláctví a parta kamarádů, je nezodpovědný, slíbí nápravu svého jednání, avšak slib nedodrží.“

Subjektivně má při studiu těchto dokumentů čtenář pocit, že – byť se jedná o děti mladší patnácti let – není cesty zpět, a má chuť nad nimi zlomit hůl. Obdobný pocit jsem zaznamenala také při rozhovorech s obhájci – opatrovníky, kteří mládež v řízení podle ZSM zastupují.

Můžeme mít skvělý systém nápravy mladistvých pachatelů a sankcí pro děti mladší patnácti let. Ale skutečně významný prvek snížení kriminality mládeže vidím jinde – v prevenci delikvence prakticky od narození. Považuji za selhání naší společnosti, pokud nedokáže dětem opatřit funkční náhradní rodinu v případech, kdy je jednoznačné, že dítě ve své rodině vyrůstát nebude. Skutečnost, že Česká republika má nejvyšší počet dětí umístěných v kojeneckých ústavech a dětských domovech a že tyto děti jsou citově deprivovány prakticky od narození, je dlouhodobě známa a justici mnohdy v podobě dlouhou dobu trvajících řízení ve věcech péče o nezletilé fakticky podporována. Citová deprivace, nevhodná výchova, působení některých biologických kritérií, jakož i jiné faktory, přitom určují budoucnost dítěte. Pokud skutečně chceme snižovat kriminalitu mládeže (jak se lze dočíst prakticky v každém odborném článku na toto téma), musíme začít pozitivním působením na dítě a jeho rodinu již ve chvíli, kdy pozitivní působení nezvládá rodina dítěte. Právní prostor pro tyto postupy existuje a právní úprava je - více či méně - dostatečná. Systém však do významné míry vykazuje znaky vyhoření lidského faktoru či dokonce nezájmu a snahy zjednodušit si práci, který je předmětem dlouhodobé kritiky a diskuze mezi nejen v teorii, ale i v praxi¹⁷⁷.

¹⁷⁷ Záznam besedy u kulatého stolu - Sovák, Z., Řezníčková, M., Želásko, P., Večerka, K., Křenek, P., Pilař, J., Dvořák, J., Lányová, B., Černíková, V., Chalupová, J.), České vězeňství, 1998, č. 2

11. RESUMÉ

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST A UKLÁDÁNÍ SANKCÍ MLADISTVÝM

V právním řádu České republiky existuje od roku 2003 opět samostatná právní norma upravující trestní odpovědnost a soudnictví nad mládeží. Jakkoliv české právo soudnictví nad mládeží v minulosti znalo, je tato norma považována za opětovný průlom právní úpravy, neboť po několika desetiletích znovu existuje trestněprávní norma speciálně aplikovaná na osoby mladší osmnácti let. Zákonodárce se vrátil k právní úpravě podobné té, která platila v Československu v 30. letech 20. století. Tehdy platný zákon o soudnictví nad mládeží se stal významnou inspirací současnému zákonodárci, který takto navázal na moderní právní úpravu platnou v Československu od roku 1931.

Tehdejší i současně platná úprava reaguje na současně preferovaná právní či sociologická východiska trestání a účelu trestání. Základním teoretickým východiskem, ke kterému se hlásí zákonodárce je princip restorativní justice, avšak v zákoně o soudnictví mládeže lze vysledovat působení i dalších právních, sociologických či filozofických přístupů.

Aktuálně platný zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále také jen „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“) speciálně a komplexně (hmotněprávně i procesněprávně) upravuje přístup k ukládání sankcí mládeži, tedy mladistvým a dětem mladším patnácti let. Tato práce se však zabývá zejména hmotněprávními aspekty trestání mladistvých, tedy osob ve věku mezi patnácti až osmnácti lety.

Obecným účelem aktuálně platné právní úpravy soudnictví nad mládeží je snížení kriminality a snížení rizika recidivy závažného chování, kterého se mladistvý dopustil. Výslovně si nová právní úprava klade za cíl komplexně postihnout protiprávní trestněprávně relevantní jednání dětí a mladistvých tak, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. K tomu mají přispět jak zásady zákona o soudnictví ve věcech mládeže, tak i jeho specifické instituty.

Za tímto účelem mimo jiné zákon o soudnictví ve věcech mládeže přináší svou speciální terminologii. Vedle definice dítěte a mladistvého podává definici dalších

právních institutů, které v rámci tohoto zákona působí. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá proviněním, široké spektrum sankcí, jimiž se na spáchané provinění reaguje, obecně pojmenovává jako opatření. V případech, kdy mladistvý není trestně odpovědný za spáchaný čin, hovoříme o činu jinak trestném.

Mezi základní podmínky odpovědnosti za spáchané provinění patří dosažení věku patnácti let, přičetnost a rozumová a mravní vyspělost daného jedince. Biopsychosociální zralost mladistvého (či dítěte) je tedy faktorem, který je vedle věku a přičetnosti kritériem posuzovaným ve vztahu ke spáchanému protiprávnímu činu. Současná věková hranice trestní odpovědnosti, byť modifikované, činí patnáct let. Tato hranice je stále diskutována a rovněž tato práce se snaží nastínit východiska pro nalezení správné věkové hranice trestní odpovědnosti.

V případě shledání mladistvého odpovědným za spáchané jednání se zde rozvíjí široké spektrum možností hmotněprávní reakce. Pokud nedojde k zániku trestní odpovědnosti (trestnosti), přichází reakce v podobě uložení opatření. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže přitom rozeznává tři základní druhy opatření:

- a) výchovná opatření,
- b) ochranná opatření a
- c) trestní opatření.

Výchovná a trestní opatření lze uložit pouze trestně odpovědnému mladistvému pachateli, ochranná opatření se naopak ukládají mladistvým, kteří spáchali čin jinak trestný a za jeho spáchání nejsou trestně odpovědní.

Nejmírnější výchovná opatření zahrnují dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou.

Ochranná opatření představují ochranné léčení, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, ochrannou výchovu a zabezpečovací detenci.

Trestními opatřeními, která jsou nejpřísnější sankcí za spáchané provinění, jsou obecně prospěšné práce, peněžitá opatření, peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a odnětí svobody nepodmíněně.

Shora uvedená opatření jsou ukládána za respektování zásad, která zákon o soudnictví mládeže ovládají, a při zachování účelu zákona. Sleduje se, aby ukládané opatření přihlíželo k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním a rodinným

a sociálním poměrům, a bylo přiměřené povaze a závažnosti spáchaného činu (zásada proporcionality). Výslovně stanoveným účelem je vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchaní provinění.

Nedílnou součástí odpovědnosti mládeže za protiprávní činy je i postih dětí mladších patnácti let, popř. mladistvých neodpovědných za své protiprávní jednání z důvodu nedostatku přičetnosti či rozumové a mravní vyspělosti, za jimi spáchané činy jinak trestné. Jakkoliv nejsou děti mladší patnácti let trestně odpovědné, je možné je za jejich protiprávní jednání postihnout, to však zásadně pouze výchovně, neboť účelem postihu dětí mladších patnácti let nesmí být výlučně trest za jejich jednání.

Účelem ukládání opatření za činy jinak trestné je rychlá a odpovídající reakce na jejich spáchání, prevence opakování jejich páchaní, náhrada nároků poškozených a výchovné působení na dítě za současné podpory sociálního a duševního rozvoje provinilce.

Dítěti mladšímu patnácti let (či trestně neodpovědnému mladistvému) lze jako opatření uložit: výchovnou povinnost, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dohled probačního úředníka či ochrannou výchovu.

Česká právní úprava odpovídá požadavkům a standardům zavedeným mezinárodními normami závaznými pro Českou republiku, a to zejména požadavkům Úmluvy o právech dítěte či Minimálních standardních pravidel soudnictví nad mládeží přijatých v rámci OSN (Pekingská pravidla).

Přestože kriminalita dětí a mládeže je stále aktuálním tématem kriminologických výzkumů a teoretických konceptů, v současné době stále neexistuje klíč k jejímu uchopení tak, aby se bezvýhradně předešlo dalšímu páchaní trestné činnosti. Domnívám se, že ačkoliv je dobrá právní úprava trestní odpovědnosti mládeže a ukládání sankcí mládeži významným základem pro prevenci další kriminality, je nutné hledat kořeny protiprávního jednání a spíše se snažit zabránit vzniku prvotního impulsu, který ke spáchání protiprávního činu vede.

SUMMARY: CRIMINAL LIABILITY AND IMPOSING OF SANCTIONS ON JUVENILES

A separate legal rule regulating criminal liability and judiciary over the youth has appeared again in the legal order of the Czech Republic since the year 2003. Although the Czech law knew the judiciary over the youth in the past, this rule is considered as a repeated break with the legislation, because after several decades, there has been again a criminal rule applicable specifically to persons younger than eighteen years. The legislator returned to a legal regulation similar to that being in force in Czechoslovakia in the thirties of the 20th century. The act on judiciary over the youth valid at that time has become a significant inspiration to the present legislator which has been continuing in modern legal regulation valid in Czechoslovakia from the year 1931.

The then legal regulation as well as the present one reacts to the now preferred legal or sociological premises of punishment and the purpose of punishment. The basic theoretical premise which the legislator supports is the principle of restorative justice, but we can trace the impact of also other legal, sociological or philosophical attitudes in the act on judiciary of the youth.

The currently valid act No. 218/2003 Coll., on liability of the youth for wrongful acts and on judiciary in matters of the youth and amendment of some acts (hereinafter also called "act on judiciary in matters of the youth") regulates in a special and complex (substantive and procedural-law) way the attitude to imposition of sanctions on the youth, i.e. juveniles and children of under fifteen years of age. This thesis deals, however, especially with the substantive-law aspects of punishment of juveniles, i.e. persons in the age between fifteen and eighteen years.

The general purpose of the currently valid regulation of judiciary over the youth is decreasing of delinquency and decreasing of the risk of recidivism of wrongful conduct committed by the juvenile. This new legal regulation aims explicitly to cover completely the relevant criminal conduct of children and juveniles so that the person having committed such act may be subject to a measure which will contribute efficiently to his/her further abstention from commission of an unlawful act and finding a social position corresponding to his/her abilities and mental development so that he/she can contribute according to his/her abilities to redress of harm caused by his/her unlawful act. This shall be enabled both by the principles of the act on judiciary in matters of the youth and its specific institutes.

For this purpose, the act on judiciary in matters of the youth brings (among others) its special terminology. Besides the definition of a child and a juvenile, it also brings the definition of other legal institutes involved within the framework of this act. A criminal offence committed by a juvenile is called wrongdoing, the wide spectrum of sanctions reacting to the committed wrongdoing is generally called measure. In cases where the juvenile is not liable criminally for the act committed by him/her, we speak about other offence.

The basic conditions of liability for the committed wrongdoing include the attainment of the age of fifteen years, sound mind and the mental and moral maturity of the given individual. The biopsychosocial maturity of a juvenile (or child) is therefore a factor which is (besides the age and sound mind) a criterion assessed in relation to the committed wrongful act. The present age limit of criminal liability, no matter how modified, is fifteen years. This limit is continually discussed, and also this thesis endeavours to outline the ways out for finding of the right age limit of criminal liability.

If the juvenile is found liable for the committed wrongdoing, a wide spectrum of possibilities of the substantive reaction is offered. If the criminal liability (punishability) does not cease to exist, a reaction comes in the form of imposition of a measure. The act on judiciary in matters of the youth distinguishes three basic kinds of measures:

- a) reformatory measures;
- b) protective measures; and
- c) criminal measures.

The reformatory and criminal measures may only be imposed on a criminally liable juvenile offender, the protective measures are on the contrary imposed on juveniles who committed other offence and are not criminally liable for its commitment.

The mildest measures include supervision of a probation official, probational programme, reformatory obligations, reformatory restrictions and admonition with warning.

Protective measures represent protective medical treatment, seizure of a thing or of other proprietary value, protective rehabilitation and security detention.

Criminal measures, being the strictest sanction for a committed wrongdoing, include community service, monetary measure, monetary measure with conditional suspension of sentence, forfeiture of a thing or other proprietary value, prohibition of

activity, banishment, imprisonment suspended conditionally for a probationary period, imprisonment suspended conditionally for a probationary period under supervision and unconditional imprisonment.

The measures mentioned above are imposed under observation of principles regulating the act on judiciary in matters of the youth and under maintenance of the purpose of the act. The imposed measure shall take into consideration the personality of the involved person, including his/her age and mental and moral maturity, state of health, as well as to his/her personal, family and social circumstances, and it shall be appropriate to the nature and gravity of the committed crime (principle of proportionality). The explicitly set purpose is creation of conditions for social and mental development of the juvenile with regard to his/her achieved degree of mental and moral development, personal qualities, upbringing and the family background of the juvenile he/she comes from, as well as his/her protection against harmful influences and prevention of further wrongdoing.

An integral part of liability of the youth for wrongdoing is also the sanctioning of children under fifteen years of age, or of juveniles not liable for their wrongdoing due to lack of sound mind or mental and moral maturity, for other offence committed by them. Although children under fifteen years of age are not liable criminally, it is possible to sanction them for their wrongdoing, but in principle only reformatory, because the purpose of sanctioning of children under fifteen years of age may not be exclusively the punishment for their unlawful act.

The purpose of imposition of measures for other offence is a quick and adequate reaction to its commitment, prevention of repeating of its commitment, compensation of claims of the injured and reformatory effect on the child under simultaneous support of the social and mental development of the offender.

A child younger than fifteen years (or a juvenile not liable criminally) may be imposed on the following measure: reformatory obligation, reformatory restriction, admonition with warning, inclusion in a therapeutical, psychological or other suitable reformatory programme in a centre of reformatory care, supervision of a probationary official or protective rehabilitation.

The Czech legal regulation corresponds to requirements and standards introduced by international rules binding for the Czech Republic, especially to requirements of the Convention on Children's Rights or the Minimum Standard Rules

of Judiciary over the Youth adopted within the framework of the United Nations (The Beijing Rules).

Although the delinquency of children and the youth is still a current topic of criminological research and theoretical concepts, at present there is no key to its grasp yet, so that further commission of crime may be prevented without reservations. I assume that although a good legal regulation of criminal liability of the youth and imposition of sanctions on the youth is a significant basis for prevention of further delinquency, it is necessary to look for the roots of unlawful conduct, and better to try to prevent from the emergence of the first impulse leading to commission of a wrongful act.

12. LITERATURA

ALBRECH, H.-J.: Juvenile Crime and Juvenile Law in the Federal Republic of Germany, in Juvenile Justice Systems: International Perspectives, WINTERDYK, J. A. (ed.) 2. vydání, Canadian Scholars' Press Inc., Toronto 2002

ANCEL, M.: Social Defence: a modern approach to criminal problems, Routledge and Kegan Paul Ltd, UK, 1965, str. 17

CAVADINO, M., DIGNAN, P.: Penal Systems: A Comparative Approach, London, Sage Publications, 2006

CAVADINO, M., DIGNAN, P.: Penal Policy and Political Economy, Criminology & Criminal Justice, Sage Publications and the British Society of Criminology, London, 2006

DIGNAN, J., ATKINSON, A., ATKINSON, H., HOWES, M., JOHNSTONE, J., ROBINSON, G., SHAPLAND, J., SORSBY, A.: Staging restorative justice encounters against a criminal justice backdrop: A dramaturgical analysis, Criminology & Criminal Justice, Sage Publications and the British Society of Criminology, London, 2007

CÍSAŘOVÁ, D.: Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR Aleny Marešové, Trestní právo, 1997, č. 1

CÍSAŘOVÁ, D.: Několik poznámek k trestní odpovědnosti mladistvých, in Mitlohner, M. (ed.). 17. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice: sborník referátů, Pardubice : Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2009

CÍSAŘOVÁ, D.: Několik poznámek k zákonu č. 218/2003 Sb. (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), Bulletin advokacie, 2004, č. 6

CLAYTON, A. H.: Youth, crime, and justice: a global inquiry, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, and London, 2008

FOJTŮ, M.: Na myšlenkách rektora Kallaba stojí i dnešní zákony, online měsíčník @muni.cz, 24.6.2010

FURIO, J.: Restorative Justice: Prison as Hell or chance for redemption, Algora Publishing, 2002

GIDDENS, A.: Sociologie, 1. vydání, Argo, Praha, 1999

GJURIČOVÁ, J.: Aktuální stav a východiska ke snižování trestné činnosti dětí a mládeže, České vězeňství, 199, č. 4

HILL, M., LOCKYER, A., STONE, F. (ed.): Youth justice and Child Protection, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2007

HOLAS, J., VEČERKA, K.: Základní rysy delikvence mladistvých v ČR, Kriminalistika, 2007/3

HRUŠÁKOVÁ, M.: K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice, Trestněprávní revue, 2008, č. 2

HRUŠÁKOVÁ, M.: Ochrana soukromí mladistvých a veřejnost řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Bulletin advokacie, 2007, č. 1

HRUŠÁKOVÁ, M., Matiaško, M.: Dopad nového trestního zákoníku na zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. Vydání, Brno Masarykova Univerzita, 2009

JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha, Praha 2005

JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha, Praha 2006

JELÍNEK, J. a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Praha, Leges, 2009

JELÍNEK, J.: K trestní odpovědnosti mladistvých (Několik poznámek k ustanovení § 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže), Kriminalistika, 2005/2

JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, 1. vydání, Linde, Praha 2004

JONÁŠOVÁ, R.: Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, Bulletin advokacie, 2009, č. 1-2

KARABEC, Z.: Jaká je budoucnost trestní justice?, Trestní právo, 2003, č. 3 a 4

KARABEC, Z.: Možnosti sankční politiky, Kriminalistika, 2001, č. 3

KARABEC, Z.: Restorativní justice – sborník příspěvků a dokumentů, 1. vydání, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2003

KARABEC, Z.: Trestní spravedlnost, Kriminalistika, 2003, č. 2

KARABEC, Z.: Účel trestání, Kriminalistika, 2000, č. 2

KOVÁŘOVÁ, D.: Obhájce mladistvého, opatrovník dítěte (podruhé nad zákonem č. 218/2003 Sb.), Bulletin advokacie, 2004, č. 10

KRATOCHVÍL, V. a kol., Trestní právo hmotné obecná část, 3. přepracované a doplněné vydání, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005

KROFTOVÁ, A.: Probační programy pro mladistvé delikventy, Trestněprávní revue, 2007, č. 10

LAUB, J. H.: Edwin H. Sutherland and the Michael-Adler Report: Searching for the Soul of Criminology: seventy years later*, Criminology, Vol. 44, No. 2, 2006

LIEBMANN, M.: Restorative Justice: How It Works, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2007

MADLIAK, J., DZADÍK, P.: Trestnoprávně postavenie mladistvých podľa nových trestných kódexov, Bulletin advokacie, 2006, č. 3

MAREŠOVÁ, A.: K diskuzi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, Trestní právo, 1997, č. 1

MARTINKOVÁ, M.: Některé výchovná zařízení pro sociálně problémovou a delikventní mládež ve Švédsku, České vězeňství, 2001, č. 3

MATIAŠKO, M.: K otázce věkové hranice trestní odpovědnosti. Realita a mystifikace, Trestní právo 7/2008

MCSHANE M.D., WILLIAMS F.P. III (editors): Youth Violence and Delinquency: monsters and myths, Praeger, Westport, London, 2007

MOULISOVÁ, M.: Věk a trestná činnost z pohledu vývojové kriminologie, Kriminalistika, 2009/2, str. 107-120

MUSIL, J.: Respektuje český zákonodárce subsidiaritu trestní represe? Kriminalistika, 2007/3

MUŽÍKOVÁ, A.: K odpovědnosti mládeže za protiprávní činy in Problémy trestního postihu mladistvých – sborník, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2003

NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol.: Trestní právo hmotné 1. Obecná část, 5. vydání, ASPI, Praha 2007

OSMANČÍK, O.: K některým kriminologickým a hmotněprávní aspektům zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Bulletin advokacie, 2004, č. 1

PLŠKOVÁ, A., PILAŘ, J., KŘENEK, P., VORÁLEK, P., LEV, V.: Chceme mít vězení plná dětí? (beseda časopisu), České vězeňství, 2001, č. 3

PRATT, J.: Corporatism: the third model of juvenile justice, in E. McLaughlin and J. Muncie (editors), Youth Justice: A Reader (London, Sage, 2002)

PRICE, M.: Personalizing Crime, Mediation Produces Restorative Justice for Victims and Offenders, Dispute Resolution Magazine, American Bar Association, Fall 2001

PTÁČEK R., ŽUKOV I., FISCHER, S.: Otázky biologické podmíněnosti kriminálního chování, Kriminalistika 2009/2

ŘÍHA, J.: Ještě k nepřičetnosti podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zejména ke vztahu § 5 odst. 1,2 ZSM a § 12 TrZ), Trestněprávní revue, 2006, č. 10

SCOTT, E., GRISSO, T.: The evolution of adolescence: A developmental perspective on juvenile justice reform, The Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 88, č. 1, 1997

SHAPLAND J., ATKINSON A., ATKINSON H., DIGNAN J., EDWARDS L., HIBBERT J, HOWES M., JOHNSTONE J., ROBINSON G., SORSBY, A.: Does restorative justice affect reconviction?, Ministry of Justice Research Series 10/08, June 2008, www.justice.gov.uk/publications/research.htm

SHOEMAKER, D. J.: Juvenile Delinquency, Rowman & Littlefield Publishers Inc., United States of America, 2009

SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. a kol.: Systém českého trestního práva. 1. vydání, Praha, Novatrix, 2009

SOTOLÁŘ, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2006, č. 12

SOTOLÁŘ, A.: K probačnímu dohledu nad mladistvými a dětmi mladšími patnácti let, Trestněprávní revue, 2004, č. 12

SOTOLÁŘ, A.: K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci, Trestněprávní revue, 2005, č. 11

SOTOLÁŘ, A.: Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2005, č. 9

SOTOLÁŘ, A.: Výkon rozhodnutí ve věcech trestně neodpovědných dětí podle hlavy třetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2008, č. 7

SOTOLÁŘ, A.: K ochraně soukromí mladistvých podle zákon a o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2004, č. 4

SOTOLÁŘ, A.: Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2006, č. 7

SOTOLÁŘ, A., AUGUSTINOVÁ P.: K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestné spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, Trestněprávní revue, 2007, č. 7

SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1. část), Trestněprávní revue, 2005, č. 2

SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2. část), Trestněprávní revue, 2005, č. 3

SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ H.: Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí, Právní rozhledy, 1999 č. 12

ŠÁMAL, P.: K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého, Právní rozhledy, 2004, č. 2

ŠÁMAL, P.: K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku, Trestněprávní revue, 2005, č. 5

ŠÁMAL, P.: K vládnímu návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, časopis Octopus, <http://octopus.juristic.cz/archiv/77208/octact>

ŠÁMAL, P. a kol., Trestní zákoník I § 1 až 139. Komentář, 1. vydání, Praha C.H.BECK, 2009

ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže – komentář, 1. vydání, C.H.BECK, Praha 2004

ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, Praha 2007

ŠČERBA, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo 6/2003

ŠČERBA, F.: Sankcionování mladistvých, Kriminalistika, 2005, č. 2 (

ŠVARC, J.: Zabezpečovací detence a změny zákonů o ochranném léčení, příspěvek na semináři Zabezpečovací detence ze dne 19.6.2009 pořádaném Asociace poskytovatelů penitenciárních a postpenitenciárních služeb o.s., zdroj: www.appps.cz

TANENHAUS, D.S.: Juvenile Justice in the Making, Oxford University Press, New York, 2004

VACEK, E. (ed.): Záznam besedy u kulatého stolu - Sovák, Z., Řezníčková, M., Želásko, P., Večerka, K., Křenek, P., Pilař, J., Dvořák, J., Lányová, B., Černíková, V., Chalupová, J., České vězeňství, 1998, č. 2

VÁLKOVÁ, H.: Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, Trestněprávní revue, 2002, č. 5

VÁLKOVÁ, H.: Česká reforma trestního práva hmotného na rozcestí – bilance a perspektivy, Trestněprávní revue, 2006, č. 7

VÁLKOVÁ, H.: K zařazení dítěte mladšího patnácti let do výchovného programu podle § 93 odst. 1 ZSM, Trestněprávní revue, 2005, č. 7

VÁLKOVÁ, H.: Ochrana soukromí a osobnosti mladistvého ve světle poslední novely zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Právní rozhledy, 2006, č. 14

VÁLKOVÁ, H.: Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, Právní rozhledy, 1997, č. 6

VÁLKOVÁ, H.: Odpovědnost za mládež – zajištění kvality a perspektiv soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2004, č. 12

VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., ŠÁMAL, P.: Trestní právo a soudnictví nad mládeží ve světle připravovaných legislativních změn, Právní praxe, 2000, č. 8

VÁLKOVÁ, H., HULMÁKOVÁ, J.: Dobré zprávy o kriminalitě mládeže, Mladá fronta DNES, 4.10.2008, str. 25

VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A.: Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2004, č. 7

VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století? Trestní právo, 2000, č. 1

VÁLKOVÁ, J.: Trestní soudnictví nad mládeží v Japonsku, Právní praxe, 1999, č. 4

VANDUCHOVÁ, M.: K ukládání sankcí podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, in Problémy trestního postihu mladistvých – sborník, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2003

VOŇKOVÁ, J.: Jaké jsou právní nástroje omezování nezákonného jednání dětí a mladistvých, České vězeňství, 1999, č. 4

ZEZULOVÁ, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží, Masarykova univerzita, Brno, 1997

ZEZULOVÁ, J., RŮŽIČKA, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (I. část), Státní zastupitelství, 2005, č. 7

ZEZULOVÁ, J., RŮŽIČKA, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (II. část), Státní zastupitelství, 2005, č. 8

ŽĎÁRSKÝ, Z.: K zahlazení odsouzení mladistvých, Trestní právo, 1997, č. 9

Další prameny:

Důvodová zpráva k zákonu č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Důvodová zpráva k zákonu č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku

Webové stránky:

- www.nsoud.cz
- <http://www.uniba.sk/index.php?id=1328&type=123>
- www.psp.cz
- www.un.org
- www.osn.cz
- www.helcom.cz
- <http://respekt.ihned.cz/rozhovory/c1-38431580-s-jirim-svarcem-o-sexuologickem-posuzovani-v-trestnim-rizeni>
- <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdB lobGet&InstranetImage=608029&SecMode=1&DocId=694290&Usage=2>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Vyjádření prezidenta republiky k podpisu nového trestního zákoníku:

„Podpis, ale mírně polemický komentář k trestnímu zákoníku

Nový trestní zákoník jsem podepsal, ale je třeba říci, že nikoli bez váhání. Reforma českého trestního práva je nezbytná a již dlouho mnozí cítíme potřebu nového trestního zákoníku, který by představoval definitivní tečku za dosud platným a mnohokrát (od listopadu 1989 již šedesátkrát) novelizovaným trestním zákonem z roku 1961, který si udržoval pověst jednoho ze symbolů socialistického práva. Nelze však nevidět i některé problémové prvky zákona nového.

Je mi např. líto, že této změny nebylo využito k razantnějšímu odlišení sazeb pro násilné trestné činy oproti činům nenásilným. Byla to příležitost, jak signalizovat, že si společnost váží života a zdraví člověka více než jiných hodnot. To, že trestní zákon nebude začínat trestnými činy proti republice (jako dosud), ale vraždou a dalšími trestnými činy proti lidskému životu a zdraví, je pouhý kosmetický úkrok, bez jakéhokoli významu pro právní praxi.

Za diskutabilní považuji snížení hranice trestní odpovědnosti a snížení hranice „dovolené“ sexuální aktivity. Mimořádně absurdní je navíc spojování těchto dvou věcí. K těmto změnám došlo bez předchozí veřejné i odborné debaty, jen jako důsledek momentální nálady části Poslanecké sněmovny. To je velmi nešťastné. Hranice 15 let pro trestní odpovědnost má u nás hlubokou tradici i závažné důvody. Snížení hranice povede k posílení alibismu rodičů a ke kriminalizování často velmi nezralých mladých lidí.

Nový trestní zákoník také příliš nezvyšuje možnost využití takzvaných alternativních trestů. Mnoho občanů bude i nadále za méně závažné trestné činy trestáno odnětím svobody. To pokládám za chybné řešení, nehodící se pro zákon, který si klade ambice nově definovat celé české trestní právo. Setkávám se s tím velmi často v případech milostí.

Zavedení striktně formálního pojetí, bez ohledu na společenskou nebezpečnost trestného činu, může v praxi vést k zahlcení soudů a dalších orgánů činných v trestním řízení nepřeborným množstvím bagatelních případů. Ve spojení s připravovanou rekodifikací trestního řádu pak tento nárůst kauz může vést až k otevřenému obchodování s příznáním výměnou za nižší trest mezi státními zástupci a obviněnými.

Trestní zákoník přidává zhruba 60 nových trestných činů a oproti stávající verzi se rozrostl o 120 paragrafů. Nedá se tedy říci, že by znamenal krok ke zjednodušení právního řádu a k dekriminalizaci české společnosti.

Přes tyto výhrady jsem se rozhodl trestní zákoník podepsat. Nechci riskovat, že jeho případným vrácením zablokují reformu trestního práva. Klíčový pro mé rozhodnutí byl opakovaný veřejný slib ministra spravedlnosti Jiřího Pospíšila, naposledy učiněný 8. ledna tohoto roku při projednávání trestního zákoníku Senátem, že se ministerstvo spravedlnosti nebrání změně textu zákoníku ještě před jeho vstupem v platnost k 1. lednu roku příštího a že bude zákonodárcům v tomto směru nápomocno. Věřím, že se neodkladně přistoupí k debatě o novelizaci zákona, zejména co se týče věkových hranic spojených s trestním právem.

Václav Klaus, 27.1.2009“

Zdroj: www.klaus.cz, zvýraznění podtržením textu – autorka disertační práce

Příloha č. 2

Kmetiněvská výzva

Na základě velmi brutálního trestního činu, který byl v naší obci spáchán před 6 lety – brutální vražda 13leté dívky, již spáchal její stejně starý spolužák – a na podkladě všech následných skutečností, které po tomto činu nastaly a vešly ve známost se obracím jménem občanů naší obce Kmetiněves na širokou veřejnost, Poslaneckou sněmovnu ČR, Senát ČR a všechny ústavní činitele s výzvou k otevření nové veřejnoprávní diskuse, na jejímž konci by mělo být přijetí zákona o snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti při spáchání obdobných brutálních trestných a promyšlených trestních činů jakými je vražda.

Především navyšující se počet trestných činů páchaných pachateli ještě před dovršením 15 roků by měl vézt k široké a věcné diskuzi celou naší společností.

Není možné, aby pachatelé takovýchto trestných činů byli pouze „jakoby pokáráni, dáni do jakéhokoliv výchovného ústavu, kde mají dokonce za dobré chování povoleno téměř vše - vycházkami počínaje a sledováním televize konče,,.

Není současný právní řád příliš nakloněn těmto pachatelům?

Není pochybnosti o tom, že současná generace dětí dospívá daleko dříve, než tomu bylo v minulosti. Rovněž tak po fyzické stránce je dnešní mládež daleko dříve vyspělejší. Pokud by tedy novou úpravou trestního řádu o dolní hranici trestní odpovědnosti mládeže došlo k jejímu snížení, mohla by být jejich trestná činnost řešena podstatně širší škálou nápravných opatření.

Myslím si, že při posuzování minimální věkové hranice trestní odpovědnosti je nezbytně nutné si uvědomit, že nezáleží ani tak na konkrétním počátku trestní odpovědnosti mládeže, ale spíše na následných reakcích společnosti na řešení a postihu delikventního jednání dospívajícího jedince.

Nejenom já, ale i většina našich spoluobčanů je hluboce přesvědčena, že čím dříve tito mladiství zjistí, že jsou odpovědni za své činy, tím lépe to bude pro nás, ale i pro tu mládež především.

Otázka tedy zní, je současná právní úprava postačující k trestání takovýchto brutálních trestných činů končících vraždou? Umožňuje tato právní úprava dětem mladším 15 let, které se dopustí takovýchto činů, uložit taková opatření, která by byla odpovídající a dostačující reakcí na jejich delikventní jednání?

Naše společná odpověď zní: „nikoliv, současný právní řád doslova nahrává těmto pachatelům a proto je třeba tento zákon co nejrychleji změnit. Myslíme si, že dnešní mládež je natolik vyspělá, že by měla rozpoznat, co se smí a co ne, co je trestné a co nikoliv a co působí bolest a co ne.

Už jen představa, že takhle vážně narušený a nemocný člověk se může zcela volně, bez jakéhokoliv záznamu v rejstříku trestů, pohybovat mezi širokou veřejností je burcujícím mementem dnešní doby a celé naší společnosti.

Proto se my všichni občané středočeské Kmetiněvsi obracíme na všechny naše občany, zákonodárce, ústavní činitele a všechny ty, které nenechává tento zločin lhostejnými s žádostí o podporu naší výzvy, která by zahájila hlubší a věcnou diskuzi na všech úrovních mezi občany naší republiky o stanovení počátku hranice trestní odpovědnosti a přehodnocení věkové hranice u obzvláště brutálních trestných činů, především končících vraždou.

Luděk Kvapil

starosta obce

Kmetiněves V Kmetiněvsi 23.1.2010

Příloha č. 3

Seznam akreditovaných probačních programů pro rok 2010

1 Probační program „Šance“

Frýdek-Místek, Farní sbor slezské církve evangelické A.V. v Třinci, Revoluční 609, 739 61 Třinec

Posláním programu je účinně pomoci mladým lidem, kteří se dostali do problémů se zákonem, umožnit mladistvým vykonat alternativní trest. Program se snaží reagovat na problémy mladých lidí v otázce hodnot a stylu života, řeší problémy s absencí pracovních návyků, schopností dodržovat pravidla, schopností trávit aktivně a smysluplně volný čas. Cílem programu je posílení a podpora pozitivních zdrojů mladistvých obviněných. Dílčí cíle programu: rozvíjet sociální dovednosti a kompetence, rozvíjet komunikační dovednosti a schopnost řešit konflikty, rozvíjet pracovní dovednosti a pracovní návyky, pomoci klientům vnitřně se vypořádat s důsledky spáchané trestné činnosti a pomoci najít novou cestu k odpovědnému životu.

2 Cesta bez mříží

Litoměřice, Dům křesťanské pomoci – Bethel, Pražská 992/14, 412 01 Litoměřice

Program přispívá k posílení sociálních dovedností mladistvého, k jeho osobnostnímu rozvoji, je zaměřen na charakter a na morální citění, učení se řešení a zvládnání aktuálních životních situací, zlepšení orientace mladistvého v sociálním okolí a posílení schopností smysluplně trávit volný čas. Program tvoří jednotlivé kurzy s tématy: prevence psychopatologických jevů, sociální dovednosti, profesionální orientace a uplatnění se, právní povědomí, finanční hospodaření, partnerství - rodičovství - sexualita, sebeobslužné dovednosti, práce na PC.

3 „Sebeúcta – Řekni to přímo“

Praha, o.s. Člověk člověku, Legerova 20, 120 00 Praha

Program je zaměřen na vytvoření dovedností přímé komunikace, výcvik probíhá prostřednictvím tělesných zážitků, kdy se mladistvý učí vnímat, rozumět a respektovat signály svého těla. Program je zaměřen na posílení sebeúcty klienta, na posílení vlastní zodpovědnosti.

4 „Jinou cestou“

Brno, Sdružení Podané ruce, Francouzská 36, 602 00 Brno

Program je určen klientům, jejichž TČ je spojena s užíváním návykových látek (případně kombinace s gamblerským a alkoholem) a kteří jsou stíháni dle zákona 218/200 Sb. - a jejich rodinným příslušníkům, blízkým osobám (s pobytem v Brně a okolí). Cílem je zprostředkování přístupu k takovým formám vztahů, které jim vytvoří vhodné prostředí pro změnu svého rizikového chování - zvyšování motivace klientů ke změně, pomoc v utváření představy o budoucím, méně rizikovém životním stylu. Program bude probíhat v odpoledních hodinách 15 - 18hod.

5 Učební program mladiství

České Budějovice, Chomutov, Sokolov, Beroun, Plzeň, Cheb, Praha, Most, Ústí nad Labem, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s., Korunní 101, 130 00, Praha 3

Program pracuje kognitivně behaviorální metodou, která zahrnuje práci mladistvých ve skupině, při které je využívána řízená diskuse, zprostředkování nových informací, přímá aktivita klientů, písemné projevy klientů, nácvik nové strategie chování. Program je doplňován i individuálními způsoby práce s mladistvými.

6 Mentor

Beroun, České Budějovice, Český Krumlov, Hradec Králové, Chrudim, Jablonec nad Nisou, Jindřichův Hradec, Kladno, Kolín, Kutná Hora, Liberec, Nymburk, Pardubice, Písek, Praha, Rychnov nad Kněžnou, Tábor, Ústí nad Orlicí, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s., Korunní 101, 130 00 Praha 3

Program je nabízen jako individuální práce vyškolené osoby "mentora" za účelem jeho práce s mladistvým, jenž se hlásí k romskému etniku, kterému byl uložen alternativní trest OPP nebo dohled v rámci podmíněného odsouzení (popřípadě podmíněného propuštění). Vyškolený mentor prostřednictvím individuálního osobního kontaktu motivuje klienta k převzetí odpovědnosti a k nalezení zdrojů k vyřešení vzniklé situace. Mentor posiluje pracovní návyky klienta, rozvíjí jeho sociální dovednosti a rovněž komunikační dovednosti pro řešení konfliktů, usiluje o zlepšení vztahů klienta s okolím. Mentor musí před svou prací s klientem absolvovat vzdělávací kurz v rozsahu 100 hodin a během své práce s klientem je pod pravidelnou supervizí.

7 Probační program pro mladistvé v konfliktu se zákonem, který má souvislost s užíváním návykových látek

Frýdek-Místek, Renarkon, o.p.s., Ostrava, Pionýrů 1757, 738 01 Frýdek Místek

Cílovou skupinou jsou mladiství ve věku 15 - 18 let, kteří jsou ohroženi návykovými látkami, nebo pro uživatele návykových látek, zejména pak marihuany -Cílem programu je působení na mladistvé, jejichž provinění je spojeno s užíváním návykových látek a kteří jsou stíháni za protiprávní jednání dle zákona č.218/2003 Sb. Program je zaměřen na vzdělávání v oblasti drogové problematiky a řešení problémů a příčin souvisejících s užíváním návykových látek, zvyšování právního povědomí v této oblasti, podporu a motivaci ke změně dosavadního chování a protiprávního jednání, a také na obnovení a zlepšení rodinných a osobních vztahů, došlo-li k jejich narušení. Jsou poskytovány: informační servis, individuální poradenství, motivační trénink a krizová intervence.

8 Probační skupina

Kladno, Diagnostický ústav, Dětský domov, Středisko výchovné péče, ZŠ a školní jídelna, Dobřichovice, Pražská 151, 252 29 Dobřichovice

Program je zaměřen na neschopnost klientů zvládat zátěžové situace sociálně adekvátním způsobem, tj. minimálně vyhnout se jednání, které je v rozporu se zákonem. Tato neschopnost může být způsobena nedostatky výchovnými, celkovým laděním osobnosti, rodinným i širším sociokulturním zázemím klienta. Posláním programu je intervenovat do determinant, u kterých je to možné (výchovný styl v rodině, škole) a pomoci klientům zvládat další okolnosti negativně ovlivňující jejich chování.Cílem je klient zvládající zátěžové situace sociálně přijatelným způsobem. Program je určen pro mladistvé klienty, kteří mají stanovený dohled probačního pracovníka, či jim byla účast v probačním programu navržena soudem podle zákona č. 218/2003. Důležitou podmínkou je souhlas a zájem klienta spolupracovat. Nevhodnými klienty pro skupinu jsou klienti s aktuální drogovou závislostí.

9 Probační program PRÁVO VOLBY

Písek, Arkáda – sociálně psychologické centrum, o.s., Husovo nám. 2/24, 397 01 Písek

Program je nabízen jako možnost realizace výkonu soudního rozhodnutí (podmíněné odsouzení s dohledem, výchovné opatření - probační program) nebo jako součást výchovného opatření – dohled probačního úředníka. Cílem probačního programu je rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého podporující jeho vhodné zařazení ve společnosti a tím snížení sociální exkluze. Konkrétně se jedná o rozvoj komunikačních dovedností, větší schopnost uplatnit se na trhu práce,

sebezpoznání, řešení krizových situací a posílení sociálních dovedností a kompetencí. V programu je také vyčleněn blok s názvem "Bezpečné chování v silničním provozu".

10 Právo pro každý den

České Budějovice, Strakonice, Písek, Jindřichův Hradec, Jihlava, Třebíč, Žďár nad Sázavou, Brno, Praha východ, Praha západ, Ústí nad Labem, Děčín, Teplice, Česká Lípa, Liberec, Jablonec nad Nisou, Semily, Jičín, Turnov, Olomouc, Vsetín, Jeseník, Šumperk, Ostrava, Havířov, Bruntál, Krnov, Karlovy Vary, Sokolov, Plzeň, Rokycany, Tábor, Pardubice, Hradec Králové, Chrudim, Ústí nad Orlicí, Náchod, PARTNERS CZECH, o.p.s., Lomená 515/9, 162 00 Praha 6

Program je založen na skupinové práci, během které jsou využívány metody interaktivní výuky, které podporují efektivní učební strategii, zároveň rozvíjí sociální dovednosti, dovednosti efektivní komunikace, schopnosti řešení konfliktů a schopnosti spolupráce s ostatními ve skupině. Lektoři (právník a metodik) využívají lekce z učebnice "Právo pro každého", jež byla doporučena MŠMT jako učební materiál pro ZŠ a SŠ. Lekce jsou zaměřeny na právo rodinné, občanské, pracovní a trestní. Program je rozdělen do jednotlivých 60 min. lekcí, které jsou doplněny cvičeními a nácviky modelových situací.

11 Probační program rozvoje sociálně psychologických dovedností

Prostějov, Mgr. Pavel Pokorný, Olomouc, Starodružiníků 7, 772 00 Olomouc

Program pro mladistvé a mladé dospělé rozvíjí sociálně psychologické dovednosti klienta, snaží se o dosažení změny chování klienta prostřednictvím individuální a skupinové terapie, věnuje se nácviku komunikačních dovedností, zvládnání agresivity, konstruktivnímu řešení konfliktů, rozvoji sebezpoznání, získání náhledu klienta na jeho silné a slabé stránky, působí ke změně kvality života, přijetí odpovědnosti za své chování, odstranění nevhodných návyků.

12 Program resocializace mladých obviněných nebo odsouzených

Jablonec nad Nisou, Semily, REP, o.s., Chvalčovice 25, 463 42 Bílá

Program (pro klienty ve věku 15 - 18 let) probíhá individuální a skupinovou formou a je zaměřen na: mapování rodiny, hledání klientových slabých a silných stránek, definování potřeb a motivací ke změně chování. Posiluje pozitivní zdroje mladistvých obviněných úpravou rodinně - výchovného zázemí a také rodinnými konzultacemi.

13 „Začínám znovu“

Děčín, Farní charita Rumburk, Dobrovského nám. 379/ 11, 408 01 Rumburk

Posláním probačního programu je pomáhat dětem a mladistvým v jejich tíživé životní situaci, se snahou začlenit je opět do společnosti. Program se zaměřuje na řešení sociálně patologických jevů dětí a mládeže - např. závislost na drogách, prostituce, gamblerství. Cílovou skupinou jsou děti od 12 do 15 let a mladiství od 15 do 26 let. Cílem programu je naučit cílovou skupinu pracovním aktivitám a pracovním návykům., nabídnout jim smysluplné využití volného času, působit na ně výchovně-vzdělávacími metodami, učit je zodpovědnosti, aktivizovat je, učit je sociálním dovednostem, naučit je řešit konflikty a komunikačním dovednostem a poskytovat jim poradenské služby.

14 ŠANCE 06

Ústí nad Labem WHITE LIGHT I., o.s., Drážďanská 106, 400 07 Ústí nad Labem

Program usiluje o intenzivní resocializaci osob v konfliktu se zákonem (věk 15 - 30 let), smyslem programu je umožnit klientovi zlepšit nebo rozšířit jeho kompetence tak, aby dokázal žít v souladu se

zákonem a společenskými pravidly. Program je zaměřen na rizikové faktory: emoční nestabilita, agresivita, rigidita, závislosti, nízké rozumové schopnosti. Program nabízí rekvalifikační kurzy i jejich zprostředkování, služby podporovaného zaměstnávání, pomoc při získání a udržení si zaměstnání, práci s rodinnými příslušníky klienta, aktivačně motivační program zaměřený na zlepšení nebo získání sociálních dovedností, pracuje (individuálně i skupinově) s tématy: sebehodnocení, hierarchie hodnot, způsoby rozhodování, plánování, orientace v mezilidských vztazích, způsoby řešení náročných životních situací, volný čas.

15 Probační program Přejížděné zaměstnání

Pardubice, SKP Centrum, o.s., Bělehradská 513, 530 09 Pardubice

Posláním probačního programu je nalezení uplatnění a seberealizace, získání náhledu na trestný čin, posílení sociálních dovedností, získání pracovních návyků, posílení komunikačních dovedností mladistvých provinilců. Je poskytováno psychologické a sociální poradenství, konzultace s rodinnými příslušníky, pracovní terapie, PC kurzy. Cílem programu je prevence a snižování rizik opakování trestné činnosti, zamezení delikvence. Program je určen lidem 15 - 18 let, kteří jsou ohroženi delikvencí, případně sociálním handicapem.

16 Probační program Auritus

Tábor, Farní charita Tábor, Auritus – centrum pro lidi ohrožené drogou, Klokotská 114, 390 01 Tábor

Program se věnuje rizikovým faktorům v chování mladistvých - pracuje s problémem zneužívání omamných a psychotropních látek, usiluje o zvýšení povědomí o rizicích spojených se zneužíváním OPL, vede klienta k nalezení vhodné formy trávení volného času, eliminaci záškoláctví a nezákonných forem chování, rozvíjí sociální dovednosti a usiluje o nápravu problematických vztahů s poškozeným. Cílovou skupinou jsou mladiství od 15 do 18 let, kteří mají problémy se zneužitím OPL, není však nezbytné, aby provinění, kterých se dopustili, přímo souvisela se zneužíváním OPL.

17 Probační program KC Krok

Praha, Proxima sociale, o.s., Komunitní centrum Krok, Praha, Rakovského 3138, 143 00 Praha 12

Program určený klientům ve věku 15 - 26 let motivuje k odpovědnosti za vlastní jednání, usiluje o kontrolu každodenních povinností a činností klienta, o vytvoření pravidelného režimu, nabízí trénink sociálních a komunikačních dovedností, posiluje klientovy pozitivní rodinné vazby, rozvíjí nekriminální vzorce chování, vede klienty k sebepoznání a akceptaci společenských pravidel a norem, posiluje klientovy pracovní návyky.

18 Začít znovu

Ústí nad Labem, Spirála o.s., K chatám 22, 403 40 Ústí nad Labem

Program se zaměřuje na motivaci pachatele k převzetí odpovědnosti za trestný čin, vede ho k eliminaci následků jeho chování, posiluje jeho sociální dovednosti a schopnost zvládat zátěžové situace, zdůrazňuje jeho povinnost akceptovat společenské normy, rozvíjí zdravé vzorce chování, snaží se o snížení napětí a agresivity, rozvíjí pozitivní mezilidské vztahy klienta a jeho schopnost smysluplně trávit volný čas. Poskytuje individuální i skupinovou psychoterapii, je určen klientům ve věku 15 - 26 let.

19 Probační program MOST

Třebíč, Diecézní charita Brno, Oblastní charita Třebíč, Leopolda Pokorného 15, 674 01 Třebíč

Program je specificky zaměřen na mladistvé-experimentátory nebo uživatele omamných a psychotropních látek včetně alkoholu a léků. Program rozvíjí sociální dovednosti klienta a vede ho ke zvládnutí běžného způsobu života bez drogy, zaměřuje se na prevenci relapsu, sociální stabilizaci, rozvoj pracovních návyků, posílení pozitivních rodinných a partnerských vztahů.

20 Probační resocializační program Krok za krokem

Hodonín, Občanské sdružení Krok – Agentura pro občany, Kyjov, Komenského 2124, 697 01 Kyjov

Program rozvíjí sociální dovednosti klienta, posiluje jeho schopnost přijímat společenská pravidla a normy, zaměřuje se na řešení konfliktů, podporuje sebepoznání klienta, vede ho k převzetí odpovědnosti za své chování, rozvíjí pracovní návyky a dovednosti, umožňuje rekvalifikaci a vzdělávání. Program je určen klientům ve věku 15 - 18 a 18 - 26 let.

21 Krok za krokem

Opava, Armáda spásy v ČR, o.s., Opava, Nákladní 24, 746 01 Opava

Program je určen pro klienty s problémy se získáním a udržetím si zaměstnání, dále pro klienty bez zkušenosti s vedením domácnosti a hospodařením s penězi a také pro klienty s komunikačními potížemi, sociálními fobiemi. Program je proto rozdělen do tří oblastí, v kterých je možno pracovat s ohledem na situaci a sociální potřeby klienta (ztráta zaměstnání a motivace k práci, hospodaření s penězi a vedení domácnosti, trénink komunikativních dovedností.)

22 Šance ve STŘEDu

Třebíč, Střed, o.s., Třebíč, Mládežnická 229, 674 01 Třebíč

Do probačního programu budou přijímáni pachatelé méně závažné trestné činnosti (vandalismus, majetková trestná činnost - poškozování cizí věci, neoprávněné užívání cizí věci, krádež). Probační program zahrnuje výkon obecně prospěšných činností a prací, jehož cílem je, aby se mladiství do budoucna vyhnuli chování, které by bylo v rozporu se zákonem. Cílem programu je podporovat uvědomění si dosahu vlastní trestné činnosti, zvyšování odpovědnosti a samostatnosti, osvojení a rozvoj pracovních návyků a dovedností a posilování schopnosti sebeovládání. Probační program se bude zaměřovat na mladistvé (15 - 18 let) pachatele trestné činnosti žijící v Třebíči a okolí.

23 Nová šance

Opava, Armáda spásy v ČR, o.s., Opava, Nákladní 24, 746 01 Opava

Program je určen pro mladistvé, u kterých soud pro mládež po právní moci rozhodnutí o uložení peněžitého opatření rozhodne po vyjádření mladistvého, že jeho zaplacení nebo nevykonaný zbytek bude nahrazen tím, že odsouzený vykoná obecně prospěšnou činnost v rámci probačního programu pro tento účel zřízeného. Součástí programu je absolvování psychologického poradenství. Program je zaměřen na změnu postojů a chování.